

Bojko V. M.
Brajcsevszkij J. Sz.
Jacenko B. P.

FÖLDRAJZ

Szabványos szint

**Tankönyv az általános középszintű oktatási intézmények
10. osztálya számára**

*Ukrajna
Oktatási és Tudományos
Minisztériumának
ajánlásával*

Csernyivci
„Bukrek”
2018

УДК 911(075.3)
Б77

Перекладено за виданням:

Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П.
Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. –
К.; Ірпінь : ТОВ «Видавництво «Перун», 2018. – 256 с. : іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П.

Б77 Географія (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти з навч. угор. мовою / В. М. Бойко, Ю. С. Брайчевський, Б. П. Яценко ; пер. з укр. – Чернівці : Букрек, 2018. – 256 с. : іл.

ISBN 978-617-7663-12-5

УДК 911(075.3)

ISBN 978-966-97783-9-0 (укр.)
ISBN 978-617-7663-12-5 (угор.)

© Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П., 2018
© ТОВ „Видавництво „Перун“, оригінал-макет, 2018
© Видавничий дім „Букрек“, переклад, 2018

Kedves tizedikesek!

A 10. osztályban a „Földrajz: régiók és országok” tantárggyal fogtok megismerni, amelynek segítségével megtudjátok, milyen változatos a világ körülöttünk. Ismereteket szereztek a politikai térkép, a világ régiói lakosságának és gazdaságának általános jellemzőiről, többet tudtok meg egyes országok életének sajátosságairól. Ennek köszönhetően jobban megérthetitek az országok felosztásának okait gazdagokra és szegényekre, miért fejlődnek egyes országok gyorsabban másoktól, összehasonlíthatjátok Európa, Ázsia, Afrika, Amerika és Óceánia népességi, etnikai és gazdasági térképeit, világossá válnak a globális folyamatok és kölcsönös tevékenységek regionális és lokális sajátosságai.

Ezeknek az ismereteknek a megszerzésével megismerhetitek az országok sajátosságait és megérthetitek minden terület egyedi társadalmi-földrajzi összefüggéseit a világtérképen, ez segítséget nyújt jobban eligazodni a világ bonyolult politikai, gazdasági és kulturális folyamataiban.

A szerzők

1. MIT ÉS HOGYAN TANULMÁNYOZ A „FÖLDRAJZ: RÉGIÓK ÉS ORSZÁGOK” TANTÁRGY

- Emlékezzetek vissza, mit tanulmányoz a társadalmi földrajz.
- Miben érzékelhetők a világ globalizációs folyamatai?

MIT TANULMÁNYOZ A „FÖLDRAJZ: RÉGIÓK ÉS ORSZÁGOK” TANTÁRGY. A „Földrajz: régiók és országok” tantárgy a területek és **földrajzi helyek társadalmi fejlődését** tanulmányozza a világon a földrajzi ország-ismeretek tantárgy szemszögéből. A **földrajzi ország-ismeret tantárgy** a társadalmi földrajz irányzata, amely átfogóan tanulmányoz területeket (országokat és régiókat) mint az ember életterét és tevékenységének környezetét, benépesülésük és birtokbavételük, szociális és politikai szerveződésük, gazdasági fejlődésük sajátosságait. Az ország-ismereti tantárgy tudományos kutatások, adatok rendszerezésére és általánosítására irányul a természetről, a területek összetételéről, a lakosság és kultúrájának sajátosságairól, a gazdaság legfontosabb jellemzőiről, a társadalmi-politikai szerveződésekről, a külkapcsolatokról. A **kutatások objektumai** országok, mint a világ gazdasági és politikai életének épületelemei, regionális csoportosulásai. Mindegyik ország és terület egyedi a természeti és a társadalmi-földrajzi környezet elemeinek sajátos kombinációja következtében. A területek regionális sajátosságainak érzékelése, leírása és magyarázata az ország-ismereti kutatások legfőbb feladata.

Szómagyarázat

Földrajzi hely – területi-gazdasági, területi-politikai vagy más rendszer (falu, város, járás, megye, ország, régió) saját lakosságával, gazdaságával, közlekedési hálózatával, társadalom-politikai mozgalmával stb.

A legfontosabbak a meglévő gazdasági erőforrások és a fejlődés tényezői: termőföldi és ásványi erőforrás-ellátottság, a munkaerőforrások mennyisége és minősége, a szellemi erőforrások halmozódásának szintje, az állami irányítási rendszer és a különböző szinteken meglévő menedzsment hatékonysága. Az utóbbi jellemzők jelentős mértékben függenek a kultúra állapotától az országban vagy régióban: az emberi közösségek etnikai sajátosságaitól, a vallási helyzettől, a népek mentalitásától, az irodalom és a művészet fejlődési szintjétől stb. Ugyanakkor a környezet állapotát az állam gazdaságának történelmi sajátosságai határozzák meg, a belső politikai események, amelyek annak területén történnek, a politikai erők közötti arány, a geopolitikai helyzet kapcsolataiban a környező világgal.

A VILÁG RÉGIÓI. A világ országainak és népeinek térképe annyira változatos, hogy egyidejűleg lehetetlen lefedni és rendszerezni az élet összes szociokulturális, gazdasági és politikai formáinak mozaikjait. Ezért szükséges elkülöníteni a régiókat, amelyek ország-csoportokat egyesítenek a gazdasági fejlődés, a politikai és szociális szerveződés azonos jellemzőivel. Megkülönböztetnek **társadalmi-földrajzi régiókat** a világrészek alapján (az ENSZ osztályozása szerint): Európa, Ázsia, Amerika, Afrika és Óceánia. A határaikon belül megkülönböztetnek kisebb szubrégiókat, amelyek bizonyos földrajzi egységgel

1. táblázat

A világ fő régióinak területe és lakossága (2017)

Régió	Terület*		Lakosság	
	millió km ²	%	millió fő	%
Az egész világ*	149,0	100	7600	100
Európa (Oroszország európai részével)	10	7	741	10
Ázsia	44,5	30	4463	59
Amerika	42,5	28	1002	13
Afrika	30,3	20	1225	16
Oceánia	8,5	6	40	0,5

* A szárazulat területe az Antarktisszal, amely az összterület 9 %-a.

Szómagyarázat

Globalizáció – világméretű gazdasági, politikai és kulturális egyesülés és egymásba fonódás folyamata, ezenkívül unifikáció – egységes rendszerbe való összevonás; bizonyos jelenség átalakítása planetárisá, azaz olyanná, amely az egész Földet érinti.

A világ térben és időben

Hogyan „működik” a globalizáció?

A közkedvelt iPhone okos-telefonokat az amerikai Apple Inc. korporáció gyártja. Ellenben az alkatrészek tényleges gyártási földrajza kiterjed az USA-ra, Kanadára, Mexikóra, Brazíliára, Nagy-Britanniára, Franciaországra, Németországra, Finnországra, Olaszországra, Spanyolországra, Magyarországra, Japánra, a Koreai Köztársaságra, Tajvanra, Thaiföldre, Vietnamra, Malajziára, a Fülöp-szigetekre, Indiára stb. Hasonlóan működik csaknem mindegyik elektronikát, számítógépeket, gépkocsi-, hajó- és repülőgép berendezéseket, szoftvereket stb. gyártó cég.

és közös történelmi sorsokkal rendelkeznek. Az 1. táblázatban megfigyelhetjük, hogy a világ legnagyobb régiója a terület méretei és a népességszám szerint **Ázsia**. Ez a régió egy földrészen helyezkedik el **Európával**. A határvonal közöttük, amely a domborzati térképen van meghatározva, feltételesen értelmezhető a világpolitikai térképen. **Amerika** két földrészt foglal magába: Észak-Amerikát és Dél-Amerikát. Amerikát **Oceániával** (a legkisebb régióval) együtt Újvilágnak is nevezik, megkülönböztetve az Óvilágtól, amelyhez Európa, Ázsia és Afrika tartozik. **Afrika** az a régió, amelynek határai egybeesnek a földrész határaival. Afrikában fiatal, független, többnyire fejlődő országok vannak.

A GLOBALIZÁCIÓ A JELENKORI VILÁG FEJLŐDÉSÉNEK IRÁNYVONALA.

A világ civilizációjának jelenkori fejlődése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a tőkés viszonyok terjedésével, mint a társadalmi termelés alapjával. A kapitalizmus előtérése elősegítette a termelési volumen növekedését, vagyis szükséglet alakult ki az értékesítési piacok bővítésére. Ez előidézte a nemzetközi kereskedelem gyors növekedését és a nemzetközi földrajzi munkamegosztás kialakulását, amely a TNK-k, a globális kultúra, az ú. n. általános emberi értékek stb. A globalizációt folyamatok segítik elő, például a tőke nemzetközi mozgása, a nemzetközi közlekedés fejlődése, modern kommunikációs eszközök és hálózati technológiák megjelenése. Fontos „mozgatórugója” a nemzetközi

turizmus, amely egyszerűsíti a kommunikációt az emberek között, elősegíti a kölcsönös megértést közöttük. Elmosódnak a távolsággal, nyelvekkel és kultúrákkal magyarázható gátak. A globalizáció egyik tényezője a posztindusztriális társadalom megszilárdulásának. Elengedhetetlen az országok és kontinensek összekapcsolódása egységes gazdasági szervezetbe, megalkotva a globalizáció kezdetét. Jelenleg a globalizáció nemcsak a kereskedelemre terjedt ki, hanem a kultúrára, a politikára, a művészetre és az élet más területeire is. Legfontosabb

összetevői: a világ gazdaság és a globális piac, a nemzetközi szervezetek és a nemzetközi jog, a transznacionális korporációk. A globalizáció következménye az államhatárok fokozatos „elolvadása”, az államok kormányainak szerepvesztése az áruk, a szolgáltatások, a tőke és az információk mozgásának irányításában. Ezért az ország-ismeretek jelentős figyelmet fordítanak a globalizáció problémáira, különösen a globális környezet, a főbb trendek, a nemzetközi szervezetek és TNK-k hatására, az országok és régiók fejlődésére, a jelenkori gazdasági, politikai és szociokulturális világtérkép alakulására.

AZ ORSZÁG-ISMERET JELENTŐSÉGE.

Ma az ország-ismeret tantárgy rendszertudomány, amely ismeretszerzési és konstruktív szerepet játszik. Az iskolások, elsajátítva az ismereteket különböző országok sajátosságairól és népek életéről, megismerik a világot, földrajzi képet alkotnak azokról. A földrajzi ország-ismeret tantárgy gyakorlati jelentősége abban rejlik, hogy adott területek vagy földrajzi helyek egyedi jellemzői tárhatók fel, hogy a szakemberek széles köre jobban megértse a társadalmi élet összefüggéseit. Például, az USA-ban miért terjedt el negatív hozzáállás a szociális védelem állami programjaihoz, amikor Európa országainak többségében az állampolgárok szociális védelme társadalmi norma.

A földrajzi ország-ismeret tantárgy egyik vagy másik ország sokoldalú kutatásaival tanulmányozza annak kultúráját, történelmét és nyelvét, szolgálja a nyelvtudományt. A nemzetközi gazdasági és politikai kapcsolatok terén az ország-ismeret fontos eszköze a hatékonyság és a kompetencia biztosításának a nemzetközi kapcsolatokban. A katonai ország-ismeret tantárgy komplex társadalmi-földrajzi információkat ad a lehetséges ellenség gazdasági, katonai és más erők állapotáról.

AZ ISMERETEK FORRÁSAI. Az emberiség által felhalmozott földrajzi információk összmenyisége – beleértve a helyismereteket is – óriási, amit lehetetlen egy tankönyvbe vagy kézikönyvbe összegyűjteni. Hogy el lehessen érni a kívánt eredményt a világ régiójának vagy országának tanulmányozásában, különböző ismereti források felhasználására van szükség. Az előző osztályokban tanult különböző földrajzi tárgyaktól már ismeretes, hogy az ismeretek forrásait a földrajzi térképek, tudományos munkák, tudományos ismeretterjesztő irodalom, útikönyvek és enciklopédiák, időszakos kiadványok (újságok, szakfolyóiratok) adják. Viszont a legfőbb probléma az információk frissessége és megbízhatósága. A kiadványok nyomtatás előtti előkészítésének ideje alatt elavulhatnak még a legfrissebb információk is.

Jelenleg az ismeretek legelterjedtebb forrása a környező világról az internet. Sok weboldal található a hálón, amelyek sokféle információt tartalmaznak

Szómagyarázat

Konstruktív – alkotó, feltételeket teremt a további tevékenységhez, meghatározója lehet valamely döntésnek (például, *konstruktív* ajánlat).

1. ábra. Nyomtatott források

2. ábra. Ország-ismereti információk internetforrásai

az országokról. Az egyik leginkább elérhető közülük a Wikipédia, többnyelvű egyetemes online enciklopédia. A földrajzi témakör és a világ helyei az egyik legnépszerűbbek az oldallátogatások száma alapján. Operatív és megbízható forrás, amely adatokat tartalmaz a világ minden országáról – a *The World Factbook. CIA (a CIA adattára)*. Ez egy elismert adatbank a világ államainak történelméről, földrajzáról, demográfiájáról, államformájáról, gazdaságáról, közlekedéséről, a nemzetközi szervezetekről, és az információk hetente frissülnek. A weboldalt kiegészítik „A világ régióinak térképei”, „A világ országainak zászlai”, „A világ politikai térképe” stb. A weboldal anyaga segít kiselőadást vagy prezentációt készíteni a tanórákra a világ bármelyik országáról.

A munka a különböző ismeretszerzési forrásokkal segít bővíteni a látókört, a kultúra és a gondolkodás fejlődését, a független kreatív munka készségeinek fejlesztését, amelyekre a jövőben szükség lehet a tevékenység bármelyik területén.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen ismereteket szándékoztok megtanulni a „Földrajz: régiók és országok” tantárgy elsajátításához?
 2. Mi a földrajzi ország-ismeretek kutatásainak objektuma?
 3. Mi a globalizáció? Milyen következményei vannak?
 4. Nevezzétek meg és mutassátok meg a világ régióit a térképen. Melyikben helyezkedik el országunk? Melyik a legnagyobb területe és népességszáma szerint?
 5. Magyarazzátok meg, miben mutatkozik meg az ország-ismeretek tantárgy konstruktív szerepe?
-
- 6*. Az ország-ismereteknek forrásai lehetnek irodalmi művek is. Hozzatok fel példákat azok közül, amelyeket tanultatok a világirodalom órákon vagy megtalálhatók az otthoni könyvtárban, és amelyek tartalmaznak földrajzi információkat a világ egyik vagy másik országáról.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

A „The World Factbook” internetforrást felhasználva, keressétek meg, milyen adatok találhatóak benne országunkról. Értékeljétek, hogy az ott található információk ténylegesen „frissek-e”.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>

2. A VILÁG JELENKORI POLITIKAI TÉRKÉPE

- Emlékezzetek vissza, mit ábrázol a világ politikai térképe.
- Milyen országok tartoznak a „Nagy heteshez” és a „Nagy húszashoz”?

A VILÁG POLITIKAI TÉRKÉPÉNEK OBJEKTUMAI. Már ismeretes számotokra, hogy „a világ politikai térképe” fogalom egyenes értelemben földrajzi térképet jelent, ahol az országok határait és fővárosukat ábrázolják, viszont átvitt értelemben – különböző információk politikai jelenségekről és folyamatokról, amelyek előfordulnak a bolygó különböző részein. A világ politikai térképeinek fő objektumai az államok és függő területek. Az objektumok külön csoportját képezik az óceánok és a tengerek vízfelületei.

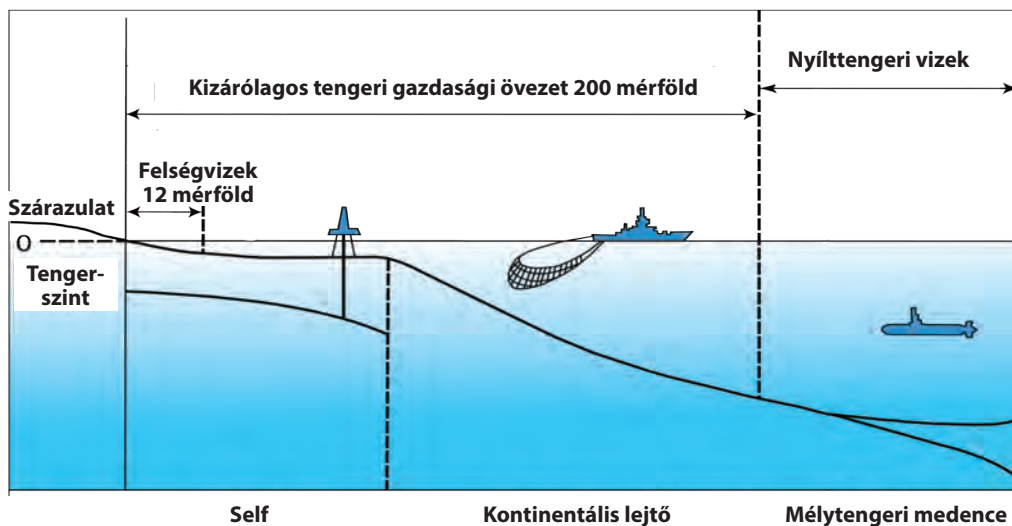
A terület a szárazulat felszínének része a Földön természeti és emberi tevékenység által alkotott erőforrásokkal, amelynek bizonyos térbeli határai és földrajzi fekvése van. Az **ország** – terület kijelölt határokkal és lakossággal, amely lehet állam (vagyis szuverenitással, függetlenséggel rendelkezik) vagy más országtól függ.

A mindennapi életben az országot gyakran az állam szinonimájaként értelmezik – szuverén területet a világ politikai térképén.

Az állam – független ország meghatározott területtel, gazdasággal és politikai hatalommal. Az **állam** jogok és kötelezettségek fő hordozója a nemzetközi kapcsolatokban. Az **állam fő** politikai jellemzője a **szuverenitása**, kizárólagos joga önállóan meghatározni saját bel- és külpolitikáját külső erők beavatkozása nélkül. Ennek biztosítására törvényhozási, végrehajtási, bírósági és pénzügyi rendszert hoz létre, vámszolgálatot, biztonsági szerveket, nemzeti haderőt stb. Minden állam saját területtel rendelkezik, amelyet szárazföldi és tengeri határok vesznek körül. Az állam területéhez tartozik a szárazföldi rész felszíni vizekkel, a felségvizek és a légtér a szárazföld és a vizek fölött. A **felsővizek** – a földrész vagy sziget partvonalától számított 12 tengeri mérföldnyi (közel 22,2 km) vízszél a tengerekben, öblökben és szorosokban. A nemzetközi jog törvényei szerint az állam területe és határai sérthetetlenek.

Jelenleg a világ politikai térképén 193 ENSZ tagsággal rendelkező államot tartanak számon, amelyek független résztvevői a nemzetközi kapcsolatoknak. Elismert szuverenitással rendelkező állam, – viszont megfigyelői státusszal az ENSZ-ben – a *Vatikán*. Sok ország és terület **korlátozott elismertséggel** (nincsenek elismerve vagy részben elismertek) rendelkezik, függetlenségüket és területi határaikat a nemzetközi közösség más tagjai nem ismerik el vagy csak részben. Részleges elismertséggel rendelkeznek egyes országok az ENSZ tagjaiként (*Izrael, KNDK* és mások), ezenkívül vannak egyoldalúan kikiáltott államok, amelyek a nemzetközi jog normáinak megsértésével jöttek létre (*Koszovó, Nyugat-Szahara, Abházia, Dél-Oszétia, Észak-Ciprus* és mások).

A világ politikai térképén található **függő területek** is, amelyek valamely szuverén állam politikai vagy katonai fennhatósága alatt állnak. A legelterjedtebb történelmi formái az ilyen területeknek a **gyarmatok** voltak – területek, ahol a politikai hatalom teljesen a gyarmatosító ország irányítása alatt áll.

3. ábra. Egy ország felsővízei és kizárólagos tengeri gazdasági övezete

A XIX–XX. században a globális gyarmatrendszer elterjedtté vált a világ nagy részén. Jelenlegi függő területek – elszakadt területek egy állam fő részétől, amelyek nem rendelkeznek saját függetlenséggel, viszont nem teljes közigazgatási egységek az ellenőrző állam összetételében. Például, *Gibraltár város (Nagy-Britannia)*, *Északi-Mariana-szigetek (USA)*, *Tokelau-szigetek (Új-Zéland)*.

A **nyílttengeri vizek** az országok és a népek közös használatában vannak, többek között azoknak a kontinentális országoknak a használatában is, amelyek nem rendelkeznek közvetlen kijáráttal a tengerekhez. Mindegyiküknek joga van a szabad kereskedelmi és katonai hajózásra, szabad repülésre a tenger fölött. Különös státusza van a kizárólagos tengeri gazdasági övezetnek, amely a tengerhez kijáráttal rendelkező állam határaival érintkezik. Ez olyan vízterület, amely 200 mérföld szélességben terjed ki a partvonalától, a self 500 m mélységű részén, a kontinentális lejtőn. Ez a vízszáv a partmelléki ország ellenőrzése alatt áll, amely kizárólagos jogokkal rendelkezik gazdasági tevékenységet folytatni ott (halászat, ásványi nyersanyag kitermelése stb.) és engedélyt adni ilyen tevékenység végzéséhez más országoknak gazdasági egyezmények alapján (3. ábra).

Az **Antarktisz** semleges demilitarizált terület, amelyet nem lehet felhasználni katonai bázisként vagy hadszíntérként, ott a tudományos kutatások szabadságának elve van érvényben, és minden országnak lehetősége van küldeni oda tudományos expedíciókat.

AZ ÁLLAMFORMA. Az országok államformája – a politikai hatalom szerveződésének módja saját területén. Összetevői a kormányforma és az államszervezet.

Az irányítás formája szerint a világ országai között köztársaságokat és monarchiákat különböztetnek meg. A **köztársaságban** (respublika) a hatalom felső szerveit (törvényhozó, végrehajtó és bírósági) ilyen vagy olyan sorrendben megha-

tározott időre választják meg. Jelenleg köztársaságok alkotják a világ összes államainak 3/4-ét. A kormányok alakításának sajátosságaitól és a hatáskörök megosztásától függően a kormányágak között, megkülönböztetnek államfői, parlamentáris és vegyes típusú köztársaságokat. Az államfői köztársaságokban a végrehajtó hatalmat az államfő vezeti, akit össznépi szavazáson választanak meg (például, az USA). A parlamentáris köztársaságokban a parlament határozza meg a kormány összetételét és a kormányfőt, ellenőrzi tevékenységüket (például, Németország, Olaszország, Magyarország, Csehország, Szlovákia, India). Az államfő tisztsége ezekben a köztársaságokban általában csak formális jellegű. Az állam tényleges vezetője a kormányfő, kancellár stb. **A vegyes típusú köztársaságokban** (államfői-parlamentáris vagy parlamentáris-államfői) a kormány alakításának és munkája ellenőrzésének hatásköreit megosztják az államfő és a parlament között. Ilyen államirányítási formákkal rendelkeznek Franciaország, Lengyelország, Oroszország, Litvánia, Románia stb.

A **monarchiában** a legmagasabb állami hatalom teljesen vagy részben az államfő, uralkodó kezében összpontosul és többnyire örökletes. 31 állam maradt monarchikus kormányzati formában a világon. Megkülönböztetnek közöttük **abszolút monarchiát**, amelyben az uralkodó hatalma korlátlan, és **korlátozott monarchiát**, amelyben működik az alkotmány és a parlament (ezeket alkotmányos vagy parlamentáris monarchiáknak is nevezik). Abszolút monarchia az Egyesült Arab Emírségek (EAE), a Szaúd-Arábiai királyság, a Vatikáni Pápai Állam. Az utóbbi két állam egyidejűleg **teokratikus monarchia** is, ott a politikai hatalom az egyházhoz és az egyházfőhöz tartozik. A korlátozott monarchiák közül a legtöbb Európában (Nagy-Britannia, Belgium, Hollandia, Svédország, Spanyolország királyságai) és Ázsiában található (Thaiföld – királyság, Malajzia – szultánátus, Japán – császárság). Sajátságos államirányítási formával rendelkeznek a **Nemzetközösség tagországai**, amelyek jelenleg független államok, valamikor részei voltak a **Brit Birodalomnak**. A kormánymodell ezekben az országokban Nagy-Britannia példájára szerveződik. Ezekben az országokban **parlamenti demokrácia** működik és a kormányok elszámolással tartoznak a parlament előtt. Ténylegesen az állam feje a miniszterelnök, formálisan – Nagy-Britannia királynője. Ilyen ország Kanada, Ausztrália, Új-Zéland stb.

Szógyagyarázat

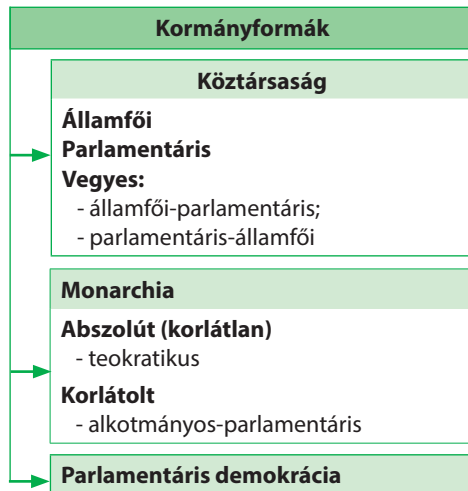

Respublika – latin: **össznépi ügy**.

Szógyagyarázat

Monarchia – görög: **egyeduralom**; **teokratikus monarchia** – **egyházi uralom**.

4. ábra. Az államirányítás formái

Szómagyarázat

Unitárius – latin: *egységes*; **föderáció** – *egyesülés, unió*.

Az államszerkezet – az állam közigazgatási-területi szerveződése. Két formáját különböztetik meg: unitárius és föderatív (szövetségi). Az **unitárius államokban** az államirányítás egy központból (fővárosból) valósul meg, egységes alkotmány működik az egész területén, a legfelső hatalmi szervek és a jogi tér egységes rendszere működik. Az ország közigazgatási-területi felosztása (megyékre, tartományokra, földekre stb.) elősegíti az államhatalom helyi megvalósulását. A világ államainak többsége unitárius.

A **föderáció** olyan állam, amely önálló kormányzati (autonóm) területi képződményekből (köztársaság, állam, föld, tartomány) tevődik össze. Mindegyik rendelkezik a szuverenitás bizonyos elemeivel (saját fővárossal, törvényhozó, végrehajtó, bírósági hatalommal és alkotmánnyal), viszont a hatalom és a törvényhozás általános szövetségi rendszerének keretein belül. A világon 27 föderatív (szövetségi) állam létezik. A föderációk példái Európában: *Ausztria, Belgium, Németország, Svájc, Oroszország*; Amerikában: *USA, Kanada, Mexikó, Argentína, Brazília*; Ázsiában: *India, Malajzia, EAE*. Föderatív állam *Ausztrália* is.

ORSZÁGOK TÍPUSAI A FEJLŐDÉS SZINTJE SZERINT. A társadalmi-gazdasági fejlődés sajátosságai szerint a világon különböző típusú országokat csoportosítanak. A legelterjedtebb az ENSZ osztályozása, amely szerint megkülönböztetnek gazdaságilag fejlett, átmeneti gazdasággal rendelkező és fejlődő országokat.

A **gazdaságilag fejlettekhez** tartoznak a kifejlődött piacgazdasággal rendelkező országok kiegyensúlyozott modern szerkezettel, teljes mértékben integrálódtak a világ gazdaságba, a gazdasági fejlődés és a lakossági életszínvonal magas mutatóival. Ebbe a csoportba 36 ország tartozik (5. ábra). Megkülönböztetnek közöttük **gazdaságilag legfejlettebb országokat** – „**Nagy hetest**” (G-7) – *USA, Japán, Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Kanada*. Ezek az országok állítják elő a világ GDP-jének 45 %-át. Ezen államok vezetőinek összehangolt döntéseitől függenek a világ gazdasági folyamatainak fejlődési irányvonalai.

Az átmeneti gazdasággal rendelkező országok szociális-gazdasági fejlődésének sajátossága a gazdasági kapcsolatok szerkezetének megörökölt szocialista rendszere, amely a reformok és a piacsabályozások bevezetésének szakaszában van. Ezekben az országokban a gazdasági fejlődés mutatói alacsonyak, viszont fejlettebb infrastruktúrával és szakképzett munkaerővel különböznek a fejlődő országoktól, amely lehetőséget teremt számukra a jövőben behozni a leszakadást a fejlett piacgazdaságoktól.

A világ többi országa a **fejlődő országok** csoportjába tartozik. Többnyire a késői iparosodás jellemző rájuk, a periférikus helyzet a nemzetközi munkamegosztásban (szakosodás a nyersanyagra, a félkész árukra és a munkaigényes, alacsony technológiát igénylő termékekre), elégtelenül fejlett az infrastruktúrájuk, viszonylag alacsony minőségű a munkaerőforrásuk. Az esetek többségében ezek gyarmati múlttal rendelkező országok. Ugyanakkor sok fejlődő ország a gazdaság gyors fejlődését érte el és több minőségi és mennyiségi mutató alap-

A világ országainak típusai

A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS FEJLŐDÉS SZINTJE SZERINT*		
Gazdaságilag fejlettek	Átmeneti gazdaságú országok	Fejlődő országok
Európában: EU-28 Amerikában: USA, Kanada Ázsiában: Japán Óceániában: Ausztrál Államszövetség, Új-Zéland	Az SZSZKSZ volt tagköztársaságai: Fehéroroszország, Moldova, Oroszország, Ukrajna, Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán. A Balkán-félsziget volt szocialista országai, amelyek nem tagjai az EU-nak: Albánia, Bosznia és Hercegovina, Észak-Macedónia, Szerbia, Montenegró	A világ többi országa, közöttük: - tüzelőanyag-exportáló országok: Venezuela, EAE, Irán stb.; - a világ legszegényebb országai: Afganisztán, Közép-afrikai Köztársaság, Kongói Demokratikus Köztársaság, Kambodzsza stb.; - magas adóssággal rendelkező országok: Bolívia, Burkina Faso, Szomália stb.

A JÖVEDELEM SZINTJE SZERINT (egy főre jutó éves GNP, USA dollárban)			
magas jövedelemmel	magas közepes jövedelemmel	alacsony közepes jövedelemmel	alacsony jövedelemmel
> 12 615	4 086 – 12 615	1 036 – 4 085	< 1 035

* Az ENSZ Gazdasági és Szociális Minisztériumának módszertani tipizálása.

ján megközelítették a világ fejlett országait (például, *Szingapúr, Koreai Köztársaság*). Közöttük és részben az átmeneti gazdasággal rendelkező országok között alcsoportokat különböztetnek meg: **tüzelőanyag-exportáló országok, legelmaradottabb országok, magas adóssággal rendelkező országok** stb. Párhuzamosan csoportosítják az országokat az egy főre jutó GDP-szint alapján is (2. táblázat).

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A politikai-területi jellegzetességek szerint milyen objektumokat különböztetnek meg a világ politikai térképén?
2. Gondolkozzatok el, lehetséges-e bármelyik országot államnak tekinteni? Bármelyik állam ország is? A választ indokoljátok meg.
3. Milyen ország a korlátozottan elismert? Hozzatok fel példákat ilyen országra.
4. Miben különbözik a köztársaság mint államforma a monarchiától? Hogyan különböztetik meg a köztársaságokat? Hozzatok fel példákat a különböző köztársaságokra.
5. Hogyan különböztetik meg a világon a monarchiákat? Hozzatok fel példákat.
6. Mi az államrendszer? Milyen lehetséges formái vannak?
7. Milyen típusait különböztetik meg az országoknak a gazdasági fejlődés szintje alapján?

8*. Beszéljete az államforma sajátosságairól Ukrajnában: a kormányforma és az államrendszer. Az országok melyik típusához tartozik a gazdasági fejlődés szintje alapján?

I. FEJEZET

EURÓPA

1. téma. EURÓPA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. EURÓPA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** a mennyiségi és minőségi változásokról Európa politikai térképén, szubrégiókról és országokról, amelyek részei Európának, Ukrajna gazdasági kapcsolatai bővítésének perspektíváiról az európai államokkal;
- **tudomást szereztek** az ásványi erőforrások kitermelésének vidékeiről, a fákészletezésről, a legnagyobb ipari régiókról, a tengeri kikötőkről, a légi csomópontokról, a pénzügyi központokról, Európa világvárosairól, az európai országok nemzetközi szakosodásáról;
- **megtanuljátok** megkülönböztetni az államirányítás formáit és az országok területi szerkezetét, jellemezni bennük a demográfiai és urbanizációs folyamatokat, a gazdaság primer, szekunder és tercier szektorainak összetevőit, összeállítani egy ország komplex gazdasági-földrajzi jellemzését;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni az EU és a NATO szerepét a régióban, összehasonlítani a globalizáció pozitív és negatív következményeit Európa országainak gazdaságában és kultúrájában, kiszámolni az erőforrás-ellátottságot, következtetéseket levonni az országok gazdasági fejlődési egyenlőtlenségeinek okairól, olvasni a tematikus térképeket, internet-forrásokat használni a szükséges információk felkutatásához;
- **kompetenciákat szereztek** a természeti és gazdasági tudományokban, az információs-digitális műveltségben, a kezdeményezések és a vállalkozói szellem, a szociális és polgári tudatosság terén, a kultúra szférájában, ökológiai műveltségben, megszervezni a saját tanulmányi-ismeretszerzési tevékenységet.

3. EURÓPA SZUBRÉGIÓI ÉS AZOK POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTÓSÁGAI

- Emlékezzetek vissza, hol húzódik a határvonal Európa és Ázsia között.
- Milyen kormányformák és államszerkezetek léteznek?

Európa a civilizáció egyik bölcsője, az ősi gazdasági birtokbavétel régiója, ahol kialakultak az első köztársaságok, megjelentek a demokrácia első formái, létrejöttek a parlamentarizmus hagyományai, elterjedt a kereszténység. Európában kezdődött el a társadalmi modernizáció: megalapozódott a jelenkori állam, formálódott a gazdaság tőkés modellje, egy sor tudományos-technikai forradalom ment végbe, elterjedtek az emberi jogok elvei, amelyek fokozatosan váltak az állami irányítás fő prioritásává. Ugyanakkor a politikai, a gazdasági és a civilizációs cselekményeket számos konfliktus és összecsapás kísérte. Európa lett a fő arénája a két legvéresebb világháborúnak. Jelenleg a világgazdaság és a politikai hatalom egyik vezető központja, ahol az országok többsége demokratikus állam az életszínvonal magas **értékszabványaival**, fejlett iparral és közlekedéssel, intenzív mezőgazdasággal, sokágazatú szolgáltatási szférával. **GAZDASÁGFÖLDRAJZI FEKVÉS.** Európa társadalmi-földrajzi régió, amely Eurázsia nyugati részén helyezkedik el. Partjait északon az Északi-Jeges-óceán, nyugaton az Atlanti-óceán, délen a Földközi-tenger vizei mossák. Európát Afrikától a *Földközi-tenger* és a *Gibraltári-szoros* választja el. Ugyanakkor a Földközi-tenger már ősidőktől kontaktzónaként szolgált Európa, Afrika és Ázsia között: a tengeren valósultak meg a kereskedelmi, vallási és politikai kapcsolatok a régiók között.

A világ más régiói között Európa hozzávetőlegesen nem nagy területet foglal el (a földi szárazulat 7 %-a), csak Óceánia rendelkezik kisebbel. Európa észak–déli kiterjedése 4300 km, nyugat–keleti – 5000 km. Európa sajátossága a partvonal tagoltsága, aminek köszönhetően az országok többségének kijárata van a tengerekhez és óceánokhoz. Az átlagos távolság a tengerektől 300 km. Öt európai ország szigetország. Az európai országok államhatárai természetes környezetben húzódnak és a többségük szomszédos elhelyezkedése nem alkot jelentős akadályokat a gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlődésében.

A RÉGIÓ ÖSSZETÉTELE ÉS POLITIKAI TÉRKÉPE. Európa politikai térképe rendkívül összetett és dinamikus. 54 objektumot számlálnak rajta, amelyek közül 43 teljes mértékben Európa határain belül helyezkedik el. Három állam (Oroszország, Kazahsztán és Törökország) transzkontinentális ország, amelyek területe Európában és Ázsiában is fekszik. A kutatók többsége *Oroszországot* európai országnak tekinti, mert a modernizációja európai kontextusban zajlott. Viszont Kazahsztán és Törökország a történelmi, a gazdasági és a civilizációs jellegzetességek alapján Ázsiához tartozik. Ugyanakkor Európához sorolják *Ciprust* annak ellenére, hogy természetföldrajzi tekintetben ez az ország Ázsiához tartozik. Ciprus az EU tagja és lakosságának 77 %-a görög-ciprusi, akik történelmileg az európai geokulturális térhez vonzódnak. Európa legnagyobb területű országa, amely teljes mértékben határain belül helyezkedik el – *Ukrajna* (603,7 ezer km²), a legkisebb – *Vatikan* (0,44 km²).

MUNKA A TÉRKÉPEN

1. Európa melyik szubrégiójához tartoznak azok az országok, amelyek tagjai a Nagy hetesnek?

2. Melyik régióban helyezkednek el azok az országok, amelyek a legközelebb vannak Afrika országaihoz? Nevezzétek meg őket.

3. Melyik szubrégióhoz tartozik Ukrajna? Vele együtt mely országok alakítják ezt a szubrégiót?

4. Nevezzétek meg Európa országait: a) amelyek tenger melléki fekvésűek; b) szigetországok; c) nem rendelkeznek kijáráttal a tengerekhez és óceánokhoz.

Európa szubrégiói:

■ ÉSZAKI ■ DÉLI ■ NYUGATI ■ KELETI

5. ábra. Európa szubrégiói

3. táblázat
Európa regionális felosztása

Szubrégió	Országok
Nyugati	Ausztria, Belgium, Liechtenstein, Luxembourg, Monaco, Hollandia, Németország, Franciaország, Svájc
Északi	Nagy-Britannia, Dánia, Izland, Írország, Észtország, Lettország, Litvánia, Norvégia, Svédország, Finnország
Déli	Albánia, Andorra, Bosznia és Hercegovina, Vatikán, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Észak-Macedónia, Málta, Portugália, San Marino, Szerbia, Szlovénia, Horvátország, Montenegró
Keleti	Fehéroroszország, Bulgária, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Csehország, Magyarország, Ukrajna, Moldova, Oroszország európai része

Európában négy szubrégiót különböztetnek meg (3. táblázat, 5. ábra). Európa politikai térképének 54 objektumából 45 szuverén állam, három állam nem elismert, hat – függő terület. A legősibb jelenlegi európai állam, amelyet még 301-ben alapítottak, *San Marino*, törpeállam, amelynek területe mindössze 61 km² és Olaszország határain belül fekszik; a legfiatalabb Montenegró, amely függetlenségét 2006-ban kiáltotta ki. A nem elismert vagy részben elismert államképződmények státuszával rendelkezik a *Kosovói Köztársaság*, *Észak-Ciprusi Török Köztársaság (Észak-Ciprus)*, *Dnyeszter-menti Moldáv Köztársaság (Dnyeszter-mellék)*, amelyek nem rendelkeznek nemzetközi elismertséggel és egyik sem tagja az ENSZ-nek.

Számos terület Európa határain belül és a hozzá tartozó szigeteken füg-

getlen státusszal rendelkezik. Hozzájuk tartozik, többek között, *Gibraltár* (terület a Pireneusi-félsziget déli részén), *Akrotíri és Dekélia* a Ciprus-szigeten, *Guernsey* és *Jersey szigetek* a La Manche szorosban, *Man-sziget* az Ír-tengerben (Nagy-Britanniától függenek), *Feröer-szigetek* (Dánia ellenőrzése alatt).

ÁLLAMFORMA. Jelenleg Európában az országok többsége **köztársaság**, közülük **parlamentáris** *Olaszország, Németország, Szlovákia, Magyarország, Svájc stb.*; **államfői** – *Fehéroroszország, Ciprus*. A **köztársaság vegyes formájának** példái: *Litvánia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország, Ukrajna, Franciaország*.

Az egyetlen **abszolút** és egyszerre **teokratikus monarchia** Európában a pápai állam – a *Vatikán*, ahol a politikai hatalom az egyházhoz és az egyházfőhöz tartozik. Európa monarchiáinak többsége **alkotmányos**, ezeket gyakran **parlamentáris demokráciának** nevezik. Ide tartoznak fejedelemségek (*Andorra, Liechtenstein, Monaco*), királyságok (*Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Spanyolország, Hollandia, Norvégia, Svédország*) és a *Luxembourgi Nagyhercegség*.

Az államszerkezet szerint Európa országainak többsége unitárius. Ugyanakkor hat **föderatív állam** is található: *Ausztria, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Németország, Svájc, Oroszország*.

VÁLTOZÁSOK EURÓPA POLITIKAI TÉRKÉPÉN. A politikai térkép egyik legfőbb sajátossága a dinamikussága (változékonysága), annak ellenére, hogy folyamatosan próbálják stabilizálni a határokat és elkerülni az újabb területi konfliktusokat. A legfontosabb átalakulások a politikai térképen kapcsolatosak a változásokkal az államhatárok alakzatában, a vezető államok geopolitikai szférájában, a nemzetközi integrációban és dezintegrációban. A legjelentősebb változások Európa politikai térképén az utóbbi évtizedekben kapcsolatosak voltak **a szocialista rendszer szétesésével**, amit az *SZSZKSZ*, a *Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK)* és *Csehszlovákia* felbomlása kísérte, ezenkívül *Németország* egyesülése. A volt JSZSZK szétesése járt a legnagyobb konfliktusokkal és véres fegyveres összecsapások kísérték. Ennek a folyamatnak utolsó szakasza volt Koszovó elszakadása Szerbiától és a részben elismert *Koszovói Köztársaság* megalakulása. Az *SZSZKSZ* szétesése kevésbé volt drámai, ellenben az államképződés folyamatát több volt szovjet tagköztársaságban konfliktusok kísérték, amelyek következtében nem elismert, egyoldalúan kikiáltott köztársaságok képződtek *Moldova, Grúzia* és *Azerbajdzsán* területén. Az esetek többségében az ilyen autonómiákat az Orosz Föderáció különleges alakulatai és fegyveres erői támogatták, és ilyen módon próbálják ma is megtartani geopolitikai hatásukat a posztszovjet térségben.

Ugyancsak fontossá vált az **európai integráció** aktivizálódása. Az Európai Közösség 1993-ban átalakult Európai Unióvá (EU), amely 1995-ig 15 uniós tagra bővült, 2004-ben – 25-re, 2007-ben – 27-re, 2013-ban – 28-ra. Az európai integráció az első és különösen nagyméretű példája több fejlett és politikailag érett államok önkéntes lemondására, a nemzeti szuverenitás részleges felmondására az összes tagország polgára közös érdekeinek (béke, gazdasági felvirágzás, emberi jogok betartása, az irányítás demokratikus elvei) elérése érdekében. Ugyanakkor az EU minden bővítése esetén egyre bonyolultabbá válik hatékonyan reagálni korunk olyan sürgető kihívásaira, mint a terrorizmus,

a migrációs nyomás és egyes tagországok gazdasági stagnálása. Következésképpen a lakosság között egyre népszerűbbek az euroszkeptikus mozgalmak. Így, 2016-ban *Nagy-Britannia* lakossága népszavazáson fejtette ki hozzáállását az ország kilépéséről az EU-ból.

Súlyos probléma az európai országok számára a szeparatista mozgalmak aktiválódása. A **szeparatizmus** politikai tevékenység, amely az etnikai, kulturális, vallási vagy más közösségek elszakadására irányul az ország fő részétől. Enyhébb formájukban a szeparatista mozgalmak külön, egyedi jogokat igényelnek saját közösségüknek vagy részbeni autonómiát.

Szómagyarázat

Szeparatizmus – latin: *különválás* (törekvés az elszigeteltségre).

A világ térben és időben

Baszkföld

Baszkföld – történelmi-kulturális régió Franciaország délnyugati és Spanyolország északi részén. Ez a terület a baszkok tradicionális letelepedésének vidéke, ahol a baszk nyelv, kultúra és hagyományok terjedtek el. Különálló nemzetként törekednek a három saját életterük – a Baszk Autonóm Terület, Navarra Spanyolországban és a franciaországi Baszkföld – politikai egyesítésére.

A legélesebb megnyilvánulása a szeparatizmusnak *Katalóniában* figyelhető meg, **Spanyolország** autonóm területén, amelynek parlamentje 2017-ben, a megtartott népszavazás eredményeként kikiáltotta függetlenségét a királyságtól. Válaszként a spanyol kormány ezeket az intézkedéseket törvényteleneknek ismerte el, amelyek ellentétesek az ország alkotmányával, viszont a kérdés továbbra is megoldatlan maradt. Ugyanakkor szeparatista hangulat van más spanyol régiókban is – *Baszkföldön, Andalúziában, a Baleár- és Kanári-szigeteken.*

6. ábra.

Szeparatista mozgalmak Nagy-Britanniában

4. táblázat

Szeparatista mozgalmak példái Európában

Ország	A szeparatista mozgalom régiója
Nagy-Britannia	Észak-Írország, Wales, Skócia
Spanyolország	Katalónia, Andalúzia, Baszkföld
Franciaország	Baszkföld, Bretagne, Korzika stb.
Olaszország	Padánia (Észak-Olaszország), Velence, Dél-Tirol
Németország	Bajorország
Belgium	Vallónia, Flandria
Bosznia és Hercegovina	Bosnyákok, szerbek, horvátok által lakott vidékek
Szerbia	Koszovó

Az elszakadásnak magas kockázata van **Nagy-Britanniában** is. A törekvések a kilépésre *Skóciában* és Észak-Írorszáiban különösen kiéleződtek a brit népszavazás eredményeinek bejelentése után az EU-ból való kilépésről. Skócia és Észak-Írország részei szeretnének maradni az Európai Uniónak, ami még inkább megerősítette a szeparatista hangulatot. A területi egységesség megőrzésének problémájával **Belgiumban** is találkozunk. Az ország területén két közösség van: *Vallónia* és *Flandria*, amelyeknek történelmileg eltérőek az etnikai és kulturális sajátosságai, különböző nyelven beszélnek – franciául és flamandul (közele a hollandhoz).

A szeparatizmus lehetséges gócai megtalálhatóak Franciaországban, Olaszországban, Németországban, Lengyelországban, Csehországban és más országokban.

ORSZÁGTÍPUSOK. A gazdasági fejlődés szintje alapján Európa országai két fő típushoz tartoznak: **fejlettek** és **átmeneti gazdasággal rendelkezők** (5. táblázat). Ennek az osztályozásnak a kulcsa az egy főre jutó GDP-mutatók: a tercier szektor részaránya a gazdaság szerkezetében, az emberi fejlettségi index.

5. táblázat

ORSZÁGTÍPUSOK EURÓPÁBAN A GAZDASÁGI FEJLETTSÉG SZINTJE SZERINT

Gazdaságilag fejlettek		
A Nagy hetes országai	Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország	Erőteljes gazdasággal rendelkeznek, mindegyik több mint 1,5 trillió USA dollár GDP-vel. Meghatározó szerepük van a világ gazdaságban
Az EU országai – 15 (1995-ig csatlakoztak)	Ausztria, Belgium, Nagy-Britannia, Görögország, Dánia, Írország, Spanyolország, Olaszország, Luxembourg, Hollandia, Németország, Portugália, Finnország, Franciaország, Svájc	Európa megoszlásánál két rendszerre a tőkés országokhoz tartoztak. Magasabb szociális-gazdasági mutatókkal rendelkeznek, összehasonlítva az EU új tagjaival, amelyek 2004 után váltak tagokká
Az EU országai – 13 (2004 után csatlakoztak)	Bulgária, Észtország, Ciprus, Lettország, Litvánia, Málta, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Magyarország, Horvátország, Csehország	Az SZSZKSZ volt balti tagköztársaságai, 8 posztoszocialista ország és két szigetország. Ezek az országok jelentős szociális sikereket értek el, viszont alacsonyabb szinten vannak, mint az EU többi 15 tagja
Európa más fejlett országai	Izland, Norvégia, Svájc	Magas életszínvonalal rendelkeznek, viszont sajátosságai miatt tartózkodtak az EU csatlakozástól. Tagjai az EFTA-nak
Törpeországok	Andorra, Vatikán, Liechtenstein, Málta, Monaco, San Marino	Az életszínvonal alapján a világ gazdaságilag fejlett országaihoz tartoznak, viszont kis méretük miatt gazdaságuk szűk szerkezetű és a GDP-mutatóik alacsonyak

Átmeneti gazdasággal rendelkező országok		
Az SZSZKSZ volt tagköztársaságai Európában (a balti országok kivételével)	Fehéroroszország, Moldova, Ukrajna, Oroszország	A szociális-gazdasági fejlődés mutatói viszonylag alacsonyak, a reformok és a gazdaság átalakításának problémáival küzdenek az SZSZKSZ szétesése után
A Balkán-félsziget posztoszocialista országai (az EU tagjaivá váltak kivételével)	Albánia, Bosznia és Hercegovina, Észak-Macedónia, Szerbia, Montenegró	A szociális-gazdasági fejlődés mutatói viszonylag alacsonyak és a gazdaság szerkezeti problémáival küzdenek, amelyek a reformok szakaszában vannak

Az átmeneti gazdasággal rendelkező országokhoz tartoznak Európa országai, ahol szerkezetileg alakul át a tervgazdaság piacgazdasággá. Ha az 1990-es évek folyamán ehhez a csoporthoz sorolták mindegyik posztoszocialista országot, a sikeres politikai és gazdasági reformok elvégzése után több kelet-európai és baltikumi ország belépett az EU-ba és jelenleg a gazdaságilag fejlettek csoportjában található.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A térképet használva elemezzétek Európa gazdaságföldrajzi fekvését.
 2. Miben rejlenek Európa politikai térképének sajátosságai? Hozzatok fel példákat a szuverén államokra, függő területekre és a nem elismert állami képződményekre. Mutassátok meg ezeket a térképen.
 3. Vernon Bogdanor brit politológus az alkotmányos uralkodót a következőképpen jellemezte: „szuverén, aki uralkodik, de nem irányít”. Hogyan értitek ezt a kijelentést?
 4. Milyen Ukrajna irányítási formája? Milyen országunk állami-területi szerkezete?
-
- 5*. Ukrajna milyen típusú országokhoz tartozik a gazdasági fejlődés szintje szerint? Mely országok alkotják még ezt a csoportot? Miben rejlenek ezeknek az országoknak a fejlődési sajátosságai?

VITATÉMA

Vitázzatok arról, milyen következményei lehetnek a szeparatizmusnak az állam és az emberek számára. Alkossatok két csoportot, amelyek érvekkel védik meg saját szempontjukat: a) az elszakadás előnyei; b) az elszakadás negatív következményei.

4. INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK ÉS NEMZETKÖZI SZERVEZETEK

- Idézzétek fel, mi a globalizáció és az integráció.
- Milyen nemzetközi szervezeteknek tagja Ukrajna?

INTEGRÁCIÓS FOLYAMATOK. Jelenleg a világban gyakorlatilag egy ország sem képes létezni a gazdasági elszigetelődés körülményei között. A határok megnyitásának folyamatát a kereskedelemhez, úgyszintén az országok technológiai, termelési és pénzügyi lehetőségeinek egyesítéséhez **gazdasági integrációnak** nevezik. Története a nagy földrajzi felfedezések korszakától kezdődött, amikor az európai országok fejleszteni kezdték a kereskedelmi kapcsolatok hálózatát az óceánon túli gyarmataikkal Amerikában, Ázsiában és Afrikában.

A XX. század közepétől kezdve Európa átalakult „az integráció világlaboratóriumává”, hihetetlen példákat demonstrálva a gazdasági és a politikai egysületről. Az európai integráció a világ legnagyobb méretű integrációs projektje. Kezdetben Európa egyesülésének megálmodói a következő célt tűzték ki: egyesíteni az európai országokat a nemzetek feletti irányító testületek irányítása alatt, hogy lehetetlenné tegyék az újabb háborút a régióban és elősegítsék, hogy Európában egységesen álljanak ki a nemzetközi politikában. De mivel az ilyen projekt összeegyeztethetetlen a nemzeti szuverenitás értékeivel, az egyesülés az úgynevezett alacsony szakpolitikai területről indult el, vagyis a gazdasági integrációval.

1952-ben hozták létre az *Európai Szén- és Acélközösséget*, majd 1957-ben az *Európai Atomenergia Közösséget* és az *Európai Gazdasági Közösséget*, amelyek később egyesültek egy képződménybe. 1993-ban alapították az **Európai Uniót (EU)** – Európa országainak politikai-gazdasági integrációs társulását. Az EU egyesíti a nemzetközi szervezet és az állam jellemzőit. A közösség megalakulásának pillanatától, később EU, több bővítési szakasz volt (6. táblázat). Jelenleg az unió 28 tagországot számlál. Igaz, *Nagy-Britannia* 2016-ban bejelentette kiválási szándékát a tagságból. Az EU-ra jut a világ GDP-jének közel 24 %-a,

A világ térben és időben

Az EU határain kívül

Európa nem mindegyik országa tartozik az EU-hoz. Határain kívül maradt Svájc, Norvégia, Liechtenstein és Izland. Viszont ezek az országok tagjai az Európai Szabadkereskedelmi Társulásnak (EFTA), amelyet 1960-ban hoztak létre, ezenkívül Izland, Liechtenstein és Norvégia részei az Európai Gazdasági Térségnek – szervezetnek, amely egyesíti ezeknek az országoknak a belső piacait az EU összes tagországával.

6. táblázat

Az EU bővítésének szakaszai

A belépés éve	Országok
1952	Németország, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxembourg (az első közösségek alapító országai);
1973	Nagy-Britannia, Írország, Dánia
1981	Görögország
1986	Spanyolország, Portugália
1995	Ausztria, Finnország, Svédország
2004	Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Lettország, Litvánia, Észtország, Ciprus, Málta
2007	Bulgária, Románia
2013	Horvátország

és a világ befektetéseinek több mint 45 %-a. Ennek a közösségnek az országai egyeztetik a gazdasági, az ökológiai és a szociális politika fő irányait. Továbbá bizonyos sikereket tudnak felmutatni egyeztetett pozíciók kidolgozásában a folyamatban lévő geopolitikai kihívásokra, többek között az ukrán-orosz konfliktussal kapcsolatban. Az EU pénzügyi segítséget nyújt országoknak és régióknak, amelyek krízisidőszakot élnek át, jelentős figyelmet fordít a szociális-gazdasági fejlődés terveire, hogy támogassa az elmaradott régiókat. Több mint fél évszázados történelme alatt az európai közösségek nagy utat tettek meg a szabad kereskedelem ágazati övezetétől a teljes gazdasági unióig. Az EU keretei között közös pénzegységet hoztak létre – az eurót, amely felváltotta a nemzeti pénzegységeket 19 tagországban (euro-zóna). Az EU saját jogszabályokat alakított ki, amelyek nagyobb erőt képviselnek, mint a nemzeti törvények. Az általános irányítást három fő szerv valósítja meg: az *Európai Bizottság*, az *EU Minisztertanácsa* és az *Európai Parlament*. Különálló szervezet az *Európai Bíróság* és az *Európai Tanács*, amely egyesíti a tagországok állam- és kormányfőit. Különösen fontos eredménye az európai integrációnak a **schengeni övezet**, az egységes migrációs térség létrehozása, amely 26 országot egyesít, közöttük az EU 22 tagországát (*Nagy-Britannián, Írországon, Cipruson, Románián, Bulgárián és Horvátországon kívül*), továbbá ide tartozik *Liechtenstein, Norvégia, Izland és Svájc* is. Ennek a térségnek a határain belül megszüntették az ellenőrzést a határokon, a polgárok szabadon átléphetik a határokat.

A világ térben és időben

A schengeni megállapodás

Szerződés „Az útlevél vámellenőrzésének megszüntetéséről az Európai Unió országai között”, amelyet 1985-ben hét európai ország írt alá Schengen városban Luxembourgban, a Luxembourg, Németország és Franciaország hármashatár közelében. A megállapodás 10 év múlva lépett életbe.

Biztosítva van a szabad munkavégzés bármelyik ide tartozó országban. A schengeni egyezményt tartják az európai integráció csaknem legnagyobb sikerének, hiszen ez a legnagyobb mértékben segíti elő a különböző országokban élő emberek közeledését.

Az EU-hoz való csatlakozást *Ukrajna* külpolitikájának stratégiai irányvonalává nyilvánították. A szer-

7. ábra. Az EU térképe

vezetkez való csatlakozás előnyei jól láthatóak Európa volt szocialista országa-
inak példáján, amelyek meglehetősen rövid idő alatt újjáépítették a gazdaságot
és emelték a szociális-gazdasági fejlődés szintjét, javítottak az állami irányítás
minőségén. Ugyanakkor a belépés az EU-ba, különösen a csatlakozás a schen-
geni övezetbe valószínűleg a munkaképes korú ukrán fiatalok még nagyobb
kiáramlásához vezethet. Fontos formája az integrációnak számos nemzetközi
szervezet megjelenése, amelyeket a tevékenységek koordinálására, a viták meg-
oldására, a globális és a regionális problémák elleni küzdelemre hoztak létre.

Tíz ország (*Belgium, Nagy-Britannia, Dánia, Írország, Olaszország, Lu-
xembourg, Hollandia, Norvégia, Franciaország és Svédország*) 1949-ben meg-
alakította az **Európai Tanácsot**. A *Strasbourgban* (Franciaország) székelő
szervezet biztosítja az emberi jogok tiszteletben tartását, a demokrácia elveit,
a jogállamiságot és támogatja az európai kultúrát. Jelenleg csaknem minden
európai ország tagja a szervezetnek (*Ukrajna* 1995-től), kivéve Fehéroroszor-
szágot és a Vatikánt. Tevékenységének fő irányvonalai – közös megközelítések
és jogszabályi előírások kidolgozása, amelyek célja a demokrácia védelme, harc
a diszkrimináció különböző formái ellen (kínzás, rasszizmus, az emberek illegá-
lis mozgása), a kisebbségek nyelvének védelme, az országok közötti kulturális
csere elősegítése stb. Mondhatjuk, hogy ez a szervezet dolgozza ki a politikai és
jogi élet normáit Európában.

NEMZETKÖZI BIZTONSÁGPOLITIKAI SZERVEZETEK. Európában két
nemzetközi biztonságpolitikai szervezetet vagy katonai-politikai blokkot hoztak
létre.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, NATO, amelyet Észak-at-
lantli Szövetségnek is neveznek, Euró-
pa és Észak-Amerika 29 országának
katonai-politikai uniója, amelyek kö-
telezettséget vállaltak közös erőfeszí-

Szómagyarázat

NATO – angol megfelelője *North Atlantic Treaty Organization*, – Észak-atlanti Szerződés Szervezete.

7. táblázat

NATO tagországok Európában

8. ábra. NATO tagországok Európában

A belépés éve	Ország
1949	Alapító országok Belgium, Dánia, Nagy-Britannia, Izland, Olaszország, Kanada, Norvégia, Luxembourg, Hollandia, Portugália, USA, Franciaország
1952	Görögország, Törökország
1955	Németország
1982	Spanyolország
1999	Lengyelország, Magyarország, Csehország
2004	Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovénia, Szlovákia
2009	Albánia, Horvátország
2017	Montenegró

tésekkel védeni a szövetség bármelyik tagországát katonai támadás esetén (7. táblázat). A NATO különösen fontos szerepet játszik az európai biztonságpolitika rendszerében. Az 1949-ben, a lehetséges Európa elleni szovjet katonai agressziót megelőző intézkedések végzésére létrehozott **Észak-atlanti Szövetség, a „hidegháború” idején** nem hajtott végre katonai műveleteket. Az 1990-es években haderői részt vettek a hadműveletekben *Kuvaitban, Bosznia és Hercegovinában, Koszovóban*; a 2000-es években *Afganisztánban*, a kalózkodás visszaszorításának műveleteiben az Ádeni-öbölben stb. Ennek a szervezetnek fő ereje a tagországok jelentős katonai, politikai és gazdasági potenciáljában rejlik. A potenciális ellenfelek tartanak a nyílt konfrontációtól a világ gazdaságilag és technológiailag legfejlettebb országainak szervezetével, amelyek előnyökkel rendelkeznek mind a katonai technológiák területén, mind a gazdasági befolyás lehetőségeiben. A NATO sajátossága – az USA aránytalanul nagy szerepe mind a haderők potenciáljában, mind a kiadásokban a szövetség szükségleteire. Gyakran ezt a helyzetet úgy értelmezik, mint negatívumot Európa számára. Viszont ez lehetőséget ad az európai országoknak több pénzt költeni a saját gazdasági és szociális fejlődésére, míg az USA garantálja a katonai biztonságot. A NATO talán legnagyobb eredménye az a tény, hogy a több mint fél évszázadnyi megléte alatt a tagországok között nem történtek háborús konfliktusok. A NATO-hoz való közeledés **és csatlakozás** az ukrán külpolitika egyik prioritása. A szövetséghez való csatlakozás esetén Ukrajna kívül esne Oroszország geopolitikai befolyásától. Ellenben a közeljövőben ilyen tagság nem valószínű, mert csak olyan ország léphet be a szervezetbe, amelyik nem folytat területi vitát szomszédjaival. Ezért Ukrajna csatlakozása a NATO-hoz lehetetlen az Oroszországgal folyó konfliktus megoldásáig Ukrajna keleti részén, és a teljes területi egység visszaállításáig. Ugyanakkor Ukrajnának szüksége van saját haderejének megreformálására. Oroszország, amely úgy tartja, hogy a Szovjetunió geopolitikai hatásának örököse, ellenzi a NATO keleti bővítését és Ukrajna csatlakozási lehetőségét.

Az **Észak-atlanti Szövetség – Oroszország szemszögéből** – agresszív blokk, amelynek ellensúlyozására 1992-ben megalakították a **Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetét (ODKB)**, amelynek tagjai Oroszország, Fehéroroszország, Örményország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán.

GLOBALIZÁCIÓS FOLYAMATOK. Jelenleg Európa teljes mértékben része a globalizációs folyamatoknak. Ebben a régióban található a „Nagy hetes” négy országa, jelentős pénzügyi központok helyezkednek el: *London, Párizs, Frankfurt am Main, Milánó* stb., itt vannak a világ vezető TNK-inak székhelyei. A pénzügyi, technológiai és politikai központ szerepe általában meghatározza a globalizáció kedvező hatását Európa országaira, különösen a tőke felhalmozására és a termékek széles választékának kínálatára versenyképes árakkal. Jelenleg az EU a legnagyobb integrációs projekt nemcsak Európában, hanem az egész világon. Ugyanakkor a globalizáció magában hordoz egy sor veszélyt is. Valójában az ipari termelés áthelyezése az „olcsó” országokba a munkanélküliség növekedéséhez vezetett Európában. Gyakran az európai termelők nem bírják a piaci konkurenciát az olcsó import-termékekkel, különösen a szövet és ruhafélék gyártásában, a mezőgazdasági termékek termelésében stb. Ezért az országok kereskedelmi korlátozásokat vezetnek be.

A gazdasági határok „megtisztításának” folyamatát a nemzetközi migráció növekedése kíséri és az információs csere, ami fokozatosan magában hordozza a kulturális globalizációt. A **kulturális globalizáció** – egyetemes ötletek, értékek, művészeti irányzatok kialakulása, amelyek terjednek a világban és helyettesítik a kultúrélet helyi hagyományait. A globális kultúra gyakran veszi át a világ különböző népei hagyományainak elemeit. Például, a globális konyhaművészet elemeivé vált az olasz pizza, az amerikai burgerek, a japán sushi stb. Európában terjednek az ázsiai vallások (a buddhizmus és az iszlám), közkedvelté válnak a keleti ruhaviseletek elemei. Ugyanakkor a kulturális globalizáció gyakran ellenállást is vált ki – nemzeti mozgalmakat és az idegen nyelv, viselkedés, kommunikációs stílus, kultúra elleni fellobbanásokat.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Hozzatok fel példákat a globalizációról az irodalomban, zeneművészetben, filmekben és más szférákban.
2. Gondolkodjatok el, Európát miért nevezik képletesen „az integráció világlaboratóriumának”.
3. Milyen céllal hozták létre az EU-t? Mit jelent most az országok számára ez a társulás?
4. Mi a lényege a schengeni megállapodásnak? Miért tartják ezt az európai integráció talán legnagyobb sikerének?
5. Mi ismert számotokra az Európai Tanácsról? Milyen fő irányvonalakat képviselnek munkájukban?
6. Érvelve erősítsétek meg vagy cáfoljátok az elképzelést, hogy a NATO „a civilizált világ hadserege”.

7*. Próbáljátok megjósolni pozitív hatását és kockázatát Ukrajna csatlakozásának az EU-ba.

VITATÉMA

Használjatok információs pótforrásokat és tudjatok meg többet a NATO-ról és Ukrajna csatlakozási perspektíváiról a szervezethez. Alkossatok két csoportot, amelyek indokolva védenek két ellentétes álláspontot: a) a csatlakozás előnyei; b) a tagság negatív következményei.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Integrációs és dezintegrációs folyamatok Európában

1. Kutassátok a változásokat, amelyek Európa politikai térképén következtek be az utóbbi fél évszázadban, az információkra támaszkodva, amelyek a tankönyvben és pótforrásokban szerepelnek: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_world_map_changes
2. A változások közül melyeket lehet tekinteni integrációs és melyeket dezintegrációs folyamatoknak? (lásd: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en)? Vonjatok le következtetéseket arról, milyen időszakokban voltak többségben az integrációs folyamatok és melyekben a dezintegrációsak.
3. Szerintetek milyen tényezők váltották ki ezeket a folyamatokat Európa térképén?

5. TERMÉSZETI FELTÉTELEK ÉS ERŐFORRÁSOK

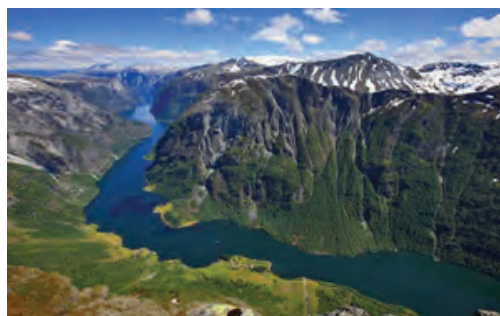
- Emlékezzetek vissza, milyen nagy síkságok és hegységek találhatóak Európa határain belül.
- Milyen földrajzi övezetekben fekszik Európa? Milyen éghajlati típusok képződtek ott?
- Az ásványi kincsek milyen csoportjait különböztetik meg felhasználásuk alapján?

Európa természeti viszonyai nagyon változatosak. Találhatók területén működő vulkánok és gejzírek, hideg tundra és hatalmas tajga, havas hegycsúcsok és meleg mediterrán szubtrópusok. Összességében a természetföldrajzi viszonyok kedvezőek az életfeltételekhez és a gazdaság kihasználáshoz.

DOMBORZAT. Európa felszínének átlagos magassága közel 300 m a tengerszintje fölött. Ugyanakkor területének csaknem 70 %-án 200 méternél alacsonyabb részek is találhatóak, és mindössze 6 %-a emelkedik 1000 m fölé. A magasságok ilyen megoszlása elősegíti a szabad letelepedést és a komoly akadályok hiányáról tanúskodik a földfelszíni közlekedési utak építésében. Amint látjuk, Európában többségben vannak a síkságok. A legnagyobb közülük Kelet-Európában található – a Kelet-európai-síkság, amelynek határain belül számos ország helyezkedik el (*Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova, Lengyelország és Oroszország* egy része). A síkságok elterjedtek Nyugat-Európa északi részén is. Tovább, déli irányban *alföldek* húzódnak – a *Közép-dunai* (Ausztria, Románia, Szerbia, Magyarország, Horvátország) és az *Alsó-dunai* (Románia,

9. ábra. Kelet-európai-síkság (Ukrajna)

10. ábra. Fjord (Norvégia)

Bulgária északi része). Az alföldies domborzat jellemző Finnországban is. Már ismeretes számotokra, hogy az elmúlt geológiai korszakokban, az éghajlat lehülésének eredményeként Észak-Európát jégtakaró fedte. Mozgása következtében a gigantikus tömegű jég hatalmas kődarabokat szállított, mélyedéseket mart ki, gleccserüledéket hozott létre (morénákat) és legyalulta a sziklákat. Az ősi eljegesedés következményei a **fjordok** is – szűk, kanyargós, mély tengeri öblök magas és meredek partokkal, amelyekkel tagolódnak a *Skandináv-félsziget* nyugati partjai. A fjordok a gleccser által kimélyített és a tenger által elárasztott folyóvölgyekben és mélyedésekben jöttek létre.

Európa legmagasabb pontja, az *Elbrusz* (5642 m) a *Kaukázusban* található, Oroszország európai felének déli részén. Ha nem vesszük figyelembe a Kaukázust mint határvona-

lat Ázsiával, akkor a legmagasabb pontnak a *Mont Blanc hegyet* (4809 m) tarthatjuk az *Alpokban* Franciaország és Olaszország határán. Az alpesi hegyképződés övezete (*Pireneusok, Alpok, Appennini-hegység, Dinári-hegység, Balkán-hegység, Rodope, Kárpátok, Krími-hegység, Kaukázus*) Európa legnagyobb magassági láncolata. Ezek a vidékek szeizmikusan aktív övezetek. A földrengések legnagyobb gyakorisága az Appennini-félszigeten, a Balkán-félszigeten és a Kaukázusban figyelhető meg. Aktív vulkanikus terület *Izland* – sziget, amely a földkéreg fiatal része, ahol számos működő gejzír és tűzhányó található. Franciaország, Németország és Csehország területén több hercíni (variszkuszi) közép- és alacsonyhegység húzódik (*Vogézek, Fekete-erdő* vagy *Schwarzwald, Érc-hegység, Tübingi-ai erdő* stb.). A Skandináv-félszigeten emelkedik ki a *Skandináv-hegység*. A variszkuszi öreg hegyvonulat, az Urál – Európa keleti határvonala.

11. ábra. Az Alpok (Svájc)

12. ábra. Tűzhányók Izlandon

ÉGHAJLAT. Európa éghajlati viszonyai kedvezőek a gazdálkodáshoz. Területének nagyobb része a mérsékelt éghajlati övben fekszik. Európa a nyugati szelek hatása alatt van. Nedvességgel telítődve az Atlanti-óceán fölött, ezek a szelek eléggé nedves éghajlatot alakítanak ki hűvös nyárral és viszonylag meleg téllal a régió nyugati részén. Az időjárás ott gyakran felhős, köddel és szemerkélő esővel. Kelet és dél felé haladva, a nedvesség fokozatosan csökken. Jelentősen enyhíti az éghajlatot a meleg **Észak-atlanti-áramlat**, aminek következtében a tél, különösen Nagy-Britanniában és a skandináv országokban, viszonylag meleg. Ez lehetőséget teremt gazdálkodással foglalkozni északabbra, mint a világ más régióiban. Észak-Európában Norvégia, Finnország és Oroszország legészakibb vidékei benyúlnak a szubarktikus éghajlati övbe, a szigetek pedig az arktikusba. Az éghajlat ott nagyon hideg. Dél-Európa félszigetei (Pireneusi, Appennini, Balkán) a szubtrópusi övben helyezkednek el, ahol mediterrán éghajlattípus alakult ki, ami a legkomfortosabb az életvitelhez.

Kedvezőtlen éghajlati jelenségek Európában az időszakos áradások és zöldárak az átlagfölötti csapadék következtében. Ugyanakkor Ukrajna és Oroszország déli vidékei a nyári időszakban gyakran szenvednek a szárazságtól. A természetföldrajzi veszélyekhez sorolják a globális felmelegedés következményeit is, amelyek okozhatják nagy területek vízborítottságát (például, Hollandia területének fele a tenger szintjétől alacsonyabban helyezkedik el).

13. ábra. A Duna (Magyarország)

14. ábra. A Genfi-tó (Svájc)

FELSZÍNI VIZEK. A leggazdagabb felszíni vizekben Nyugat- és Észak-Európa, mert ott nagy mennyiségű csapadék esik (több mint 1000 mm/év).

Európa folyói két óceán medencéjéhez tartoznak – az Atlanti- (*Duna, Dnyeper, Rajna* stb.) és az Északi-Jeges-óceánhoz (**Északi-Dvina, Mezeny, Pecsora** stb.), ezenkívül a belső lefolyástalan Aral-Kaszipi-medencéhez (*Volga* stb.). Táplálásuk többnyire esővíz és hóolvadék-víz. A *Duna* (2857 km) Európa második leghosszabb folyója (a Volga után), amely tíz ország területét szeli át. Évente több mint 50 millió tonna rakományt szállítanak rajta. Fontos közlekedési artériája a *Rajna* is. Rotterdam kikötője, a torkolatában volt hosszú ideig Európa „közlekedési kapuja”. Észak-Európa folyói, bár mindig bővizűek, viszont nagyon rövidek, folyásuk pedig gyors. Az ilyen folyókat lehetetlen felhasználni hajózásra, viszont olcsó villamos energia forrásai. Dél-Európában kevés folyó van, nem fagynak be télen és többnyire esővízzel táplálkoznak. A gazdaságban nagy jelentőségük van a földek öntözésében a nyári, száraz időszakban.

Világrekordok

Európa leghosszabb folyója a *Volga* (3531 km), amely a Valdáj-hátságán ered és a Kaszpi-tengerbe torkollik. A folyó egész hosszában Oroszország területén folyik.

Világrekordok

A legnagyobb területű tava Európának a Ladoga (Oroszország). A tó medre gleccser által mélyített tektonikus medencében jött létre. Maximális mélysége 230 m.

A legtöbb tó Észak-Európában található, ahol hatása volt a negyedidőszaki eljegesedésnek. Számos kisebb és nagyobb tómeder a jég által kivájt mélyedésekben található. Nagy területeket foglalnak el a mocsarak is. Festői szépségű tavak vannak az Alpokban (14. ábra). Európa tájképi sokszínűsége megalapozta turisztikai-rekreációs potenciálját.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK. Európa gazdag különböző ásványi erőforrásokban. Többségük regionális jelentőségű, egyesek pedig világméretűek (8. táblázat). Tartalékaik viszont jelentős mértékben kimerültek, hiszen ez a régió elsőnek lépett be az iparosodás szakaszába. Európa méhében a világ feltárt kőszéntartalékainak közel 20 %-a található, a cink 17 %-a, az ólom 13 %-a, a réz 7 %-a. A többi ásványi kincs mennyisége még kevesebb. Ezért Európa ipara függ a tüzelőanyag-energetikai és az érces nyersanyagok importjától.

Európa országainak ellátottsága ásványi nyersanyagokkal nem egyforma. A **köszénmedencék** egy sávban összpontosulnak, amely *Nagy-Britanniától Franciaország északi részén keresztül, Belgium déli részén, Németországon (Ruhr és Saar), Csehországon (Ostrava) és Lengyelországon (Felső-Szilézia)* át húzódik. Vastag szénrétegek találhatóak *Ukrajnában (Donbász) és Oroszországban* is. Európa legnagyobb **kőolaj- és földgázlelőhelyeinek** vidéke az Északi-tenger selfővezete, amely háromnegyed részben elégíti ki a régió országainak szükségleteit tüzelőanyagból. Kőolajat és földgázt termel ki *Nagy-Britannia, Norvégia és Hollandia*. Kőolaj-kitermeléssel foglalkozik *Románia* az Elő-Kárpátok-süllyedékben és a Fekete-tenger medencéjéből. Kőolajlelőhelyeket tártak fel *Olaszország déli részén és Görögországban* is.

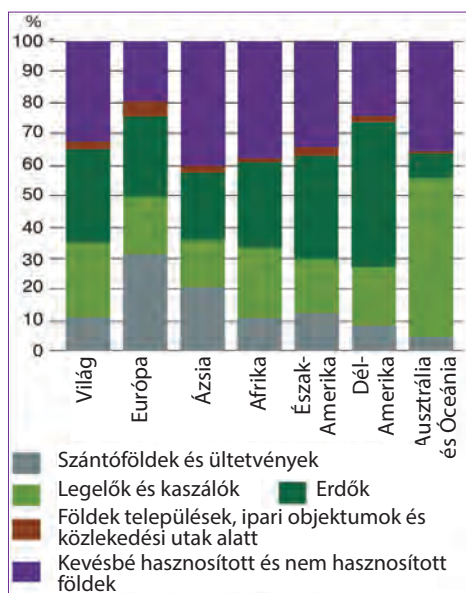
Gazdag vasérc (több mint 60 % érc a kőzetben) lelőhelyek a Balti-pajzs és a Skandináv-hegység vidékén (*Svédországban*) helyezkednek el, továbbá *Franciaországban, Németországban, Luxembourgan, Nagy-Britanniában, Ukrajnában és Oroszországban*. Nagy **rézérc** lelőhelyeket nyitottak meg *Alsó-Sziléziában* Lengyelországban. Ott más **színesfémeket** is találtak: ezüst, nikkel, kobalt, ólom, cink. A színesfémek érceit, közöttük bauxitot, rézércet, krómércet, polimetalikus érceket bá-

nyásznak az *Alpok, a Pireneusok, az Appenninek* hegyvidékein és a *Balkán-félsziget hegységeiben*. Gazdag lelőhelyei vannak a **nemfémek erőforrásoknak**, amelyek nyersanyagot szolgáltatnak a vegyipar, kohászat, építőipar számára és más ágazatoknak. Világszintű jelentősége van a kősónak *Lengyelországban*, a kálisónak *Németországban és Franciaországban*, a foszforitoknak *Oroszországban*. Találhatóak természetesen lelőhelyek (*Lengyelország, Ukrajna*) és grafitlelőhelyek (*Csehország*) is. Összességében az ásványi erőforrások bányászatának fő vidékei Európában *Felső-Szilézia, az Északi-tenger és Skandinávia*.

Európa az utolsó helyet foglalja el a világ régiói között a termőföld-alap nagysága alapján, de a megművelt földek részaránya alapján (32 %) az első (15. ábra). A legelők részaránya kevesebb a világ átlagos mutatójánál (23 %),

Európa ásványi erőforrásai

Erőforrások	Ország	
	Világméretű	Regionális jelentőségű
Tüzelőanyag-energetikai		
Szén	Oroszország, Lengyelország, Nagy-Britannia, Németország, Ukrajna	Románia, Bulgária, Szerbia
Kőolaj	Oroszország	Nagy-Britannia, Románia, Norvégia
Földgáz	Oroszország, Norvégia	Nagy-Britannia, Hollandia, Románia
Érces (fémek)		
Vasérc	Oroszország, Ukrajna, Svédország, Franciaország, Nagy-Britannia	Románia, Spanyolország
Mangánérc	Ukrajna	Bulgária, Oroszország
Rézérc	Lengyelország, Oroszország	Bulgária
Polimetalikus ércek	Oroszország, Spanyolország, Bulgária, Portugália, Lengyelország	Bulgária
Bauxit	Oroszország, Görögország	Franciaország, Horvátország
Higanyérc	Spanyolország	Olaszország
Uránérc	Oroszország, Ukrajna	Franciaország, Németország

15. ábra. A világ és régióinak termőföld-alap szerkezete

az erdőkkel elfoglalt földek részaránya viszont nagyobb. Európában kisebb a részaránya, mint a világ más részein, a nem hasznosított földeknek (16%), a legnagyobb a beépített földeké – 5%.

Fontos szerepet játszanak a gazdasági fejlődésben a **vízi erőforrások**. A tartalékok magas mutatói ellenére (közel 1,5 millió km³) Európa érzi az édesvíz deficitjét, mivel fogyasztása az iparban és a mezőgazdaságban az egyik legmagasabb a világon. A vízennergetikai potenciál nagysága alapján Európa az utolsó előtti helyet foglalja el a világ régiói között, viszont a felhasználásának szintje szerint – ami eléri a 70 %-ot – az első. Jelentős vízerőforrásokkal rendelkeznek *Franciaország, Norvégia, Oroszország, Svédország*.

Európának jelentős **erdőerőforrásai** vannak. Valamikor gyakorlatilag az egész régió többsége lomblevelű erdőkkel

volt fedve. A középkor folyamán és az újkorban csaknem az egész erdőtakarót a sík vidékeken kiirtották. A természetes erdők többnyire a hegyvidékeken maradtak meg, valamint a Skandináv-félszigeten. Az erdő a fő gazdasági ág többek között *Finnországban*, ahol a fa készletezése és feldolgozása a nemzetgazdaság jelentős részét alkotja. Fontos, hogy egyidejűleg az erdők kivágásával megvalósul a fák telepítése is. Nagyjából a XX. század közepétől kezdtek el az európai országok többségében az erdőterületek újratelepítését. Így, a nagy népsűrűség ellenére, a földek magas felszántottsága és a termőföldek beépítettségének nagy részaránya mellett, növekedik az erdők területe Európában. A fával való ellátáson kívül a mesterségesen létrehozott erdők meliorációs és rekreációs funkciókat is ellátnak.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzék Európa domborzatát. Mutassátok meg a domborzati térképen a legnagyobb síkságokat és hegyvidéki masszívumokat.
 2. Felhasználva a tematikus éghajlati térképeket, bizonyítsátok be, hogy Európa éghajlata kedvező az ember életfeltételeinek és gazdasági tevékenységének.
 3. Figyeljétek meg Európa domborzati térképét és gondolkozzatok el, milyen országokat neveznek átvitt értelemben a természeti sajátosságaik alapján „a tűz és a jég országának”, „a fjordok országának”, „az ezer tó országának”, „Európa lapjühelyének”.
 4. Figyeljétek meg a 15. ábrát Európa termőföld-alapjának szerkezetéről. Hasonlítsátok össze a világ termőföld-alapjának szerkezetével.
 5. Hol összpontosulnak Európa erdőerőforrásai? Hogyan hasznosítják ezeket?
-
- 6*. Észak-Európa országainak lakossága tréfásan azt mondja: „Nálunk a víz – fulladásig van, kő – bármennyi, erdő – akár gátat emeljél”. Gondolkozzatok el, milyen természeti tényezők határozták meg Észak-Európa „gazdagságának” ilyen összetételét.

6. A NÉPESSÉG ÉS ANNAK ELHELYEZKEDÉSE

- Emlékezzetek vissza, milyen fázisokat különböztetnek meg a demográfiai átmenet koncepciójában.
- Mit értünk természetes és mechanikus népességmozgás alatt?
- Hogyan különböztetik meg a népesség migrációjának válfajait az időhossz és a motiváció alapján?

TERMÉSZETES NÉPESSÉGMOZGÁS. A népességszám (742 millió fő) alapján Európa a harmadik helyet foglalja el Ázsia és Afrika mögött. Ez kissé kevesebb, mint a Föld lakosságának 10 %-a. A legnépesebb országok: *Oroszország* (95 millió fő, csak az európai részen), *Németország* (82 millió), *Nagy-Britannia* (65,7 millió), *Franciaország* (64,7 millió), *Olaszország* (59,4 millió fő). A legkevesebb népességszáma Vatikánnak van, amelynek 800 lakosát a papság és az alkalmazottak alkotják, akiket a szolgáltatási és igazgatási szférában alkalmaznak. A népesség számának változása a természetes és a mechanikus népességmozgás következtében történik. Már tudjátok, hogy a természetes népességmozgás alatt az élve-születések (*Sz*) és a halálozások (*H*) folyamatait értik, amelyek meghatározzák az ország népessége természetes népszaporulatának (*TN*) ütemeit (ezrelékben (%)) számlálják – egyének száma ezer fő népességre).

A lakosság természetes népszaporulatának képlete
 $Sz - H = TN$ (%), ahol
Sz – élve-születések;
H – halálozások;
TN – természetes népszaporulat

Az európai országok végigmentek a *demográfiai átmenet harmadik szakaszán*, amikor fokozatosan csökken a születések száma, ami az urbanizációs folyamatokkal, a nők társadalmi státusának újraértékelésével (a pénzügyi függetlenség és a szakmai megvalósulás iránti vágy) és a családtervezés gazdaságilag alátámasztott szükségességével kapcsolatos. A XX. században a természetes szaporulat üteme Európa országaiban csökkent és egyenlővé vált a halálozási mutatókkal. Csaknem kiegyensúlyozott élve-születések és halálozások jellemzőek a *demográfiai átmenet negyedik szakaszára*. Jelenleg ezt a szakaszt a magas szociális-gazdasági fejlődési szintre lépő európai országok érték el. Az anyagi ellátottság kellően magas szintje és a megbízható orvosi ellátás a minimumra csökkentette a

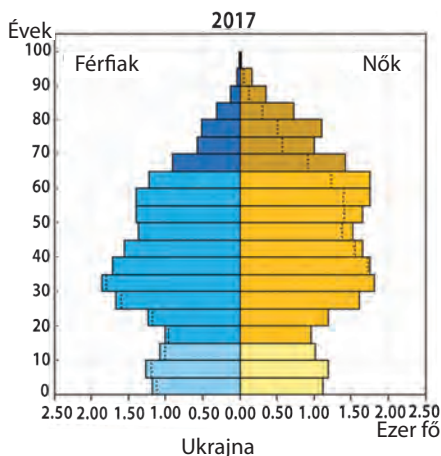
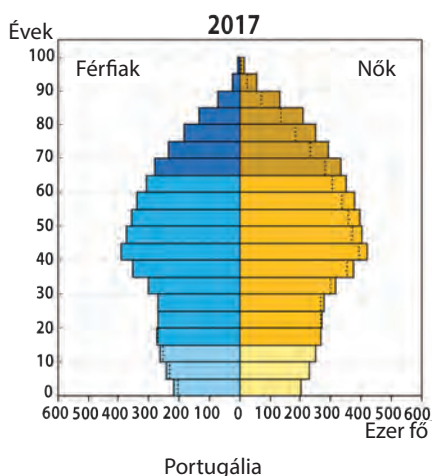
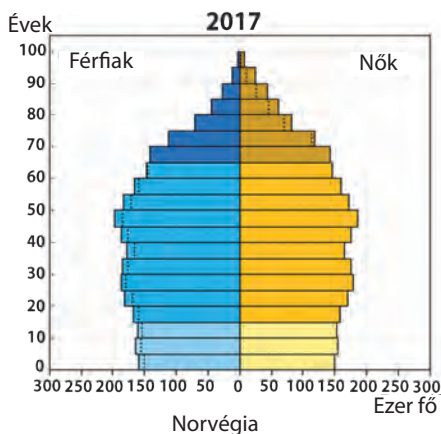
gyerekhalandóságot és megemelte a várható élettartamot. A családok többsége nem több mint 2–3 gyereket akar nevelni (két gyerek demográfiai helyettesíti a szülőket, ezért a népességszám emelkedése csak a három és több gyereket nevelő családok esetén lehetséges). A XX. század második felében Európa számos gazdaságilag fejlett országában (*Ausztria, Olaszország, Németország* stb.)

9. táblázat

A lakosság természetes szaporulata Európa országaiban, (1995 – 2020¹)

Ország	Időszak			
	1995 – 2000	2005 – 2010	2010 – 2015	2018 – 2020
Fehéroroszország	0,9	1,8	1,6	1,6
Görögország	1,0	1,1	-1,2	-3,0
Olaszország	-0,6	-0,3	-1,6	-2,4
Litvánia	-1,7	-4,3	-3,0	-3,8
Moldova	1,3	-1,2	-0,4	-1,7
Németország	-1,1	-2,0	-2,4	-2,5
Norvégia	3,3	3,8	3,7	4,1
Oroszország	-5,7	-3,7	-0,4	-1,3
Ukrajna	-6,4	-5,9	-4,1	-4,4
Európa	-1,3	-0,5	-0,1	-0,7

¹2018–2020 – prognosztizált adatok.

16. ábra. Európa országainak korfái

megfigyelhető volt a **depopuláció** – a népesség természetes fogyása (demográfiai krízis). Eléggé súlyos demográfiai krízist él át *Fehéroroszország, Moldova, Oroszország és Ukrajna*. A demográfiai folyamatok jellegét Európa országaiban megfigyelhetjük a 9. táblázatban.

Fontos szerepet játszik a népességszám szabályozásában a **demográfiai politika** – olyan intézkedések, amelyeket az ország-kormány fogad el a születésszám növekedésének elősegítésére vagy korlátozására. Európa országainak többségében, amelyekben éles probléma a depopuláció, a kormányok különböző szociális programokat fogadnak el és anyagi segítséget nyújtanak a sokgyermekes családoknak.

NEMI- ÉS KORSZERKEZET. Már tudjátok, hogy a különböző korcsoportok arányát korfa képében ábrázolják. Ez a sajtós diagram komplex elképzelést alakít ki a folyamatban lévő demográfiai helyzetről és az ország munkaerőforrásának potenciáljáról. Európában összességében a fiatalok lakossága (14 éves korig) részaránya 15,5 %, a 15–64 éves korcsoport részaránya 67 %-ot tesz ki, a 65 éves és idősebb korcsoport részaránya eléri a 17,5 %-ot. Általában 100 nőre 96 férfi jut. Ugyanakkor egyes országok között eléggé nagy eltérések figyelhetők meg a nemi- és korszerkezetben (16. ábra).

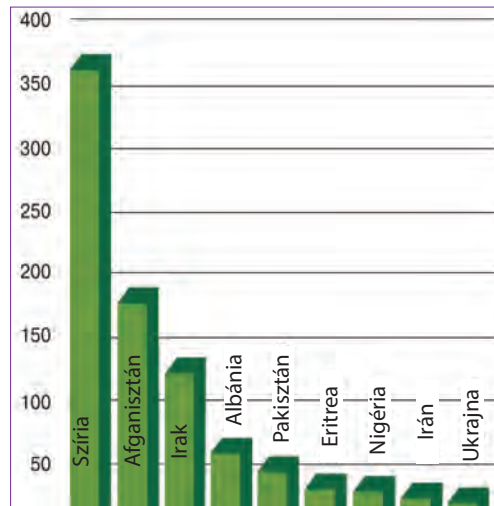
Európa egészében el van látva munkaerőforrással, viszont egyes országok érzik a hiányukat és ezt migránsokkal fedezik.

MECHANIKUS NÉPESSÉGMOZGÁS. A mechanikus népességmozgás (migráció) – a lakosság helyváltoztatása a térben, jelentős hatással van a népességszámra és annak elhelyezkedésére. A migráció egyes válfajai megszokottak a mindennapi életben (például az *ingázó*), viszont más válfajok jellemeznek bizonyos történelmi időszakot (tömeges migrációk Európából Amerikába a XIX–XX. században, vagy a városok növekedése a falusi lakosság beáramlása következtében). A migráció egyes

változások pozitívan hatnak a gazdasági és a szociális helyzetre az országban. Így, a munkaerőforrás mobilitása garantálja a fejlődés területi aránytalanságainak kiegyenlítődéését: a munkaképes korúak átköltöznek a magas munkanélküliség vidékeire, ahol kereslet van a bér munkára. Másrészt, az emberek tömeges kivándorlása a depressziós területekről a vidékek elnéptelenedéséhez és az ún. „szellem-települések” kialakulásához vezethet, amit az állandó lakosok közül csaknem mindenki elhagy. Az ilyen jelenség tipikus a kisebb városokra *Nagy-Britannia* régi iparvidékein (Észak-Anglia).

Napjainkban azonban a társadalom figyelme a **külső** (nemzetközi) migrációra összpontosul. A nagy földrajzi felfedezések időszakától kezdve Európa tradicionális régiója volt a népesség emigrációjának Amerikába. Viszont a XX. századtól kezdve éles szakadás alakult ki Európa és Amerika országainak szociális szintje és gazdasági fejlődése között, egyrészt, és a fejlődő dekolonizált országok között, másrészt. Ezért Európa országai a migránsok származásának régiójából átalakultak befogadó országokká. A leginkább vonzóak a migránsok számára Nyugat- és Észak-Európa szociálisan tehetősebb országai: *Németország*, *Ausztria*, *Svédország* stb. Ugyanakkor a migránsok nagy száma azokba az európai országba kerül, ahol egyszerűsített migrációs törvények vannak, azaz egyes fejlődő országok, többnyire a volt saját gyarmatok. Például, *Franciaország* sajátos „kapunak” tekinthető az Észak- és Nyugat-Afrikából áttelepülő migránsok számára, *Nagy-Britannia* a dél-ázsiai migránsoknak, *Spanyolország* a latin-amerikaiaknak. Az immigránsok származásának régiói többnyire Afrika és Ázsia országai (18. ábra). Ugyancsak migrációs „kelet–nyugat” irányvonal alakult ki a volt szocialista országokból az EU országaihoz. Tehát, a XX. század folyamán gyökeres változások mentek végbe a globális migrációs áramlások irányában.

A tömeges migráció Európa országaihoz számos szociális ellentétet idéz elő. Domináns típusa a gazdasági **migráció**, vagyis jobb életfeltételek és munkakörülmények keresése. Ugyanakkor a magas életszínvonalat a Nyugat országaihoz jelentős mértékben a munkaadók és a kormányok közötti kompromisszumok árán érték el a magas munkadíj szintjének terén. Viszont a magas fizetési szint kevésbé versenyké-

17. ábra. Az EU országaihoz menedéket kért migránsok származási országai, ezer fő (2015-ben)

Világrekordok

A menekültek össz-száma Szíriából a háború 2011. évi kezdete óta elérte a közel 11 millió főt. Csak 2015 folyamán 350 ezer szír fordult az EU migrációs szerveihez menekültstátuszi ügyben. Bonyolult feladat az európai országok kormányai számára biztosítani a szükséges ellátást ilyen nagyszámú migránsnak, valamint integrálni őket a helyi közösségekbe.

pessé teszi a termelést. Ezért a munkaadók érdekeltek az olcsó munkaerőben, amelyet a bevándorlók ajánlanak, a helyi lakosság pedig a bevándorlókat veszélyesnek tekinti saját életszínvonalára, vagy bele kell törődniük az alacsonyabb jövedelmekbe, vagy munka nélkül maradhatnak. A másik érzékeny szociális aspektus a kulturális ellentét. A kompakt lakóhelyeken, többnyire a városokban, a bevándorlók törekednek saját etnikai közösségeikben élni. Az ő életmódjuk nem tipikus az európai országokra nézve, gyakran azt a benyomást keltik, hogy kultúrájuk kiszorítja a helyit. Megfigyelhető környezetükben a bűnözés és a szociális rendtelenségek magas szintje. A nemzetközi iszlám terrorizmus terjedésével a muzulmán közösségeket a helyi lakosság gyakran veszélyesnek minősíti. Ennek megfelelően a közvélemény nyomása kényszeríti az országok kormányait korlátozni a külföldiek beáramlását Európába. Ez viszont előidézi az illegális migráció terjedését – egyének beutazása az ország területére a migrációs szabályok megsértésével (a fiktív idegenforgalom formáitól az illegális személyek szállításáig, a rakomány-konténerekbe rejtve). Különösen bonyolult a menekültek problémáinak szabályozása. A nemzetközi jog normái szerint a civil lakosságnak, amely fegyveres konfliktusok középpontjába kerül, vagy üldöztetésnek van kitéve, vagy diszkriminációnak saját országa rezsimje részéről, jogában van politikai menedékjogot kapni külföldön és menekültstátuszt. Ugyanakkor gyakran próbálnak gazdasági migránsok beutazni menekülteknek álcázva Európa fejlett országaiba. A menekültek problémája különösen súlyosbodik az aktív fegyveres konfliktusok esetén, akkor a menekültek áramlása elérheti a több százezer és millió főt. Ezért a migrációs krízis az egyik legnagyobb kihívás a jelenkori Európa előtt. Minden évben Európa a munkabevándorlók nagy tömegeit fogadja be többnyire azokból az országokból, amelyek korábban az európai metropoliszok gyarmatai voltak. Így az utóbbi években a bevándorlók száma, amelyek állandó lakhellyel rendelkeztek az EU területén, a helyi lakosságnak közel 10 %-át alkotta. A közeljövőben a demográfiai helyzet Európában tovább fog bonyolódni. A munkaképes emberek migrációs folyamatát más régiókból elő fogja segíteni a depopuláció és a lakosság elöregedése, ami sarkallni fogja a kormányokat hatékonyabb demográfiai politikára.

ETNIKAI ÖSSZETÉTEL. Európa jelenlegi etnikai térképe néhány kulturális-történelmi mag alapján alakult ki. A régió etnikai történelemére hatással voltak a kelta és a germán, a mediterrán hellén és római, a szláv népek Európa központi és keleti részén. Dél-Európára hosszú ideig hatással voltak Észak-Afrika népei és az Oszmán Birodalom türk kultúrája.

Európa jelenlegi nyelvi-etnikai térképén többségben vannak az *indoeurópai nyelvcsalád* nyelvei, közöttük a *germán*, a *román*, a *kelta*, a *baltikum* és a *szláv* csoportok. Az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik a *görög* és az *albán* nyelv is. Magyarország, Észtország, Finnország határai között és Oroszország európai északi részén az *uráli nyelvcsalád finnugor csoportjának* nyelvei terjedtek el.

Európa országainak többsége egynyelvű, viszont akadnak országok, ahol több hivatalos nyelv van elfogadva. Például, *Belgiumban* három hivatalos nyelv van érvényben (holland, francia, német), *Svájcban* – négy (német, francia, olasz és rétoromán). Több országban létezik a saját államisággal nem rendelkező etnikai csoportok helyi nyelve, például, a katalán, a baszk és a galíciai *Spanyolországban*, a walesi és skót – *Nagy-Britanniában*, a ruszin – *Szlovákiában* és *Ukrajnában*. A leggyakrabban használt nyelv Európában a német. Németországon

kívül ez a nyelv hivatalos státusszal rendelkezik *Ausztriában, Belgiumban és Svájcban*. Az angol, a francia és a német nyelv különleges státusszal rendelkezik az „eljárási” nyelvek között az EU irányító szerveinél.

VALLÁSI ÖSSZETÉTEL. Európában az uralkodó vallás a **kereszténység**. Észak-Európában többségben van a protestantizmus, délen – a katolicizmus (*Görögországon* kívül, ahol ortodoxia uralkodik); a nyugati részen elterjedt a protestantizmus és a katolicizmus; keleten – a katolicizmus és az ortodoxia. Egyes országokban (Albánia, Bosznia és Hercegovina) az **iszlám** dominál.

Számos európai országban az etnikumok és a vallások közötti viszonyok szociális feszültségek okozói. Például, **Belgiumban** folytatódnak az ellentétek Flandria és Vallónia között, *Nagy-Britanniában* megoldatlan marad a probléma Észak-Írországon, és nincs szabályozva Skócia és Wales autonóm jogainak kérdése, *Spanyolországban* aktuális marad a baszkok problémája. Feszültek a vallási viszonyok a Balkán-félszigeten.

A LAKOSSÁG ELHELYEZKEDÉSE. Európa sajátossága a területek kihasználtságának magas szintje és a magas népsűrűség – átlagosan 100 fő/km². Ugyanakkor az elhelyezkedése egyenlőtlen. *Németország, Hollandia, Belgium* urbanizált agglomerációi, *London* és *Párizs városkörzetei*, ahol a népsűrűség eléri az 5 ezer fő/km²-enként, ellentétben vannak a viszonylag kevésbé lakott mezőgazdasági területekkel *Bulgáriában, Romániában, Lengyelországban*, az északi területekkel *Svédországban* és *Finnországban* (1–2 fő/km²). Az országok között a legalacsonyabb népsűrűséggel rendelkezik *Izland* (3 fő/km²), a legnagyobb *Monaco* (18 550) és *Vatikán* (1 800).

Európára jellemző az urbanizáció magas szintje – a városokban él a lakosság közel 70 %-a. Hat országban: *Monaco, Belgium, Málta, Izland, Luxembourg, Hollandia*, a városi lakosság részaránya meghaladja a 90 %-ot. Még nyolcban ez a mutató meghaladja a 80%-ot (*Dánia, Svédország, Nagy-Britannia, Andorra, Finnország, Franciaország, Norvégia, Spanyolország*). A legalacsonyabb urbanizációs szinttel rendelkeznek: *Liechtenstein* (14 %), *Bosznia és Hercegovina* (40 %), *Moldova* (45 %). Európa legurbanizáltabb sávja az ú. n. **kék banán**, agglomerációk sávja, amely Nagy-Britannia déli részétől húzódik Olaszországig (19. ábra) a következő városokkal: *Leeds, Liverpool, Manchester, Birmingham, London, Amszterdam, Hága, Rotterdam, Brüsszel, Antwerpen, Düsseldorf, Köln, Frankfurt am Main, Luxemburg, Stuttgart, Strasbourg, Zürich, Torino, Milánó* és *Genova*. Az urbanizációnak különböző térbeli formái vannak. A nagy üzleti, pénzügyi és ipari központok többsége magot alkot, amely körül **városi agglomeráció** alakul ki – egységes városi térség, amelyet a fő város és számos bolygó-város egyesülése eredményeként hoztak létre. Tipikus példái ennek *Nagy London, Párizs, Moszkva*. Egyes esetekben az ilyen monocentrikus agglomerációk összeolvadnak és policentrikussá válnak. Ilyen a **Rajna-Ruhri** Németországban (egyesíti *Köln*t, *Dortmund*ot, *Düsseldorf*ot; népessége 115 millió fő); **Ranstad Hollandiában** (*Amszterdam, Rotterdam, Hága, Utrecht*; 7 millió fő); a **Flamand ékszerdoboz** Belgiumban (*Antwerpen, Brüsszel, Ghent*; 5,5 millió fő) és mások.

Szómagyarázat

Megapolisz – görög: extra nagyváros.

18. ábra. A „Kék banán” – Európa urbanizált sávja

A jelenlegi urbanizációs folyamatok Európában bonyolult formákat öltenek. Tehát a városok növekedése és az agglomerációk kialakulása gyakran **szuburbanizációs** formában történik – az elővárosi övezetek terjeszkedése az üzleti központok körül, ami nagyon elterjedt Nyugat-Európában. Az elővárosi övezetek bővülése hatékony közlekedési rendszer kialakítását követeli meg, amely lehetőséget teremt az embereknek minden nap több tíz kilométert leküzdeni, hogy otthonról a munkahelyre érjen és vissza. A nagy-

városi területeken egymásba kapcsolódnak az autópályák és a vasutak hálózatai. Ugyanakkor a napi munkába való hosszúidejű utazás kényelmetlenségeit ellensúlyozzák a minőségi életkörülmények.

A nagyvárosok túlterheltsége, az ökológiai helyzet romlása és a stressz magas szintjének következtében Európa fejlett országaiban megfigyelhető a lakosság kivándorlása falusi környezetbe. Ez a folyamat a **rurbanizáció** elnevezést kapta – a városi lakosság áttelepülése a városi életforma körülményeiből a falusiába.

A városok fejlődésének egyik legellentmondásosabb formája a **dzsentrifikáció** – az elavult és nem vonzó kerületek rekonstrukciója és helyreállítása. Általában ez a folyamat a város azon részein zajlik, amelyekben hanyatlási állapotok uralkodnak. A dzsentrifikáció magában foglalja az alacsony piaci értékű, régi épületek lebontását és modern infrastruktúrájú újak építését. A dzsentrifikált háztömbök vonzóbbakká válnak az üzleti élethez és a beköltözéshez. Ellenben a helyi lakosoknak többnyire el kell költözniük, mert az új ingatlan értéke számukra elérhetetlen. Mivel az elhanyagolt területeken él a legszegényebb népesség, a városi infrastruktúra rekonstrukciója a hajléktalan emberek számának növekedéséhez vezethet. Ezért a dzsentrifikáció gyakran tömeges polgári ellenállást vált ki és forrása lehet a társadalmi feszültségnek. Európában ez a folyamat a régi ipari városokban terjedt el: *Londonban*, *Manchesterben* (Nagy-Britannia), *Berlinben* (Németország), *Barcelonában* (Spanyolország) stb.

Európában, mint a világgazdaság egyik vezető fészkeiben, sok ú. n. **világváros (globális város)** jött létre – vezető pénzügyi, üzleti és politikai központ, amelyek meghatározzák a termékek, szolgáltatások és a tőke globális áramlásának jellegét. Ott helyezkednek el a TNK-k, cégek székhelyei, amelyek nemzetközi üzleti szolgáltatásokat nyújtanak, a legnagyobb tőzsdék, nemzetközi jelentőségű, kulcsfontosságú politikai döntéseket hoznak. A legmagasabb szintű világváros Európában *London* és *Párizs*. Kissé alacsonyabb szintű *Frankfurt am Main*, *Milánó*, *Amszterdam*, *Brüsszel*, *Moszkva*, *Varsó*, *Dublin*, *Zürich*, *Bécs*, *Stockholm*, *Luxemburg*, *Barcelona*.

AZ UKRÁN DIASZPÓRA. Az etnikai ukránok nagyon elterjedtek az európai országokban. A legnagyobb számú ukrán diaszpóra Oroszország területén él (közel 1,9 millió fő), Moldovában (442 ezer), Fehéroroszországban (159 ezer), Csehországban (54 ezer) és Romániában (51 ezer fő); 10-től 15 ezer főig él

Portugáliában, Lettországbán, Lengyelországban, Franciaországban, Észtországban, Németországban, Litvániában, Nagy-Britanniában, Szlovákiában.

Az európai diaszpóra kialakulása kapcsolatban van egy sor tényezővel, többek között azzal, hogy nem esnek egybe az államhatárok az etnikai határokkal, a kényszerített *áttelepítésekkel*, a politikai kivándorlással. Több tízezer ukrán került Nyugat-Európába a második világháború alatt hadifogolyként. Jelenleg modern trenddé vált az európai országokba való munkaerő-kivándorlás.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A demográfiai átmenet melyik szakaszában vannak Európa országai? Milyen demográfiai folyamatok jellemzők erre a szakaszra?
 2. Elemezték a 9. táblázatot és határozzátok meg, az utóbbi évtizedekben a természetes szaporulat milyen országokban: a) stabilan negatív; b) pozitívról a negatívra változott; c) növekedett.
 3. Milyen demográfiai politikát kell bevezetnie az országok kormányainak a lakosság depopulációjára? A migráció milyen válfajai terjedtek el Európában? Milyenek ezek következményei?
 4. Milyen nyelvcsaládok nyelve van többségben Európa jelenkori nyelvi-etnikai térképén? Milyen nyelvi csoporthoz és nyelvcsaládhoz tartozik az ukrán nyelv?
 5. Miben különbözik a dezurbanizáció az urbanizációtól? Vannak-e ilyen folyamatok Ukrajnában?
 6. Milyen jellemzőkkel kell rendelkeznie a városnak, hogy világvárossá váljon? Hozzatok fel példákat a világvárosokra Európában. Mutassátok meg ezeket a térképen.
-
- 7*. Akarnátok-e, hogy a vidék, ahol éltek, dzsentrifkáláson menjen keresztül? A választ indokoljátok meg.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Elemezték a korfákat (16. ábra). Olvassatok el minél több információt az országok demográfiai sajátosságairól.:

1. csoport – Portugália; 2. csoport – Norvégia; 3. csoport – Ukrajna.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Felhasználva az internetes szolgáltatást – világ népességének reális számlálója – (<http://www.worldometers.info/worldpopulation>) határozzátok meg:

- 1) milyen volt a természetes szaporulat a világon a folyó nap alatt;
- 2) térjete át a „20 legnagyobb ország a lakosság szerint” fejezetre: Európa milyen országai szerepelnek ezen a listán?
- 3) térjete át a „Régiók szerint” fejezetre; az ajánlott listáról válasszátok ki Európát és a továbbiakban a szubrégiók népességét: melyik közöttük a legnagyobb a népességszám szerint? Gondolkozzatok el, miért?
- 4) a „Régiók szerint” fejezetből a listáról válasszátok ki az „Európa országai a népességszám szerint” részt: nevezzétek meg a 10 első európai országot ezen mutatók szerint; határozzátok meg Ukrajna helyét ezen a listán.

7. A GAZDASÁG SAJÁTOSSÁGAI. A GAZDASÁG PRIMER SEKTORA

- Emlékezzetek vissza, a gazdasági fejlettség milyen típusához tartoznak Európa országai.

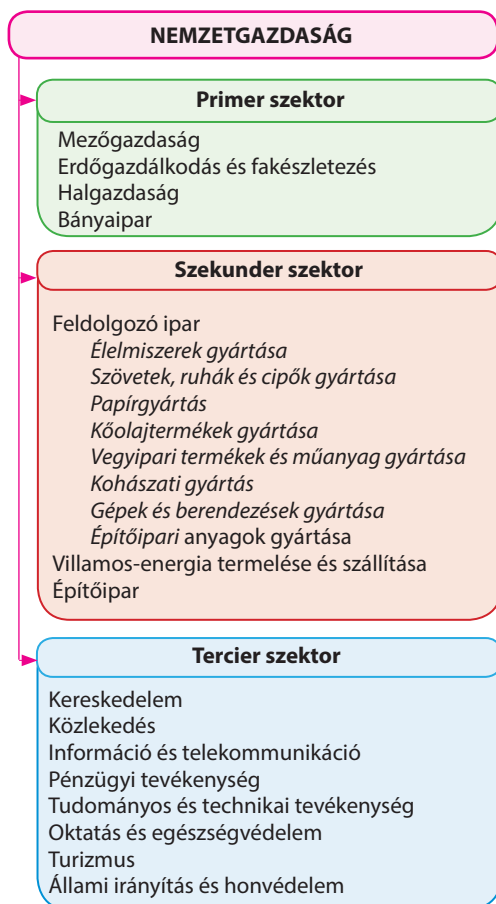
A GAZDASÁG SAJÁTOSSÁGAI. Európa a gazdasági felemelkedés egyik vezető közössége. Épp itt kezdődött el az iparosodás, a tőkés gazdálkodás fejlődése, a tudományos-technikai fejlődés vívmányainak bevezetése a termelésbe. Újjáépítve a második világháborúban lerombolt gazdaságot, az európaiak összpontosították erőfeszítéseiket egy jóléti társadalom létrehozására. Európa fejlett országaiban még az alacsony jövedelmű lakossági réteg életszínvonala is nagyon magas, összehasonlítva a világ más régióival, különösen a fejlődő országokkal.

A nemzetközi szakosodás tényezői a fejlett európai országokban: a természeti-erőforráspotenciál szerepének csökkentése, a tőke, a technológia és az értékesítési piacokhoz való kijutás szerepének növelése.

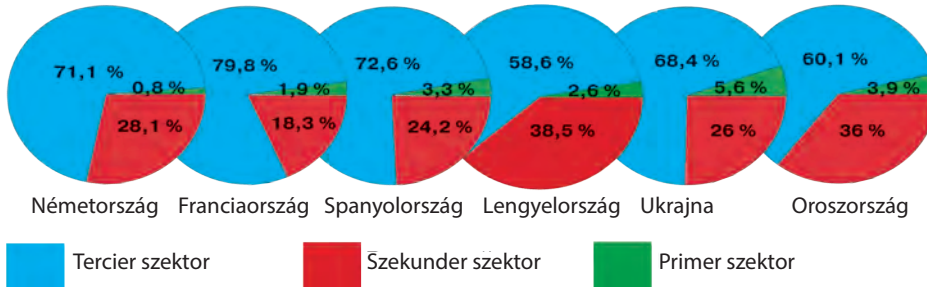
Számos ország gazdasági előnyeihez tartozik a gyarmati időkben kialakult nyersanyag és értékesítési kapcsolatok hálózatainak megléte a fejlődő országokkal Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában. Viszont az átmeneti gazdaságú országok szakosodásának formálódása nagyobbára függ a természeti-erőforrásoktól, a munkaerőforrásoktól és a befektetési potenciáltól. Fontos tényezője a gazdasági kiemelkedésnek az országok eme csoportjában a korrupció leküzdése és hatékony jogrendszer felépítése, amely szükséges feltétele a külföldi befektetések bevonásának.

Mint már tudjátok, a gazdaság összetevői a primer, szekunder és terciér szektorok, amelyek közül mindegyik több ágazatot tartalmaz (19. ábra).

Európa országainak többségében a foglalkoztatási szerkezetben és a GDP-ben a primer szektor hozzávetőlegesen nem nagy szerepet játszik. Ugyanakkor a stabil ipari termelés fejlődésének előfeltétele a nemzetközi piacokon tapasztalható kilengések az élelmezésbiztonság feltételei között. Ezenkívül egyes kisebb halásztelepüléseknek a halászat és a mezőgazdaság lehet a bevétel fő forrása. A gazdaság szektorális

19. ábra. A gazdaság összetétele szektoronként és a tevékenység válfajai alapján

20. ábra. A gazdaság szerkezete Európa néhány országában a szektorok szerint, %

szerkezete alapján (20. ábra) megfigyelhető, hogy Európa országai a fejlődés különböző időszakában vannak: **iparosodottak** (azok, amelyek a szekunder szektor nagy részarányával – 25–50 % és mérsékelten fejlett primer szektorral rendelkeznek – 3–20 %) és **posztindusztriálisak** (a terciér szektor nagy, több mint 70 % és a primer szektor különösen alacsony – 2 %-ig részarányával rendelkeznek). Jelenleg iparosodott országok Kelet-Európa, posztindusztriálisak Nyugat-Európa országai.

BÁNYAIPAR. Hosszú ideig a bányaiipar meghatározó volt Európa ipari fejlődésében, biztosítva a gazdaság szükségleteit energetikai erőforrásokból és szerkezeti anyagokból. Ugyanakkor a világgazdaság globalizációja a konkurencia felerősödéséhez vezetett a nyersanyag-erőforrások piacain. Ezért az ásványi erőforrások bányászata Európában állandóan csökken, földrajza pedig nem mindig tükrözi egyik vagy másik ásványi kincs tartalékainak földrajzát. Kiemelt jelentősége van az energetikai nyersanyagokkal való ellátottságnak, amelynek legfőbb fogyasztói az ipar (villamos energetika, kőolaj-feldolgozás, kohászat), a közlekedés és a vegyipari termékek gyártása, a lakhatási és kommunális szolgáltatások.

Annak ellenére, hogy Európában jelentősen kimerültek az üzemanyag-készletek, kitermelésük továbbra is nagymértékben szerepet játszik számos ország szakosodásában. Nyolc európai ország tartozik a világ húsz élenjáró országához a **szénbányászatban** (10. táblázat). *Németország* az első a barnaszén bányászatában, mindamelllett, hogy a valamikor híres *Ruhr* és *Saar* kőszénmedencék készletei kimerültek. A kőszén legnagyobb feltárt készleteivel az országok között, amelyek területe teljesen Európában helyezkedik el, *Ukrajna* (32 milliárd t) és *Lengyelország* (19 milliárd t) rendelkezik. A legnagyobb kőszénmedence a *Donbász* Ukrajnában, a *Felső-Sziléziai* Lengyelországban, amelynek a folytatása az *Ostrava-Karvínai medence* Csehországban. Oroszországot kivéve, amely a világ három élenjárójához tartozik a kőolaj és a földgáz kitermelése terén, ezen tüzelőanyagok készletei és kitermelésük Európában eléggé korlátozottak. A kőolaj és

10. táblázat

A szénbányászat vezető országai Európában (2017-ben)

Ország	Kitermelés millió tonna	Helye a világban
Oroszország	385	6
Németország	176	8
Lengyelország	131	9
Csehország	46	14
Ukrajna	42	15
Szerbia	38	17
Görögország	33	19
Bulgária	32	20

11. táblázat

A kőolaj-kitermelés vezető országai Európában (2017-ben)

Ország	Kitermelés, ezer hordó/nap	Helye a világban
Oroszország	11257	3
Norvégia	1969	14
Nagy-Britannia	999	19
Románia	504	28

12. táblázat

A földgáz-kitermelés vezető országai Európában (2015-ben)

Ország	Kitermelés, milliárd m ³	Helye a világban
Oroszország	635	2
Norvégia	109	7
Hollandia	47	17
Nagy-Britannia	41	20

13. táblázat

A vasérc bányászatának vezető országai Európában (2015-ben)

Ország	Kitermelés, millió tonna	Helye a világban
Oroszország	101	5
Ukrajna	67	7
Svédország	25	11
Norvégia	3,4	25
Ausztria	2,3	29

14. táblázat

A bauxit-kitermelés vezető országai Európában (2017-ben)

Ország	Kitermelés, millió tonna	Helye a világban
Oroszország	5,3	8
Görögország	2,1	11
Bosznia és Hercegovina	0,8	14
Magyarország	0,3	19

a földgáz legnagyobb kitermelési területei Oroszországban a *Nyugat-szibériai, a Volga-Uráli, az Észak-kaukázusi kőolaj- és földgázmezők*. A legtermelékenyebb kőolaj- és földgázmedence Európában az Északi-tengeri, a **kőolaj** kitermelésének élenjáró országai: *Norvégia, Nagy-Britannia, Dánia*. Mindemellett a kőolaj- és földgázlelőhelyek aktív fejlesztése folyik a *Földközi- és Fekete-tenger selfövezeteiben (Románia és Olaszország)*. Európában a **földgáznak** valamivel nagyobb készletei vannak, ami főleg az Északi-tenger medencéjében összpontosul. Kitermelésének élenjárói: *Norvégia, Hollandia, Nagy-Britannia*.

A vas- és mangántartalmú ércek bányászata főleg Európa keleti részén összpontosul. A legtöbb **vasércet Oroszországban** (*Kurszki mágneses anomália, Kolai ércvödék és az Urál*) és *Ukrajnában (Krivij-Rihi-medence)* termelik ki. A *Skandináv-félszigeten* a legtöbb vasércet *Svédországban és Norvégiában* bányásszák (13. táblázat). Valamikor nagy jelentősége volt a vasérc lelőhelyeknek *Franciaországban (Lotaringia) és Luxembourg környékén*. Azonban a kőzetek viszonylag alacsony vastartalma és a termelés magas önköltsége miatt ezeket a medencéket már nem hasznosítják. Ugyanilyen okokból jelentősen csökkent a vasérc bányászata a Skandináv-félszigeten is. A kohászati vállalatok az európai országok többségében átorientálódtak az olcsó importált nyersanyagra. Európa meglehetősen szegény **mangánércből**. Az egyetlen ország, ahol világméretű mennyiségben termelnek ki mangánércet, *Ukrajna (Nyikopoli és Velikotokmaki lelőhelyek)*.

A **színesfémek** bányászatának vidékei: *Kelet-Európa, a Skandináv- és a Balkán-félsziget. Oroszországban* a színesfémek érceinek többségét az ázsiai részen és az Urálban termelik ki. Kivételt képez a **bauxit** (az alumínium gyártásának nyersanyaga), amelynek nagyméretű kitermelését a *Kola-félszigeten* és a *Tyiman-hegységben* végzik. Az alumínium érceinek

kitermelése más országokban is folyik (14. ábra). Több országban foglalkoznak a **rézérc** bányászatával. *Oroszországban* a kitermelés fő része az ázsiai részen történik. A rézérc lelőhelyei *Alsó-Sziléziában* biztosítják Lengyelország 9. helyét a világon és a másodikat Európában a kitermelés mennyisége alapján. Rézérc kitermelésével más országokban is foglalkoznak (15. táblázat). Európában világméretű jelentősége van a polimetallikus ércek bányászatának. *Svédország, Lengyelország* és *Írország* a világ tíz élenjáró országához tartozik az ólomérc kitermelése szerint, a cinkérc bányászata terén a világ húsz élenjáró országához. Az ólomérc aktív kitermelése folyik *Macedóniában, Bulgáriában, Görögországban*; a cinkérc bányászata: *Finnországban, Spanyolországban, Portugáliában, Macedóniában* és *Görögországban*. A **drágafémek** készletei Európában jelentéktelenek. Ezüst bányászatával foglalkoznak *Lengyelországban, Svédországban, Finnországban*; aranykitermeléssel *Svédországban, Bulgáriában, Spanyolországban*.

Az európai országok jól el vannak látva **nemérces nyersanyagok** készleteivel. A világ élenjáró **terméskén** termelőihez tartozik *Németország, Franciaország, Lengyelország, Olaszország, Spanyolország, Finnország* és *Hollandia*. *Németország* a negyedik helyet foglalja el a világon a **kősó** bányászata terén. A kősó nagy kitermelői még *Nagy-Britannia, Olaszország, Ukrajna, Lengyelország, Spanyolország*. Kálisó lelőhelyek működnek *Oroszországban, Fehéroroszországban, Németországban, Spanyolországban, Nagy-Britanniában*. *Olaszország, Spanyolország* és *Portugália* a **márvány** világszerte ismert exportőrei.

MEZŐGAZDASÁG. Európának magasan fejlett mezőgazdasága van a kedvező agroklimatikus viszonyoknak és a termelés magas szintű technológiai támogatásnak köszönhetően. A fejlett európai országok többségében a termelékenység a magas automatizálási szint, a modern tudományos eredmények bevezetésével érték el, az új, termékenyebb növénykultúrák és állatfajták meghonosításával, a talajok termékenységének emelésével, a kártevők és a gyomnövények irtásával.

Az európai régióra jellemző az állattenyésztés dominanciája a növénytermesztés felett. A növénytermesztés saját elhelyezkedésével gyakran alárendeltje az állattenyésztés szükségleteinek takarmánnyal való ellátásával. A mezőgazdaság szakosításának regionális jellege van. Észak-Európa országai a tejtermelő szarvasmarha tenyésztésére és takarmánynövények termesztésére szakosodnak. *Dánia* egyik élenjáró termelője a tejtermékeknek nemcsak Európában, hanem a világon is. *Nagy-Britanniában* és *Írországban* a szarvasmarha- és a sertésenyésztéssel együtt elterjedt a juhtenyésztés és foglalkoznak a gyapjú ipari termelésével is. **Nyugat-** és **Kelet-Európa** mérsékelt övi síkvidéki területein több ágazatú mezőgazdaság terjedt el. Az állattenyésztésben a szarvasmarha- és a sertésenyésztés uralkodik, a növénytermesztésben a gabonafélék termesztése (búza, árpa, rozs, kukorica). A legtöbb gabona

15. táblázat

A rézkitermelés vezető országai Európában (2015-ben)

Ország	Kitermelés, ezer tonna	Helye a világon
Oroszország	732	7
Lengyelország	427	9
Bulgária	108	19
Svédország	83	22
Portugália	82	23
Szerbia	34	29

termesztését *Franciaország* biztosítja, a búza élenjáró termelőihez tartozik *Ukrajna* is. A cukorrépa jelentős termesztoi: *Franciaország, Németország, Lengyelország*. A burgonya termesztése fejlett *Franciaországban, Németországban, Lengyelországban* és *Fehéroroszországban*. Az alpesi övezet hegyvidéki területein tejtermelő legeltető állattenyésztés van túlsúlyban. A mezőgazdaság sajátos típusa alakult ki **Dél-Európa** mediterrán régiójában, amely gyümölcsök, szőlő, olajbogyó, dohány és illóolajú növények termesztéséről ismert. Európában mindenütt fejlett a baromfitenyésztés és a zöldségtermesztés. A városkörnyéki övezetben elhelyezkedve, biztosítják a nagyvárosokat élelmiszerrel.

Mai irányzat Európában a szerves mezőgazdaság elterjedése, növénytermesztés és állattenyésztés műtrágyák, mesterséges takarmányok, gyomirtók, rovarölő szerek, géntechnika stb. felhasználása nélkül. A termelésnek teljes mértékben természetes mechanizmusokra kell támaszkodnia. Az ilyen termékek önköltsége rendkívül magas, viszont a lakosság körében növekedik a szükséglet a természetes és ökológiailag tiszta élelmiszerek iránt.

ERDŐGAZDÁLKODÁS. Az erdőgazdálkodás fejlődése általában összeköttetésben van a természetföldrajzi sajátosságokkal. Európa területének magas gazdasági kihasználtsági feltételei között a természetes erdei erőforrások többnyire északon maradtak meg, ahol az éghajlati viszonyok kedvezőtlenek az életfeltételekre és a mezőgazdaságra vonatkozóan, vagy a hegyvidékeken. Az erdők nagy területei *Oroszországban, Norvégiában, Finnországban* és *Svédországban* az északi erdős övezet (tajga övezete) tartoznak. Ugyanakkor a XX. század elejétől számos európai országban aktívan foglalkoznak az ipari és védett erdők helyreállításának politikájával. A legnagyobb sikereket ebben *Németország* és *Franciaország* érte el. Mindkét országban az erdőkkel borított területek részaránya meghaladja az összterületek 30 %-át. A készletezéshez kitermelhető fa mennyisége alapján ezek az országok megelőzték Svédországot és Finnországot. Lengyelország is megelőzte Finnországot, ahol szintén az erdőterületek növelésének politikáját vezették be.

16. táblázat

**Európa élenjáró országai
a fa tartalékai alapján (2015-ben)**

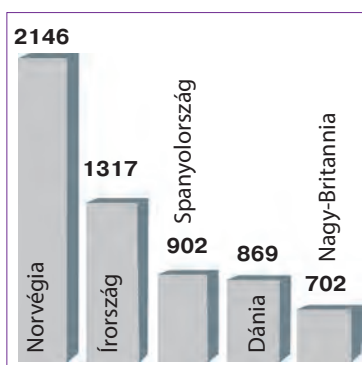
Ország	A fa mennyisége, millió m ³
Németország	3 663
Franciaország	2 597
Svédország	2 390
Lengyelország	2 190
Finnország	2 099

Ipari jelentősége főleg a fenyőféléknek van, amelyekre jellemző a gyors növekedés. Természetvédelmi célból újratelepítik a lomblevelű fafajtákat is, többek között a bükkösöket és a tölgyeseket. Összességében, eltérve a világ többi régiójától, ahol az erdős területek tovább csökkennek, Európára már több évtizede jellemző a növekedés.

HALÁSZAT. Az ipari halászat és az akvakultúrák kitermelésének aránya Európa országainak GDP-jében és a lakosság foglalkoztatottságában többnyire jelentéktelen. Kivételt képez *Izland*, ahol a halászat és az akvakultúrák feldolgozásának ágazatai több mint 27 %-át teszik ki a nemzeti GDP-nek és vezető ágazata a gazdaságnak. Hagyományosan a halászat, a halfeldolgozás és a haltenyésztés a gazdaság és a foglalkoztatás fontos ágazatai *Norvégiában*. A halászat termékeire jut a norvég export közel 7 %-a. A halászat jelentősége a helyi közösségek részére a bevételek fő forrását jelenti, így megmaradt a tengerpartok mellett fekvő ország-

gokban. A legnagyobb mértékben *Olaszországban, Spanyolországban, Görögországban, Nagy-Britanniában, Németországban, Dániában*. Az ipari halászat legfőbb területei Európa országai számára az *Atlanti-óceán* középső és észak-keleti részei.

Egyre népszerűbbek Európa tengerparti országaiban az **akvakultúrák**. Ipari jelentősége van a mesterséges haltenyésztésnek *Norvégiában, Spanyolországban, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Olaszországban és Görögországban*. Főleg halakat és kagylókat tenyésztnek, a rákfélék és a moszatok termesztése minimális jelentőséggel bír.

21. ábra. Európa élenjáró országai a kifogott hal mennyisége alapján (2015-ben)

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Elemezték a gazdaság szerkezetének diagramját Európa országaiban (21. ábra) és határozzátok meg, milyenek a fejlődés szintje szerint (ipari vagy posztindusztriális). A választ indokoljátok meg.
2. Milyen tényezők határozzák meg a mezőgazdaság szakosodását Európa különböző szubrégióiban? Hozzatok fel példákat az ilyen láncolatokra: *tényező – termelés – élenjáró országok*.
3. Minek az árán előzte meg a hagyományos élenjárókat (Svédországot és Finnországot) Németország és Franciaország a készletezéshez felhasználható fa mennyiségét illetően?
4. Mutassátok meg a térképen Európa országait, amelyek szakosodnak a halászatra.

FÖLDRAJZI FELADAT

Értékeljétek az országok ellátottságát kőolajjal. Az erőforrás-ellátottságot kiszámíthatjuk az erőforrás-készletek mennyiségének aránya (M) alapján a kitermeléséhez (K) viszonyítva egy év alatt ($E = M : K$) az évek számában, amihez elegendőek az erőforrások a jelenlegi kitermelés mennyisége szerint, vagy mint az erőforrás mennyisége (tonnában) egy főre számítva ($E = M : N$, ahol N – népességszám). Felhasználva az alábbi táblázat adatait, számoljátok ki: a) hány évre elegendők az ország kőolajkészletei, ha az éves kitermelés jelenlegi mennyisége marad meg; b) mennyi feltárt kőolaj-készlet jut egy főre az országban. Határozzátok meg, az országok közül melyik van ellátva jobban kőolajjal egy főre számítva.

A kőolaj tartalékai és kitermelése (2016-ban)

Ország	Készletek, millió tonna	Egy főre jutó készletek, tonna/fő	Éves kitermelés, millió tonna	Népességszám, millió fő	Hány évre elegendő
Norvégia	800		90,4	5,1	
Nagy-Britannia	400		47,5	63	
Dánia	100		6,9	5,6	

8. A GAZDASÁG SZEKUNDER SZEKTORA

- Emlékezzetek vissza, milyen termelések tartoznak a szekunder szektorhoz?
- Milyen saját ásványi tüzelőanyag, érces és nemérces erőforrásokkal vannak ellátva Európa országai?

A VILLAMOS ENERGIA TERMELÉSE ÉS SZÁLLÍTÁSA. Már ismert számotokra, hogy a villamos energetika biztosítja a villamos energia termelését,

1087	Oroszország
648	Németország
553	Franciaország
339	Nagy-Britannia
286	Olaszország
274	Spanyolország
167	Lengyelország
164	Ukrajna
155	Svédország
150	Norvégia

22. ábra. A villamos energia termelésének élenjáró országai Európában, ezer gW-óra (2016-ban)

átadását, elosztását és értékesítését a fogyasztóknak, kielégítve az anyagi termelés és a lakosság szükségleteit. Az európai országok közül a villamos energia termelése terén a világ élenjárói *Oroszország*, *Németország* és *Franciaország*. Ukrajna energiát generáló potenciálja hasonló olyan országokkal, mint *Lengyelország* és *Svédország* (22. ábra).

A hőenergetika vezető helyen van a világon és Európában is. Részaránya a villamos energia össztermelésében a legnagyobb. *Oroszországban*, *Németországban* és *Ukrajnában* a HEM-eket a szénmedencék közelében, a szén és a

kőolaj szállításának útvonalain vagy a fogyasztó közelében helyezik el. Ugyanakkor *Olaszországban* a HEM-ek a tengerpart közelében összpontosulnak, orientálódva az importált tüzelőanyagra. A villamos energia csaknem egészét HEM-ekben állítják elő *Lengyelországban* (saját szenet használnak) és *Hollandiában*, nagy részüket *Oroszországban* és *Nagy-Britanniában*.

Az **atomenergetika** fejlődése Európában ellentmondásos. A technológiai feltételeket figyelembe véve, az atomenergetika ökológiailag csaknem a legkevésbé káros és a leginkább költséghatékony. Ugyanakkor a nukleáris hulladékok hosszúidejű tárolása veszélyessé teszi a környezetre a jövőben. Viszont éppen Európában vannak országok az AEM-ek legmagasabb részarányával az energiaellátás szerkezetében. *Franciaországban*, *Szlovákiában*, *Ukrajnában*, *Belgiumban* és *Magyarországon* meghaladja az 50 %-ot.

A legtöbb európai ország kormányának kiemelt feladata a bányászott tüzelőanyagok felhasználásának csökkentése és a megújuló energiaforrások részarányának növelése. Európa egyes országai a vízenergia nagy készleteivel rendelkeznek, ezért ott dominál a vízenergetika. Többek között *Norvégiában* a VEM-ek biztosítják az ország áramszükségleteinek több mint 95 %-át, *Izlandon* – a 73 %-át, *Ausztriában* és *Svájcban* – közel 60 %-át. A jelenlegi trend a szélerőművek generátorainak mezői megszokottá váltak az európai országok városon kívüli tájkepein. A SzEM-ek szolgáltatják a villamosenergia-termelés 21 %-át *Spanyolországban*, közel 9 %-át *Nagy-Britanniában* és *Németországban*. Európa számos országában rendelkeznek ipari mennyiségben napenergetikával is, a korlátozások ellenére, amelyek a napi

ciklusokkal és a légkör változékonyságaival kapcsolatosak. Például, *Olaszország* a NEM-ek rovására fedezi a saját villamosenergia-szükségletek 7,5 %-át, *Németország* – a 6,7 %-át.

A **bioenergetika** több iparágra kiterjed – a szilárd háztartási hulladékoktól a növényi eredetű bioüzemanyagok gyártásáig (etanol, biodízel). A legnagyobb sikereket ebben az ágazatban *Németország* és *Franciaország* érte el. Az EU országai dicsekedhetnek sikereikkel az energiahatékony-ság és az energiatakarékosság emelése terén.

AZ IPAR FEJLŐDÉSE. Európa elsőnek lépett az iparosodás útjára a világ régiói között, ami minőségében változtatta meg az előrehaladást a gazdasági és a szociális fejlődésben. A feldolgozóipar fejlődése meghatározta Európa gazdasági erejét a XIX–XX. század folyamán. És bár a XXI. század elején számos iparág költözött az olcsó munkaerő országába (többnyire Ázsiába), egyesek máig meghatározói az európai államok nemzetközi szakosodásának.

Európa országainak ipari jelentősége nem egyforma. Az ipari termelés élenjárói: *Németország*, *Nagy-Britannia*, *Olaszország*, *Franciaország* (24. ábra). Ezek az országok jelentősen megelőzik Európa többi országát. Ezeket követi *Spanyolország* és *Írország*, amelyek még néhány évtizeddel ezelőtt a közepesen fejlett tőkés országokhoz tartoztak. Ugyanakkor, ha az ipari termelés mutatóit egybevetjük a népességszámmal, előtérbe kerülnek Németországgal együtt Európa kisebb magasan fejlett országai: *Írország*, *Ausztria*, *Dánia*, *Svédország*, *Finnország*. Ezeknek az országoknak hatalmas feldolgozóipara jelentős mértékben függ a külső értékesítési piacoktól, ezért termelésük többnyire az exportra orientálódik. A feldolgozóipar fejlődésének magas mutatóival rendelkezik *Oroszország*, *Svájc*, *Norvégia*. Az ipar fejlődésének fontos sajátossága Európában az orientálódás a magas technológiájú és tudományigényes termelésre. Prioritást élvez a techno-parkok létrehozása (további részleteket lásd a 9. §).

KOHÁSZAT. Az utóbbi fél évszázadban Európa részaránya a fémek termelésében a világon jelentősen csökkent, viszont a vas- és a színesfémkohászat továbbra is kiemelt fontosságú marad a régió sok országában. A **vaskohászatban** az acéltermelés mennyisége alapján az EU a második helyet foglalja el a világon Kína mögött. A legnagyobb termelők: *Oroszország* (5. hely a világon), *Németország* (7.), *Ukrajna* (10.), *Olaszország* (11.), *Franciaország* (14.), *Spanyolország* (15.). A **színesfémkohászatban** az **alumínium** olvasztása globális szinten *Oroszországra* jellemző (második hely a világon Kína mögött). Európában vezető helyet foglal el: *Norvégia*, *Izland*, *Németország*, *Franciaország*.

Világrekordok

Szél-turbinákat helyeznek el a tengerek part menti sávjában is. A világ összes, tengereken elhelyezett SzEM-ei közül 88 % esik 10 európai országra: Nagy-Britanniára, Németországra, Dániára, Hollandiára, Finnországra, Írországra, Spanyolországra és Norvégiára. A legtöbb tengeri szélgenerátor az Északi-tengeren van elhelyezve.

23. ábra. Tengeri szél-erőmű-farm (Hollandia)

24. ábra. A feldolgozóipar élenjáró országai Európában, millió euró (2015-ben)

A **réz** legnagyobb európai termelői: *Oroszország* (hetedik hely a világon), *Németország*, *Lengyelország*, *Belgium*, *Spanyolország* és *Bulgária*.

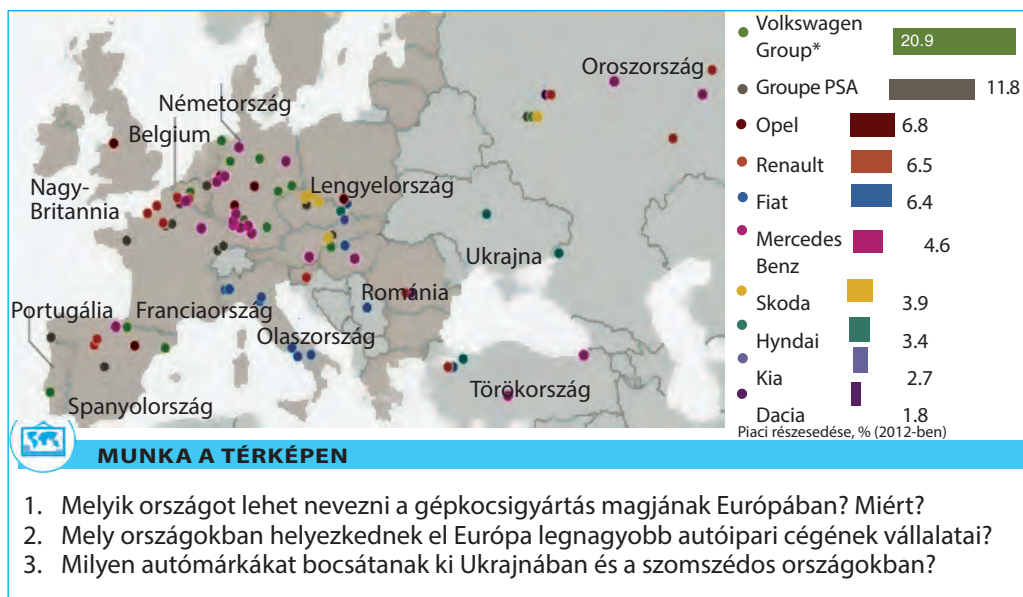
GÉPGYÁRTÁS. Európában gyakorlatilag a gépgyártási termékek teljes skáláját állítják elő – a nehézipari berendezésektől a modern technológiájú úrkutatási gépekig és a 3-D nyomtatókig. **És ha a munkaiigényes gépgyártás egyre inkább elhagyja Európát**, a tudományigényes és magas technológiájú gépgyártás tovább koncentrálódik az ipari régiókban. A nemzetközi szakosodás ágazatai Európa országaiban a gépkocsigyártás, a légi- és úrkutatási gépgyártás, ipari berendezések gyártása, műszergyártás, elektronikai- és számítógépgyártás, háztartási gépek gyártása stb.

Európa rendelkezik a világ **autóipari** magjának minden jelével. A legyártott gépkocsik mennyisége alapján a régió csak Kelet-Ázsiától marad el.

Európa sok világhírű autómárka hazája, közöttük különösen rangosaknak is. Számos nagy gépkocsigyártó cégnek van Európában székhelye: a *Volkswagen*, a *Daimler*, a *BMW Németországban*, a *Fiat Olaszországban*; a *Renault*, *Groupe PSA Franciaországban*. Az autógyártás megtalálható Európa országainak többségében. A vezető ország *Németország* (17. táblázat). A poszt-szocialista országok között már kialakult hagyományokkal rendelkeztek az autógyártásban *Csehország*, *Oroszország*, *Magyarország*. Jelenleg, a nagyszabású szociális-gazdasági átalakulások miatt és a befektetési környezet javulásával, jelentős autógyártás alakult ki *Szlovákiában* és *Lengyelországban*.

A légi- és űreszközök gyártása az európai gépgyártás szakosodási ágazata. Az EU világszerte a polgári repülőgépek és helikopterek, repülőgép motorok és azok összetevőinek kibocsátásában. A termelő országok: *Franciaország*, *Nagy-Britannia*, *Németország* (24. ábra). A legnagyobb vállalatokhoz tartozik Európában az *Airbus*, amely polgári és katonai repülőgépek, helikopterek, űrrepülő szerkezetek gyártásával foglalkozik. A légi- és űreszközök vállalatai kiváló példái a nemzetközi termelési korporációknak. Például, az *Airbus* székhelye Franciaországban található, a termelési egységek számos franciaországi, németországi, spanyolországi, nagy-britanniai, kínai és USA-beli városba van szétszórva. A repülőgépek végső összeszerelésének üzemei *Toulouseban*, *Hamburgban* és *Sevillában* vannak. A légi- és űreszközök termelése szintén fejlett *Oroszországban* (*Hrunyicsev M. V. „Energia” rakéta- és űrrepülő-gyártási vállalat* és a „*Progresz*” stb.) és *Ukrajnában* („*Déli Gépgyár*” *Dnyeperben*, az „*Antonov*” *Kijevben* és *Harkovban*), amit a szovjet érából örökölték.

A hajógyártásban az utóbbi évtizedekben Európának jelentősen meggyengültek a pozíciói a világon. Ma mindössze 1,6 %-a jut a világ megrendeléseinek a hajókra az európai hajógyártó vállalatok között. Az európai hajógyártó vállalatok a fő akcentust az új technológiák bevezetésére fordítják, többek között az ökológiaiailag tiszta hajókra, az irányítás modern rendszereire, valamint a hadi-

25. ábra. Autógyártó vállalatok Európában

hajókra. A hajógyártás élenjárói: *Nagy-Britannia, Norvégia, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Németország, Oroszország*. **VEGYIPARI- ÉS KŐOLAJTERMÉKEK GYÁRTÁSA.** A vegyipari termékek gyártása Európa szakosodási ágazata. A XX. században végbement a saját szén-, káli- és kősókészletek alapján működő alapkémia átorientálódása a kőolaj és földgáz feldolgozásán alapuló **szerves szintézis kémiájára**. Jelenleg, a **polimer-gyártás** eredményeinek hatására széleskörűen felhasználják a 3-D nyomtatási technológiákat. Európa vegyipari termelésének vitathatatlan vezetője *Németország*. Vezető pozíciókat foglal még el *Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Belgium* és *Hollandia*.

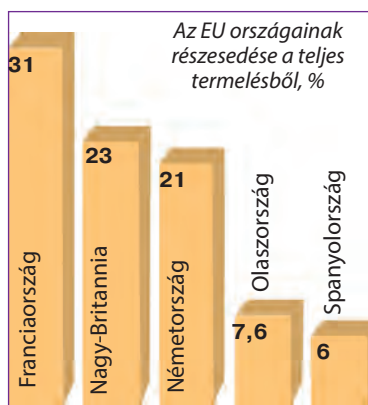
Elsődleges a fejlődése a gyógyszeriparnak is. Vezető gyógyszergyártó ország *Svájc* és *Franciaország*. A vegyipar a kőolaj-feldolgozásra orientálódik és vonzódik a kőolajterminálokhoz a kikötőkben és a csővezetékekhez. A vállalatok a *Temze, Szajna, Rajna, Elba, Rhone* folyók torkolatában összpontosulnak.

Feldolgozva a kőolajat és a földgázt, a **kőolaj-feldolgozó ipar** biztosítja a közlekedés, a lakás és kommunális gazdaság és számos termelés szükségleteinek kielégítését üzemanyagokból és beszállítja a nyersanyagot a vegyiparnak. A legjelentősebb kőolajszármazék-termékeket előállító európai országok: *Hollandia, Oroszország, Franciaország, Belgium, Nagy-Britannia, Németország*.

17. táblázat

Az autógyártás élenjáró országai Európában (2016-ban)

Ország	Termelés, millió darab	Helye a világban
Németország	6,06	4
Spanyolország	2,89	8
Franciaország	2,08	11
Nagy-Britannia	1,82	13
Csehország	1,35	15
Oroszország	1,30	16
Olaszország	1,10	19
Szlovákia	1,04	20

26. ábra. Európa vezető országai a légi- és űrkereskedési gépgyártásban (2015-ben)

ban, Európa országai modern magas technológiájú szövetek gyártására szakosodnak mesterséges anyagokból, amelyeket úgy az iparban (autóipar, repülő- és űrhajógyártás), mint fogyasztási cikkeként (speciális és turisztikai ruházat, higiéniai termékek) használnak fel.

Ez a termelés többnyire azokhoz a régiókhoz vonzódik, ahol egyesülnek a szerves szintézis vállalatai a tudományos-kutatói központokkal. Európában élenjárók a szövetek gyártásában: *Olaszország, Németország, Nagy-Britannia*; a ruhágyártásban: *Olaszország, Németország, Franciaország*; a cipőgyártásban: *Olaszország, Spanyolország, Németország*.

27. ábra. Európai vegyipari cégek, amelyek a legjelentősebbek a világon az eladásból származó bevételek alapján, milliárd USA dollár (2016-ban)

A vállalatok vonzódnak a kikötővárosok kőolaj-termináljaihoz, csővezetékekhez, továbbá közvetlenül a nyersanyag kitermelésének helyeihez.

SZÖVETEK, RUHÁK, CIPÓK GYÁRTÁSA.

Az ipari forradalom Európában a textil- és ruhagyártással kezdődött el. A XVIII–XIX. század folyamán a textilipar határozta meg a régió gazdasági erejét. Viszont a XX. században a szövetek, ruhafélék és cipők gyártása hosszantartó krízisbe került, mert munkaiigényesek, és a magas munkabérek feltételei mellett a termékek tömeges kibocsátása Európa országaiban nem bizonyult versenyképesnek a világpiacon. Ezért ezeket átorientálták. Először is, változások történtek, a tömegtermelés helyett a nagy értékű termékek kis mennyiségű előállítására tértek át a kisvállalatoknál maximum 50 fős személyzettel. Másodsorban,

ÉLELMISZERIPAR. Az élelmiszeripari termékek gyártása eléggé fejlett Európa összes országában. A hatalmas belső piac és a modern technológiák a fejlett mezőgazdasággal együtt optimális feltételeket teremtenek a fejlődéséhez.

A **hústermékek** termelésében és exportjában élenjárók: *Németország, Hollandia, Olaszország, Franciaország, Belgium, Lengyelország*; a **haltermékekben** *Norvégia és Nagy-Britannia*; a **zöldségek és gyümölcsök feldolgozásában** *Nagy-Britannia és Németország*; tejtermékekből *Németország, Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia, Spanyolország, Dánia, Hollandia, Svájc*.

FŐ IPARI RÉGIÓK. Európa ipara egyenlőtlenül oszlik meg. Észak-Európától Nyugat-Európán keresztül Dél-Európáig, Nagy-Britanniától Olaszország északi részéig az ipari fejlődés sávja húzódik, amely egybeesik a „Kék banán” agglomerációval. Ott számos nagy ipari régió található a hosszú időközön át kialakult termelési szakosodással: *Nagy London* Nagy-Britanniában, a *Rajna-Ruhri Németországban*, az *Ile-de-France* Franciaországban. Ezeknek a régióknak

bonyolult sokágazatú a szakosodása. Ezek egyesítik a hagyományos termelést (például, a textilipart és a hajógyártást Nagy-Britanniában vagy a vaskohászatot Luxembourgban és Belgiumban) a modern magas technológiájú gépgyártással, vegyiparral, kőolaj-feldolgozással és fogyasztási cikkek gyártásával.

Elterjedt a reindustrializáció – a szakosodás váltása és az elavult termelésváltfajok felújítása a régi ipari régiókban. Európában ez a folyamat az elavult termelés technologizálására irányul és a modern iparváltfajok elterjedésére, többek között műszergyártásra, biotechnológiára, gyógyszeriparra stb. Kelet-Európában a legnagyobb iparrégiók a *Sziléziai* Lengyelország és részben Csehország területén találhatóak, amelyek a vas- és színesfémkohászatra, a gépgyártásra, a vegyiparra szakosodnak; a *Dnyeper-melléki* Ukrajnában; a *Központi Oroszország*, az *Uráli* Oroszországban. Az említett ipari régiók alkotják Európa fejlődésének „központi tengelyét”.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Hozzatok fel példákat Európa országaiból, amelyek a különböző erőművekben (AEM, VEM, SzEM) megtermelt villamos energia legnagyobb részarányával rendelkeznek.
 2. Milyen trend jellemző a villamos energia fejlődésére Európa országaiban?
 3. Hogyan változott az utóbbi fél évszázadban a kohászat fejlődése Európában? Nevezze meg az országokat, amelyek élenjárói az acél, az alumínium és a réz termelésének
 4. Miben rejlenek a vegyipar sajátosságai az európai országokban?
-
- 5*. Milyen tényezők idézték elő a gépgyártás nemzetközi szakosodási ágazatainak kialakulását Európa magasan fejlett országaiban?

1. GYAKORLATI MUNKA

Két kisebb, gazdaságilag fejlett európai ország ipari termelés-szerkezetének összehasonlító jellemzése (a diákok választása szerint)

1. Felhasználva Európa gazdasági térképét, hasonlítsátok össze két kisebb, gazdaságilag fejlett európai ország ipari termelésének szerkezetét. Például, Norvégia és Hollandia vagy Izland és Belgium.
2. Derítsétek ki, egyforma-e az ipari termelése ezeknek az országoknak.
3. Milyen termelésekkel különböznek a gazdaságaik? Milyen tényezők hatottak ezeknek a termeléseknek a fejlődésére mindkét országban

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Megújuló villamos energetika Európa országaiban: regionális sajátosságok és különbségek

9. A GAZDASÁG TERCIER SZEKTORA

- Emlékezzetek vissza, milyen tevékenységválfajok tartoznak a terciér szektorhoz.
- Hogyan különböztetik meg a közlekedési válfajokat?

Már tudjátok, hogy a gazdaság terciér szektorához tartoznak a nem anyagi tevékenység válfajai, vagyis azok, amelyek szolgáltatásokat nyújtanak (lásd: 20. ábra, 37. old.). Jelenleg a szektor gyorsan fejlődik, megelőzve a mezőgazdaságot és az ipart, meghatározza az ország áttérését a posztindusztriális fejlődési szakaszba. Európa fejlett országaiban a terciér szektor az össztermék és a foglalkoztatás fő forrásává vált: *Franciaországban, Görögországban, Nagy-Britanniában, Belgiumban és Dániában*, ahol részaránya meghaladja a GDP 75 %-át. Az európai gazdaságok nem termelői szférájának jelentőségét nehéz túlbecsülni. A szolgáltatások nagy része nem követel nagy tőkebefektetéseket, ezért épp ebben a szférában jött létre a legtöbb magánvállalkozás, többek között közepes- és kisvállalatok (üzletek, kávézók, műhelyek, fodrászatok, design stúdiók stb.), ami lehetőséget ad áthidalni a munkanélküliséget, amelyet a dezindusztrializáció okozott és az ipari vállalatok áthelyeződése az „olcsó” országokba.

NEMZETKÖZI KERESKEDELEM. Európa összpontosítja a nemzetközi kereskedelem legjelentősebb volumenét. A világ termékgorgalmában a termékek exportjának részaránya 38 %, a szolgáltatások kereskedelmében az összérték közel 45 %-a. Az *Európai Unió* regionális piacként része a világ termék- és szolgáltatások piacának, bevezette saját területén a szabadkereskedelmi övezetet. Ez lehetőséget adott az EU országainak növelni a termékek és a szolgáltatások cseréjét. A *Németország – Franciaország, Németország – Olaszország, Németország – Hollandia, Franciaország – Hollandia, Franciaország – Belgium* nemzetközi termékfolyamok a legjelentősebbek a világon volumenük szerint. A XX. században világelsők voltak a külkereskedelemben Európa gazdaságilag fejlett országai: *Németország, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia, Olaszország*. Viszont jelenleg ezeket megelőzte Kína és az USA.

Ukrajna legjelentősebb külkereskedelmi partnerei az EU-ban: *Németország, Lengyelország, Olaszország, Magyarország, Franciaország, Spanyolország*, továbbá a szomszédos *Fehéroroszország*. Az export-import tevékenységben a fő partner továbbra is *Oroszország* maradt, valamint *Németország, Nagy-Britannia, Svájc, Ciprus, Belgium, Észtország, Ausztria, Franciaország, Lengyelország, Hollandia*.

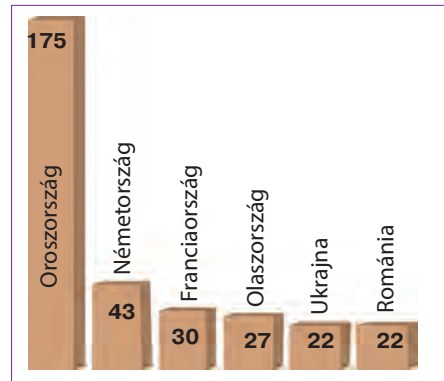
KÖZLEKEDÉS. Európának van az egyik legfejlettebb közlekedési hálózata a világon, ahol az összes válfajra jellemzők a modern technológiák.

A **vasúti közlekedés** Európában vezető szerepet játszik a nagyméretű rakományok szárazföldi szállításában nagy távolságokra. Széleskörűen használják a regionális utas-szállításokban, biztosítva a gyors és komfortos utazást. A vasutak összhossza alapján Európa országai (Oroszország kivételével) jelentősen elmaradnak a világ nagy területtel rendelkező országaitól (USA, Kína, India). A világ tíz élenjáró országához tartozik, ezen mutatók szerint, *Oroszország* (második hely a világon) és *Németország* (28. ábra). Ugyanakkor Európa országai a világ vitathatatlan élenjárói a vasutak sűrűsége szerint és a legmagasab-

bak a mutatói azok villamosításában. Számos országban a modern vonatok több mint 270 km/óra sebességet érnek el. Az országok többségének kompakt méretei Európában, a lakosság magas mobilitása, valamint a határellenőrzés hiánya a schengeni övezet határain belül meghatározták a vasutak népszerűségét a határokon átnyúló utasforgalomban. Ugyanakkor egyes országokban, különösen Kelet-Európában, a vasúti hálózat modernizálásában és kibővítésében problémák vannak.

A **közúti közlekedés** fő előnye a manőverezési lehetőségek és a lehetőség privát használatra. A magas életszínvonal Európa fejlett országaiban meghatározza a lakosság egyik legmagasabb ellátottságát gépkocsikkal a világon: az átlagos mutatók az EU országaiban elérik az 573 autót ezer főre (összehasonlítással, *Ukrajnában* – 202). A szabványosított konténerrek bevezetésével növekedett a gépkocsik jelentősége a teherszállításokban is. A minőségi autópályák fejlesztése az elsődleges feladat. Az EU-ba való belépés által jelentősen modernizálták a közutakat Dél- és Kelet-Európa országaiban.

A **tengeri közlekedés** a nagy mennyiségű teherszállítás eszköze, különösen az egymástól távoli régiók között. A technológia fejlődése a hajógyártásban és a hajózásban lehetőséget teremtett a tengeri természeti elemekkel kapcsolatos kockázatok minimalizálására, a hajók nagy teherbírása és az ú. n. **kedvező zászlók** kihasználása pedig olcsóbbá teszi a tengeri szállításokat. Az európai kikötők technológiai felszereltsége és berendezése a különböző teherrakományok kezelésére magas szintű, terminálokkal a kőolaj és kőolajszármazékok, a cseppfolyósított földgáz és az ömlesztett rakományok fogadására. Viszont különösen gyorsan fejlődnek a konténerkikötők, amelyek el vannak látva a konténerk kirakodására, osztályozására, vasútra és gépkocsikra való átrakodására szolgáló eszközökkel. Európa legnagyobb tengeri kapui: *Rotterdam* (Hollandia), *Antwerpen* (Belgium) és *Hamburg* (Németország). Ezek a kikötők jelentősen megelőzik a többi európai kikötőt a teherkonténer forgalmukkal, valamint a teherűrtartalom alapján (29. ábra). A rendszeres utas-szállítások a tengereken nagy távolságokra

28. ábra. Európa vezető országai a vasutak hossza szerint, ezer km

A világ térben és időben

Elektromos autó és kerékpár

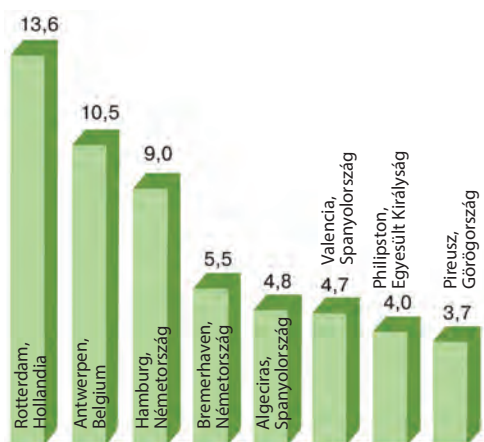
Európában egyre közkedveltebbé válik az elektromos autók használata a városokban, valamint önkéntes lemondás az autóról a rövid távú utazásokhoz. Az alternatíva gyakran a kerékpár.

A világ térben és időben

Kedvező zászló

Hajózás a kedvező vagy olcsó zászló alatt – a hajókat működtető vállalatok nyilvántartásba vétele olyan országokban, ahol alacsony az adó és minimális a rögzített bérszint.

29. ábra. Európa legnagyobb konténerkikötői, millió TEU¹-ban (2017-ben)

¹ TEU (hús lábbal egyenértékű) – a konténerkikötők teherforgalmának értékelésére használt mértékegység. Egy szabványos 6,1 m hosszú (hús láb) és 2,44 m széles fémkonténer hasznos térfogatának felel meg.

Szógyagyarázat

Hub (angol: *hub* – *kerékagy* – egy mechanizmus forgó részének központi része, átvitt értelemben *tevékenységközpont*) – a légi forgalomban átszállási, átrakodási közlekedési csomópont, góc.

1218	Oroszország
539	Németország
464	Franciaország
460	Nagy-Britannia
231	Svédország
187	Ukrajna
150	Spanyolország
148	Finnország
129	Olaszország
128	Csehország

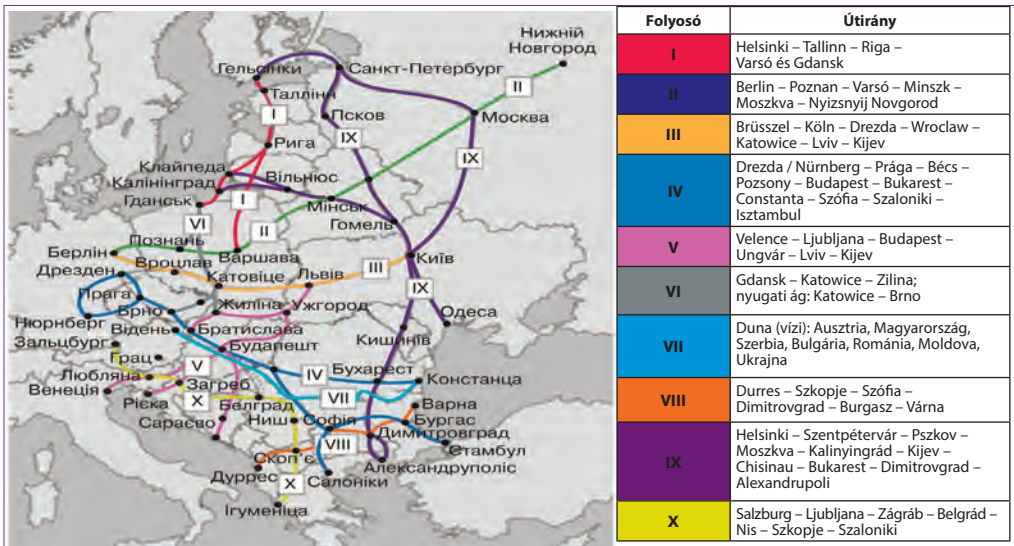
30. ábra. Európa országai a legtöbb repülőtérrel

gyakorlatilag megszűntek, átadva helyüket a légi közlekedésnek. Viszont széleskörűen használják a kompjáratokat nagy távolságokra és a hajóutakat tengeri kirándulásokhoz.

A **légi közlekedésnek** nagy jelentősége van az utasforgalomban. A légi közlekedés a leggyorsabb és manőverképesebb a nagy- és kisszámú utas-szállításban közepes és nagy távolságokra. Európában a repülőterek meglehetősen nagy hálózata épült ki. A legtöbb repülőtérrel rendelkezik **Oroszország (ötödik a világon)**, **Németország**, **Franciaország** és **Nagy-Britannia**. A légi szállítások jelenlegi térbeli szerveződése a **hubok** köré épül – repülőtér gócok, amelyek egymással kapcsolatosak és egyesítik a világ összes régióját. Mindegyik hub kisebb méretű, regionális és helyi repülőterekkel van összekötötésben. A hubokon keresztül folyik a fő globális utasforgalom. A világ legnagyobb európai repülőterei: a *Heathrow* (London, Nagy-Britannia) –76 millió utas/év, a *Roissy-Charles de Gaulle* (Párizs, Franciaország), a *Schiphol* (Amsterdam, Hollandia), *Frankfurt* (Németország). A légi teherszállítás nagyon költséges, ezért légi közlekedéssel általában a legsürgősebb rakományt szállítják, amikor más közlekedési módok felhasználása lehetetlen az idő hiánya miatt.

Az utas-szállítást és a teherszállítást Európában összevonták egy egységes hálózatba, **közlekedési gócbokba**, amelyeket közlekedési utak kötnek össze. Európa legnagyobb közlekedési gócai olyan városok, ahol a fő légi- és tengeri kikötők helyezkednek el. Ezek

nemcsak pontok, ahová összefutnak a különböző közlekedési utak, hanem olyan pontok, ahol a teher- és utas-folyamok megváltoztatják a közlekedési módjokat. Európa egyik legfontosabb közlekedési központja *Rotterdam* (Hollandia), amely a Rajna torkolatában fekszik és összeköti Európa belső régióit a világ kikötőivel.

31. ábra. A közlekedési folyosók hálózata Európában

Az EU-ban **Transzeurópai Közlekedési Hálózatot** (TEN-T) terveznek létrehozni. Ugyanakkor tovább folyik a **közlekedési folyosók** létrehozása is, amelyek célja biztosítani a megszakítás nélküli összeköttetést nyugat, kelet, észak és dél között Európában (31. ábra). Némelyik áthalad **Ukrajna** területén is. Országunk aktívan vesz részt Európa egységes közlekedési hálózatának létrehozásában, többek között az **Eurázsiai Közlekedési Folyosó (TRACECA, Európa – Kaukázus – Ázsia)** kiépítésében. Az ukrán közlekedési rendszernek az európai hálózathoz való integrációjának sikere jelentős mértékben függ a belső közlekedési infrastruktúra modernizációjától.

PÉNZÜGYI ÉS ÜZLETI SZOLGÁLTATÁSOK. A **pénzügyi szolgáltatások** a legnagyobb hatással vannak Európa országainak nemzetközi szakosodására. A konkurencia felerősödése ellenére a kelet-ázsiai országok, elsősorban Kína és Japán részéről, az európai régió továbbra is megmarad a tőkekoncentráció egyik fő központjának a világon. Európában található a világ 20 legnagyobb bankjának 8 székhelye, amelyek vagyona meghaladja az 1 trillió USA dollárt (*HSBC, Barclays*, Nagy Britanniában; *BNP Paribas, Credit Agricole*, Franciaországban; *Deutsche Bank*, Németországban stb.). A régióban kialakult a globális jelentőségű nagy pénzügyi központok hálózata, amely jelentős szerepet játszik a globális tőkeáramlások újraelosztásában: *London* (első hely a világon), *Zürich és Genf* (Svájc), *Frankfurt am Main* (Németország), *Luxembourg*.

Európa különféle üzleti szolgáltatásokra is szakosodik (32. ábra). A városokat, az ilyen szolgáltatásokat nyújtó nagyvállalatok magas koncentrációjával, az „agyközpontokat”, amelyek meghatározzák a nemzetközi termelés jellegét, földrajzát, szerkezetét, a kereskedelmet és az együttműködést, **világ- vagy globális városoknak** nevezik. Európa legmagasabb szintű globális városai: *London, Párizs, Milánó, Moszkva, Frankfurt am Main, Madrid, Varsó, Amszterdam, Brüsszel, Dublin, Zürich és mások* (2016-ban).

32. ábra. Az üzleti szolgáltatások válfajai

Szómagyarázat

Startup (angol: *startup* – beindítás) – újonnan alapított vállalat, amely kiépíti saját üzleti tevékenységét innovációk segítségével, még nem jutott ki a piacra és korlátozottak az erőforrásai.

A TUDOMÁNY. Európa fejlett országaiban a **techno-parkok** (tudomány parkok) fejlesztése az egyik kiemelt fejlesztési terület – oktatási, kutatási és termelési góc, amelyek lehetőséget adnak a legkisebb szervezési-közlekedési ráfordításokkal létrehozni modern magas technológiájú kísérleti termékeket, szükség esetén pedig bevezetni azokat a tömegtermelésbe. Szervezési szempontból a techno-parkok – megfelelő módon tervezett területek infrastruktúrával, ahol kompakt módon kötődnek össze speciálisan berendezett laboratóriumok és kísérleti-termelési, oktatási, irodai és lakókomplexumok minden szükséges szociális szolgáltatással. Általában ott kedvezményes adórendszerek működnek minden tevékenységre, amelyek kapcsolatosak a tudományos és tervezői fejlesztésekkel, enyhített hozzáférés van a kölcsönkhöz, a technológiai startup projektekhez.

Európában a több tíz tudományos techno-park között ismertek: a *Cambriidgei* (Nagy-Britannia), a *Sophia Antipolisi* (Franciaország), a *Zürichi* (Svájc), a *Müncheni* (Németország), a *Koppenhágai* (Dánia), a *Turkui* (Finnország) stb. Az európai innovációs központok többnyire a biotechnológiai fejlesztésekre szakosodnak, az IT-szférára, a számítógép technológiákra, továbbá a gyógyszerkutatásokra.

REKREÁCIÓ ÉS TURIZMUS. A rekreációs erőforrások gazdagsága, a világhírű történelmi-kulturális hagyaték, összeköttetésben a turisztikai infrastruktúra magas szintjével és az ősi vendégszerető tradíciókkal, Európát vonzó célponttá teszik a látogatásokra ismeretszerzési vagy üdülési célokból. Az európai régióra jut az összes utazások 50 %-a és a világ turizmusából származó teljes bevétel 37 %-a (2016). Ott található a világ öt (a 10 legjelentősebbekből) leglátogatottabb országa: *Franciaország (több mint 80 millió turista évente), Spanyolország, Olaszország, Nagy-Britannia, Németország.*

Európában sajátos **rekreációs övezetek** alakultak ki. A Földközi-tenger és a Fekete-tenger egyedülálló táj- és éghajlati viszonyai hozzájárulnak a **tenger-melléki éghajlati üdülőövezetek** fejlődéshez *Spanyolországban, Franciaországban, Olaszországban, Horvátországban, Montenegróban, Görögországban, Bulgáriában, Ukrajnában.* Ezeket kiegészítik az antik és középkori régészeti emlékek. Külön megkülönböztetik az **Atlanti-óceán** (Portugália, Spanyolország, Franciaország), az Északi- és a **Balti-tenger partjainak üdülőövezetét.** Világhírű népszerűségnek örvendenek az *Alpok, a Kárpátok, a Balkán- és a Skandináv-hegységek, a Kaukázus hegyvidéki-éghajlati és sí-üdülői.* Nyugat-

és Kelet-Európa országaiban a **balneológiai erőforrások övezete** alakult ki, amelyek kapcsolatosak az ásványvizek forrásaival (Csehország, Magyarország, Románia, Németország, Svájc, Ausztria, Ukrajna).

A globális elérhetőség a világ egyik legmagasabb szolgáltatási színvonalával együtt elősegíti Európa nagyvárosaiban az üzleti turizmus fejlődését. A régió jelentős turisztikai városa London és Párizs, amelyek a világon a második és a harmadik helyet foglalják el, továbbá Barcelona, Amszterdam, Milánó, Róma egyidejűleg az üzleti turizmus vezető központjai.

Európa nemcsak a nemzetközi turisztikai folyamatok régiója, hanem azok származási területei is. A magas életszínvonalnak köszönhetően a lakosság nagy részének lehetősége van külföldre utazni. A külföldi utazások ismeretszerzési célokkal terjedtek el a diákok és az idős emberek között. A kiutazó turisták száma alapján élenjárók: Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia, Olaszország.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A tercier szektor fejlődésének miért van nagy jelentősége bármelyik ország számára, Európa fejlett országai számára pedig különösen?
2. Milyen változások történtek a világkereskedelem élenjáró országai között, beleértve a szolgáltatások exportját, a XXI. század elejétől, összehasonlítva a XX. századdal?
3. Nevezzétek meg a tényezőket, amelyek előidéztek a lakosság automobilizációjának egyik legmagasabb szintjét a világon Európa fejlett országaiban.
4. Figyeljétek meg a 31. ábrát. Milyen közlekedési folyosók vannak Ukrajna területén?
5. Milyen városokat neveznek globálisaknak? Hozzatok fel példákat az ilyen városokra Európában. Mutassátok meg a térképen.

6*. Európa melyik országában szeretnétek megfordulni? Miért?

FÖLDRAJZI FELADAT

Oroszországban 1218 repülőtér működik, Csehországban mindössze 128. Számoljátok ki, hány repülőtér jut egy millió lakosra mindkét országban. Melyik ország lefedettsége magasabb repülőterekkel? Hányszor?

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Felhasználva internet-forrásokat (<https://uk.wikipedia.org/wiki/стартап>), tudjatok meg többet a startupokról: miért nevezik a projekt fejlesztésére befektetett pénzeszközöket az első időszakaszban 3F-nek (angol: *friends, family and fools – barátok, család és buták*), a második időszakaszban anyagi befektetéseknek. Hozzatok fel példákat a startupokra, amelyek világhírré tettek szert, valamint a sikeres startup projektekre Ukrajnában.

10. NÉMETORSZÁG

Földrajzi fekvés

Nyugat-Európa.
Partjait a Balti- és az Északi-tenger mossa.

Stratégiai elhelyezkedése a Balti-tenger bejárata mentén.

Államforma

Parlamentáris köztársaság.
Szövetségi állam.

Természeti feltételek és erőforrások

Az éghajlat mérsékeltövi óceáni és kontinentális.
Domborzata többnyire síkvidéki, délen – Bajor-Alpok. Folyók – Rajna, Weser, Elba, Duna. Erőforrások – szén, vasérc, urán, kálsó; erdők.

Lakosság

Népességszám szerint a második (Oroszország után).
Városi lakosság – 76 %.
Legnagyobb városok – Berlin, Hamburg, München.

Német Szövetségi Köztársaság

Tercier szektor

Pénzügyi, üzleti,
IT-szolgáltatások,
tudományos-kutatói tervezői szféra, turizmus.

Szekunder szektor

Autó- és hajógyártás, légi- és űrkutató gépgyártás, elektrotechnikai és elektronikai gépgyártás, optika, vegyipar, kohászat.

Primer szektor

Szén-, kálsóbányászat.
Mezőgazdaság: uralkodik az állattenyésztés (szarvasmarha-, sertés- és baromfityésztés); burgonya, búza, árpa, cukorrépa, gyümölcsfélék, zöldségfélék.

Gazdaság

Posztindusztriális ország.
Tagja a Nagy hetesnek.
A legnagyobb Európában a GDP nagysága szerint és 5. a világon.

AZ ORSZÁG REGIONÁLIS ÉS GLOBÁLIS HELYE. Területének méretei szerint Németország a hetedik Európában (Oroszország, Ukrajna, Franciaország, Spanyolország, Svédország és Norvégia után) és második a népességszám szerint (Oroszország után). Németország Európa és a világ egyik legfejlettebb országa. 2017-ben az ötödik helyet foglalta el a világon úgy a GDP nagysága,

mint az ipari össztermelés terén, csak Kínától, az USA-tól, Indiától és Japántól maradván le (18. táblázat). Németország az Európai Unió fő gazdasági motorja és politikailag az egyik legbefolyásosabb állama.

A második világháború után a német gazdaság csaknem teljesen megsemmisült és a XX. század második felében építették újra. Akkor az ország két részre volt felosztva: *Német Szövetségi Köztársaságra (NSZK)* és *Német Demokratikus Köztársaságra (NDK)*. Berlint, amely az NDK területére került, szintén két részre osztották: keleti részre és Nyugat-Berlinre (az USA, Nagy-Britannia és Franciaország megszálló hadseregeinek ellenőrzése alatt), amely része volt az NSZK-

18. táblázat

Németország a világban és a régióban

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	357 ezer km ²	7	64
Népessége	82,6 millió fő	2	19
GDP	4,15 trillió USA dollár	1	5
Egy főre jutó GDP	50,2 ezer USA dollár *	12	27
Ipari össztermelés	982 milliárd USA dollár	1	4
Emberi fejlettségi index	0,926	3	4

* A vásárlóerő-paritás alapján.

A világ térben és időben

nak az NDK területén. Németország egységességét csak 1990-ben állították vissza. Jelenleg Németország szövetségi parlamentáris köztársaság, amelynek összetételében 16 szövetségi föld található, mindegyiknek van saját alkotmánya és eléggé széleskörű autonómiája a belső kérdések megoldásában. Formálisan az állam vezetője az államfő, viszont csak reprezentatív funkciókat lát el. Ténylegesen az államot a szövetségi kancellár vezeti.

Németország a mérsékelt éghajlati övezetben terül el és a nedves nyugati szelek hatása alatt van, amelyek meghatározzák nyugati részén a tengeri éghajlatot, keleti részében a mérsékelt kontinentálisat hűvös, felhős, nedves téllal és nyárral. Domborzata többnyire síkvidéki: északon síkság, középső részén hátság húzódik. Délen emelkednek a *Bajor-Alpok*. A nagyobb folyók többsége – *Rajna*, *Weser*, *Odera*, *Elba* – északi irányban folyik; a *Duna* kelet felé. Időről időre az ország árvizektől és villámáradásoktól szenved.

Németországnak kedvező agroklimatikus erőforrásai vannak a mezőgazdaság fejlődéséhez. A különböző ásványi nyersanyagok (szén, vasérc, rézérc, nikkelérc, uránérc, kálisó) lelőhelyei jelentős mértékben kimerültek. Az erdei erőforrásokat az erdőterületek felújításával állítják helyre.

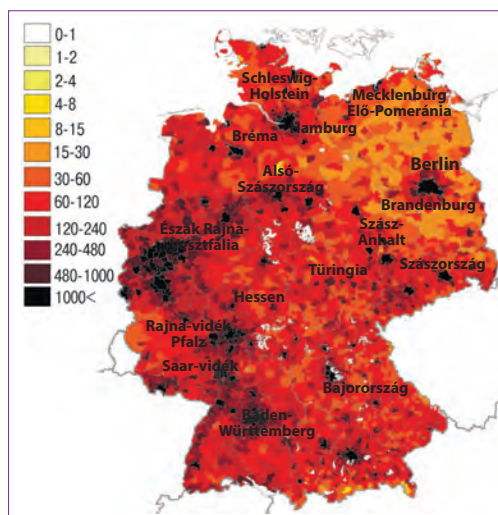
LAKOSSÁG. Németország területe jól kihasznált és sűrűn lakott. Az urbanizáció szintje magas, több mint 76 %. A népesség átlagos sűrűsége 237 fő/km², viszont elhelyezkedése egyenlőtlen az ország területén. A leginkább sűrűn lakott vidékek a városi agglomerációk: a *Berlin-Brandenburgi* (csaknem 3900 fő/km²), a *Müncheni* és a *Hamburgi*. A legkevésbé benépesült vidékek az észak-keletiek (80 fő/km²), ahol a falusi településtípus jellemző (33. ábra). A *Rajna-Ruhri agglomeráció* (*Köln*, *Düsseldorf*, *Bonn*, *Dortmund*, *Hessen*) közel 10 millió fős lakossággal a „Kék banán” európai megapolisz egyik magja.

Szövetségi kancellár

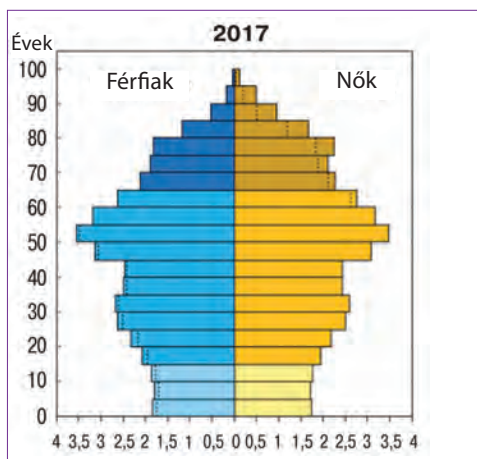
A szövetségi kancellár posztját 2005-től Angela Merkel tölti be. Fokozattal rendelkezik a kvantumkémia ágazatában. Politikai karrierjét 1989-ben kezdte el az egyesítő folyamatok hullámain Németországban. Jelenleg Merkel a nők példaként szolgálhat a nemzetközi politikában – őt tartják az egyik legbefolyásosabb politikusnak Európában és a világban.

Berlin Németország legnagyobb városa

33. ábra. Németország népsűrűsége (2016-ban)

34. ábra. Németország korfája

től kezdve a halálozások száma meghaladta a születések számát, ami előidézte a lakosság depopulációjának (-3%) súlyos problémáját, ezért a demográfiai politikát megváltoztatták. Ha korábban a legnagyobb szociális segílyt a születendő gyerek után a legszegényebb családok kapták, jelenleg a kormány ösztönzi a gyermekvállalást a nők között, akiknek magas a végzettségi szintje, jelentős segélyeket irányítottak a középosztályhoz tartozó családoknak. Jelenleg a demográfiai helyzet javult a születések számának és az immigránsok beáramlásának emelkedésével ($+4\%$). Németország rendelkezik az egyik legmagasabb életszínvonallal. Nagyon jól fejlett az orvostudomány, a kormány gondoskodik, hogy az alapszolgáltatások, közöttük az oktatás és az egészségvédelem, elérhető legyen minden polgár számára. A születés után várható élettartam eléri a 81 évet.

Németország egynemzetiségű ország, az etnikai németek a népesség több mint 90% -át teszik ki. Nagy a létszáma a bevándorlóknak Törökországból és Lengyelországból ($2,4\%$). Németország területén más etnikai csoportok is élnek.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Németország Európa és a világ egyik legfejlettebb országa. Bizonyítsátok be vagy cáfoljátok ezt az állítást.
2. Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen azokat az országokat, amelyek a szomszédjai Németországnak. Határozzátok meg: a) a gazdasági fejlettség szintje szerint milyen típusú országokhoz tartoznak; b) mindegyik tagja-e az EU-nak; c) része-e mindegyik a schengeni övezetnek.
3. Miben rejlenek a népesség elhelyezkedésének sajátosságai Németországban? Milyen szerepet játszanak a szövetségi földek a lakosság megoszlási rendszerének fejlődésében?
4. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb agglomerációkat. Milyen milliós városok tartoznak hozzájuk?
5. Milyen szerepet játszott a demográfiai politika a lakosság depopulációs problémájának megoldásában?
- 6*. A korfa alapján (34. ábra) jellemezzétek a demográfiai folyamatokat Németországban. Milyen feltételezések adódhatnak az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének jellemzőiről a mutatók alapján?

11. NÉMETORSZÁG (FOLYTATÁS)

- Emlékezzetek vissza, a gazdasági fejlődés szerint milyen országtípushoz tartozik Németország.
- Találhatók-e Németországban előállított termékek környezetekben? Az ipar milyen ágazataiban gyártották őket?

A MAI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. Németország gazdasága a legnagyobb Európában és ötödik nagysága szerint a világon. Azok a tényezők, amelyek meghatározzák az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban – az iparosodás hosszú történelme, a munkaerőforrások magas minősége, a tőke magas koncentrációja, a jelentős tudományos-technikai és innovációs potenciál. Fontos szerepet játszik az ország gazdasági felvirágzásában a kedvező politikai-jogi környezet, különösen a hatékony jogi intézmények és a korrupció alacsony szintje, amely elősegíti úgy a belső, mint a külső befektetések beáramlását.

Németország a gazdaság posztindusztriális típusának jó példája. GDP-jében a terciér szektor részaránya 70 %, az iparé – 29 %, a mezőgazdaságé – 1 %.

TERCIÉR SZEKTOR. Németország szakosodik **pénzügyi** és üzleti szolgáltatások nyújtására. Öt német bank a világ száz legnagyobb bankjához tartozik. Az *Allianz TNK* a világ egyik legnagyobb biztosítási és pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó cége. *Frankfurt am Main* az ország vezető pénzügyi központja. Ott található a világ legnagyobb *Frankfurti Értéktőzsdéje*. Nemzetközi jelentősége van számos kiállításnak és vásárnak, amelyeket *Hannoverben*, *Berlinben* és *Münchenben* tartanak.

Dinamikusan fejlődnek az IT-szolgáltatások, a logisztikai (kapcsolatos bármely termék szállítására, tárolására és feldolgozására) és a hírközlési szolgáltatások, a tudományos- kutatási és kutatási-tervezői fejlesztések, a kreatív ágazat. A kreatív ágazat – a kreatív, innovatív ötletek, ismeretek és információk létrehozásával és gyakorlati használatával kapcsolatos tevékenységek. Ez lehet design, reklám, nyomdai tevékenység, építészet, zene, mozi, irodalom, előadó-művészet, népművészet, divat, televízió és rádió, számítógépes játékok stb. Németország az oktatás, a kultúra, az egészségvédelem és a háztartási szolgáltatások magasan fejlett rendszerével rendelkezik.

Alapösszetevője a német gazdaságnak a **turizmus**. Az ország a harmadik helyet foglalja el a világon a turisták látogatásainak alapján. *Berlin* Európa és a világ legnagyobb muzeális központjaihoz tartozik, ahova a turistákat nemzetközi méretű üzleti és szórakoztatási attrakciók is vonzzák. *München*, *Köln* és *Drezda* múzeumaiban a művészet különböző alkotásai vannak kiállítva. A legtöbb külföldi turista *Bajorországot* látogatja, amely a sí-üdülők széles hálózatával rendelkezik a *Bajor-Alpokban*. Németország szanatórium-gyógyüdülői gazdasága több száz üdülőt számlál gyógyító ásványvizekkel és termálvizekkel (35. ábra). A belső turisztikai piacon, az említett földeken kívül, közkedvelt még *Alsó-Szászország* és *Mecklenburg Elő-Pomeránia*, ahol a turisták nyugodtan

Világrekordok

A német SAP a világ egyik vezető szoftverfejlesztő és IT cége.

35. ábra. Baden-Baden Nyugat-Európa legnagyobb balneológiai üdülőhelye

36. ábra. Az „Intercity-Express” – nagy sebességű német vonat

kipihenhették magukat az üzleti központok ultragyors életritmusától. A turizmusból befolyó jövedelem az országnak minden évben több tíz milliárd eurót hoz, a kísérő szolgáltatásokkal együtt pedig a német GDP 4,5%-át teszi ki.

A **közlekedés** magas szintű fejlődésének köszönhetően, Németország az egyik fő szabályozójává vált a tranzit teher- és utas-folyamoknak Európában. A közlekedési utak sűrűsége szerint Németország vezető helyet foglal el a világon. Az országban egyformán fejlett a közlekedés mindegyik válfaja. A belső utas- és teherszállításban a fő szerepet a **közúti közlekedés** játssza. A minőségi autópályák összekötik az ország legtávolabbi pontjait is. A **vasutak** névjegyei a hosszújaratú szupergyors „Intercity-Express” utasszállító vonatok, amelyek 300 km/óra sebességgel közlekednek. Németország **légi közlekedése** több száz repülőteret

és több tíz helikopter-állomást szolgál ki. A *Frankfurti* és a *Müncheni* légi kikötők világméretű tranzit-hubok. A *Lufthansa légitársaság* az összebevételek alapján a negyedik a világon, 10. az utas-szállítás terén és az egyik legjobb minőségű szolgáltatásokat nyújtja. A **tengeri flotta** biztosítja az ország külkereskedelmi kapcsolatait. A legnagyobb kikötő *Hamburg* (Európában a második a holland Rotterdam mögött) és *Bréma*. Németország közlekedési rendszerének sajátossága – a jól fejlett belső folyami közlekedés, amelynek részaránya a szállított teherrakományok alapján közel 20 %. Ezzel a mutatóval Németország csak az USA-tól marad le. Az ország fő vízi artériája a *Rajna*, amely Hollandia területén keresztül összeköti Németország fő ipari régióját Rotterdammal, ahol a rakományokat az óceáni hajókról folyamiakra rakodják át. Létrehozták a hajózható csatornák rendszerét: a *Rajna – Ems – Weser* összeköti a Ruhrt az Északi-tengerrel; a *Középnémetországi-csatorna (Rajna – Odera)* egyesíti egy egységes közlekedési hálózatba az ország északi részének folyóit; a *Rajna – Majna – Duna* csatorna transzeurópai vízi út, amely összeköti az Északi- és a *Fekete-tengert*. Duisburg város a Rajna és a Ruhr folyók összefolyásánál a világ legnagyobb folyami kikötője.

SZEKUNDER SZEKTOR. Bár az ipar az ország GDP-jének kevesebb, mint egyharmadát biztosítja, mégis jelentős szerepet játszik a nemzetközi szakosodásában. Az ipari termelés migrációjának általános tendenciája alapján **Ázsia „olcsó országaiba”, a saját területén Németország jelentős ipari potenciált tartott meg.** Legfőbb előnye, hogy nem engedi az ipart emigrálni az országból – közvetlen a kapcsolat a tudományos-kutatási és a mérnöki-tervezői központok

és termelési laboratóriumok között. Az ipari termékek, amelyeket Németország területén gyártanak, elsősorban a fejlett technológiák bevezetésének köszönhetőek és a munkaerőforrások magas szakértői színvonalának. A szükségleteket a viszonylag olcsó munkaerőben részben a munkaerő-bevándorlók beáramlásával elégítik ki. Németország a világ élenjáróihoz tartozik az acél, a cement, a vegyszerek, a gépek, a közlekedési eszközök, az optikai műszerek, a szerszámgépek, a szerszámok, az elektronika, az élelmiszerek, italok, hajók, textil gyártásában.

37. ábra. A német kikötő – Hamburg, Európa tengeri kapuja

Az ipar legfőbb szakosodása a sokágazatú **gépgyártás**. Németország az egyik világelső a **gépkocsik gyártásában**. A legnagyobb személy- és tehergépkocsi-gyártó cégek a *Volkswagen Group*, a *Daimler AG*, a *BMW*, az *Audi*, amelyek gyáregységei számos ipari központban helyezkednek el (38. ábra). A legjelentősebb üzemek *Wolfsburgban* (*Volkswagen*), *Stuttgartban* (*Mercedes-Benz*), *Münchenben* (*BMW*), *Ingolstadtban* (*Audi*), *Kölnben* működnek. Csúcstechnológiával termel a **légi és űrkutatási gépgyártás**. Az *Airbus* repülőgépgyártó vállalat a legfőbb konkurensé az amerikai „Boeing” repülőgépgyártó óriáscégnek. A fő összeszerelő műhely *Hamburgban* van (az „Airbus” család A-320, A-330, A-350 és A-380 termékei). Gyártanak még katonai repülőgépeket, helikoptereket, amelyek a NATO tagországok hadseregeinek fegyverarszájába kerülnek. A legnagyobb központok: *Augsburg*, *Kassel*, *München*, *Stuttgart*. A hajógyártás központjai: *Hamburg*, *Bréma*, *Kiel*.

Németország gépgyártása az **optikai műszerek gyártására** szakosodik (optika, mikroszkópok, mérőműszerek stb.) nanotechnológia felhasználásával. A legjelentősebb termelője ezeknek a termékeknek a *Carl Zeiss TNK*, amelynek központja *Oberkochen* és *Jéna*. Az **elektrotechnikai** és az **elektronikai gépgyártás** rendkívül széles termékválasztékot állít elő ipari felhasználásra és a fogyasztói piacra: motorok, turbinák, szerszámgépek, szerszámok, irodai berendezések, háztartási elektromos készülékek. A világ egyik legismertebb vállalata a *Bosch*, amely autó-berendezések, elektromos szerszámok és háztartási gépek gyár-

38. ábra. A közlekedési gépgyártás elhelyezkedése Németországban

39. ábra. Az Airbus vállalat összeszerelő műhelye Hamburgban

tásával foglalkozik, valamint a *Siemens* gépgyártó és energetikai vállalatok egyesülése. A cégek fő vállalatai Münchenben, Berlinben, *Frankfurt am Mainban* helyezkednek el.

A német ipar szakosodik a **vegyiparra** is. Az országban az alapkémia és a szerves kémia széles választékát bocsátják ki. A *BASF* és a *Bayer* vezető német vállalat, amelyek uralkodnak a világpiacokon is és a három vegyipari óriáshoz tartoznak. A *BASF* az építőipar és az ipar szükségleteihez

gyárt vegyszereket, műanyagokat és műszálakat, műtrágyát és kőolaj-kémiai termékeket. A *Bayer* termékei: savak, műtrágyák, műanyagok és műszálak, gyógyszeripari termékek, amelyek világhírűvé váltak. Fő elterjedésének vidéke a Rajna völgye, a legnagyobb központok: *Ludwigshafen, Leverkusen, Köln, Halle, Lipcse, Berlin*.

Németország **vaskohászata**, amely valamikor a saját *Ruhr* és *Saar* medencék kokszszén-lelőhelyeire orientálódott és a vasérc lelőhelyekre, áttért az importált tüzelőanyagokra és nyersanyagra. Jelenleg a vaskohászat fő vidéke marad a Ruhr-vidék. A legnagyobb központ *Duisburg*, ahová az importált vasércet a Rajnán szállítják, és *Bréma* kikötőváros. Az acélolvasztásnak nagy a technológiai ellátottsága. Az acél és hengereltáru termelés legnagyobb termelője a világon a *ThyssenKrupp TNK*. Saját érces nyersanyag hiányának ellenére, Németország **színesfém-kohászata** része a világ vezető ólom- és cinkgyártásának (*Isleben, Düsseldorf*). Az **energetika** továbbra is a kőolaj, a földgáz és a nem hagyományos (szél- és naperőművek, bioüzemanyagok felhasználása) energiaforrások használatára orientálódik. Németországnak szándékában áll fokozatosan lemondani az AEM-ekről, amelyek részaránya az egész villamosenergia-termelésben eléri a 18 %-ot.

PRIMER SZEKTOR. A bányai ipar alapja Németországban hosszú ideig a kőszén kitermelése volt a *Ruhr-medencében*, azonban mára a bányák többségét bezárták az alacsony jövedelmezőségük és a környezetre gyakorolt negatív hatásuk miatt. Ugyanakkor Németország megtartotta vezető pozícióit a világon a barnaszén bányászata terén.

A **mezőgazdaság** nagyon termelékeny és képes fedezni az ország élelmiszer-szükségleteinek 90 %-át. Németországnak kedvező az éghajlata és a termőtalaja. A mezőgazdasági termőföldek többsége magántulajdonban van; elterjedtek úgy a kis, mint a nagy farmgazdaságok is. Az urbanizáció magas szintje az országban és a lakosság magas jövedelme meghatározta az állattenyésztés elhatalmasodását, a 4/5 részesedését a mezőgazdasági termelés értékszerkezetében. A szarvasmarha-tenyésztésben fejlődik úgy a tej-hústermelő, mint a hús-tejtermelő irányzat. A **növénytermesztés** burgonya, gabonafélék (búza, árpa, rozs), cukorrépa termesztésére szakosodik. Elterjedésük fő vidékei a síkvidéki területek Németország északi és keleti részén. Világszerte ismertek a szőlő- és bortermelő vidékek a Mosel, Saar és Rouver (*Rajna-vidék-Pfalz föld*)

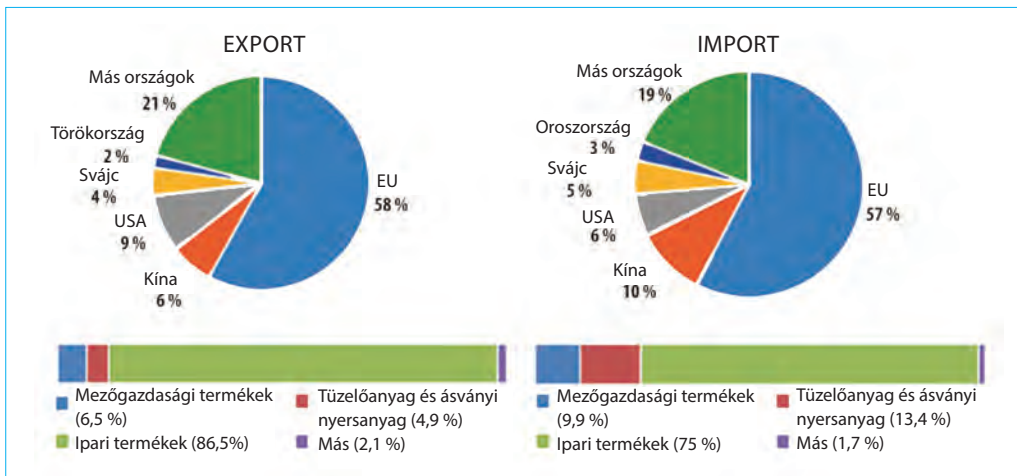
folyók völgyében, valamint a kóklótermesztés *Bajorországban*, ami ismert a sörfőzésről. A nagyvárosok környékén gyümölcs- és zöldségtermesztő és zöldségtermesztő övezetek alakultak ki.

Az **erdőgazdálkodás** fejlődése az állam politikájának fő prioritása. A gazdasági kihasználtság magas szintje, az intenzív mezőgazdaság és az ipari létesítmények sűrű megoszlása ellenére, az ország területének közel 30 %-át fedik erdők, területük állandóan növekedik. Jelenleg Németország 2/3 részben tudja kielégíteni saját szükségleteit faanyagból saját erőforrásai felhasználásával. Egy részét még exportálni is tudják.

A **gazdaság térbeli szerveződését** Németországban magas fejlődési szint jellemzi. Az ipar koncentrációja különösen magas néhány régióban: a **Ruhr-vidék** *Duisburg, Essen, Dortmund, Bochum* központokkal; a **Müncheni, Stuttgarti, Hannoveri agglomerációk**; a **Szászországi és Szász-Anhalt földek** *Drezda, Leipzig, Halle* központokkal; a **Schleswig-Holstein föld** (valamikor a legkevésbé fejlett, ma egyike az élenjáróknak az energetikában, a megújuló erőforrások alapján egyedüli az országban, amely teljesen ellátja saját energetikai szükségleteit szélenergiából, napenergiából és bio-üzemanyagokkal).

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Úgy az export, mint az import mennyisége alapján Németország az első Európában és a harmadik a világon Kína és az USA mögött. A termékekkel való kereskedelem szerkezetében az ipari termékek érvényesülnek. Az **export** legfőbb tételei gépkocsik, gépi berendezések, vegyipari, gyógyszeripari termékek, elektronikai és elektrotechnikai berendezések, fémek, gumi és műanyag (40. ábra). A tőkeexport alapján Németország a második helyet foglalja el (Kína után) és a negyedik helyet a szolgáltatások (üzleti, pénzügyi, közlekedési) exportjában, az USA, Nagy-Britannia és Kína mögött.

Ugyanakkor Németország a termékek széleskörű skáláját importálja, amit a hatalmas fizetéképes piac határoz meg. Kiemelkedően fontos a tüzelőanyagok és a nyersanyagok behozatala az ipar, a kohászat, az elektronika számára,

40. ábra. A németországi termékek külkereskedelmének összetétele és iránya

valamint a mezőgazdasági termékek, többek között gabonafélék, zöldségfélék és gyümölcsök behozatala.

Ukrajna fontos feladata a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlesztése Németországgal. Jelenleg az egyik legjelentősebb kereskedelmi partner az EU-országok között. Németországra esik a teljes ukrán export 3,4 %-a és a termékek importjának csaknem 11 %-a (2015-ben). Nagy jelentősége van az együttműködésnek a német pénzügyi és befektetési intézményekkel. A közvetlen Németországból érkező külföldi befektetések Ukrajna gazdaságába elérik az 1,8 milliárd USA dollárt (az összes külföldi befektetések 4,6 %-a). A német *Nemzetközi Jogi Együttműködési Alap* szervezési és tanácsadási segítséget nyújt a jogi intézmények kiépítésében Ukrajnában.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek Németország gazdaságának sajátosságai jelenlegi fejlődésében?
 2. Hozzatok fel példákat a szolgáltatásokra, amelyek meghatározzák Németország nemzeti szakosodását.
 3. Sok közismert német segítette elő az emberiség szellemi és tudományos gazdagítását. Készítsetek listát az ismert német írók, zenészek, tudósok, sportolók és mások neveiből. A gazdaság milyen szektorához tartozik tevékenységük?
 4. Milyen erőforrások segítik elő a turisztikai szféra fejlődését az országban?
 5. Nevezzétek meg a közlekedés válfajait, amelyek vezető szerepet játszanak: a) az utasforgalomban; b) a teherszállításban. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb repülőtereket és kikötőket.
 6. Nevezzétek meg a gépgyártási termeléseket, amelyek fejlődése alapján Németország a világ vezető országaihoz tartozik. Milyen termékeket állítanak elő?
 7. Milyen termékek gyártására szakosodik a vegyipar?
 8. Milyen tényezők határozták meg az állattenyésztés vezető szerepét a mezőgazdasági termelés értékszerkezetében? Nevezzétek meg a szakosodás ágazatait.
 9. Felhasználva Németország gazdasági térképét, mutassátok meg az ipar legnagyobb koncentrációjának vidékeit. Milyen nagy ipari központok tartoznak ide?
-
- 10*. Felhasználva a 40. ábra diagramjait, beszéljétek a termékek külkereskedelmének összetételéről és irányáról Németországban. Értékeljétek az Ukrajna és Németország közötti gazdasági kapcsolatokat.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

A Volkswagen vállalatcsoport a gépkocsik 12 márkáját bocsátja ki. Internetforrásokat felhasználva, keressétek meg, milyen személygépkocsi, terepjáró, tehergépkocsi és mikrobusz márkákat gyárt a vállalatcsoport.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

***A Ruhr „Új arculata” – posztindusztriális fejlődés:
„zöld” városok a komor tájak helyett***

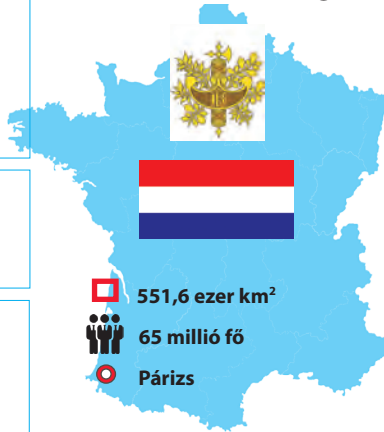
12. FRANCIAORSZÁG

Földrajzi fekvés
Nyugat-Európa és Korzika-szigete.
Az Atlanti-óceán és a Földközi-tenger vizei mossák partjait. Területéhez az európai rész és a tengerentúli régiók tartoznak.

Állami kormányzati rendszer
Köztársasági
Unitárius felépítés.

Természeti viszonyok
Éghajlat: mérsékeltövi óceáni és nedves kontinentális; szubtrópusi mediterrán típus. A domborzat többnyire sík, hegységek – Pireneusok, Alpok. Folyók – Rhone, Garonne, Loire, Szajna. Erőforrások – szén, vasérc, bauxit, cink, urán; erdők.

Francia Köztársaság

551,6 ezer km²
65 millió fő
Párizs

Lakosság
Népességszám szerint a negyedik Európában.
Városi lakosság – 77 %.
Legnagyobb városok – Párizs, Lyon, Marseille.

Gazdaság
Posztindusztriális ország.
Tagja a Nagy hetesnek. Harmadik Európában és hatodik a világon a GDP nagysága szerint (2,5 trillió \$).

Tercier szektor
Hatékony közlekedési rendszer, termelékeny szolgáltatási szféra, jelentős turizmus.

Szekunder szektor
Ultramodern ipar: repülő- és űrszerkezetek gyártása, gépgyártás, vegyipar, élelmiszeripar, villamos energetika, kohászat.

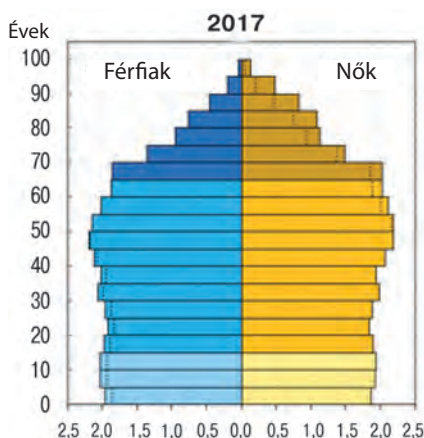
Primer szektor
Bányaipar.
Intenzív mezőgazdaság: növénytermesztés (búza, kukorica, repce, szőlő); állattenyésztés (tej-hús irányú szarvasmarha- és baromfitenyésztés).

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGBAN. Franciaország előnyös fekvése a nemzetközi tengeri és szárazföldi utak kereszteződésében már régóta szilárdítja gazdasági helyzetét, elősegítette a gazdaság fejlődését, a kereskedelmi és kulturális kapcsolatok bővülését más országokkal. Területének méretei szerint Franciaország a harmadik Európában (Oroszország és Ukrajna mögött) és a GDP nagysága szerint (Németország és Nagy-Britannia mögött), negyedik a népességszám alapján (Oroszország, Németország és Nagy-Britannia mögött). Franciaország az egyik társalapítója az európai integrációs közösségeknek, ami jelentősen hozzájárult a világcivilizáció fejlődéséhez. A francia filozófus-felvilágosítók elképzelései megalapozták a modern állami és jogi intézményeket. A francia gyarmatosító birodalom méretei szerint csak Nagy-Britanniától maradt el. A második világháború után a francia gazdaságot helyre kellett állítani és modernizálni, és már az első háború utáni évtizedekben az ország az élenjáró helyekre emelkedett nemcsak Európában, hanem az egész világon a kemény konkurencia körülményei között az USA és Japán részé-

19. táblázat

Franciaország regionális és globális helye

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	551,6 ezer km ²	3	42
Népessége	65 millió fő	4	22
GDP	2,5 trillió USA dollár	3	6
Egy főre jutó GDP	38,5 ezer USA dollár	15	22
Ipari össztermelés	455 milliárd USA dollár	4	10
Emberi fejlettségi index	0,897	12	21

41. ábra.
Franciaország lakosságának korfája

ról. Jelenleg Franciaország a hatodik gazdaság méretei szerint és az egyik legmagasabb életszínvonalal rendelkezik (19. táblázat). Franciaország területe az európai részből vagy **európai Franciaországból** (kontinentális terület és *Korzika-sziget*), valamint számos *tengerentúli régióból* (*Guadeloupe, Martinique, Francia Guyana, Reunion, Mayotte*) és **tengerentúli közösségből** (*Francia Polinézia, Wallis és Futuna és mások*) tevődik össze. Ezért találkozhatunk eltérő mutatókkal Franciaország területére és népességszámára vonatkozóan: európai részének területe 551,6 ezer km² és 65 millió fő lakosságot számlál, a tengerentúli területekkel együtt – 672,4 ezer km² és több mint 67 millió fő.

LAKOSSÁG. A népsűrűség Franciaországban 116 fő/km². Ezzel a mutatóval több mint kétszeresen elmarad Németországtól. A lakosság csaknem 1/6 része a párizsi agglomeráció határai között él (*Ile-de France régió*). A legsűrűbben lakott vidék az ország északi része és a Rhone medencéje délen. A legnagyobb városok: *Párizs (12,5 millió fő), Lyon, Marseille, Toulouse, Bordeaux*. A városi lakosság részaránya 77 %.

Franciaországban a demográfiai helyzet különbözik az általánostól Nyugat-Európában. Ez az egyike a fejlődő országoknak, ahol pozitív a lakosság természetes szaporulata. Azzal, hogy a születések száma meghaladja a halálozások számát, a népességszám évente átlagosan 200 ezer fővel emelkedik. Az ország lakosainak többsége francia (85 %), akik a romanizált kelta törzsektől (galloktól) származnak. Az ország periferiáján élnek korzikaiak, katalánok, baszkok, bretonok és elzásziak, akik különböznek kulturális identitásukkal. A jelenlegi Franciaország nagyon vonzó a bevándorlók számára. Állampolgárai között számos etnikai közösség alakult ki, közöttük olasz (≈ 5 millió fő), afrikai bevándorlók (több mint egy millió fő), valamint örmények és törökök közösségei.

A francia nyelvnek hivatalos státusza van, azonban helyi szinten számos regionális nyelvet használnak: breton, okcitán, katalán, baszk, flamand (holland nyelvjárás), elzászi (német nyelvjárás) stb. Ugyanakkor francia nyelven nemcsak Franciaországban beszélnek. A gyarmattartó birodalom több mint 400 éves története alatt a francia nyelv messze Európa határain túl is elterjedt, jelenleg hivatalos státusza van a világ 29 országában és az ENSZ hat hivatalos nyelvének egyike. A francia nyelvet beszélő országokat és területeket, amelyek száma meghaladja a félszázat, **frankofóniának** nevezik.

TERCIER SZEKTOR. Franciaország áttért a posztindusztriális fejlődési szakaszba. A gazdaság tercier szektorára jut az ország GDP-jének 79 %-a, a szekunder szektorra – 19,4 %, a primer szektorra – 1,6 %. A legfőbb tényezők,

42. ábra. Az Eiffel-torony Franciaország szimbóluma, a világ leglátogatottabb emlékműve

43. ábra. A Párizsi La Défense negyed Európa egyik legnagyobb üzleti központja

amelyek meghatározzák az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban, az előnyös gazdaság-földrajzi fekvése, a tőke magas szintű koncentrációja, a fejlett termelési technológiák birtoklása és a munkaerőforrások magas színvonalra.

Franciaország a világ vezető **turisztikai országa**, amelyet évente több mint 82 millió vendég keres fel. Az UNESCO világörökségének 37 objektuma található területén. A világhírű történelmi-kulturális emlékek mellett a látogatókat csalogatják a *Francia Riviéra* tengerparti üdülői, az **Alpok** sí-üdülői, számos balneológiai üdülő, valamint a falusi zöld turizmus, amely aktívan fejlődik az egész országban. Franciaország legfőbb turisztikai központja és turisztikai fővárosa *Párizs* (évente több mint 15 millió látogatóval). Népszerű városok még *Lyon*, *Nizza* és *Bordeaux*.

Franciaország egyike a vezető nemzetközi **pénzügyi központoknak**. A francia bankok – *BNP Paribas*, *Credit Agricole* és *Societe Generale* – a világ legnagyobb bankjaihoz tartoznak. Párizsban működik az egyik páneurópai értéktőzsde az öt közül, az *Euronext*. Az *Axa vállalat* a világ legnagyobb biztosítói és befektetési szolgáltatásokkal foglalkozó cége (Ukrajnában is ismert biztosítási márka). Párizs külvárosában található Európa legnagyobb, speciálisan létrehozott üzleti negyede, a *Párizsi La Défense*.

A **tudományos-kutatási és a kutatási-tervezői tevékenységre** Franciaország a GDP-jének közel 2,3 %-át használja fel. Az ország a technológiák előállításának viláközpontjaként ismert, amelyeket a gyógyászatban, az atomenergetikában, a légi- és űrkutatás ágazatában, az IT-szférában stb. használnak. A *Sophia Antipolis techno-park* az egyik legmodernebb Európában. Franciaország az egyik legfőbb tagországa az Európai Nukle-

Világrekordok

A Sophia Antipolis Franciaország és egész Európa legnagyobb ipari parkja. 1400 cég kutatási központjai és laboratóriumai, székhelyei és termelési egységei helyezkednek el itt, amelyek az információs és kommunikációs technológiák, a multimédia, a gyógyászat, a biokémia, az agronómia, az energetika, a kiegyensúlyozott fejlődés területén működnek. Többek között itt található a W3C konzorcium európai székhelye, amely a *World Wide Web (WWW)* „világháló” technikai szabványait dolgozza ki.

44. ábra. Szupergyors vonatok – a francia közlekedési rendszer „névjegye”

részesítik a kisebb távolságokra történő utazásokhoz. Franciaország az elsők között kezdte el fejleszteni a szupergyors vasutakat, ma már a vonatok sebessége elérheti a 320 km/órát. Az országban több tíz **tengeri kikötő működik, a legnagyobb a Le Havre és Marseille**. A légi közlekedés infrastruktúrája több száz szilárd burkolatú repülőteret számlál. A *Charles de Gaulle repülőtér* Párizs külvárosában globális jelentőségű hub. Az *Air-France légitársaság* 150 nemzetközi légvonalat szolgál ki a világ 83 országában.

Franciaország **közlekedési rendszere** a legjobbakhoz és a legsűrűbbekhez tartozik Európában és a világon. A földfelszíni hálózat sugárirányú felépítéssel rendelkezik *Párizs* központtal, amely összeköttetésben van az ország legnagyobb városaival. A **közúti közlekedés** vezető helyen áll, előnyben részesítik a kisebb távolságokra történő utazásokhoz. Franciaország az elsők között kezdte

45. ábra. Atomerőmű Moselle-ban (Franciaország)

el fejleszteni a szupergyors vasutakat, ma már a vonatok sebessége elérheti a 320 km/órát. Az országban több tíz **tengeri kikötő működik, a legnagyobb a Le Havre és Marseille**. A légi közlekedés infrastruktúrája több száz szilárd burkolatú repülőteret számlál. A *Charles de Gaulle repülőtér* Párizs külvárosában globális jelentőségű hub. Az *Air-France légitársaság* 150 nemzetközi légvonalat szolgál ki a világ 83 országában.

el fejleszteni a szupergyors vasutakat, ma már a vonatok sebessége elérheti a 320 km/órát. Az országban több tíz **tengeri kikötő működik, a legnagyobb a Le Havre és Marseille**. A légi közlekedés infrastruktúrája több száz szilárd burkolatú repülőteret számlál. A *Charles de Gaulle repülőtér* Párizs külvárosában globális jelentőségű hub. Az *Air-France légitársaság* 150 nemzetközi légvonalat szolgál ki a világ 83 országában.

A **gépgyártás** egyik vezető irányvonala a **légi- és űreszközök gyártása** Párizs és Toulouse központokban. Polgári és katonai repülőgépeket, helikoptereket és műholdakat gyártanak. Franciaország a világelsőkhöz tartozik az **autógyártásban**: évente közel 2 millió gépkocsit gyártanak. A legnagyobb központja *Párizs* és *Montbéliard*; a legnagyobb vállalat a *PSA* (az egyesült *Peugeot* és *Citroen*) és a *Renault*. A fő **hajógyártási üzemek** *Saint-Nazaireben*, *Brestben* és *Toulonban* vannak. Az ország a világelsőkhöz tartozik a hadihajók gyártásában.

Erős Franciaország helyzete a **vegyipar** jelenkori irányvonalaiban, különösen a mesterséges anyagok – gumi, műanyag, üvegszál stb. termelése terén. A termelés vonzódik a nagy kikötők kőolajtermináljaihoz, a kőolaj- és földgáz-

Világrekordok

vezetékekhez. A vegyipar legnagyobb központjai: *Párizs, Marseille, Le Havre*. A legnagyobb vállalat, amely szakosodik a kőolaj és a földgáz kitermelésére, a kőolaj-feldolgozásra és a kőolajkémia-ára, a *Total csoport*. A *Michelin* vállalat a világ három vezető gumiabroncsgyártó termelőjéhez tartozik. Fontos irányvonala Franciaország nemzetközi szakosodásának a **gyógyszeripar** és az **illatszeripar**. Franciaország vitathatatlan jogalkotója az illatszerdivatnak. Világhírű márkák: *Chanel, Dior, Jivanshi, Lacoste*. Az illatfélék létrehozása globális iparágga alakult át multi-milliárdos forgalommal. A *L'Oréal Group* a világ legnagyobb kozmetikumokat gyártó vállalata.

A **kohászat** továbbra is fontos összetevője a francia gazdaságnak, viszont viszonylagos jelentősége csökken. Franciaország a 15. a világon az acéltermelésben és 18. az alumíniumgyártásban. A jelenlegi acélolvasztó kombinátok a kikötővárosokhoz vonzódnak (*Dunkirk, Marseille*), az alumínium-olvasztók az olcsó villamos energia irányába és az Alpok előhegységi bauxit lelőhelyei felé.

Franciaországban történelmileg jól fejlett a **textilipar**, többek között a len-szövet és a selyemanyagok gyártása (*Lille, Lyon*). Egyrészt, a textil- és a ruhagyártás egyre inkább átköltözik az „olcsó” országokba, viszont a modern technológiai szövetek előállítását, valamint a luxusruhák megvarrása továbbra is Franciaország üzleti névjegye, ami már több évszázada a világ divatjának meghatározója. A leghíresebb tervezői szalonok – *Dior, Nina Ricci, Chanel* – Párizsban helyezkednek el.

Az élelmiszeriparban Franciaország ismert a sajtok, a borok és hústermékek gyártásáról. Az ország a negyedik helyet foglalja el a világon a tej, az ötödiket a baromfiús, a kilencediket a sertéshús, a 15.-et a marhahús exportja szerint. A *Lactalis* és a *Danone* vállalat élenjáró a világon a sajtok, joghurtok, csokoládéstúrók és más tejtermékek gyártása terén.

PRIMER SZEKTOR. Franciaország **mezőgazdasági termelése** az egyik legjelentősebb Európában és a világon. Az ország agrárszakosodását meghatározták a mezőgazdasági felhasználásra alkalmas nagy termőföldterületek és a kedvező éghajlati viszonyok. Jelenleg a mezőgazdaság termelékenységét modern technológiákkal emelik.

A **növénytermesztés** szakosodik a gabonafélék, a cukorrépa és a burgonya termesztésére. A búzát, amelynek exportja alapján Franciaország az ötödik helyet foglalja el a világon, többnyire a Szajna és a Loire völgyében termesztik, a kukoricát és a napraforgót a Garonne medencéjében. Elterjedt a gyümölcs- és

A *L'Oréal* a szépségipar élenjárója a világon. A vállalatnak modern technológiája van a smink, bőr és hajápoló termékek, parfümök termeléséhez. Világhírű márkái a *Lancome*, a *Giorgio Armani*, a *Diesel*, az *Elseve*, a *Garnier*, a *Vichy*.

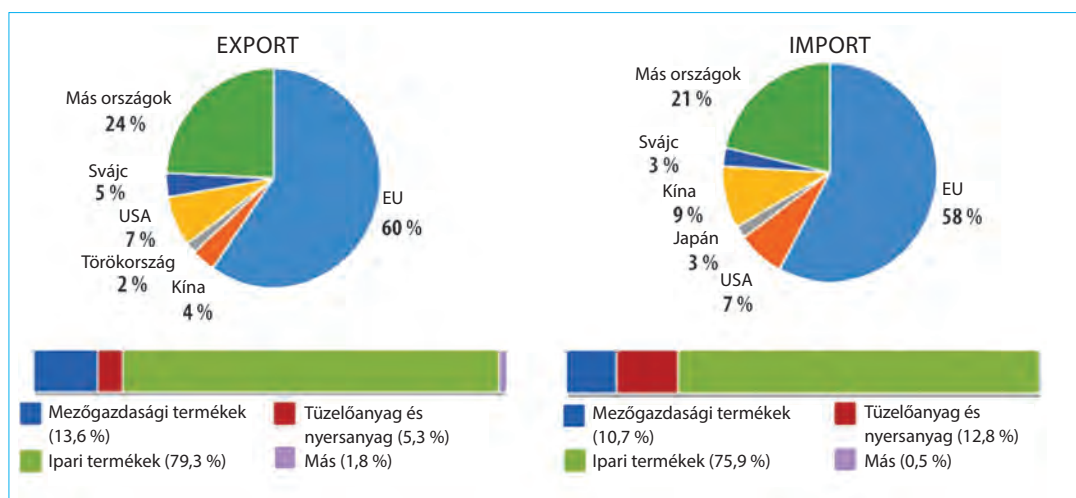
46. ábra. A *L'Oréal* vállalat ismert márkái

a szőlőtermesztés. A francia borászatot az egyik legjobbnak tartják a világon. Az országban különféle borfajtákat állítanak elő – az olcsó asztali boroktól a legdrágább gyűjteményborokig. Az állattenyésztésben a tej- és húsirányú szarvasmarha-tenyésztés, a sertés és a baromfitenyésztés van előtérben.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Az ország gazdasági magterülete az *Ile-de-France* régió (párizsi agglomeráció). Ott állítják elő az ország GDP-jének csaknem harmadát. Az össztermék mennyisége szerint az *Ile-de-France* több mint háromszorosan előzi meg a második gazdaságilag legfejlettebb *Rhone – Alpok* régiót. Az északi és a keleti régiók (többek között, *Nord-Pas-de-Calais*, *Lotaringia* és *Elzász*) a régi ipari régiókhoz tartoznak. Ezek a régiók hosszú utat tettek meg a gazdasági megújulás felé és jelenleg a szolgáltatási szférára szakosodnak.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Franciaország külgazdasági kapcsolatainak szerkezetében vezető szerepet játszik a termékekkel való kereskedelem. Az **export** jelentős **részét a hadiipar** termékei foglalják el (47. ábra), többek között gépek, berendezések, repülőgépek, alkatrészek, gépkocsik, műanyagok, vegyszerek, gyógyszerek, acél. A mezőgazdasági termékek között többségben vannak a bortermékek, búza, keménysajtok, takarmányok az állatoknak. Franciaország a szolgáltatások (pénzügyi, biztosítási, közlekedési, turisztikai) és a tőke (harmadik Európában és negyedik a világon az USA, Nagy-Britannia és Németország mögött a külföldi befektetések terén) nagy nemzetközi exportőre

Az **import** szerkezetében a legnagyobb részarány az ipari termékekre esik: Franciaország gépkocsikat, gépeket és berendezéseket, alkatrészeket és összevontakat a repülőgépekhez és autókhoz, fogyasztási cikkekhez szállít be. Nagy részét a tüzelőanyagok és a nyersanyagok teszik ki. A mezőgazdasági cikkek közül a legtöbbet kávéból, csokoládéból, dohányáruból importálnak.

47. ábra. A franciaországi termékek külkereskedelmének összetétele és iránya

Ukrajna számára a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlődése Nagy-Britanniával prioritást élvez. Az export tételei Ukrajnából többnyire vaskohászati és mezőgazdasági termékek, az importé – vegyipari és gyógyszeripari termékek, gépkocsik, berendezések, üzemanyag, élelmiszerek. Nagy-Britannia a harmadik legnagyobb befektető Ukrajna gazdaságába.

Nagy-Britanniában jelentős ukrán diaszpóra él (közel 30 ezer fő). Kialakulása az első és a második emigrációs hullám folyamán történt, valamint jelenleg is bővül a munkabevándorlók által. Az egyik legnagyobb ukrán közösség Nyugat-Londonban található.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek a sajátosságai Nagy-Britannia területi összetételének és államigazgatásának?
2. Hogyan oszlik meg a lakosság Nagy-Britannia történelmi vidékei szerint? Nevezétek és mutassátok meg a legnagyobb agglomerációkat.
3. A tercier szektor milyen tevékenységváltfajai fejlettek Nagy-Britanniában?
4. Nagy-Britannia vasúti közlekedése a fejlődés jellemző sajátosságaival rendelkezik. Miben rejlenek ezek a sajátosságok?
5. A piac milyen szegmensei elégítik ki, a gépkocsi-kategóriák szerint, a brit autógyártást?
6. Milyen változások történtek a bányaiiparban Nagy-Britanniában? Hogyan mutatkozott ez meg az ország energetikáján?
7. Milyen tényezők határozták meg Nagy-Britannia növénytermesztésének és állattenyésztésének szakosodását?
8. Mutassátok meg a gazdasági térképen az ipari termelés összpontosulásának vidékeit Nagy-Britanniában.
9. Felhasználva a 60. ábra diagramjait, nevezétek meg Nagy-Britannia legnagyobb külgazdasági partnereit.
- 10*. Gondolkozzatok el, a légi- és űreszközök ipara miért fejlődik a nemzetközi termelési együttműködés alapján. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb központjait.

FÖLDRAJZI FELADAT

Ismeretes, hogy Franciaországban a természetes népességnövekedés pozitív mutatói és a migrációs ráta eredményeként a népességszám növekedésének közepes üteme közel 6‰. Számoljátok ki, évente hány fővel növekedik az ország lakossága.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Emlékezzetek vissza a történelem, világirodalom és természettudományok foglalkozásain említett híres franciákra. Folytassátok a felsorolást:

1. csoport – híres állami személyek: Jeanne d'Arc, Bonaparte Napóleon,
 2. csoport – tudósok: Louis Pasteur, Guillaume de Boplan, ...
 3. csoport – írók: Moliere, Victor Hugo, ...
 4. csoport – képzőművészek: Claude Monet, Auguste Renoir, ...
- Milyen a hozzájárulásuk a világi civilizáció fejlődéséhez?

13. NAGY-BRITANNIA

Földrajzi fekvés Szigetország
Észak-Európában.Az Atlanti-óceán és az
Északi-tenger vize mossa.**Államforma**Alkotmányos monarchia.
Unitárius elrendezés.**Természeti viszonyok és erőforrások**Mérsékeltvízi óceáni éghajlat,
gyakori ködös időjárás.
A domborzat dombos-síkvívidéki,
alacsony hegységek.
Folyók – Temze, Severn.
Erőforrások – kőolaj, földgáz,
kőszén, kaolin.**Nagy-Britannia
és Észak-Írország
Egyesült Királysága** 242,5 ezer km²

65,7 millió fő

London

GazdaságPosztindusztriális ország.
Tagja a Nagy hetesnek. Második
Európában a GDP nagysága alapján
(2,65 trillió \$) és ötödik a világon.**Tercier szektor**Pénzügyi, üzleti, oktatási
szolgáltatások, turizmus.**Szekunder szektor**Repülőgép- és autógyártás,
vegyipar, gyógyszeripar,
élelmiszeripar.**Primer szektor**Kőolaj és földgáz kitermelése.
A mezőgazdaságban az
állattenyésztés dominál.**Lakosság**Lakosságszám szerint a harmadik Európában
Városi lakosság – 80 %. Legnagyobb városai – London, Birmingham, Liverpool.

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Nagy-Britannia Európa északnyugati részén fekvő szigetország. Területéhez tartozik a *Nagy-Britannia-sziget*, az Ír-sziget északkeleti része és több apró szigetek csoportja. A XVII. században Nagy-Britannia lett a hazája az ipari forradalomnak és bevezette a technológiai modernizációt Európában. Az állam nagy sikert aratott a hajózásban, létrehozva a világ legnagyobb gyarmatrendszerét, amelynek uralma alatt a bolygó lakosságának csaknem negyede volt 1919-ben. A XX. században a birodalom szétesett

és Nagy-Britannia jelentősége a világpolitikában jelentősen megváltozott. A második világháború hatalmas veszteségeket okozott az országnak. A deindusztrializáció és a reindusztrializáció fájdalmas szakasza ment végbe, mára felújította gazdasági jelentőségét, felmelkedett a világ öt legnagyobb gazdaságához.

A mai Nagy-Britannia unitárius állam, amely négy történelmi területet fed le: *Angliát, Skóciát, Walest, Észak-Írországot* (46. ábra). Az utóbbi három angol kulturális és politikai dominancia alatt áll, viszont rendelkeznek saját parlamenttel és a végrehajtó hatalom szerveivel, amelyek regionális jogokkal működnek. Az államigazgatás formája alapján Nagy-Britannia

20. táblázat

Nagy-Britannia Európában és a világon

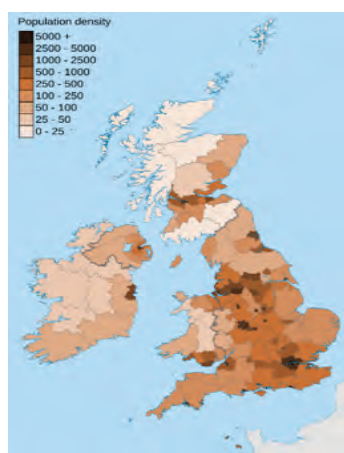
Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	242,5 ezer km ²	11	78
Népessége	65,7 millió fő	3	21
GDP	2,65 trillió USA dollár	2	5
Egy főre jutó GDP	40,4 ezer USA dollár	12	21
Ipari össztermelés	557 milliárd USA dollár	2	7
Emberi fejlettségi index	0,920	10	16

46. ábra. Nagy-Britannia területének összetétele

47. ábra. Nagy-Britannia királynője II. Erzsébet

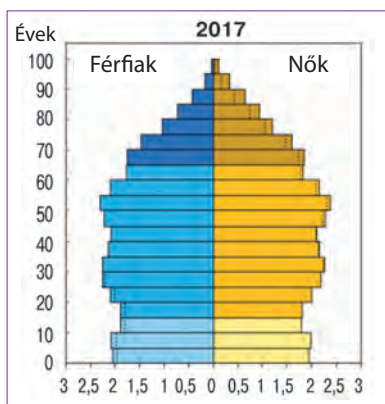
48. ábra. Nagy-Britannia népsűrűsége

formailag monarchia, amelynek feje **II. Erzsébet** királynő. Valójában az állam irányítását a kormány valósítja meg, amelynek élén a miniszterelnök áll.

A brit felségterületek dekolonizációs folyamatának eredményeként Ázsia, Amerika és Óceánia politikai térképén számos független állam jött létre. Viszont az egykori gyarmatok politikai és gazdasági kapcsolatainak szintje Nagy-Britanniával viszonylag magas maradt. Ezért az egykori birodalom területén kormányközi szervezetet hoztak létre, a **Nemzetközösséget**, amelynek célja a béke, a gazdasági növekedés és a demokrácia fejlődésének támogatása, valamint a tagországok állampolgárai közötti egyenlő jogok. Jelenleg a világ 53 állama a tagja.

NÉPESSÉG. A lakosság átlagos népsűrűsége 259 fő egy km²-re. Az abszolút többség (55 millió) *Angliában* él. A *londoni agglomerációban* több mint 14 millió fő összpontosul, közülük *Londonban* 8 millió (a népsűrűség – 5200 fő egy km²-re). *Skócia* lakossága hasonló a londonihoz – csak 8,2 millió fő, *Walesben* és *Észak-Írországban* ettől is kevesebb él – 4,7 és 2,8 millió fő. További nagy agglomerációk: *West Midland (Birmingham), Nagy-Manchester, Leeds – Bradford, Liverpool.*

A demográfiai helyzet Nagy-Britanniában a demográfiai átmenet általános tendenciáját tükrözi a fejlett országokban. A demográfiai krízis csúcsa után, a XX. század végén, megfigyelhető a természetes szaporulat fokozatos növekedése. Az ország népességének további növekedése a migráció révén történik (évente közel 191 ezer fő). Az állampolgárok közül, akik Nagy-Britannia határain kívül születtek, a legtöbb Lengyelországból, Indiából és Pakisztánból

49. ábra. Nagy-Britannia korfája (2017-ben)

származnak. Nagy-Britannia már régi migrációs kapcsolatokkal rendelkezik a volt saját gyarmataival, ezért a lakosok közel 7 %-ának ázsiai a származása, 3% – afrikai.

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. A GDP nagysága szerint Nagy-Britannia a második helyet foglalja el Európában Németország után és az ötödiket a világon. A tényezők, amelyek meghatározzák helyét a nemzetközi munkamegosztásban – az iparosodás hosszú hagyományai, a jelentős tudományos-technikai és oktatási potenciál, a tőke magas koncentrációja, a magas színvonalú munkaerőforrás.

Nagy-Britannia világgazdasági előnyei: a gazdag kőolaj- és földgázkészletek fölötti ellenőrzés az Északi-tengeren, valamint az a hatás, amelyet megőrzött a posztkoloniális kapcsolatok alapjain a Nemzetközösségen belül.

TERCIER SZEKTOR. Nagy-Britannia, akár a Nagy hetes más országai, a posztindusztriális országokhoz tartozik, vagyis a terciér szektor fejlődése a gazdaságban meghatározó. Részaránya eléri az ország GDP-jének 79 %-át. *London* tartják a világgazdaság egyik fő „agyközpontjának” és New Yorkkal együtt a világvárosok legmagasabb kategóriájába tartozik. A három brit bank – a *HSBC*, a *Barclays* és a *Lloyds* – vezető intézmények az ország **pénzügyi szolgáltatásainak** piacán. Nagy-Britannia az üzleti szolgáltatások (befektetési, tanácsadási, biztosítási) nyújtásának nemzetközi központja. A nemzetközi befektetési tevékenység méretei alapján csak az USA-tól marad el. A *Londoni Értéktőzsde* az egyik legfőbb kereskedelmi aréna az értékpapírok globális piacán. A kreatív iparágak legnagyobb földrajzi klasztere Európában *London* és Északnyugat-Anglia. Az ország költségvetésébe évente csak a divatipar több tíz milliárd fontot hoz. Londonban helyezkedik el a világ legnagyobb *reklámcégének*, a *WPP-nek* a székhelye. Nagy-Britannia a világ kiadói tevékenységének központja.

Az ország az **oktatás** nemzetközi exportőreként is ismert. A külföldi diákok száma alapján a második helyet foglalja el az USA után. A brit felsőfokú oktatási intézményekben található a külföldön tanuló diákok 10 %-a. Az *Oxfordi* és *Cambridgei* egyetem a nemzetközi rangsorban állandóan a legmagasabb helyet foglalja el. A legkeresettebb szakirányok a külföldi diákok között a mérnöki-technikai, az üzleti-adminisztrációs, a jogi és az építészeti szak. Az ország minden évben nagy pénzüsségeket fektet a **tudományos-kutatási és a kutatási-tervezési munkákba**.

A **turizmus** a brit gazdaság egyik vezető ágazata. Az országot minden évben közel 35 millió vendég keresi fel. A mutatók szerint Nagy-Britannia a negyedik Európában (Franciaország, Spanyolország és Olaszország mögött) és hatodik a világon, *London* pedig a második a világ leglátogatottabb városai között. Területén található az UNESCO természeti és kulturális világörökségének 31 emlékhelye. Az országban számos történelmi emlékmű is fennmaradt. Népszerűségnek örvendenek Skócia természeti objektumai – a *Loch Nessi tó*, a Skót-felföld. A legjelentősebb turisztikai központok: *London*, *Edinburgh*, *Manchester*, *Birmingham*, *Glasgow*, *Liverpool*, *Bristol*.

Nagy-Britanniában nagyon jól fejlett a **közlekedés**. A közlekedési utak hálózata sugaras szerkezetű *London* központtal, amelytől a vasúti és a közúti

50. ábra. Stonehenge Nagy-Britannia egyik legismertebb turisztikai objektuma

51. ábra. A Heathrow repülőtér a világ légitársasági rendszerének egyik központi hubja

vonalak minden irányban szétágaznak. A közutak hálózatai, amelyek között gyorsforgalmi utak is vannak, eléggé sűrűk. Az automobilizáció szintje (519 gépkocsi/1000 fő) magasabb az EU tagországok átlagos mutatóinál, viszont alacsonyabb, mint Európa vezető országaiban. A vasúti összeköttetést Franciaországgal és Belgiummal alagúton keresztül bonyolítják le, amelyet a *La Manche szoros* alatt fektettek le; kompok kötik össze Nagy-Britanniát és Hollandiát, valamint a *Nagy-Britannia-* és az *Írország-szigeteket*. Nagy-Britannia része a globális közlekedési rendszernek. A legnagyobb repülőterek, amelyek London külvárosában helyezkednek el, a *Heathrow* (évente 76 millió utas) és a *Gatwick* – világjelentőségű hubok. A teherrakományok 95 %-a Nagy-Britanniába tengeri úton jut el. Az országban több tíz kikötő működik, közöttük a legnagyobb teherfogadású *Grimby* és *Immingham* a keleti partvidéken és a *Londoni* a Temze torkolatában. A konténeres teheráru áteresztő képessége alapján az élenjáró *Felixstowe* és *London Southampton* kikötő.

SZEKUNDER SZEKTOR. Nagy-Britannia az ipar technológiai szintje alapján a világ élenjárója, valamint a mérnöki innovációk alapján a gépgyártásban. Szakosodásának fő irányvonalai a légi- és űreszközök gyártása, az autógyártás és a vegyi-gyógyszeripari termelés.

A **légi- és űreszközök ipara** a legfejlettebbekhez tartozik a világon. A brit vállalatok többnyire a nemzetközi termelési együttműködés alapjain dolgoznak. Például, az *Airbus brit leányvállalata* szárnyakat tervez és gyárt a polgári A-380 és A-350 gépekhez; Nagy-Britanniában állítják elő a Boeing 787 végső értékének közel negyedét (többek között, a *Rolls Royce vállalat* motorokat gyárt). A brit vállalatok a munka jelentős részét végezték el a *Galileo műholdas navigációs rendszer* (az amerikai GPS fő konkurense) létrehozásában. Az *SSTL vállalat* öt műholdat gyártott és szervizel a globális katasztrófa-elhárítási monitoring rendszeréhez. A *Reaction Engines Limited vállalat* dolgozza ki a *Skylon projektet* egy orbitális újrafelhasználható repülőgép létrehozására. Az ágazat legfőbb központjai: *London, Bristol, Derby*.

Nagy jelentősége van az **autóiparnak**. Nagy-Britanniában a gépkocsik ismert márkáit bocsátják ki, amelyek közül több tartozik a luxus osztályhoz: *Ashton Martin, Bentley, Jaguar, Land Rover, Rolls Royce* és mások. Az is igaz, hogy

52. ábra. A „Jaguar” gépkocsikat Nagy-Britanniában tervezik, szerkesztik és gyártják

a vállalatok többsége a külföldi korporációk tulajdonában van. A tömegfogyasztásra gyártott autómárkák piacát külföldi termelők képviselik: *Toyota, Honda, Nissan, Vauxhall és mások*. Gyártanak még teher- és félteher közlekedési eszközöket. Az autógyártó vállalatok több tíz városban helyezkednek el az ország egész területén. A legnagyobb központjai: *Birmingham, Coventry, Oxford, Leeds*.

Nagy-Britanniában jól fejlett a **vegyipar**. Az ország számos modern termeléssel rendelkezik a kőolaj- és földgázkémiaiában, amely második lélegzetet adott a régi iparvidékeknek, különösen *Anglia* északi részén és *Skóciában*. Műszálat, műanyagot, műtrágyákat, festékeket állítanak elő. Fontos jelentősége van a **gyógyszeriparnak** és a **kozmetikumok gyártásának**. A *Glaxo Smith Kline* és az *Astra Zeneca* a legnagyobb brit gyógyszeripari társulások. Valamikor Nagy-Britannia ipari arcát a vaskohászat, a hajógyártás és a textilipar határozta meg. Ma ezek a termelések megmaradtak, azonban jelentőségük lecsökkent. Viszont az országban jól fejlett az élelmiszergyártás.

PRIMER SZEKTOR. A gazdaság primer szektorára Nagy-Britannia GDP-jének mindössze 0,7 %-a jut és a foglalkoztatottak 1,6 %-a. A XX. század közepéig a szénkitermelő ipar biztosította az ország fő energetikai szükségleteit. Ellenben a szénbányászat alacsony jövedelmezősége miatt a bányák többségét bezárták. Jelenleg az energetikai bázis a kőolaj és a földgáz **kitermelése** az Északi-tenger selfjén. Ezek az energetikai erőforrások jelentős mértékben cserélték le a szenet a HEM-ekben, amelyek biztosítják az ország villamos energia szükségleteinek 4/5 részét (közel 1/5-ét az AEM-ek termelik).

Az aránylag nem nagy részaránya ellenére a GDP és az ország foglalkoztatottságának szerkezetében Nagy-Britannia **mezőgazdasága** a legtermékenyebbekhez tartozik a világon.

A búza átlagos hozama meghaladja a 70 q/ha-t, a burgonyáé – 360 q/ha-t, a cukorrépáé – 420 q/ha-t. A mezőgazdaság hagyományosan az állattenyésztésre szakosodik: szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztésre. A mezőgazdasági termékek több mint 70 %-a esik a húsrá, a tejre és tejtermékekre, tojásra és gyapjúra. A mezőgazdasági termelés legnagyobb koncentrációját *Anglia* délkeleti (növénytermesztés) és délnyugati (szarvasmarha-tenyésztés) részén találjuk. A kevésbé kedvező természeti viszonyok *Anglia* északi részén, Walesban és Skóciában meghatározták a legeltető szarvasmarha- és juhtenyésztés elterjedését. A **növénytermesztés** szerkezetében dominálnak a gabonafélék (búza, árpa) és az ipari növények (burgonya, repace, cukorrépa). A nagyvárosok külterületein elterjedt a baromfitenyésztés, a zöldség-, gyümölcs- és virágtermesztés. Nagy-Britannia a mezőgazdasági termékekből csak 60 %-ban elégíti ki saját szükségleteit, ezért egy részét importálják (tejtermékek, hús, takarmánygabona, tea, kávé, trópusi gyümölcsök, haltermékek).

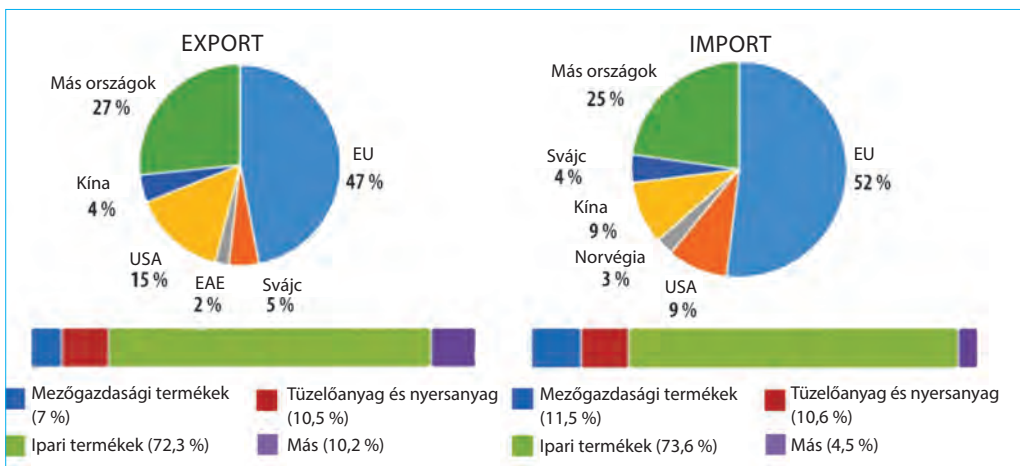
A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Nagy-Britannia gazdaságának területi szerveződése nagyjából tükrözi a lakosság elhelyezkedésének sajátosságait. Az ipari termelés csaknem 4/5-e összpontosul *Anglia* középső és déli vidékein, különösen a *Liverpool – London* közötti sávban. Megkülönböztetnek ú. n. gazdasági szigeteket is – az ipari termelés fészkeit *Newcastle és Middlesbrough* körül, *Glasgowban* – Skóciában, *Cardiffban és Swanseaben* – Walesben. Észak-Írország, amely korábban a hajógyártásra és a textiliparra szakosodott, ma átorientálódott a modern termelésre és a szolgáltatási szférára. A legfőbb gazdasági központ *Belfast*.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Nagy-Britannia szakosodási ágazatainak többsége az **exportra** orientálódik, amelynek bevétele biztosítja az ország GDP-jének 2/5 részét. A legfontosabb tételei: gépkocsik és alkatrészek, repülőgépmotorok, gyógyszerek, üzemanyagok, vegyszerek, élelmiszerek, italok, dohánytermékek. A külkereskedelemben a szolgáltatásokkal az ország egyensúlya pozitív. Nagy-Britannia az első helyet foglalja el Európában és a másodikat a világon (az USA után) a kimenő és a befolyó közvetlen külföldi befektetések terén, amelyek oroszánrésze Európára és Észak-Amerikára esik.

Az **import** terjedelme (ipari termékek, gépek és berendezések, üzemanyag, élelmiszerek) jelentősen meghaladja az exportot.

Ukrajna számára a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlődése Nagy-Britanniával prioritást élvez. Az export tételei *Ukrajnából* többnyire vaskohászati és mezőgazdasági termékek, az importé – vegyipari és gyógyszeripari termékek, gépkocsik, berendezések, üzemanyag, élelmiszerek. Nagy-Britannia a harmadik legnagyobb befektető *Ukrajna* gazdaságába.

Nagy-Britanniában jelentős ukrán diaszpóra él (közel 30 ezer fő). Kialakulása az első és a második emigrációs hullám folyamán történt, valamint jelenleg is bővül a munkabevándorlók által. Az egyik legnagyobb ukrán közösség *Nyugat-Londonban* található.

53. ábra. A nagy-britanniai termékek külkereskedelmének összetétele és iránya (2017-ben)

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek Nagy-Britannia területi összetételének és államigazgatásának sajátosságai?
 2. Hogyan oszlik meg a lakosság Nagy-Britannia történelmi vidékei szerint? Nevezétek és mutassátok meg a legnagyobb agglomerációkat.
 3. A tercier szektor milyen tevékenységváltfajai fejlettek Nagy-Britanniában?
 4. Nagy-Britannia vasúti közlekedése a fejlődés jellemző sajátosságaival rendelkezik. Miben rejlenek ezek a sajátosságok?
 5. A piac milyen szegmensei elégítik ki, a gépkocsi-kategóriák szerint, a brit autógyártást?
 6. Milyen változások történtek a bányaiiparban Nagy-Britanniában? Hogyan mutatkozott ez meg az ország energetikáján?
 7. Milyen tényezők határozták meg Nagy-Britannia növénytermesztésének és állattenyésztésének szakosodását?
 8. Mutassátok meg a gazdasági térképen az ipari termelés összpontosulásának vidékeit Nagy-Britanniában.
 9. Felhasználva a 53. ábra diagramjait, nevezétek meg Nagy-Britannia legnagyobb külgazdasági partnereit.
-
- 10*. Gondolkozzatok el, a légi- és űreszközök ipara miért fejlődik a nemzetközi termelési együttműködés alapján. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb központjait.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Internetforrásokat felhasználva, állapítsátok meg, milyen országok tagjai a Nemzetközösségnek. Milyen az államigazgatásuk és kormányzati formájuk?

VÉGEZZETEK KUTATÁST

London, Berlin, Párizs, Kijev: hasonlóságok és különbségek a városok jelenkori fejlődésében

További információs források felhasználásával hasonlítsátok össze az európai fővárosok jelenkori fejlődését. Ennek érdekében határozzátok meg London, Berlin, Párizs, Kijev hasonló és eltérő vonásait a következő példa szerint: népességszám; az agglomeráció kialakulásának sajátosságai; a városi beépítettség jellege; a városi közlekedési váltfajok fejlődése; a történelmi arculat megőrzése stb.

14. OLASZORSZÁG

Olasz Köztársaság

Földrajzi fekvés

Európa déli részén helyezkedik el és a Földközi-tenger vize mossa.

Államforma

Parlamentáris köztársaság.
Unitárius elrendezés.

Természeti viszonyok és erőforrások

A domborzat többnyire hegyvidéki (Alpok, Appenninek); északon – a Pó-alföld. Az éghajlat mérsékelttől óceáni, szubtrópusi mediterrán. Folyó – Pó. Erőforrások – márvány, pirit, higany, terméskén, földgáz.

Lakosság

A népességszám szerint a negyedik Európában. Városi lakosság – 69 %. Legnagyobb városok – Róma, Milánó.

301,3 ezer km²

62 millió fő

Róma

Gazdaság

Posztindusztriális ország. Tagja a Nagy hetesnek. A GDP nagysága szerint (1,85 trillió \$) a negyedik Európában és nyolcadik a világon.

Tercier szektor

Turizmus, pénzügyi és üzleti szolgáltatások.

Szekunder szektor

Autógyártás, légi- és űreszközök gyártása, elektronika és elektrotechnika, szövet-, ruha- és cipőgyártás, élelmiszerek és italok gyártása.

Primer szektor

Márványt, földgázt termelnek ki. A mezőgazdaságban a növénytermesztés dominál (olajbogyó, szőlő, gyümölcs, zöldségfélék, búza); állattenyésztés (szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztés)

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Olaszország Európa déli részén helyezkedik el, a mediterrán régió középső részén. Területe magában foglalja az *Alpok déli lejtőit, a Pó-alföldet, az Appennin-félszigetet, Szicília és Szardínia szigeteket.* Az ország határainak csaknem 4/5 része tengeri. Történelme 2,5 ezer évvel ezelőtt kezdődött. Különösen fényes időszak volt az Ókori Róma és a középkori városállamok virágzása, ami a jelenkori kereskedelem és a tőkekapitalizmus kezdetét jelentette. Viszont nemzetállamként Olaszország történelme viszonylag fiatal – ilyen név alatt az ország csak 1870-ben alakult meg.

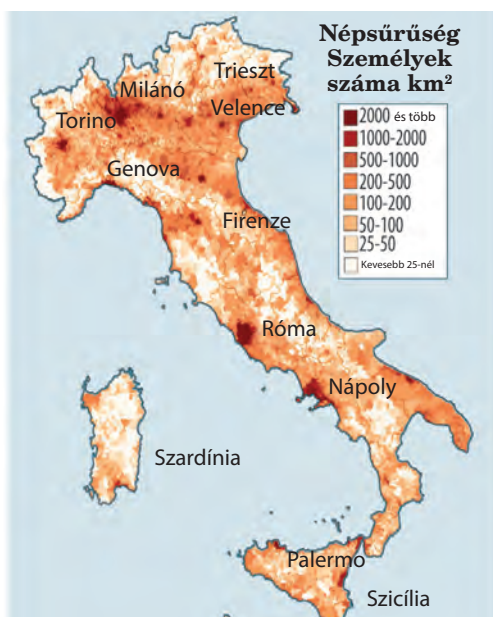
Veresége után a második világháborúban, mint az európai országok többsége, Olaszországnak muszáj volt újjáépíteni a gazdaságát. Franciaországtól, Németországtól vagy Nagy-Britanniától eltérően, a háború előtti időkben Olaszország jelentősen kevesebb sikert ért el az iparosodásban, az ország déli része pedig megőrizte a feudális rendszer elemeit. Így Olaszországnak szociális-gazdasági fejlődésében utol kellett érnie Európa többi iparosodott országát. A XX. század második felében az

21. táblázat

Olaszország Európában és a világon *

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világon
Területe	301,3 ezer km ²	10	73
Népessége	62 millió fő	5	23
GDP	1,85 trillió USA dollár	4	8
Egy főre eső GDP	38 ezer USA dollár	15	25
Ipari össztermelés	448 milliárd USA dollár	5	11
Emberi fejlettségi index	0,887	17	26

* A mutatók nagyobb része 2016-os adat.

54. ábra. Olaszország népsűrűsége

ország hihetetlen sikereket ért el, átalakulva a világ egyik élenjáró gazdaságává meglehetősen magas életszínvonallal (21. táblázat).

LAKOSSÁG. A népességszám alapján Olaszország Európa legnagyobb országaihoz tartozik. Átlagos népsűrűsége eléri a 202 főt/km², ami nagyobb Európa átlagos mutatóinál. Ugyanakkor a lakosság elhelyezkedése meglehetősen egyenlőtlen. Az ország lakosságának csaknem fele a *Pó-folyó* völgyében él. Sűrűn lakott a római és a *nápolyi agglomeráció* (54. ábra). A legnagyobb város *Róma* (2,9 millió fő) és *Milánó* (1,3 millió fő). A lakosság legkisebb sűrűsége az Alpok és az Appenninek hegyvidékein, valamint Szardínián figyelhető meg. Összességében Olaszország urbanizációs szintje alacsonyabb (69 %), mint Európa és a világ fejlett országainak többségében.

Az országban demográfiai krízis van: a népesség természetes szaporulata negatív – 3‰ (2017-ben). A XX. század elején Olaszország a tömeges emigráció országa volt: akkor évente 750 ezer olasz hagyta el a hazáját. Ma a világon Olaszország határain kívül csaknem 60 millió fő él, akiknek olasz gyökerei vannak, számuk összevethető a népességszámmal az országban. Olaszország egynemzetiségű ország: a lakosság több mint 92 %-a olasz. Rajtuk kívül a legtöbben románok és észak-afrikai bevándorlók (1-1 %) vannak. A legfőbb vallás az országban a katolicizmus (80%).

A JELENKORI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Olaszország gazdasági fejlődését a második világháború után számos kedvező tényező egybeesése határozta meg: az USA segítségével a Marshall-terv keretein belül, az ipari termékek magas kereslete a nemzetközi piacokon (többek között fém), valamint összevetve a Nyugat-Európai országokkal, az olcsó munkaerő.

Az 1950–60-as években különösen gyors tempóban növekedett a gazdaság. Ebben az időben Olaszország a technológiailag elmaradt, szegény, többnyire agrár-országból átalakult a világ egyik leghatalmasabb ipari országává a szociális ellátás hatékony modelljével. Jelenleg Olaszország a gazdaság modern szerkezetével, a termelés technológiai előlátottságának magas szintjével, magas színvonalú munkaerőforrásokkal rendelkezik, és aktív résztvevője a nemzetközi munkamegosztásnak. A legnagyobb olasz vállalatok (amelyek a világ 500 legnagyobb vállalatának listáján

Szómagyarázat

Marshall-terv – az USA-ból Európába irányuló gazdasági segély terve a második világháború után (1948-tól kezdett működni). Egyik célja a nyugat-európai országokra ható szovjet befolyás és a szocialista eszmék terjedésének ellensúlyozása volt.

vannak) tevékenysége kiterjed a gépkocsigyártás, energetika és biztosítás szférájára, a banki, postai és telekommunikációs szolgáltatások területére.

TERCIER SZEKTOR. A gazdaság tercier szektorára esik az olasz GDP 74 %-a és a foglalkoztatottak 68 %-a. Fő összetevői a pénzügyi és az üzleti szolgáltatások, a kreatív ipar, a turizmus és a közlekedés. A **pénzügyi szféra** legnagyobb nemzetközi bankjai az *UniCredit (Milánó)* és az *Intesa Sanpaolo (Torino)*.

Olaszország **turisztikai** szférája a legfejlettebbekhez tartozik Európában és a világon. Ehhez hozzájárultak az ismert történelmi és kulturális emlékek, vallási szentélyek, műalkotások, a természet szépsége, az olasz divat és konyha. A kapcsolódó szolgáltatási

válfajokkal együtt a turizmus adja az olasz GDP 10 %-át. Az ország több mint 50 millió turistát lát vendégül évente, akik a nemzetgazdaságnak 163 milliárd euró bevételt biztosítanak. Olaszország a világon az ötödik helyet foglalja el a turistalátogatások alapján. A leginkább látogatott turisztikai központok: *Róma, Milánó, Nápoly, Firenze, Palermo, Bologna, Torino, Pisa, Velence*. A világhírű történelmi és kulturális emlékekhez tartozik: a *Colosseum romjai* Rómában, a *Szixtus-kápolna* a Vatikánban, az olasz reneszánsz emlékművei Firenzében, a Pisai ferdetorony, a városi épületegyüttesek a velencei csatornákon stb. (55. ábra). A természeti objektumok között közismert a tengerek partvidéke, különösen az *olasz Riviéra* Liguriában, *Szardínia* és az *Adriatika*. Nem kevésbé vonzóak a hegyvidékek tájegységei, az *Alpok* tavai és üdülői. Külön figyelmet érdemel a gasztronómiai turizmus, hiszen Olaszország ismert kemény sajtjairól, húsételeiről és konkurens Franciaországnak a boriparban.

Olaszországnak modern a **közlekedési rendszere**. Fejlett a közlekedés mindegyik válfaja. Bővül a nagysebességű (300 km/órás) vasutak hálózata. Az országnak sűrű a közúti hálózata. Olaszországban több tíz nagy repülőtér működik. A *Leonardo da Vinci Rómában* és a *Milánó-Malpensa* repülőtér – globális jelentőségű hubok, amelyek évente több tíz millió utast szolgálnak ki. Olaszország jelentős hosszúságú partvonala elősegíti a kikötők fejlődését, amelyek között a legnagyobb *Genova és Trieszt*. A szárazföldi összeköttetés a kontinentális

Világrekordok

Olaszország világső az UNESCO globális jelentőségű természeti és kulturális hagyatékaéhoz tartozó emlékek száma alapján, amelyek száma az országban 53 (a lista 5 %-a).

Colosseum (Róma)

Grand Canal (Velence)

Pisai torony (Pisa)

55. ábra. Olaszország világhírű turisztikai objektumai

Európával a Földközi-tenger partvidékén valósul meg Franciaországon keresztül, valamint alagutakon és hágókon át az Alpokon keresztül.

SZEKUNDER SZEKTOR. Olaszországnak fejlett a feldolgozóipara. Szakosodásának fő irányvonala az autógyártás, a légi- és űreszközök gyártása, az elektronika és elektrotechnika (többek között háztartási technika és irodai berendezések), szövet-, ruha- és cipőgyártás, műanyagtermékek és bútorok gyártása. Összehasonlítva más fejlett országokkal, Olaszország ipara technikailag kevésbé fejlett és munkaigényes, amit a későbbi iparosodás és a hozzávetőlegesen olcsó munkaerőforrások határoztak meg. Még egy sajátosság – a kis- és közepes vállalatok uralkodása a nagy korporációk fölött.

Maserati

Fiat Freemont

Lamborghini

56. ábra. Az olasz FCA vállalat világhírű autómárkái

Olaszország szakosodásának legfőbb ágazata a gépgyártás. Az **autógyártás** az ország büszkesége. A legfőbb gépkocsigyártó vállalat, amely ellenőrzi a legtöbb ismert olasz autómárka gyártását, a *Fiat Chrysler Automobiles*, rövidítve FCA. A vállalat a gépkocsik széles választékát bocsátja ki, a nem drága kompakt városi autóktól a luxus- és sportos modellekig – *Lamborghini*, *Maserati*. Az ország autó-fővárosa Torino. Az őszibarack mennyisége az autógyártásból az ország GDP-jének 8,5 %-át teszi ki (2015-ben).

A **légi- és űreszközök ipara** hordozórakétákat és repülőgépmotorokat, az úrutazások földi irányító rendszereit, katonai- és edző-repülőgépeket, helikoptereket gyárt. Az utóbbi években jelentős integráció ment végbe, a *Leonardo vállalat* egyesítette a legnagyobb termelő cégeket. A fő központok Torino és Róma. Olaszország **hajógyártása** a kiránduló-, szárazrakományú-, hűtő- és hadihajók, tankerek és motoros jachtok gyártására szakosodik. A hajógyártás központjai: *Torino*, *Trieszt*, *Forli* stb.

Az elektrotechnikai gépek gyártásával olyan közismert vállalatok foglalkoznak, mint az *Indesit* – mosó- és edénymosógépek, hűtő- és fagyasztógépek, tűzhelyek, páraelszívók, valamint a *De'Longhi* – a világ egyik legnagyobb kávégépek, kondicionálók és kisebb háztartási technika gyártója.

A **kohászat** többnyire az ország északi részén összpontosul. Olaszország 10. a világon az acélolvasztás mennyisége alapján. A vaskohászat legnagyobb központjai: *Milánó*, *Trieszt*, *Taranto*. Az ország az alumínium nagy termelője. Korábban saját nyersanyagot használtak fel, azonban ma előnyösebb importált erőforrásokat felhasználni.

A saját energiahordozók készleteiben szegény Olaszország kénytelen az energetikai nyersanyagokat külföldről importálni. A **kőolaj-feldolgozás** és **kőolajkémia** legnagyobb központjai *Genova* és *Trieszt*. Mint Európa más vezető országában, fejlődik a **gyógyszeripar**. Olaszország a szövetek, ruhafélék,

lábbelik, ékszerek és más fogyasztási cikkek nagy előállítója. Franciaországgal, Nagy-Britanniával és az USA-val együtt Olaszország azokhoz az országokhoz tartozik, amelyekben a **divat**ágazat világtrendjeit határozzák meg. Világhírű tervezői márkák: *Valentino, Versace, Prada, Armani, Dolce & Gabbana, Gucci, Fendi* és mások. A legfontosabb központok: *Milánó, Firenze és Róma*.

Olaszország **villamos energiakájában** vezető szerepet játszanak a

HEM-ek. Fontos jelentőségűek a megújuló energiaforrások: a villamos energia 12,6 %-át a VEM-ek állítják elő; az 5,7 %-át a NEM-ek, több mint 4 %-át a SzEM-ek. Az olasz kormány az 1980-as évektől kezdve foglalkozik az atomenergia megszüntetésével, ezért nem működnek az ország AEM-ei.

PRIMER SZEKTOR. A XX. században még érezhető szerepet játszott Olaszország gazdaságában a **bányaipar**. Jelenleg a földgáz jelentéktelen mennyiségét termelik ki a *Pó völgyében* és az *Adriai-tenger selfjén*, valamint fehér márványt *Toszkánában*.

A **mezőgazdaság** Olaszországban nagyobb szerepet játszik, összehasonlítva a világ más vezető országaival. Rá esik a GDP 2 %-a és a foglalkoztatottak csaknem 4 %-a. Szerkezetében a **növénytermesztés** dominál. Az ország északi részén kukoricát, rizst, cukorrépat, szóját, zöldségfélét (főleg paradicsomot) termesztenek. A déli vidékek búza, olajbogyók és gyümölcsfélék (körte, alma, szilva, meggy, barack, őszbarack, kivi, narancs, grapefruit, citrom) termesztésére szakosodtak. A szőlőültetvények az ország egész területén elterjedtek. Olaszország a világ élenjárója a bor és az olívaolaj termelésében. A legintenzívebb mezőgazdasággal a Pó-alföldön foglalkoznak és az Appennini-félsziget nyugati partvidékén, ahol lehetőség van öntözésre. Az állattenyésztésben a fő irányvonalak a tej-húsirányú szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztés. Legelőknél használnak a mezőgazdasági termőföldek közel negyedét. Összességében, Olaszország nem elégíti ki saját szükségleteit élelmiszerekből, ezért a mezőgazdasági termékek nagy részét importálja.

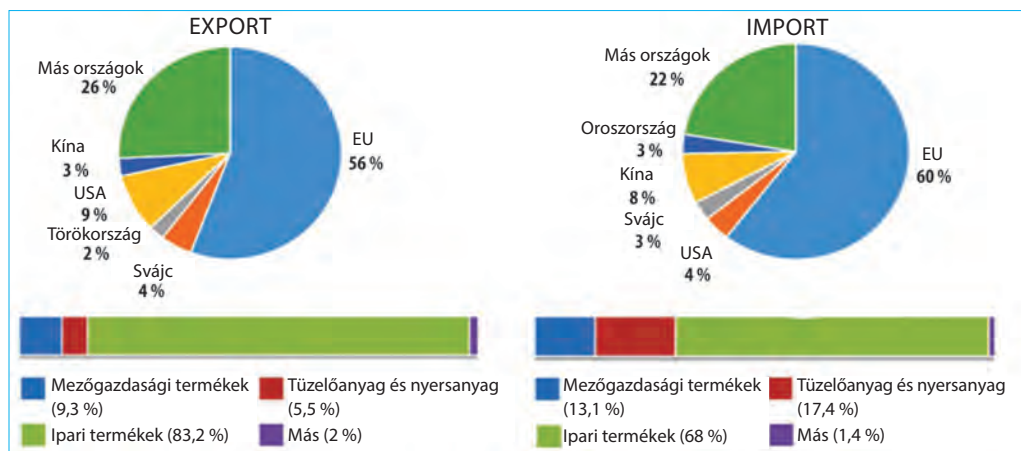
Olaszországban fejlődik az **erdőgazdálkodás**, azonban a területek erdősítési üteme elmarad hasonló tevékenységben Franciaországtól és Németországtól. Fontos jelentősége van, különösen helyi szinten, a **halászatnak** (a halak és tengeri termékek halászata évente több mint 360 tonna).

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Olaszországban egyensúlyhiány érezhető a gazdasági fejlődésben az ország déli és északi vidékei között.

Az **északi rész** a magas iparosodás nyugat-európai sávjának folytatása a „Kék banán” határain belül a vezető központokkal *Milánóban* és *Torinóban*. Milánó világváros, ahol nemcsak az ipari termelés összpontosul, hanem a pénzügyi intézmények és társaságok is, amelyek nemzetközi üzleti szolgáltatásokat nyújtanak. A régió rendelkezik a lakosság egy főre eső GDP-jének legmagasabb mutatóival. A gazdasági aktivitás magas koncentrációja figyelhető meg úgyszin-

57. ábra. A Finkantieri olasz hajógyártó cég által gyártott kirándulójajó

58. ábra. Olaszországi termékek külkereskedelmének szerkezete (2016-ban)

tén *Róma és Nápoly városi agglomerációiban. Olaszország déli része*, a kormány erőfeszítéseinek ellenére, elmarad a gazdasági fejlődésben, megőrizve az agrárszakosodását.

KÜLKERESKEDELMI KAPCSOLATOK. Vezető szerepet játszik az áru-féleségek kereskedelme. Olaszországnak pozitív a külkereskedelmi mérlege – a termékek exportja jelentősen meghaladja az importját. A szolgáltatások külkereskedelmi volumene elmarad Európa más vezető országaitól.

Az ország berendezéseket, gépkocsikat és más közlekedési eszközöket, textilt, ruhaféléket, kőolaj-feldolgozási termékeket, dohányt, színesfémeket, bort, sajtokat, paradicsomot, gyümölcsöket stb. **exportál**. A szolgáltatások exporttételi még a turizmus, a nemzetközi üzleti és IT-szolgáltatások is.

Az **import** tételei: berendezések, ásványi és energetikai nyersanyagok, textil és ruhafélék, italok, hústermékek, gabona.

Olaszország össztermékforgalma a hetedik helyet foglalja el *Ukrajna* kereskedelmi partnerei között és a harmadikat az európaiak között Németország és Lengyelország után. Az ukrán export legfőbb tételei Olaszországba: vas, gabona, étolaj, kaolin, műtrágya; az importé: energetikai berendezések, mechanikai termékek, műanyagok, elektrotechnika, gyógyszerek stb. Olaszország a legnagyobb befektető *Ukrajna* gazdaságába. Fontos az együttműködés a humanitárius szférában. Olaszországban nagy ukrán közösség él – közel 240 ezer fő. Olaszország közkedvelt ország az ukrán munkaerő-bevándorlók között.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Olaszország milyen mutatók alapján tagja Európa első öt országának, és milyenek alapján a világ első tíz országának?
2. Mutassátok meg a térképen Olaszország legnagyobb városait. Hasonlítsátok össze az olasz fővárost a népességszám alapján *Ukrajna* fővárosával.
3. Nevezzétek meg Olaszország tercier szektorának összetevőit, amelyek a nemzetközi szakosodás ágazatai.

- Hozzatok fel példákat az ipari termelésekre, amelyek meghatározzák Olaszország nemzetközi szakosodását. Milyen tényezők segítették a fejlődésüket?
- Magyarázzátok meg a növénytermesztés szakosodásának sajátosságait Olaszországban.
- Az országban hol helyezkednek el a fő gazdasági régiók? Mutassátok meg ezeket a térképen. Miben rejlik Észak- és Dél-Olaszország gazdasági fejlődésének egyenlőtlensége?

7*. Felhasználva a 58. ábrát, beszéljete az olasz exporttermékek szerkezetének sajátosságairól.

FÖLDRAJZI FELADAT

Olaszország Alto Adige – Dél-Tirol leggazdagabb régiójában a lakosság egy főre jutó GDP-mutatója az ország átlagának 152 %-a, a legszegényebb Calabria régióban – 61 %. Felhasználva a 21. táblázat adatait, számoljátok ki mindegyik feltüntetett régió ezen mutatóit USA dollárban.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Információs források, többek között internet honlapok (https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_спадщина_ЮНЕСКО;

https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_об'єктів_Світової_спадщини_ЮНЕСКО_в_Італії) felhasználásával, tudjátok meg, az UNESCO természeti és kulturális világörökségének milyen olasz emlékeit sorolják a meghatározott kategóriákhoz:

- csoport* – az emberi alkotói zsenialitás remekei;
- csoport* – a civilizáció számára egyedülálló, kivételes emlékek, amelyek még léteznek vagy már eltűntek;
- csoport* – építészeti vagy technológiai remekművek szerkezeteinek kiemelkedő példái;
- csoport* – a Földtörténet szakaszainak kiemelkedő természeti példái (a múlt emlékei, a geológiai folyamatok vagy a domborzat szimbólumai).

Készítsetek prezentációt kategóriátok objektumának egyikéről.

2. GYAKORLATI MUNKA

Megszerkeszteni a gazdaság térbeli szerveződésének térképsémáját a Nagy hetes egyik európai országában (szabadon választott)

- Emlékezzetek vissza a gazdaság térbeli szerveződésének sajátosságaira a „Nagy hetes” európai országában.
- Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország vázlattérképén jelöljétek be a legnagyobb ipari vidékeket.
- Fessétek be egy színnel az országok gazdaságilag fejlett vidékeit, más színnel a kevésbé fejletteket. Nevezétek meg az egyenlőtlen fejlődés okait egy országon belül.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Klaszterek Olaszországban, mint a termékek és szolgáltatások termelési szervezésének domináns formája.

15. LENGYELORSZÁG

22. táblázat

Lengyelország Európában és a világban*

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	312,7 ezer km ²	9	70
Népessége	38,5 millió fő	8	36
GDP	510 milliárd USA dollár (2017)	10	24
Egy főre eső GDP	13,5 ezer USA dollár (IMF 2017)	28	55
Ipari össztermelés	157 milliárd USA dollár	9	25
Emberi fejlettségi index	0,855	25	36

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGBAN. A Lengyel Köztársaságnak van az egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasága a poszt-szocialista országok között. Jelenleg a GDP méretei, az ipari termelés volumene és az export nagysága szerint Lengyelország Európa és a világ első tíz országa közé tartozik. 2004-ben további kilenc országgal együtt csatlakozott az Európai Unióhoz. Az ország belépett a schengeni övezetbe, viszont megőrizte saját valutáját, a zlotyit.

LAKOSSÁG. A demográfiai helyzet Lengyelországban kritikus. Az utóbbi években feltűnt a lakosság negatív szaporulata. Meglehetősen érdekesen alakul a migrációs helyzet. Lengyelország több mint egy millió polgára az év nagyobb részében külföldön tartózkodik,

ami a munkaerő-vándorlással magyarázható Németországba, Nagy-Britanniába és az EU más országaiba. Annak lehetősége, hogy legálisan dolgozhassanak a schengeni övezet országaiban, visszatartja a lengyeleket az állampolgárság változtatásától, ez a népességszámra nincs hatással. Lengyelország gazdaságának számos ágazatában érezhető a munkaerőhiány, ez ösztönzi a munkaerő-bevándorlást, többek között Ukrajnából.

A lakosság átlagos népsűrűsége 123 fő/km² (a városokban 1105, a falvakban 50). A legsűrűbben lakottak az ország déli és nyugati vidékei, míg keleten és északon érezhetően alacsonyabb. Az urbanizációs szint Lengyelországban aránylag nem magas – 60 %, az utóbbi években negatív a dinamikája. Az ország legnagyobb városai: Varsó, Krakkó és Lódz. Varsó az egyetlen magas szintű világváros Lengyelországban. Ugyanakkor, a városok viszonylag nem nagy méretei ellenére, az ország délnyugati részén aránylag nagy, határokon átnyúló *Felső-Sziléziai konurbanizáció* alakult ki, amelynek nagyobb része Lengyelországban van, kisebb része Csehországban. Az egész urbanizált vidék népességszáma 5,3 millió fő. Jelenleg Lengyelország egynemzetiségű ország, a lengyelek részaránya eléri a lakosság 97 %-át. A legelterjedtebb vallás a katolicizmus (csaknem 88 %).

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTÓSÁGAI. Lengyelország gazdasági fejlődése a szocialista rendszer szétesése után a sikeres reformok példájaként szolgálhat. A kormány irányt változtatott és csökkentette az állami nyomást (ellenőrzés) a gazdaságban, áttért a piaci szabályozásra, az állami vállalatok privatizációjára, a költségvetés jövedelmi és kiadási részének egyensúlyozására. Fontos tényező, ami segített végigjárni a reformok bonyolult útját és magas eredményeket elérni, Lengyelország csatlakozásának folyamata az Európai Unióhoz, amely 1994-ben kezdődött el. Az elkövetkező tíz évben az EU-hoz való csatlakozás perspektívája ösztönzőleg hatott a társadalomra a reformok végrehajtásában. Lengyelország jövőbeni csatlakozása az egységes európai piachoz vonzotta az országba az Európa határain kívüli külföldi befektetéseket, azokból az országokból is, amelyek törekedtek a jövőben belépni az EU piacára „belülről”.

Jelenleg Lengyelország a hatodik Európa országai között a gazdaság méretei alapján. Dinamikusan fejlődnek szerkezetében a szekunder és a terciér szektorok: a tercierre jut a GDP 63 %-a, a szekunderre a 34 %-a, a primer szektorra a 3 %-a. A fő tényezők, amelyek meghatározzák Lengyelország helyzetét a nemzetközi munkamegosztásban, a jelentős ásványi-nyersanyagbázis, a kedvező befektetési klíma és a szabad hozzáférés az európai piacoz.

TERCIÉR SZEKTOR. Habár a nem termelői szféra gyorsan növekedik az utóbbi évtizedekben, részaránya Lengyelország gazdaságában még érezhetően alacsonyabb Európa és a világ vezető posztindusztriális országainál (63 %).

A világ térben és időben

A lakosság nemzetiségi összetétele

A második világháborúig Lengyelország népességének csaknem 31 %-át a nemzeti kisebbségek képviselői alkották, többnyire zsidók, németek és ukránok. A zsidók többsége elpusztult a német megszállás idején, míg a német lakosság arra kényszerült a háború után, hogy elhagyja az országot. A szovjethatalom követelésére az ukránok nagy részét kitelepítették Lengyelország keleti vidékeiről.

A világ térben és időben

„Sokterápia” a gazdaság számára

Ilyen elnevezést kapott a gazdaság radikális reformja, Lengyelország politikája az 1990-es években. A reformok következménye lett a veszteséges vállalatok bezárása, a munkanélküliség és a lakosság elszegényedésének növekedése. Viszont már néhány év múlva a változások lehetőséget teremtettek külföldi befektetések bevonására, kialakítani a gazdaság konkurenciáképes szerkezetét és szilárd gazdasági növekedést elérni.

58. ábra. Sóbánya

A nem anyagi termelés legdinamikusabb részei a pénzügyi tevékenység, a turizmus és a közlekedés fejlődése.

A **pénzügyi szférában** nagy bankok működnek, amelyek fő székhelyei *Varsóban* és *Wroclawban* találhatóak. A **turizmus** a szolgáltatási szféra prioritási irányvonala. A külföldi látogatók száma szerint Lengyelország a 16. helyet foglalja el a világon a turisztikai és rekreációs erőforrások nagy számával, ami a természeti viszonyok változatoságát és a gazdag történelmi-kulturális örökséget tükrözi. A leginkább látoga-

tott városok: *Krakkó, Varsó, Wroclaw, Gdansk, Poznan és Szczecin*. Népszerűségnek örvend a *Zakopane* hegyvidéki sí-üdülő és a sóbányák *Wieliczkában*. Világszerte ismert a második világháború rémtetteinek emlékhelye, az auschwitzi koncentrációs tábor *Oswiecim* közelében. Fejlődnek a turizmus aktív válfajai a *Mazuri-tavak* vidékén és a hegyvidéken az ország déli részén. Ismert rekreációs vidék a *Balti-tenger partvidéke*.

Lengyelországnak modern a **közlekedési rendszere**. Alapját a vasúti közlekedés hálózata alkotja, habár az utóbbi években jelentősége csökkent. Ellenben emelkedik a közúti közlekedés szerepe. Az ország legfőbb tengeri kikötői: *Gdansk, Gdynia és Szczecin*. Mindegyik kikötőt utasszállító kompjáratok látják el a Balti-tenger medencéjének országai között. Lengyelország területén hat nemzetközi repülőtér található: *Varsóban, Krakkóban, Gdanskban, Katowicében, Wroclawban és Poznanban*. A *Frederic Chopin repülőtér* Varsóban nagy európai hub, ahol évente csaknem 13 millió utas fordul meg (2016-ban). A legnagyobb lengyel „*LOT*” légitársaság 92 irányban szolgálja ki a nemzetközi forgalmat. A folyami közlekedés kiegészítő szerepet játszik. Az ország fő artériái a *Visztula* és az *Odera folyó*.

SZEKUNDER SZEKTOR. Lengyelország gazdaságának jelentős az ipara. A XX. században a fő irányvonal a nehéziparra esett, többnyire *Szilézia* erőforrásaira épülve. Az utóbbi néhány évtizedben Lengyelország modernizálta az ipar szerkezetét, többek között növelte a közlekedési eszközök gyártását, az elektronikai és elektrotechnikai termékek, fogyasztási cikkek termelését. Az új piaci módszerek bevezetése lehetővé tette a nehézipar jövedelmezőségének növelését.

A **villamos energetika** alapjait a HEM-ek biztosítják, amelyek *felső-sziléziai* szénrel működnek, valamint kőolajjal és földgázzal, ami Lengyelországba csővezetékeken jut el Oroszországból. A megújuló energiaforrások kihasználásának fő iránya a biomassa elégetése, amely biztosítja az ország villamos energia szükségleteinek közel 6 %-át. A VEM-eknek, SzEM-eknek és NEM-eknek csak kiegészítő szerepük van.

Lengyelországnak fejlett a **vaskohászata**. Az ország acéltermelésben a világ húsz élenjárójához tartozik. A legnagyobb központok: *Krakkó, Varsó, Katowice, Czestochowa, Stalowa Wola*. A termelés teljes mértékben az importált

vasérettől függ, többek között Ukrajnából, Oroszországból és Svédországból. A **színesfémkohászat** fő vidéke *Alsó-Szilézia*. Ott gazdag színesfémérc-, különösen rézérc-lelőhelyek találhatók. Vezető helyet foglalnak el *Legnica, Glogov, Lyubin és Polkowice* vidékei a rézkészletek alapján. Ezen mutatók szerint Lengyelország a 12. helyet foglalja el a világon. Európában a legnagyobb, a világon az ötödik az ezüst és 15. a cink termelésében.

A **gépgyártásnak** több **ágazatú** a szakosodása. A bányaiipar és a kohászat fejlődésének vidékein (*Szilézia*) kereslet van a **nehézipari berendezésekre**, amelyek gyártása ott van megoldva már hosszú ideje. Viszont Lengyelország nemzetközi szakosodását a modern termelések határozzák meg, többek között a **közlekedési gépgyártását**. A személygépkocsik összeszerelése (többnyire *Fiat* és *Volkswagen*) *Belsko-Byala* és *Poznan* városba lett telepítve; autómotorokat és alkatrészeket gyártanak *Tychy* és *Walbrzych városban*; tehergépkocsikat (*Mann, Scania*) *Krakkóban* és *Slupskban*; autóbuszokat *Poznanban, Solets-Kujawskijban, Wroclawban*. Vasúti járműveket bocsátanak ki *Wroclawban, Lódzban, Katowicében*. Hajógyárak működnek *Gdanskban, Gdyniában, Szczecinben*. Lengyelország a kisrepülőgépek és helikopterek gyártójaként ismert (*Mielec, Swidnik*), *Wroclawban* működik az amerikai *UTC Aerospace Systems Társaság leányvállalata*, amely légi- és űreszközök mérnöki fejlesztésével foglalkozik. Lengyelország szakosodási ágazatai az **elektrotechnika** és az **elektronika** (központja *Wroclawban*).

A vegyipar úgy az alapkémiára, mint a kőolaj-feldolgozásra és a szerves szintézis kémiájára szakosodott. Az alapkémia műtrágyát, kénsavat, szódát gyárt, helyi nyersanyagot felhasználva. A kőolaj-finomítás és a szerves kémia a kőolaj- és földgázvezetékek egyik tartozéka. Jól fejlett a kőolajtermékek, háztartási vegyszerek, lakkok és festékek, műszálak, műanyagok, gyógyszerek és kozmetikumok gyártása. A legnagyobb székhelyei: *Wroclaw, Varsó, Krakkó, Rzeszow, Gdansk*. A Nyugat-Európához képest olcsó munkaerőforrásoknak köszönhetően, Lengyelországban fejlett a **szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártása**. Legfontosabb központjai *Lódzban* és környékén vannak, továbbá *Felső- és Alsó-Szilézia* városaiban. Aktívan fejlődik az élelmiszerek termelése, többek között a hús- és tejtermékek, zöldség- és gyümölcskonzervek, cukor és italok gyártása.

PRIMER SZEKTOR. A primer szektor továbbra is fontos szerepet játszik Lengyelország gazdaságában, különösen, ha összehasonlítjuk Európa vezető posztindusztriális országaival. Fontos jelentőségét továbbra is tartja a **bányaiipar**. Lengyelország az egyik élenjáró ország a kőszén bányászata terén (*Felső-Szilézia*), a réz-, cink- és ezüstérc kitermelésében. Továbbá termelnek ki kősót és termésként is.

59. ábra. Hajójavító üzem Gdanskban

A **mezőgazdaságra** jellemző a nem nagyméretű (közel 5 ha) családi farmok, amelyek kissé negatív oldalról mutatkoznak meg a munkatermelékenységben. A **növénytermesztés** szakosodásának fő irányvonala a burgonya, rozs és cukorrépa termesztése. Termelésük mennyisége alapján Lengyelország az egyik vezető helyet foglalja el Európában. Elterjedt még a zöldség- és gyümölcsfélék termesztése. Az állattenyésztésben a sertésenyésztés dominál. A szarvasmarha tenyésztése az ország déli vidékeire jellemző. A nagyvárosok környékén fejlődik a baromfityenyésztés. A negatív elvárások ellenére, Lengyelország belépése az EU-ba pozitívan hatott az agrártermelés fejlődésére. Az apró farmgazdaságok lehetőséget kaptak az európai segélyprogramokhoz való hozzáféréshez, az EU minőségi szabványokhoz való alkalmazkodás lehetővé tette a kijutást Nyugat-Európa jövedelmező piacaira. Lengyelország mezőgazdaságában nagyszámú munkabevándorló vesz részt Ukrajnából.

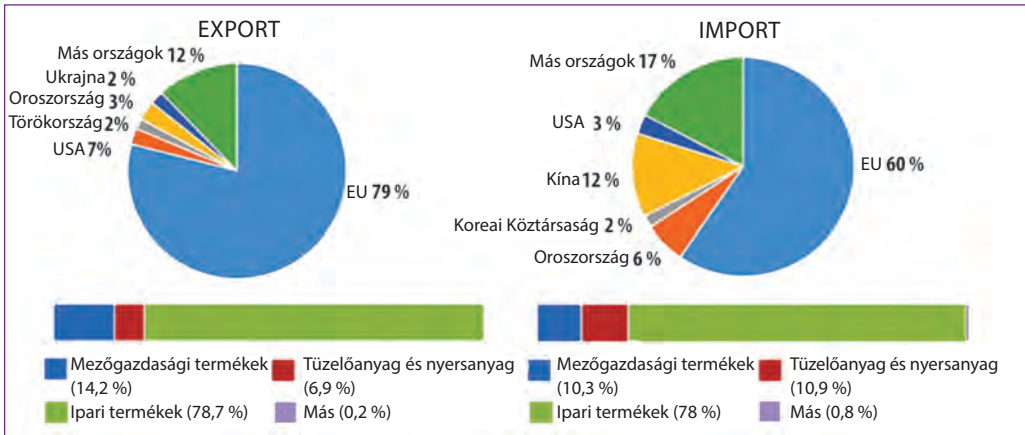
A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. A lengyel gazdaság térbeli szerveződésének sajátossága az aszimmetrikusság. Összességében a területek gazdasági kihasználásának intenzív növekedése északról déli irányban figyelhető meg és keletről nyugat felé. Az ipari termelés legnagyobb koncentrációja a sziléziai régióban található, valamint a nagyvárosok (*Varsó, Krakkó, Poznan, Wroclaw, Lódz*) környezetében. Fontos ipari központok a *Balti-tenger partvidékének kikötővárosai*.

Ellenben a keleti és az északkeleti vidékekre többnyire az agrárszakosodás jellemző, jelentősen elmaradnak a gazdasági fejlődésükben. Érdekes, hogy Lengyelország gazdaságilag legfejlettebb vidékei korábban részei voltak Németországnak.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Lengyelország külkereskedelmi kapcsolatai kiegyensúlyozottak – az export csaknem egyenlő az importtal kisebb pozitív mérleggel. Az export legfőbb tételei: gépkocsik és autoalkatrészek, az automatikus adatfeldolgozás eszközei, elektrotechnikai áruféleségek, bútorok, ipari félkész-áru, valamint hús és hústermékek, élő állatok, dohánytermékek stb. A lengyel áruféleségek oroszánrésze az EU-országokba irányul, amelyek között a legnagyobb partner *Németország* (a lengyel export több mint 27 %-a). Fontos piaca még *Nagy-Britannia, Csehország, Franciaország, Olaszország és Hollandia*. A szolgáltatásokkal való kereskedelem, az értéke alapján, jelentősen elmarad az áruféleségek kereskedelmétől. Az export fő tételei az üzleti és közlekedési szolgáltatások, valamint a turizmus.

Az **importhoz** tartoznak a gépek és berendezések, a közlekedési eszközök, félkész-árúk, **vegyszerek, ásványi nyersanyagok, üzemanyag, kenőanyagok, hús, dohány, kakaó és szója**. Az EU országain kívül fontos árubeszállító a lengyel piacra Kína (csaknem 12 %) és Oroszország (6 %). A különbség Lengyelország és Európa vezető országai között – függősége a külső tőkéttől, amit az ország importál. A külföldi befektetések összmenyisége Lengyelország gazdaságába 236 milliárd USA dollár, míg a lengyel vagyoni külföldön mindössze 68 milliárdot tesz ki.

Különösen fontosak Ukrajna számára *kétoldalú kapcsolatai* Lengyelországgal. Lengyelország Ukrajna szomszédja és az EU-országok között az ukrán termékek legnagyobb piaca – az ukrán export közel 6 %-a. Ukrajna Lengyelországba vasat és acélt, ipari berendezéseket, fémérceket és fémhulladékot, növényi

60. ábra. Lengyelországi termékek kereskedelmének szerkezete és iránya (2016-ban)

olajat, műtrágyát és az alapkémia más termékeit szállítja; kőolaj-feldolgozási termékeket, szenet, elektrotechnikai árut, papírt, gépkocsikat és autóalkatrészeket importál. Ukrajna az ukrán gazdaságba való lengyel befektetések egyik prioritást élvező országa. Volumenük eléri a 730 millió USA dollárt. Fontos a politikai együttműködés fejlődése is Lengyelországgal, hosszú ideje támogatja Ukrajna európai integrációjának eszméjét.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Lengyelország milyen mutatók alapján tartozik Európa első tíz országa közé? Milyen tényezők határozták meg a legdinamikusabb gazdaság státuszát a poszt-szocialista országok között?
 2. Mutassátok meg a térképen Lengyelország legnagyobb városait. Az ország mely vidékein a legmagasabb a népsűrűség?
 3. Soroljátok fel a gazdaság tercier szektorának fő összetevőit Lengyelországban. Miben különböznek a tevékenységválfajok Európa fejlett országaival összehasonlítva?
 4. Hozzatok fel példákat az ipari termelésre, amely meghatározza Lengyelország nemzetközi szakosodását. Milyen tényezők segítették elő a fejlődésüket?
 5. Milyen növények termesztésére szakosodik Lengyelország növénytermesztése?
 6. Miben rejlik a sajátossága a lengyel gazdaság térbeli szerveződésének? Hol helyezkednek el a fő ipari központok? Mutassátok meg a térképen.
 7. Felhasználva a 60. ábrát, beszéljete a lengyelországi termékek importszerkezetének sajátosságairól.
-
- 8*. Lengyelország gazdasági fejlődése a sikeres reformok példája. Bizonyítsátok be vagy cáfoljátok ezt az állítást. Érdemes-e Ukrajnának igénybe venni a tapasztalatokat?

16. BELARUSZ

 Földrajzi fekvés
Kelet-Európában helyezkedik el.
Nincsen kijárata a tengerhez.

 Államforma
Államfői köztársaság.
Unitárius államszerkezet.

 Természeti viszonyok és erőforrások
Domborzat – síkvidéki.
Éghajlat – mérsékelt kontinentális.
Folyók – Dnyeper, Nyugati-Dvina.
Erőforrásokban szegény.

 Lakosság
A népességszám alapján a
17. Európában.
Városi lakosság – 78 %.
Legnagyobb városok – Minszk,
Gomel.

Belarusz Köztársaság

 207,6 ezer km²

 9,5 millió fő

 Minszk

Primer szektor

Mezőgazdaság: vezető az állattenyésztés (tej-hús irányú szarvasmarha- és sertésenyésztés); növénytermesztés (burgonya, len, cukorrépa).

Gazdaság

Iparosodott ország.
Európában a 27.
(52,8 milliárd \$), a világon a 83. a
GDP nagysága alapján.

Tercier szektor

Közlekedés – fejlett mindegyik válfaj, a tengerin kívül.
Turizmus.

Szekunder szektor

Vas- és színesfém-kohászat, közlekedési gépgyártás, elektrotechnika, vegyipar, szövet-, ruhafélék- és cipőgyártás, élelmiszerek gyártása.

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Belarusz (vagy Fehéroroszország) a viszonylag legfejlettebb Európai országok peremvidékén helyezkedik el. Ugyanakkor földrajzi fekvése kedvez a kereskedelmi-gazdasági viszonyok fejlődésének úgy az EU, mint a FÁK országaival. Belarusz az egyedüli ország a poszt-szocialista térségben, ahol a gazdasági reformok, amelyek a piacgazdaság kialakítására irányulnak, gyakorlatilag nem kezdődtek el. A privatizáció folyamata nem érintette a gazdaság vezető ágazatait. Az állami szektor részaránya 65 %, a privát szektoré 33 % (többnyire a kereskedelem és a szolgáltatási szféra révén). Ez jelentősen visszatartja az ország teljes értékű integrációjának ütemeit a világ-gazdaságba. Ugyanakkor az emberi fejlődés indexe alapján Belarusz az 52. helyet foglalja el a világon, és ezen mutatók szerint a FÁK országai között csak Oroszország előzi meg.

23. táblázat

Belarusz helye Európában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világban
Területe	207,6 ezer km ²	13	84
Népessége	9,5 millió fő	17	93
GDP	52,8 milliárd USA dollár	27	83
Egy főre eső GDP	5,6 ezer USA dollár (2017, BSH)	35	91
Egy főre eső GDP (a vásárlóerő alapján)	18,6 ezer USA dollár (2017, BSH)	33	70
Ipari össztermelés	10,6 milliárd USA dollár	24	60
Emberi fejlettségi index	0,796	35	52

LAKOSSÁG. Jelenleg az ország demográfiai krízist él át. A természetes szaporulat negatív mutatói valamivel simultak a bevándorlók miatt, akiknek jelentős beáramlását az Ukrajna keleti részén 2014-ben történt hadműveletek

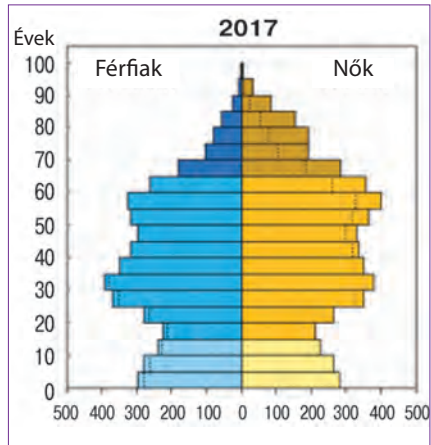
kezdetre idézte elő. A közepes várható élettartam 69,6 év.

Belarusz egynemzetiségű ország: a lakosok 84 %-a belorusz. A legnagyobb kisebbség az oroszok (több mint 8 %), a lengyelek (3 %) és az ukránok (1,7 %). A vallási helyzetet Fehéroroszországban az ateisták nagy száma jellemzi. A lakosság mindössze 27 %-a véli, hogy a vallás fontos szerepet játszik az életükben. A hívők között több mint 82 % ortodox keresztény, 12 % római katolikus, 2 % protestáns, 4 % a keleti valláshoz tartozik, többnyire az iszlámhoz.

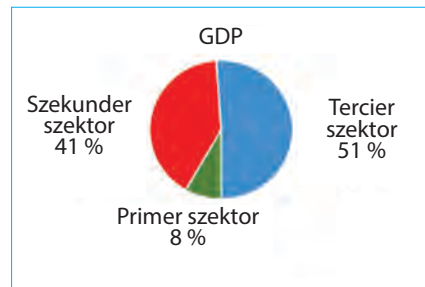
A lakosság átlagos népsűrűsége alacsony, mindössze 46 fő/km². A lakosság megoszlása egyenlőtlen, közel 28 %-a él a *minszi agglomeráción* belül. Az ország legnagyobb városaihoz tartozik *Minszk* (az egyedüli milliós város – 1,9 millió fő) és *Gomel*. Az urbanizáció szintje 78 %-ot tesz ki.

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Belarusz gazdasági fejlődése jelentős mértékben a szovjet időkből örökölt ipari potenciálra alapozódik. A saját ásványi nyersanyag hiánya és a szakképzett munkaerőforrások megléte meghatározta a késztermékek gyártásának túlsúlyát, többek között a fogyasztási cikkekét. Belaruszt átvitt értelemben az SZSZKSZ „összeszerelő műhelyének” is nevezték. Ez lehetőséget teremtett könnyebben túlélni a Szovjetunió szétesését, mint a FÁK más országaiban, mert a köztársaságok, amelyek szakosodtak a termelési ciklus közbenső szakaszaira, kárt szenvedtek a köztársaságok közötti termelési-értékesítési kapcsolatok megbomlása következtében. Ugyanakkor Belarusz iparának nagyobb része az alacsony energiahatékonyság, a termelési eszközök elhasználtsága és az elavult technológiák miatt szenved. Tehát, Belarusz helyét a nemzetközi munkamegosztásban a jelentős ipari potenciál és a szakképzett munkaerő határozza meg, valamint az energiahordozók kedvezményes feltételek melletti importja az Oroszországgal való szoros integráció révén. Bizonyos gazdasági eredmények ellenére Belarusz a jövőben találkozni fog a gazdaság modernizálásának problémájával és a kemény konkurencia-viszonyokhoz való alkalmazkodással a világgazdaságban.

A GDP szerkezete és a foglalkoztatottság alapján Belarusz az iparosodott országok minden jellemzőjével rendelkezik (62. ábra). A világ vezető fejlett országainak mércéjével, a tercier szektornak nagyon alacsony a részaránya, aminek két oka van: alacsony aktivitás a privát vállalkozások szférájában (a

61. ábra. Belarusz korfája (2017)

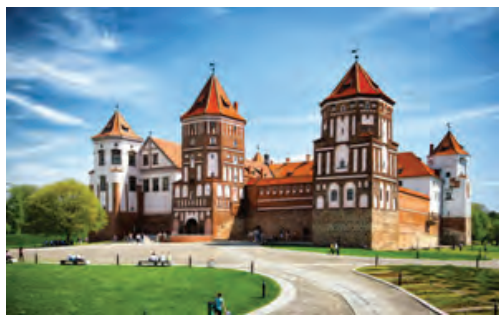
62. ábra. Belarusz gazdaságának szerkezete szektorok szerint

kis- és középvállalkozások a szolgáltatási szférában működnek) és a vállalatok többségének koncentrációja az állam kezében korlátozza a nagy tőke bekerülését az országba, tehát, hiányzik a kereslet a fejlett pénzügyi és üzleti szolgáltatások iránt.

TERCIER SZEKTOR. A nem anyagi termelésben foglalkoztatottak többsége a kiskereskedelemben és a lakossági szolgáltatásokban dolgozik. A **pénzügyi szféra** jelentéktelen, az országban mindössze 28 kereskedelmi bank működik. Vagyonuk, összehasonlítva Európa fejlett országaival, kicsi. Ugyanígy, gyengén fejlett az **üzleti szolgáltatások szférája**.

A terciér szektorban vezető helyet foglal el a **közlekedés**. A tengeri közlekedés kivételével az országban mindegyik közlekedési válfaj fejlett. A teher szállítások 3/4-ét és az utas-szállítások több mint a felét vasúton bonyolítják le. Jelentősége szerint a második a közúti közlekedés. Az utóbbi években Belaruszban fizetett autópályák rendszerét vezették be. Az ország fő repülőtere *Minszkben* található. A légi utas-szállítás piacán monopol helyzetben van a „*Belavia*”. Fontos jelentősége van a csővezetéki közlekedésnek, a kőolaj- és földgázvezetékeken szénhidrogén nyersanyagot továbbítanak Oroszországból Európa országaiba. A kőolaj és a földgáz tranzitszállításának ellenértékeként Belarusz a számára szükséges energiahordozók döntő többségét kapja. Újabb „*Oroszország – Európa*” csővezetékek fektetését tervezik területén keresztül. A folyami közlekedéssel bonyolított teherforgalom 95 %-a a *Dnyeper-Bugi vízi útra* esik. Belarusz közlekedési rendszerét magas tranzitszállítások jellemzik, Oroszországnak Európa országaiba irányuló exportszállításainak 70 %-a a területén keresztül történik.

A **turizmus** másodrendű szerepet játszik Belarusz gazdaságában. A turisták száma alapján az ország a 17. helyet foglalja el Európában. A külföldi látogatók 2/3 része a FÁK országaiból érkezik. Belarusz területén az UNESCO kulturális és természeti örökségének listáján szereplő 4 objektum található: a Miri várkastély és a Nyaszvizi vár, a Struve geodéziai ív maradványai, a *Belovezsi erdő*. Turisztikai érdeklődés városai: *Polock, Grodnó, Pinszk, Vityebszk, Breszt*.

63. ábra. A Miri várkastély az UNESCO kulturális világörökségének objektuma

SZEKUNDER SZEKTOR. A Belarusz gazdaság fő motorját a szekunder szektor ágazatai jelentik. A gépgyártás és a vegyipar termékei, a szövetek, ruhafélék és élelmiszerek gyártása határozza meg az ország szakosodását a nemzetközi munkamegosztásban.

Belarusz **villamos energetikájának** megalapozói a HEM-ek, amelyek többnyire importált energiahordozókkal működnek, főleg kőolajjal és földgázzal. A fő energetikai beszállító Oroszország, amely évente kedvezményes áron látja el az országot kőolajjal és földgázzal. Saját kőolaj-kitermeléssel az ország a villamos energia szük-

ségletének mindössze 6 %-át biztosítja.

Viszonylag új ágazata a Belarusz gazdaságnak a **vas- és színesfém-kohászat**, amely érzékeli a nyersanyag nagy hiányát és nincs lehetőségük kielégíteni az ipar szükségleteit hengereltáruval. A vaskohászat legnagyobb központja *Zslobin és Molodecso*; a színesfém-kohászaté *Hátovo és Minszk*.

Belarusz szakosodási szférája a **gépgyártás**. Az ország ismert **autógyártásáról**, többek között a tehergépkocsik gyártásáról; gyártanak vontató és rönkszállító autókat (*MAZ*) és bányadömpereket (*BelAZ*). Elkezdődött mikrobuszok, kisteherautók és autóbuszok gyártása külföldi licencekkel. Az autógyártás fő központjai: *Minszk, Zsogyino, Mohiljev, Lida*. Szintén szakosodási ágazat a **traktorgyártás** (*Minszk, Bobrujszk, Vityebszk*). A **mezőgazdasági gépgyártás** vállalatai siló- és burgonyabetakarító kombájnokat készítenek (*Gomel, Lida*), berendezéseket az állattenyésztő farmokra (*Baranovicsi*). Jól fejlett a **szerszámgyártás**: automatizált gépsorok digitalizált programirányítással, fémmegmunkáló és fémvágó gépek stb. A legfontosabb központok: *Minszk, Gomel, Baranovicsi, Orsa*. Kiemelkedő helyet foglal el a **műszergyártás**, a **rádióelektronika** és az **elektrotechnika**: televíziók, rádiók, hűtőgépek, transzformátorok, kábelek, órák, hírközlési berendezések – nem teljes felsorolása a termékeknek, amelyeket *Minszk, Vityebszk* és *Gomel* vállalatai gyártanak. Belarusz gépgyártásának fontos összetevője a hadiipar. A legnagyobb központja *Minszk*, ahol számítógép-technikát bocsátanak ki a hadiipari komplexum szükségleteinek kielégítésére a FÁK országai többségének.

A **vegyiparhoz** tartozik a káli- (*Szolihorszk*), foszfor- (*Gomel*) és **nitrogénműtrágyák** (*Grodno*) gyártása, műszálak, műanyagok, autóabroncsok (*Novopolock, Polock, Bobrujszk, Boriszov*) termelése. Különösen fontos jelentősége van a kőolaj-feldolgozó komplexumoknak *Mozirban* és *Novopolockban*.

Fontos helyet foglal el az ipar szerkezetében a **fafeldolgozás**. A vállalatok jelentős mértékben az Oroszországból beszállított faanyagra és cellulózra orientálódnak, a saját nyersanyag feldolgozásában fejlődik a furnérlemezes és a gyufagyártás. Fő központjai: *Mozir, Vityebszk és Boriszov*.

Az ipari áruféleségek össztermelésében magas részaránya van a **szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártásának**. A foglalkoztatottak száma alapján az ágazat csak a gépgyártástól

64. ábra. A BelAZ bányadömpere a belarusz gépgyártás szimbóluma

65. ábra. A Moziri kőolaj-feldolgozó kombinát

marad le. A vállalatok helyi és import nyersanyagot dolgoznak fel. Gyártanak gyapot, gyapjú, selyem, len és műszálas szöveteket, készruhát és cipőket. Legnagyobb központjai: *Orsa, Baranovicsi, Mohiljov, Minszk, Grodno, Vityebszk*. Az élelmiszeriparban különösen fejlett a hús- és tejfeldolgozás, a cukortermelés, a gyümölcs- és zöldségkonzervek gyártása.

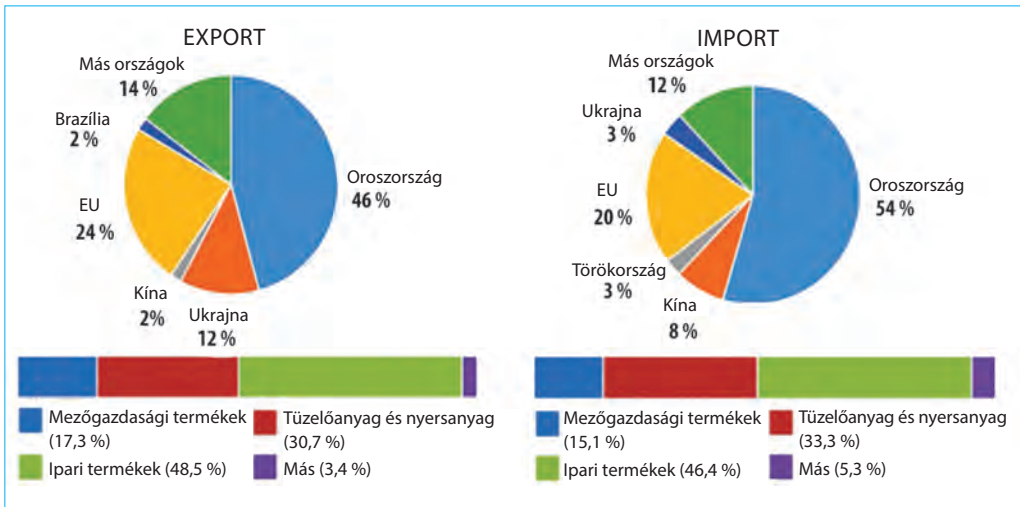
PRIMER SZEKTOR. A primer szektor szerkezetében vezető szerepet játszik a mezőgazdaság. Belarusz természeti viszonyai összességében kedvezőek annak fejlődésére: a domborzat síkvidéki, az éghajlat mérsékelt kontinentális, jelentős láposodás jellemző. A hidro-meliorációs és agrotechnikai intézkedések felhasználása lehetőséget ad fejleszteni a termelékeny mezőgazdaságot, kompenzálva a talajok viszonylag alacsony termékenységét és a területek elmoocsarasodását. A mezőgazdasági termőföldek ötödrésze lecsapolt terület. Szervezésének sajátossága a földterületek és a termelési eszközök kollektív tulajdonjoga. Az agráripari termelés szakosodását az **állattenyésztés** határozza meg (a termékek összértékének 70 %-a). Fő irányvonala a tej-hústermelő szarvasmarha- és sertésenyésztés. A **növénytermesztés** gabonafélék (árpa, rozs, zab, búza, hajdina), ipari növények (len, cukorrépa) és burgonya termesztésére szakosodik. Az ország területe szegény ásványi kincsekben. A **bányaipar** számára nagy jelentősége van a káli- és kősó-készleteknek. A *Gomeli területen* kisebb kőolaj- és földgázkészleteket tártak fel. A Pripjaty völgyében barnaszén- és égőpala-készleteket találtak, továbbá nagy tőzégkészleteket.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. A gazdaság térbeli szerveződésének jellegzetessége Belaruszban a **minszi agglomeráció** magja, amely a gépgyártás, a szövetek és ruhafélék termelésének, az élelmiszerek előállításának, a ffeldolgozó-iparnak, valamint a szolgáltatási szférának fő központja. Összességében az ország keleti részében koncentrálódik az ipari termelés nagy része. A legfőbb központok: *Gomel, Vityebszk, Mohilyov*.

A mezőgazdaságban négy fő övezetet különböztetnek meg: északit (len-termesztés, hús-és tejtermelő szarvasmarha-tenyésztés), **nyugatit** (tej-hústermelő szarvasmarha- és sertésenyésztés, cukorrépa termesztés), **polisszjait** (legeltetéses szarvasmarha-tenyésztés) és **délkeletit** (tej- és hústermelő szarvasmarha-tenyésztés, burgonya- és zöldségtermesztés).

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A legnagyobb jelentősége az árukereskedelemnek van, amely elsősorban *Oroszországra* orientálódik (a termékexport 46 %-a és az import 54 %-a). Oroszországból kőolajat és földgázt, vas- és színesfém termékeket, faanyagot, cementet importálnak. Viszont Belarusz Oroszországba mezőgazdasági termékeket, többek között tejtermékeket szállít (az export 17 %-a), valamint húst és hústermékeket, zöldségféléket és gyümölcsöt. Nagy jelentősége van a gépkocsik, elektronika és elektrotechnika, többek között a mikroelektronika és speciális berendezések exportjának. Az EU-országok között a Belaruszból származó termékek fő fogyasztói *Nagy-Britannia* (4,6 %) és *Németország* (4 %), a legnagyobb beszállító *Németország* (4,9 %) és *Lengyelország* (4,4 %). Intenzív kereskedelem folyik úgyszintén *Ukrajnával, Törökországgal* és *Kínával*. A termékek külkereskedelmének mérlege negatív. A szolgáltatások exportja kicsi. Jelentéktelen a külföldi befektetések volumene is.

Belarusz fontos külkereskedelmi partnere *Ukrajnának*. Részaránya az egész ukrán áruimportban 6,5 %, az exportban pedig 2,3 %. Ukrajna a beszállítója

66. ábra. A külkerkedelem szerkezete és iránya fehéroroszországi termékekkel (2016-ban)

a takarmánygabonának, fémeknek, zöldségféléknek, gyümölcsöknek, növényi olajoknak. Viszont a Belarusból származó import több mint 70 %-a kőolajszármazékok, amelyek dominálnak az ukrán üzemanyagpiacon. Belarusz 2014-től fontos szerepet játszik Ukrajna külpolitikai kapcsolataiban, közreműködői szerepet végezve és tárgyalási helyet biztosítva az orosz–ukrán donbászi konfliktus megoldási folyamatában.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek Belarusz gazdaság- és politikai-földrajzi fekvését.
 2. Hasonlítsátok össze Belarusz, Ukrajna és Németország népsűrűségét és urbanizációs szintjét. Mutassátok meg a térképen a legnagyobb városokat.
 3. Miben rejlik a sajátossága Belarusz jelenkori gazdasági fejlődésnek?
 4. Hasonlítsátok össze a terciér szektor fejlődését Belarusz és más európai ország gazdaságaiban. Miben rejlenek a különbségek?
 5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg Belarusz szakosodását?
 6. Hogyan mutatkozott meg Belarusz állattenyésztésének és növénytermesztésének szakosodása az élelmiszerek termelésének fejlődésén?
-
- 7*. Felhasználva az alapséma-táblázatot a paragrafus elején, állítsátok össze Belarusz komplex gazdaságföldrajzi jellemzését.

17. OROSZORSZÁG

Oroszországi Föderáció

Földrajzi fekvés
Kelet-Európa nagyobb részét foglalja el és egész Észak-Ázsiát.
Három óceán vize mossa.

Államforma
Államfői-parlamentáris köztársaság.
Szövetségi államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások
Az éghajlat sarkvidéki, szubarktikus, mérsékelt; – a zord hidegtől északon a perzselő és száraz sivatagi éghajlatig délen, valamint a nedves monszunig keleten.
A domborzat nagyon változatos: nagy síkságok hegyekkel körülvéve délen (Kaukázus, Altáj, Szajánok) és keleten.
Folyók – Ob az Irtissel, Amur, Léna, Jenyiszej, Volga.
Örök fagy vidékei.
Erőforrások: kőolaj, földgáz, szén, vasérc, színesfémérc, gyémánt.

Gazdaság
Iparosodott ország; a GDP alapján az ötödik Európában (1,5 trillió \$) és 12. a világon.

Tercier szektor
Üzleti és pénzügyi szolgáltatások; turizmus; közlekedés – fejlett mindegyik válfaj.

Szekunder szektor
Villamos energetika, vas- és színesfém-kohászat, gépgyártás, vegyipar, fafeldolgozó és cellulóza-papíripar; szövetek, ruhafélék, cipők gyártása, élelmiszeripar.

Primer szektor
Bányaipar, mezőgazdaság (vezető az állattenyésztés, tej-hústermelő szarvasmarha- és sertésenyésztés; növénytermesztés – gabonafélék termesztése).

Lakosság
Népességszám alapján az első Európában és 9. a világon.
Városi lakosság – %.
A legnagyobb városok – Moszkva, Szentpétervár, Novorosszjszk.

17,1 millió km²
145 millió fő
Moszkva

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Az Oroszországi Föderáció (OF, Oroszország) a világ legnagyobb területű országa. Területe kismértékben kevesebb, mint a dél-amerikai kontinens területe. Partjait a Csendes-, az Északi-Jeges- és az Atlanti-óceán medencéinek tengerei mossa. Oroszországnak van a világon a leghosszabb partvonala (több mint 37,6 ezer km). Az ország a világ két nagy szubrégióján át húzódik, elfoglalva *Kelet-Európa* nagyobb részét és egész *Észak-Ázsiát*. A szárazulaton 14 országgal határos. Oroszország területének nagyobb része (79 %) Ázsiában van, viszont lakosságának 78 %-a él az ország európai részén, ott található a fővárosa is, Moszkva és a 15 nagyváros közül 10, amelyek népességszáma meghaladja az 1 millió főt. Az európai részen összpontosul az ország politikai, gazdasági és kulturális életének nagy része. Az állam modernizációja (eltávolodás a feudális társadalmi rendtől és modern államintézmények, gazdasági viszonyok és a társadalmi élet technokratikus elveinek létrehozása, a városok fejlődése és az urbanizáció, az iparosodás, az oktatás és a technológia fejlődése) szintén az európai történelemmel összefüggésben ment végbe. Ezért többnyire az európai társadalmi-földrajzi térség részének tekintik Oroszországot.

Oroszországot I. Péter 1721-ben hirdette ki abszolút birodalomná, ez a februári forradalomig tartott 1917-ben. Legnagyobb felvirágzásának idején az Orosz Birodalomnak 21,8 millió km² (a szárazulaton 1/7 része) területe volt, méretei szerint a második a Brit Birodalom mögött. Az 1922-ben megalakított

SZSZKSZ-t (Szovjetunió), annak ellenére, hogy hivatalos státusza szövetségi állam volt köztársasági irányítási rendszerrel, az Orosz Birodalom geopolitikai örökösének tartják. Ennek megfelelően a Szovjetunió dezintegrációja (szétesése) és független államok képződése a korábbi köztársaságok területén dekolonizációs folyamatnak tekinthető, amelyet feszült viszonyok kísérnek a korábbi anyaország politikai központja és a fiatal államok között, amelyek törekednek kitörni geopolitikai hatása alól.

A legnagyobb területtel a világon és hatalmas ásványi erőforrás-ellátottsággal Oroszország csak az 5. helyet foglalja el Európában és a 12.-et a világon a GDP nagysága alapján, átalakítva ezt egy főre eső GDP-re – messze elmarad az első tíz országtól (24. táblázat).

Megörökölve a szovjet érában létrehozott hatalmas ipari potenciált, Oroszország az ipari termékek nagy gyártója, viszont összességében gazdasága az ásványi erőforrások kitermelésére és exportjára támaszkodik. Gazdaságának általános problémája a termelői eszközök nagy részének elhasználatlansága és technológiai elavultsága, a gazdaság jelentős monopolizáltsága és a korrupció magas szintje, amelyek gátolják a konkurencia-környezet fejlődését a privát szektorban, valamint elősegíti a szakképzett munkaerő elvándorlását külföldre.

Oroszországhoz közigazgatásilag 84 szövetségi objektum tartozik, közöttük 21 köztársaság, 9 vidék, 46 terület, 3 szövetségi jelentőségű város, 1 autonóm terület és 4 autonóm körzet.

Az ásványi erőforrások változatossága és mennyisége alapján Oroszország egyike a világ élenjáróinak. A kőolaj és a szén készletei szerint a második Szahú-Arábia és Kína mögött, a földgáz készletei pedig a világkészletek 40 %-át teszik ki. Jelentősek a vas- és színesfémércek (réz, alumínium, nikkel, kobalt, polimetalikus, arany) készletei is. Találhatók gyémánt (*Jakutföld*), drága- és fél-drága kövek (*Urál*) lelőhelyei, terméskén, azbeszt, grafit, foszforit, apatit, kő- és kálisó nagy készletei. Ugyanakkor az ásványi erőforrások kitermelését gátolja a vidékek alacsony benépesültsége, különösen az északkeleti területeken, az utak hiánya, a természeti viszonyok extrém jellege a lelőhelyek övezeteiben.

LAKOSSÁG. Oroszország lakossága nagyon egyenlőtlenül oszlik meg: a lakosok csaknem 4/5-e az ország 1/4 részén él. Az átlagos népsűrűség 8,4 fő/km², ami a legalacsonyabb mutató Európában Izland után. A legmagasabb népsűrűség *Moszkvában* található (több mint 4,6 ezer fő/km²), a legalacsonyabb a *Csukcs Autonóm Körzetben* (0,07 fő/km²). Az ország legnagyobb városa

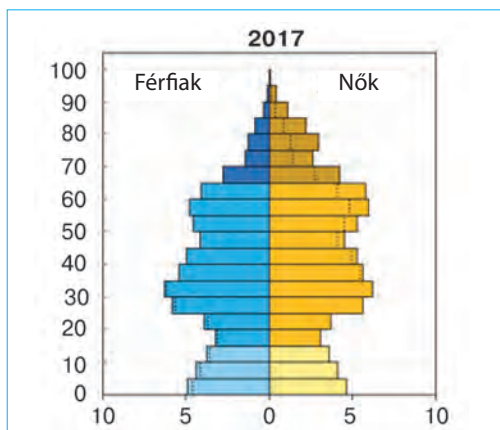
24. táblázat

Az Orosz Föderáció a régióban és a világon

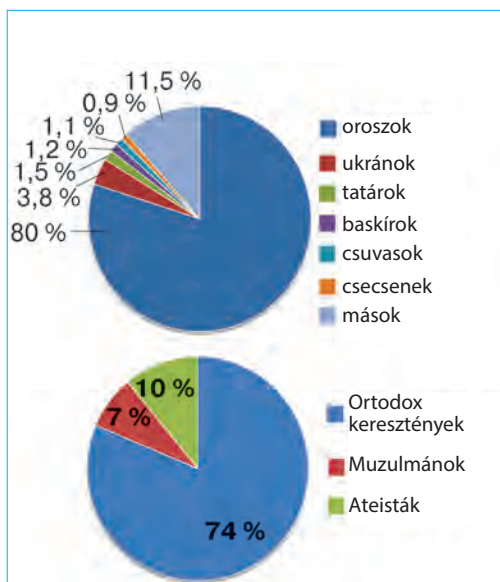
Mutatók	Jelentőség	Helye Európában	Helye a világon
Területe	17,1 millió km ²	1	1
Népessége	147 millió fő	1	9
GDP	1,5 trillió USA dollár (2017)	5	12
Egy főre eső GDP	10,3 ezer USA dollár (IMF, 2017)	31	64
Ipari össztermelés	119 milliárd USA dollár	6	16
Emberi fejlettségi index	0,804	31	49

67. ábra. Szentpétervár

68. ábra. Oroszország korfája (2017-ben)

69. ábra. Oroszország népességének etnikai összetétele

25. táblázat
Oroszország legnagyobb városai

Rangsor	Város	Népesség millió fő
1	Moszkva	12,5
2	Szentpétervár	5,4
3	Novoszibirszk	1,65
4	Jekatyerinburg	1,5
5	Nyizsnij Novgorod	1,3

Moszkva (12,4 millió fő) és *Szentpétervár* (5,3 millió fő) (25. táblázat).

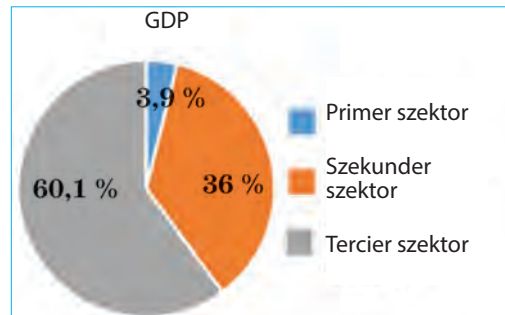
A demográfiai helyzet Oroszországban válságos. A születésszám szintje 1992-ben a halálozások száma alá süllyedt, és az ilyen negatív dinamika már több évtizede folytatódik. A lakosság átlagéletkora 39 év, a közepes várható élettartam 72 év. A lakosság vesztesége a demográfiai krízis következtében részben ellensúlyozódik a pozitív migrációs egyenleg révén (közel 250 ezer fő évente). A migrációs helyzet sajátossága Oroszországban a képzett emberek távozása a fejlettebb országokba és olcsó alacsonyképzettségű munkaerő beáramlása a FÁK országaiból.

Oroszország soknemzetiségű állam. Területén több mint 100 őslakos nép él, amelyek megőrizték saját nyelvüket és eredeti kultúrájuk elemeit. A lakosság csaknem 80 %-át az orosz nemzetiségűek alkotják (69. ábra).

UKRÁN DIASZPÓRA. Oroszország területén él a legnagyobb ukrán diaszpóra a világon. Az utolsó népszámlálás szerint (2010 p.) Oroszországban közel 1,9 millió ukrán etnikum él.

Történelmileg a tömbben élő ukránok négy fő közössége képződött Oroszországban: *Szentpétervári*, a *Kelet-Szlobodai* (a mai Kurszki, Voronyezsi és Belgorodi területeken belül), a *Malinovij-Klin* a Kubányon (Krasznodari vidék és a Sztavropoli vidék nyugati része) és a *Zöld-Klin*

az Amur-melléken (Távol-Kelet). A XX. század folyamán számuk az említett vidékeken többszörösen csökkent. Jelenleg a legtöbb ukrán a *Tyumenyi területen* él (több mint 157 ezer fő), *Moszkvában* (154 ezer) és a *Moszkvai területen* (119 ezer). Az ukránok legnagyobb részaránya a helyi lakosságban az északi régiókban található: a *Jamal-Nyenyeci* (csaknem 10 %), a *Hanti-Manysi* és a *Csukcs Autonóm Közvetben*, valamint a *Magadáni területen*.

70. ábra. Oroszország gazdaságának szektorális szerkezete

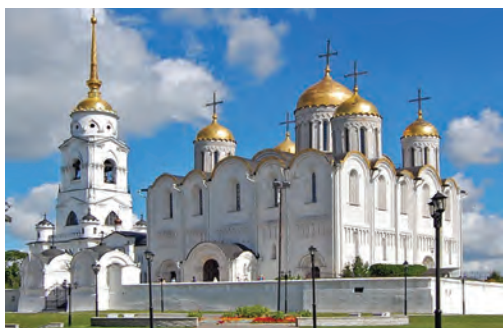
A MAI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. Oroszország helyét a nemzetközi munkamegosztásban jelentős mértékben a nagy természeti-erőforrás potenciál, köztük is a tüzelőanyag határozza meg. A tüzelőanyagok exportja, elsősorban a nyers kőolajé, az áruféleségek oroszországi exportjának több mint a felét teszi ki.

Az országban a gépgyártás és a fogyasztási cikkek fejlett válfajai találhatóak, viszont az orosz ipari termékek exportja többnyire a volt szovjetköztársaságok és a fejlődő országok szegényesebb piacaira orientálódik. Az Oroszországból származó ipari termékek a konkurenciát nem annyira a minőségükkel nyerik meg, mint alacsony árukkal. A fő tényezők, amelyek gátolják Oroszország gazdasági fellendülését, a szerkezeti reformok hiánya, valamint a gazdasági szankciók hatása, amelyet a Nyugat országainak kormányai szabtak ki válaszul a Krími Autonóm Köztársaság megszállására és a fegyveres agresszió miatt Ukrajna keleti részén.

TERCIER SEKTOR. A terciér szektor szerepe a gazdaság szerkezetében kisebb, mint a világ fejlődő országainak többségében (70. ábra). A mai szolgáltatási szféra viszonylag fiatal ágazat Oroszország számára, ahol, mint az SZSZKSZ más korábbi köztársaságában, a tervezettség feltételei között a fő akcentus a termelési eszközök gyártására tevődött és az első helyen a nehézipar volt.

Ugyanakkor, összehasonlítva más posztszovjet országokkal, Oroszországban nagy a tőke koncentrációja, ami serkenti az üzleti és a **pénzügyi szolgáltatások szférájának** fejlődését. Jelenleg az országnak fejlett bankrendszere van: 1800 pénzügyi intézmény működik, amelyeknek több mint 3200 regionális fiókjelöltése van. A legnagyobb orosz bankok: *Szberbank*, *VTB*, *Gazprombank*, *Alfa-Bank*. Viszont az oroszországi pénzügyi szolgáltatások földrajzának sajátossága a csaknem teljes egyközpontú koncentráció *Moszkvában*. A szovjet érában Moszkva volt az ország központja, amely elosztotta az erőforrásokat a szovjet tagköztársaságok között. Jelenleg megőrizte az ország fő irányító központjának funkcióit – az OF egész területén Moszkva az egyetlen legmagasabb szintű világváros, vagyis itt összpontosul a nagy vállalatok székhelyeinek többsége, amelyek üzleti és pénzügyi szolgáltatásokat nyújtanak.

A **turizmus** fejlődése a jelentős rekreációs és történelmi-kulturális erőforrásokra támaszkodik. Oroszországban széleskörű lehetőségek találhatóak az ökológiai és sportturizmus fejlődéséhez, ugyanakkor érezhető a rekreációs területek

71. ábra. Az Uspenszkij székesegyház
Vlagyimirban (Oroszország).
Vosztrikov A. felvétele

hiánya a hagyományos strandüdülés fejlődéséhez. A legvonzóbb turisztikai régiók kedvező éghajlati viszonyokkal: a *Fekete-tenger partvidéke*, *Közép-Urál*, *Nyugat-Kaukázus*, *Altáj*, a *Szajánok*, a *Bajkál-mellék*, a *Távol-Kelet* egyes vidékei, Északkelet-Oroszország. Az ország területén az UNESCO világörökségének 28 emléke található, többek között *Szentpétervár* történelmi központja, a *Kizsi* templom-komplexum, a *Kreml* és a *Vörös-tér* *Moszkvában*, *Novgorod* történelmi emlékhelyei, a kulturális-történelmi együttes a *Szoloveckij-szigeteken*, építészeti emlé-

kek *Volodimirban* és *Szuzdalban*, a *Szentháromság-Szergij-kolostor* *Szergijev Poszadban*, a *Mennybemenetel* templom *Kolomenszkben*, *Kamcsatka* vulkánjai és gejzirjei, a *Bajkál-tó*, az ősfenyves erdők *Komi Köztársaságban* és mások. A legnagyobb turisztikai központok: *Szentpétervár*, *Moszkva*, *Kazany*, *Szocsi*. A modern turisztikai infrastruktúra jól fejlődik a legnagyobb városokban és a közismert rekreációs központokban, viszont Oroszország területének nagyobb részén az állapota nem teszi lehetővé a külföldi turisták tömeges vendéglátásának megvalósítását.

A **közlekedés** a tercier szektor fontos összetevője Oroszországban. Részaránya az ország GDP-jében közel 8 %-ot tesz ki. Az országban fejlett a közlekedés mindegyik válfaja, viszont a lefedettsége közlekedési kapcsolatokkal nem egyenletes. Az Oroszországi Föderáció területén **vasúton** szállítják a teljes teheráru-mennyiség több mint 40 %-át. Szállításuk intenzitása az országban 4-szer magasabb, mint az USA-ban és 10-szer magasabb, mint Németországban és Franciaországban. Ugyanakkor probléma van a vasúti gördülőállomány elhasználtságával és infrastruktúrájával. A fő vasútvonalak sugaras elhelyezkedésűek: minden irányban Moszkvától, az ország legnagyobb közlekedési góctól ágaznak szét. Sok mutató alapján Oroszország **közúti közlekedése** elmarad a fejlett országokban meglévő szinttől. Ez elsősorban az autóutak minőségét érinti, különösen az ország periferiáján. A partvonal nagy hossza Oroszországban meghatározza a **tengeri közlekedés** fejlődését. A legfontosabb kikötők: *Szentpétervár*, *Novorosszijszk*, *Kalinyingrád*, *Murmanszk*, *Nahodka*, *Vlagyivosztko*, *Arhangelszk*. A **folyami közlekedés** működésének megalapozója a *Volga-Kámai medence*, amelyre a folyami flotta teherforgalmának 40 %-a esik. Szibériában és a Távol-Keleten a legfontosabb közlekedési artériák az *Ob*, az *Irtis*, a *Jenyiszej*, a *Léna*, az *Amur* folyók. A **légi közlekedés** jelentőségét Oroszországban nemcsak nemzetközi szállítások határozzák meg, hanem a nagy távolságú országon belüli utas-szállítás. Az ország legnagyobb repülőterei: *Seremetyevo*, *Domogyedovo* és *Vnukovo* (Moszkva), *Pulkovo* (Szentpétervár), *Kolcovo* (Jekatyerinburg), *Tolmacsovo* (Novosibirszk). Oroszország legfontosabb légiközlekedési hubja a Seremetyevo repülőtér (évente 40 millió utas). Az „Aeroflot” légitársaság Oroszország és a világ 129 repülőtérével van összekötöttesben.

A **csővezetéki közlekedés** különösen fontos szerepet játszik az energia-hordozók (kőolaj, földgáz) szállításában Oroszország ázsiai részéről az európai részre (a fogyasztóhoz), ahol a legnagyobb kitermelésük folyik, valamint a földgáz szállításában az európai piacokra. A legfontosabbak közülük a *Nyugat-szibériai*, a *Volgamelléki*, az *Észak-kaukázusi földgázvezetékek rendszere* és az *Orenburg – Ungvár földgázvezeték* (a korábbi „Szojuz”); a *Volga-Uráli*, a *Nyugat-szibériai*, az *Észak-kaukázusi kőolajvezetékek rendszere*, a *Tyiman-Pecsorai* és a *Távol-keleti vezetékek*. A terciér szektor ágazatai szintén fontosak Oroszországban: a kereskedelem, a hírközlés, az egészségvédelem és az oktatás.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek Oroszország gazdasági- és politikai-földrajzi fekvését.
 2. Hasonlítsátok össze Oroszország ellátottságát természeti erőforrásokkal és helyével Európában és a világon a gazdasági fejlődés szintje szerint. Miben rejlenek az aránytalanságok?
 3. A diagram alapján (69. ábra) jellemezzétek Oroszország lakosságának nemzetiségi összetételét.
 4. Milyen sajátosságai vannak a népesség elhelyezkedésének Oroszországban? Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen a legnagyobb városokat.
 5. Nevezzétek meg a fő tényezőket, amelyek meghatározzák az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban.
 6. Milyen szerepet játszik Moszkva az ország gazdasági erőforrásainak ellenőrzésében és újraelosztásában?
 7. Milyen tényezők határozták meg a csővezetéki közlekedés fejlődését az országban?
-
- 8*. Hasonlítsátok össze a gazdaság terciér szektorát Oroszországban és a Nagy hetes európai országaiban. Miben rejlenek a különbségek?

FÖLDRAJZI FELADAT

A szilárd burkolatú autópályák teljes szükségletéből 2,5 millió km hosszal Oroszország csak 419 ezer km-rel rendelkezik. Számoljátok ki az ország ellátottságát ilyen autópályákkal és értékeljétek a fejlődés szintjét ennek a közlekedési válfajnak.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Mi ismeretes számotokra az ukránok kulturális életéről Oroszországban? Hogy többet tudjatok meg, használjatok internet-forrásokat.

18. OROSZORSZÁG (FOLYTATÁS)

- Nevezzétek meg a gazdaság primer és szekunder szektorainak ágazatait, amelyek fejlődni tudnak az ásványi kincsek készletein, amelyekkel el van látva Oroszország.

SZEKUNDER SZEKTOR. Oroszország ipari potenciáljának megalapozója a termelési alap, amelyet még a szovjet érában hoztak létre. Egy részüket modernizálták, viszont a többségük megmaradt ugyanazon a technológiai szinten és szenved az elhasználtágtól. Az orosz ipar legfőbb konkurencia előnye a saját hatalmas tüzelőanyag- és nyersanyag-bázis megléte a termelés fejlődéséhez. Elsősorban ezek az energiahordozók (kőolaj, földgáz és szén) készletei, amelyek teljesen biztosítják a **villamos energetika** szükségleteit. A villamos energia legnagyobb részét a **HEM-ek** (70 %) állítják elő. Elhelyezkedésükben vonzódnak úgy a nyersanyagbázisokhoz, mint a villamos energia fogyasztási vidékeihez (*Szurguti, Kosztromai, Reftyini, Kasiri* stb.). Az országnak nagy vízenergetikai erőforrásai vannak, amelyek 90 %-a az ázsiai részen összpontosul, ezért épp ott épültek meg a jelentős **VEM-ek**: a *Jenyiszejen*, az *Angarán*, a *Volgán*. Az **AEM-ek** (összesen 12, amelyek a villamos energia 10 %-át állítják elő) többnyire az OF európai részén épültek fel: *Kurszki, Szmolenszki, Novovoronyezsi* és mások. Találhatók az ország keleti részén is. A villamos energetika fejlődése megújuló energiaforrásokon csak a kezdeteknél tart.

A vas- és színesfémércek jelentős készletei határozták meg a **kohászat** fejlődését. A mangánércen kívül Oroszország el van látva nyersanyaggal a **vaskohászat** fejlődéséhez. A nyersanyag-erőforrások előnyös területi kombinációjának köszönhetően az országban a vaskohászati termelésnek három fő vidéke alakult ki: *Uráli, Központi* és *Szibériai*. A **színesfémkohászatban** a **réztermelés** az egyik vezető helyet foglalja el. Legfontosabb központjai az *Urálban* vannak, valamint *Moszkvában* és *Szentpéterváron*. Fontos szerepet játszik az **aluminiumipar**. A „*Ruszlan*” vállalat az egyik legnagyobb timföld és fémaluminium gyártó a világon. A timföld termelésének vidékei: Északnyugat-Oroszország, Urál, Kelet-Szibéria. A fémaluminium olvasztásának központjai a nagy VEM-ek (*Volgográd, Bratszki, Krasznojarszki*) vagy a HEM-ek (*Novokuznyeck, Kamjanszki-Uralszki*) környékén vannak. Az ólom- és cinkgyártás fejlett a Kaukázusban, a *Kuzbáson*, a *Bajkál-melléken* és a *Távol-Keleten*. A **nikkel-** és **kobalt-olvasztás** a *Kola-félszigeten*, az *Urálban* és *Kelet-Szibériában* összpontosul; az óngyártás *Novoszibirszkben* és *Podolszokban*. A **titán-** és **magnézium-termelés** a nyersanyag-források mellett van (ilmenit, magnezit, sótartalmú rétegek) az *Urálban*. Az **arany** kitermelésének világranglistáján (250 t/év) Oroszország a 6–7. helyet foglalja el. Kitermelésének legfőbb vidékei *Kelet-Szibéria* és a *Távol-Keleti Tengeremellék*.

Oroszországnak jelentős és változatos a **gépgyártása**. Igaz, hogy szerkezete és fejlődése alapján alapjaiban különbözik Európa fejlett országaitól. Még a szovjet időktől a legfontosabb volt a termelési eszközök gyártása (bányaipari berendezések, nehézgépek, ipari berendezések stb.), valamint a hadiipari komplexum, mint következménye az ország mindent átfogó militarizálásának. Mindkét irányvonal a piac szűk részére orientálódik, és nem kapcsolódik a tömegfo-

gyasztási cikkek gyártásához. Ennek megfelelően, az orosz gyártású tömegfogyasztási ipari termékek minősége és technológiai szintje alacsonyabb (összehasonlítva a külföldiekkel).

A **nehéz-gépgyártás** vállalatai be rendezéseket gyártanak a különböző iparágak részére, például, az energetikai gépgyártás villamos erőgépeket, pára- és gázturbinákat, generátorokat és atomreaktorokat gyárt. A vállalatok többnyire a kohászati központok közelében helyezkednek el. Nem tipikus a nehéz-gépgyártási központ *Szentpéterváron*, távol a nyersanyagtól. A **szerszámgyártás** számára jellemző a gyakorlatilag mindenhol megtalálható vállalatok, azonban a legyártott termékek többsége *Közép-Oroszországra* és az *Urálra* esik.

Oroszországban fejlett a **közlekedési gépgyártás** mindegyik ágazata. Az **autógyártás** szakosodási ágazata még a szovjet időktől megmaradt. Elterjedt a személy és a tehergépkocsik, autóbuszok, autómotorok gyártása. A gépkocsik összeszerelésének legnagyobb központjai: *Moszkva*, *Nyizsnyij Novgorod*, *Izsevszk*, *Togliatti*. Oroszországban megtalálhatók vezető TNK-k összeszerelő üzemei is; igaz, Európa országai és az Amerika által bevezetett gazdasági szankciók következtében számos külföldi autógyártó bezárta azokat. Hagyományos ágazat a **vasúti gördülőállomány gyártása**, amelynek fejlődését meghatározta a vasutak tömeges építése a szovjet időkben. A mozdonyok és vagonok gyártása Közép-Oroszországban található (*Brjanszk*, *Tver*, *Mityicsi*), az Urálban (*Nyizsnyij Tagil*), északnyugaton (*Szentpétervár*) és Szibériában (*Abakán*, *Novoaltajszk*). A **hajógyártás** fejlődése ugyanúgy a tengeri és folyami hajózás régi hagyományainak köszönhető. Az ország a teher- és utasszállító hajók széles választékát gyártja (több mint ezer üzem), többek között jégtörőket, tartályhajókat, szárazrakomány-hajókat, hadihajókat, tengeralattjárókat stb. A tengeri hajógyártás vidéke a Barents-tenger (*Murmanszk*), a Japán-tenger (*Vlagyivoszto*) és a Balti-tenger (*Szentpétervár*) partvidéke; a folyami hajógyártásnak a *Volga-mellék*, *Nyugat-Szibéria* és a *Távol-Kelet*. A mezőgazdasági termőföldek hatalmas területei meghatározták a **traktorgyártás** és a **mezőgazdasági gépgyártás** fejlődését. A traktorgyártás a fő mezőgazdasági övek közelében található és egyidejűleg orientálódik a kohászati központokra. A gabonabetakarító kombájnok gyártását az Észak-Kaukázusban, *Szibéria* déli részén és a *Távol-Keleten* hozták létre; a len-betakarító és burgonyaszedő kombájnok gyártását *Közép-Oroszországban*. A **légi- és űreszközök gyártása** Oroszország európai részén összpontosul. A legnagyobb központja *Moszkva*. A legnagyobb fejlődést a haditechnika gyártása érte el (helikopterek, vadászgépek, haditeherszállító repülőgépek, stratégiai és taktikai rakéták). Oroszország rakétahordozókat és űrhajókat is bocsát ki. Ugyanakkor a polgári repülőgépek gyártása nem versenyképes Európa országaival és Amerikával.

72. ábra. A „Norilsk-nikkel” bányászati-kohászati kombinát a világ egyik legnagyobb vállalata nikkell, réz, kobalt és más fémek termelésében.

Az **elektronika és a rádiótechnika** viszonylag gyenge ágazata az orosz gépgyártásnak. A vállalatok vonzódnak a szakképzett munkaerő felé, általában azokon a vidékeken, ahol oktatási és tudományos tevékenység összpontosul. A számos központ között kiemelkedik *Moszkva, Szentpétervár, Voronyezs, Novoszibirszk*. Fontos jelentősége van fejlődésükben a közvetlen külföldi befektetéseknek, amelyeknek köszönhetően technika és speciális futószalagok érkeznek az országba.

A **kőolaj-feldolgozó ipar** az európai részen összpontosul (*Rjazany, Nyizsnyij Novgorod, Szamara, Jaroszláv, Ufa* és mások). Az ázsiai rész területén nagy kőolaj-feldolgozó központok alakultak ki: *Komszomolszk-na-Amure, Habarovszk*.

Oroszországnak hatalmas nyersanyagbázisa van a **vegyipar** fejlődéséhez. A legfontosabb termékek: műtrágyák, műanyagok, kaucsuk. Ugyanakkor a leginkább technológiai irányvonalak – gyógyszeripar és mikrobiológia – jelentősen elmaradnak a világ fejlett országainak hasonló ágazataitól. A műanyagok és műszálak gyártása a *Volga-melléken, Nyugat-Szibériában, Közép-Oroszországban* és az *Urálban* alakult ki.

Jelentős erdőterületeinek köszönhetően (erdők fedik az ország területének 40 %-át, a fakészletek többnyire Szibéria és a Távols-Kelet erdőiben összpontosulnak) Oroszországnak fejlett **fafeldolgozó- és cellulóza-papíripara** van, amelyhez a bútorgyártás, a fa építőanyagok gyártása, a furnérgyártás, a cellulóza-, papír- és kartongyártás tartozik. Csaknem mindenhol megtalálható a **szövetek-, ruhafélék-, lábbelik-** és élelmiszerek gyártása. Különös fejlődést ért el a **halfeldolgozó ipar**. A nyersanyag oroszlánrészét a Csendes-óceán és tengerei biztosítják. A feldolgozást úgy a tengeren, mint a szárazföldön valósítják meg. A haltermékek több mint felét a Távols-Keleten állítják elő. Az európai részen jelentős halfeldolgozó központ *Murmanszk* és *Kalinyingrád*.

73. ábra. Kirov-Csepecki vegyipari kombinát

PRIMER SEKTOR. A fejlett országok többségétől eltérően, a primer szektor meghatározója Oroszország gazdasági jólétének. A nemzeti jövedelem jelentős része a nyers kőolaj, a földgáz és a kőolajszármazékok exportjából képződik. Ezért játszik ilyen fontos szerepet a bányai ipar, különösen a kőolaj- és a földgázipar.

A **kőolajipar** fejlődése az ország kőolajvidékeire alapozódik, amelyek között a legfontosabbak: a *Nyugat-Szibériai*, a *Volga-Uráli*, az *Észak-Kaukázusi*, a *Tyiman-Pecsorai* nagy készletekkel a tengeri selfen és a *Szahalini selfövezetén*. A kőolaj-kitermelés csökkenése ellenére az utóbbi években, Oroszország továbbra is a világ vezető állama a volumene alapján. A **földgázipar** fő vidéke *Nyugat-Szibéria*, ahol

az orosz földgáz 85 %-át termelik ki. A második vidék az *Orenburgi-Asztrahányi földgázmező*. A jövőben növekedni fog a *Barents-tenger selfövezetének* szerepe. A gázkitermelés terén Oroszország a második helyet foglalja el a világon és nagy beszállító sok európai ország piacára. A **szénipar** továbbra is fontos szerepet játszik az energetikai nyersanyag beszállítójaként a villamos energetika és a kohászat számára. A szénkitermelés terén Oroszország a harmadik helyen van a világon Kína és az USA mögött. A legfontosabb szénmedencék: a *Kuznyecki*, a *Kanszk-Acsinszki* és a *Pecsorai*. A szén több mint felét Oroszországban külszíni módszerrel bányásszák, ami negatív ökológiai következményekkel jár.

Vasérc kitermelésével foglalkoznak a *Kola-félszigeten*, *Karéliában*, *Nyugat- és Kelet-Szibériában*, az *Urálban*, *Távol-Keleten*. A legnagyobb lelőhelyek a *Kurszki Mágneses Anómália* vidékén helyezkednek el. Kitermelik a **színesfémek érceit** is: **rézércet bányásznak az Urálban; bauxitot Oroszország északnyugati részén, az Urálban és Kelet-Szibériában; nikkelt és kobaltércet Szibériában; polimetallikus ércet a Bajkálontúlon és a Távol-Keleten; aranyat Jakutföldön a Kolimán és Csukotkán.**

A terület nagy méretei és a talaj- és éghajlati viszonyok változatossága miatt Oroszországnak jelentős a **mezőgazdasága**, a termőföldi erőforrások hatalmasak, viszont a termelékeny mezőgazdasági termőföldek az egész földterület mindössze 13 %-át teszik ki. A szántóföldek fő része Oroszország európai részén, az Urál déli részén és Szibériában található. Fejlődéséhez az éghajlati viszonyok kevésbé kedvezőek: a vegetációs időszak rövid, elterjedt az örök fagy, a talajok természetes termékenysége alacsony.

Az állattenyésztés aránya 65 % és lehetőség van a növekedésére. Szerkezetében vezető szerepe van a szarvasmarha-tenyésztésnek. A szarvasmarha-állomány alapján Oroszország a világ tíz élenjárójához tartozik, ugyanúgy, mint a fő termékeinek, a tej és a hús termelésében. A fejlődés magas szintje jellemző a sertés-tenyésztésre is, amely a gabona- és a burgonyatermesztés vidékein, valamint a nagyvárosokban elterjedt. A félsivatagos és hegyvidéki területeken dominál a finomgyapjas és cigája irányú juhtenyésztés.

A **növénytermesztésben** vezető helyet foglal el a gabonatermesztés, amelyben a búza dominál (a gabonafélék össztermelésének 50 %-áig). A vetésterületek többségét (*Volga-mellék*, az *Urál és Szibéria déli vidékei*, a *nem fekete-földű övezet*) a tavaszi vetésűek foglalják el. Az őszi búza hozama és minősége

A világ térben és időben

Földgáz óriás

Oroszország legnagyobb vállalata és az egyik legnagyobb a világon a „Gazprom”. Az állam kezében van a részvények több mint 50 %-a, irányítását teljesen Oroszország kormánya koordinálja. A „Gazpromra” esik a világ földgáz-kitermelésének 11 %-a és az oroszországinak 66 %-a. A vállalat monopolhelyzetű beszállító Európa nyolc országába.

74. ábra. Kőolaj- és földgázlelőhely a Jamal-Nyenyeci körzetben (Nyugat-Szibéria)

jóval magasabb, de nem tud ellenállni az orosz fagyoknak, ezért csak Észak-Kaukázusban vetik. Foglalkoznak rozs és árpa vetésével is. A gabonafélék hozama alapján Oroszország a világ öt legnagyobb termelőjéhez tartozik. Ennek ellenére az ország a gabona nagy mennyiségét szállítja be az USA-ból, Kánadából, Kazahsztánból és Ukrajnából. Az ipari növényeket külön elterjedési területeken termesztik: a napraforgót a *nem feketeföldű övezetben* és Észak-Kaukázusban, a lent az európai rész nyugati területein, a cukorrépát a *nem feketeföldű övezetben*, a *Volga-melléken* és Észak-Kaukázusban. Az ipar és a lakosság szükségleteit ipari növénykultúrákból nem tudják kielégíteni. *Közép-Oroszországban* burgonyát termesztnek. Ugyanott csaknem mindenféle zöldséget is termesztnek. A gyümölcsstermelésnek és a szőlészetnek áruértéke csak az ország európai déli részén van.

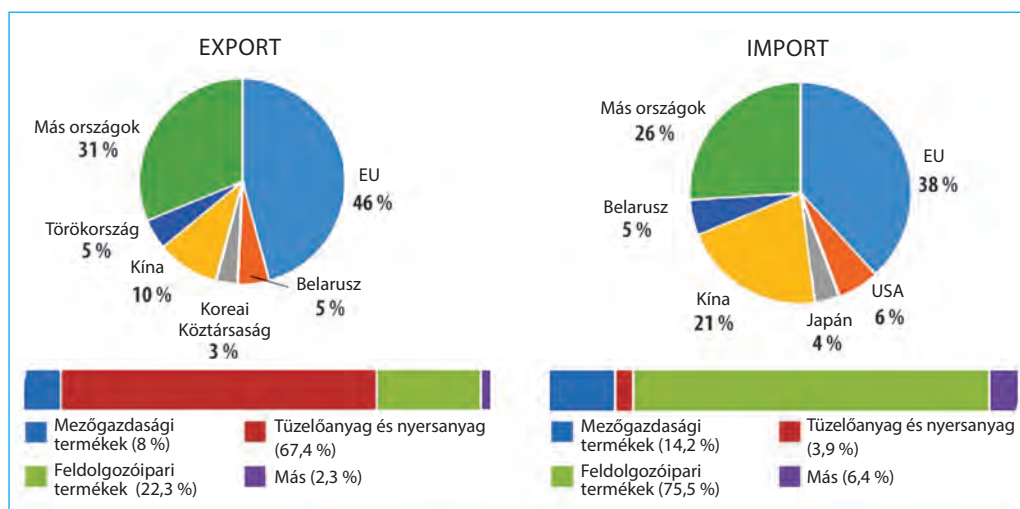
Szómagyarázat

Nem feketeföldű övezet (a nem csernozjomos vidék) – nagy területek, amelyek az Északi-Jeges-óceán partjaitól az erdőssztyepei övezetig, a Balti-tengertől Nyugat-Szibériáig húzódnak, és az ország mezőgazdasági termőföldjeinek 25 %-át tartalmazzák. A nem feketeföldű vidékekhez tartoznak Oroszország Belgorodi, Voronyezsi, Kurszki, Lipceki és Tambovi területei.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Oroszország külgazdasági kapcsolatainak fontos jelentősége van a gazdasági fejlődésben. Az **export** biztosítja az ország GDP-jének közel 1/5-ét. Több mint fele a kőolajra és a kőolajszármazékokra esik. Szintén fontos szerepük van a vas- és színesfémeknek, gabonának, műtrágyáknak, halnak és haltermékeknek, fémes érceknek, a szerves és szervetlen kémia termékeinek.

Az **import** termékekhez tartoznak az ipari berendezések, szerszámgépek, közlekedési eszközök, gyógyszeripari termékek, optikai és orvosi eszközök, acél, műanyagok, fémmegmunkáló termékek, hús, gyümölcsök. A közvetlen külföldi összbefektetések Oroszország gazdaságába elérik a 480 milliárd USA dollárt (2017-ben), az orosz befektetéseké külföldön 443 milliárd. A szolgáltatásokkal való külkereskedelem jelentéktelen.

Az Orosz Föderáció hosszú ideig *Ukrajna* vezető külkereskedelmi partnere volt. Ezt szoros termelési-értékesítési és technológiai kapcsolatok határozták meg az ukrán és az orosz ipar között, ami még a szovjet időkben alakult ki. Ukrajna és Oroszország piacainak kölcsönös függőségét a fogyasztási termékek minőségi előírásainak összeegyeztethetősége szilárdította meg, amely gyökeresen különbözött a nyugati országokban elfogadott előírásoktól. Fontos szerepet játszottak a földgáz, a kőolaj és kőolajszármazékok, az ipari és közlekedési berendezések, gépkocsik és fogyasztási cikkek beszállításai Oroszországból. Ukrajna Oroszország piacára az ipari és mezőgazdasági termékek széles választékát szállította. Viszont a gazdasági viszonyok élesen megváltoztak a Krím Oroszország általi megszállásának és a kelet-ukrajnai fegyveres agresszió következtében. Ennek eredményeként az ukrain export és import Oroszországból jelentősen csökkent. Ugyanígy csökkent a befektetési aktivitás az országok között.

75. ábra. A külkereskedelem szerkezete és iránya Oroszország termékeivel (2017-ben)

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Magyarázzátok meg, a nagy VEM-ek miért összpontosulnak Oroszország ázsiai részén, az AEM-ek pedig az európain.
2. Milyen ágazatokra szakosodik Oroszország színesfém-kohászata? Min alapszik a fejlődésük?
3. Miben rejlenek az orosz gépgyártás szerkezetének és fejlődésének sajátosságai?
4. Oroszországnak hatalmas a nyersanyagbázisa a vegyipar fejlődéséhez. Milyen ásványkincsek szolgálnak nyersanyaggal számára? A felhasználásukkal kapcsolatos milyen ágazatok fejlődnek?
5. A bányáipar miért meghatározója Oroszország gazdaságának? Milyen ásványkincsek kitermelése játszik különösen fontos szerepet?
6. Milyen Oroszország állattenyésztésének és növénytermesztésének szakosodása? Milyen tényezők hatottak erre?

VITATÉMA

Ukrajna és Oroszország külgazdasági kapcsolatai

Milyenek voltak és hogyan változtak meg az utóbbi években a gazdasági kapcsolatok Oroszország és Ukrajna között? Mi lett az oka a változásoknak? Szerintetek milyen politikák kellene Ukrajnának folytatnia a külgazdasági kapcsolatokban Oroszországgal? Alakítsatok ki 2-3 csoportot, amelyek érvelve állnának ki különböző pozíciók mellett.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Jellemezzétek a közlekedési gépgyártás fő ágazatainak fejlődési sajátosságait és elhelyezkedését: 1. csoport – autógyártás; 2. csoport – hajógyártás; 3. csoport – a vasút gördülőállományának gyártása.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A vaskohászati termelés szerkezete és térbeli szerveződése Európa országaiban

II. FEJEZET

ÁZSIA

1. téma. ÁZSIA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. ÁZSIA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** Ázsia jelenlegi politikai térképéről, szubrégióiról és országairól, amelyek elhelyezkednek rajta, az államközi konfliktusok vidékeiről és a terrorizmus megnyilvánulásairól, ezek megoldásának módjairól, Ukrajna kapcsolatairól az ázsiai országokkal;
- **tudomást szereztek** az ásványi erőforrások kitermelési vidékeiről, a fákészletezésről, a legnagyobb iparvidékekről, a tengeri kikötőkről, a légi csomópontokról, a pénzügyi központokról, az ázsiai világvárosokról, az ázsiai országok nemzetközi szakosodásáról;
- **megtanuljátok** megkülönböztetni Ázsia országainak típusait a gazdasági fejlődés szintje alapján, értékelni az ASEAN és az Arab Államok Ligájának szerepét a régióban, jellemezni az urbanizációs folyamatokat és a gazdaság jelenlegi állapotának főbb jellemzőit az ázsiai országokban;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni a természeti viszonyok és az erőforrások hatását az országok gazdaságának fejlődésére, a TNK-k hatását helyükre a nemzetközi földrajzi munkamegosztásban, összehasonlítani a mezőgazdaság szakosodását és Ázsia szubrégióinak gazdasági fejlődését;
- **kompetenciákat szereztek** a szociális tudományokban az információs-digitális, polgári vállalkozói szellem terén, az ökológiai műveltségben, az ázsiai kultúra szférájában és a régió népeinek mentalitásában.

19. ÁZSIA GAZDASÁG-FÖLDRAJZI FEKVÉSE

- Emlékezzetek vissza, milyen ókori civilizációk és államok léteztek Ázsiában.
- Nevezzétek meg a számotokra ismert mai államokat, amelyek Ázsiában helyezkednek el.

GAZDASÁG-FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS. Ázsiának van a világon a legnagyobb területű és népességszámú régiója (a szárazulat 30 %-át, Eurázsia 80 %-át foglalja el). Az ázsiai térségekben képződtek az emberiség történelmének első földművelő civilizációi, államképződményei, hatalmas vallások, amelyek világméretűvé váltak. Hála a kiemelkedő ázsiai tudósoknak és kutatóknak, kitalálták a számlálási rendszert, amelyet ma is használnak, a változatos írástudás rendszereit, a puskaort, a selymet, a fazekasság és a fémolvasztás módszereit, az öntözést, megismerték a csillagok járásának törvényeit, számos mezőgazdasági növénykultúra és háziállat kiválogatását végezték el. Ázsiában található a legtöbb fejlődő ország, amelyekre jellemzők a feltűnő ellentétek: ezek mesésen gazdag arab kőolaj-kitermelő monarchiák és a világ legszegényebb országai. Különálló közülük *Japán* – a mai világ egyik vezető országa. Teljes hangon érezteti magát a fő ázsiai „sárkány” – *Kína*. Beláthatatlan térségein található a bolygó szárazulatának legmagasabb és legalacsonyabb pontjai – a *Csomolungma* (Mount Everest, 8 850 m) és a *Holt-tenger* szintje (– 400 m). A legtávolabbi északi és déli pontjai között mindegyik éghajlati öv és az északi félteke természeti övezetének, valamint a magassági öveződésnek mindegyik változata megtalálható. A bővizű folyóknak a legnagyobb a vízpotenciálja a világon. Szintén Ázsiában található a világ legnagyobb (*Kaszpi-tenger*) és legmélyebb (*Bajkál*) tava. Összességében ennek a régióknak vannak a világ legnagyobb ásványi erőforrás-készletei. Ázsiában él a Föld népességének több mint 60 %-a. Ez különleges jelentőséget teremt nemcsak a demográfiai, hanem a társadalmi-gazdasági és a politikai folyamatokban, amelyek ott végbemennek.

Az ilyen jellegzetességeknek kombinációja határozza meg Ázsia társadalmi-földrajzi sajátosságait.

Az ázsiai országok földrajzi elhelyezkedésének sajátosságai: a) többségük tengerparti elhelyezkedése, amely kedvezően hat a gazdaságra; b) az esetek többségében az államhatárok nehezen megközelíthető természetes választóvonalakon (hegységek, sivatagok, dzsungel, folyók) haladnak át, amelyek gátolják az intenzív régió belüli kapcsolatok létrehozását; c) egyes országokra jellemző a belső-kontinentális elhelyezkedés és távolság a kereskedelmi utaktól és a termékek értékesítési piacaitól.

A RÉGIÓ ÖSSZETÉTELE. A földi tér ilyen változatosságával Ázsiában kialakult a nemzetiségek, a kultúrák és a civilizációk nagy változatossága. A történelmi események között, amelyek kimutakoztak a régió társadalmi-földrajzi folyamataiban, a legfontosabbak:

Szómagyarázat

A tudományban az egész bonyolult, sokoldalú ázsiai világot nevezik **Keletnek**, elmentében a **Nyugattal**, amelyhez Európát és Amerikát sorolják.

26. táblázat

Ázsia regionális felosztása

Szubrégió	Országok
Nyugat-Ázsia (Közép-Kelet és a Kaukázus országai)	Törökország, Izrael, Irak, Irán, Afganisztán, Omán, Kuvait, Katar, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek, Jordánia, Libanon, Szíria, Palesztina, Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán és mások.
Közép-Ázsia	Kazahsztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kirgizisztán.
Dél-Ázsia	India, Pakisztán, Banglades, Nepál, Srí Lanka, Maldív-szigetek és mások.
Délkelet-Ázsia	Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld, Vietnám és mások.
Kelet-Ázsia	Kína, Mongólia, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KNDK), Koreai Köztársaság, Japán.

¹ Kelet-Ázsiához sorolják politikai-földrajzi értelemben Közép-Ázsia keleti részét, mert ezek Kína keleti tartományai, viszont Észak-Ázsia (Szibéria és a Távols-Kelet) Oroszország területének része, amelyet Európában tartanak számon.

Világrekordok

A kínai állam és civilizáció már több mint 4 ezer éve létezik, a japán 2 ezer éve, az iráni hasonlóan – több mint 2 ezer éve.

- Ázsiában alakultak ki a világ első civilizációi – Közép- és Közép-Keleten, Kelet-Ázsia nagy folyamainak völgyében, az Indo-Gangeszi-alföldön stb.;
- Ázsiában jelentek meg a fő világvallások – a buddhizmus, a kereszténység, az iszlám;
- Ázsiában képződtek az első történelemből ismert államok.

Ázsiában számos szubrégiót különböztetnek meg (26. táblázat).

ÁZSIA CIVILIZÁCIÓI. Ázsiában alakultak ki a legősibb civilizációk, amelyekben az első államképződmények fejlődtek ki. Időszámításunk előtt a III. évezred végétől a II. évezred közepéig úgy a *Tigris* és az *Eufrátesz* folyók között (Mezopotámia) Közép-Keleten, mint a Nílus völgyében Afrikában, a szántóföldi gazdálkodás és kultúra ősi közösségei képződtek, amelyek társadalmakká fejlődtek, és megalakították a világ első államait. Az i. e. II. évezred közepétől földművelő civilizáció alakult ki az *Indo-Gangeszi-alföldön*. Ugyanígy kulturális és államisági közösség képződött Ázsia keleti részén a *Huanghe völgyében*. Az ismeretek és a készségek Mezopotámiából és Egyiptomból az egész benépesített földeken elterjedtek a Földközi-tenger partjai mentén és Közép-Kelet völgyeiben. Ázsia keleti részén számos államképződmény, amelyek a Huanghe és a Jangce völgyeiben alakultak ki, végül is összeállt a *Kínai Államba*, amelynek kulturális hatása kiterjedt Közép-Ázsiára, Koreára, Japánra és Eurázsia déli részére.

Ázsiában az évezredek folyamán kialakultak, megerősödtek és később eltűntek hatalmas államok és birodalmak. Közép-Kelet középső részén (a mai Irán területe) és Közép-Ázsia déli részén i. e. az I. évezredben alakult meg a *Perzsa Birodalom*, amely agresszív területszerzéseket folytatott a Földközi-tenger térségében, amíg meg nem állította a görögök hősies ellenállása. Az államalapítások nagy erőfeszítései Nyugat-Ázsiában kapcsolatban voltak az iszlám terjeszkedésével. A VII. század elejétől az Arab Állam, amely az Arab-félszigeten képződött, átalakult teokratikus világbirodalommá (kalifátussá) *Bagdad*

fővárossal, ahol a hódító hadjáratok után területére kerültek a Közép-Kelet országai, Egyiptom és Észak-Afrika.

Az iszlám világ politikai vezetését a középkorban a törökök vették kezükbe, és a legjelentősebb állami képződménnyé vált az *Oszmán Birodalom*. A XIV–XVI. század folyamán a török-oszmánok, amelyek Közép-Ázsiából jöttek, megállapodtak az Anatóliai-félszigeten, meghódítva a Balkánt és Görögországot, a Földközi-tenger keleti részét, Észak-Afrikát, ellenőrizték a Krími kánságot.

Ázsia füves sztyeppéi – a Sárga-tengertől Kelet-Európa déli részéig – hazája volt a lovas népeknek, amelyek törzsekbe csoportosultak, később hordákba. Legeltető állattenyésztéssel foglalkoztak. Hatalmuk és szervezői képességük elősegítették „sztyeppi birodalmak” létrehozását – nagy területű államokat szövetségi alapokon. A hordák hullámokként vágattak át a sztyeppéken. A hunok (i. e. I. évszázad) a Kaszpi-mellék és a Fekete-tengermellék sztyeppéin keltek át a Kárpátokig, arra kényszerítve Bizáncot és Rómát, hogy számoljanak velük. A leghatalmasabb sztyeppi birodalmat a mongolok hozták létre. A XIII. század elején Temüdzsin kán, miután kiirtotta ellenfeleit, **Dzsingisz nagykán** lett, egyesítette és elindította Közép-Ázsia mongoloid törzseit a világ meghódítására. Rövid időn belül Ázsia sztyeppéi és sivatagjai a Sárga-tengertől a Kaszpi- és a Fekete-tengerig a mongol lovak patái alá kerültek. Később a nagy kán leszármazottai négy birtokterületen kezdtek uralkodni: a Kína által ellenőrzött *Mongóliában*, ahol évszázadok alatt a **Jüan** (XIII–XIV. század) mongol dinasztia uralkodott; a *Dzsagataj állam* kontrolálta Dzsungáriát, Kaszariát és Kelet-Kazahsztánt; Közép-Ázsia mongol urai meghódították Perzsiát és államot alapítottak, amelynek vezetője, Timur Szamarkandból (**Tamerlán**) kísérletet tett a mongol világbirodalom egyesítésére. A későbbiekben szétverték a Delhi szultanátust és megalakították a *Mogul Birodalmat* Indiában (XVI. és a XVII. század eleje); a Kelet-európai-síkság déli és középső részét egy bizonyos ideig az *Arany Horda* ellenőrizte (XVI. század).

A civilizáció fejlődésével Ázsiában államok és birodalmak keletkeztek és tűntek el, azonban változatlan maradt a fejlődés a kultúrában és a gazdaságban. A XVI. században a régió gazdasági potenciálja elsősorban Kína, India és a muzulmán világ országainak kulturális és gazdasági civilizációs előtörésének köszönhetően, arányos volt az európai országok gazdaságának nagyságrendjével. Addig az időig már több évszázada a kontinensen létezett a *Nagy Selyemút* kommunikációs hálózata, amelyen karavánok haladtak áruféleségekkel Kínából (selyem, porcelán, akkori ipari termékek) Közép-Ázsián keresztül Közel-Keletre, Indiába, a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partvidékére.

A XVI. században az európai hajósok felfedezték az utat Ázsiába. Kihasználva előnyeiket a haditechnikában, a hajózásban és az ipari technológiákban, a XVI–XVIII. században hatalmas gyarmatbirodalmakat hoztak létre. Az elsők között volt *Portugália*, később *Hollandia*, *Nagy-Britannia*, *Franciaország*. Az *Orosz Birodalom* kelet felé haladt a Csendes-óceánig, gyarmatosítva Szibériát, majd déli irányban, gyarmatosítva Közép-Ázsiát. Az ázsiai országok többségének, amelyek egy bizonyos időre a gyarmatosítás árnyékába kerültek, a függőség

76. ábra. Szent Sír-templom Jeruzsálemben a Golgotán, Jézus Krisztus keresztre-feszítésének és sírjának helye (Izrael)

77. ábra. Kába kőépülete Mekka szent nagymecsetjében az iszlám fő szentélye (Szaúd-Arábia)

78. ábra. A Mahábódhi templom Bodh-Gaja városban a buddhizmus legnagyobb szentélye

idői csak a XX. században fejeződtek be. Ugyanakkor uralkodásuk éve alatt a gyarmatosítóknak nem sikerült megtörni az ősi civilizációk hagyományos kultúráját.

A VILÁGVALLÁSOK MEGJELENÉSE. Ázsiában jelentek meg a fő világvallások, amelyek tanai és filozófiai nézetei lettek a szellemi megalapozói a legismertebb mai civilizációknak.

A Földközi-tenger keleti részén alakult ki a **kereszténység**, amely később a világ összes régiójában elterjedt. **Jézus Krisztus** születési évét fogadták el a keresztény időszámítás első évének, amelyet az egész világ elfogadott. A kereszténység szent helyei lettek azok, amelyek kapcsolatosak voltak Krisztus földi életútjával az ázsiai *Jeruzsálemben*, *Názáretben* (jelenleg Izrael Állam), *Bethlehemben* (a részben elismert Palesztina Államban) és mások.

Az Arab-félszigetről terjedt el az **iszlám (muzulmán)** – a Közel-Keleten, Közép-, Dél- és Délkelet-Ázsiában, Észak-Afrikában széleskörűen elterjedt vallás. Az iszlám tanait (alárendeltség Allah, vagyis az Isten hatalmának) **Mohamed próféta** (570–632) hirdette ki látomásai alapján. Az Allah dicsőségéről és a hit alapjairól szóló igehirdetések után elhagyni kényszerült *Mekkát* és elvándorolni 622-ben *Medinába* (Szaúd-Arábia). Ez az év lett a későbbiekben elfogadva a muzulmán időszámítás első évének. A szenthelyek ezekben a városokban és Irakban az iszlám szent helyei.

A **buddhizmus** a legrégebbi világvallás, amely Indiában alakult ki. A vallás tanainak alkotója, **Gautama Buddha** („Felvilágosult”, i. e. 560–483) fogalmazta meg a szellemi élet alapjait, amely lehetőséget adott a felvilágosult hívőknek igazhitű viselkedésükkel az élet után belépni a nirvanába (nyugodtság állapota). Számos tanítvány

és a követők milliói terjesztették el a buddhizmust egész Dél-, Kelet-, Délkelet-Ázsiában és Közép-Ázsia egy részén. A buddhisták szent helye *Bodh-Gaja* város (India), ahol i. e. a III. évszázadtól létezik a templom azon a helyen, ahol a tudás fája (Bodhi) alatt Buddhára szállt a felvilágosodás.

A XX. és a XXI. század határán Ázsia jelentős szellemi, emberi és erőforrás-potenciálja újjáéledt. A régióhoz tartozó országok további fejlődésének fő lehetőségei – kihasználni az óriási munkaerőforrásokat, amelyeknek egy része magas oktatási szinttel és tudományos felkészültséggel rendelkezik, valamint a gazdag természeti erőforrásokat.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Ázsia gazdasági-földrajzi fekvését. Mutassátok meg a térképen az Ázsiában található rekordértékű természeti objektumokat.
2. Nevezzétek meg Ázsia gazdaság-földrajzi fekvésének jellegzetességeit, amelyek meghatározzák a régió társadalmi-földrajzi törvényszerűségeit.
3. Milyen történelmi események mutatkoztak ki az ázsiai régió társadalmi-földrajzi folyamatain?
4. Hozzatok fel példákat Ázsia országaira, amelyek létezésének történelmét évezredekben lehet mérni. Mutassátok meg a térképen.
5. Milyen fő világvallások alakultak ki Ázsiában? Milyen más ismert vallások hazája ez a régió?

- 6*. Az európai költészetben szállóige volt: „A Nyugat az Nyugat, a Kelet az Kelet! És nem lehetnek együtt soha ...”. Miben változott a helyzet a XXI. században, a globalizáció időszakában?

20. A SZUBRÉGIÓK POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI

- Emlékezzetek vissza, milyen szubrégiókat különböztetnek meg Ázsiában. Mutassátok meg a térképen.
- Milyen kormányzati és államformák terjedtek el Európa országaiban?

NYUGAT-ÁZSIA. Ehhez a szubrégióhoz tartoznak a Közép-Kelet (Közel-Kelet és Délnyugat-Ázsia) és a Kaukázus (*Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia*) országai. A Közép-Kelet országai az *Arab-* és a *Kisázsia- (Anatóliai) félszigeten* helyezkednek el az *Elő-ázsiai felföldek* és a *Szíriai-palesztin hegygerincek* mentén, a *Tigris* és az *Eufrátesz folyók* völgyében. A *Fekete-* és *Kaspi-tenger* között elhelyezkedő kaukázusi országok gazdaság-földrajzi fekvésének kedvezőségét a kényelmes kijáratuk határozza meg Kelet-Európa és Közép-Ázsia irányában. Nyugat-Ázsia az emberi történelem születésének központja. Ott képződtek az első ismert államok, kitalálták az ábécét, öntözéses földművelés terjedt el. Ott alakultak ki a világvallások: kereszténység, iszlám, judaizmus. A nyugat-ázsiai területeken keresztül ősidőktől kezdve húzódtak a Közép-Ázsiát és Európát összekötő utak.

Jelenleg ez a világ egyik legellentmondásosabb, geopolitikailag instabilabb, gazdaságilag nem egyforma szubrégiója. Társadalmi fejlődését évtizedek alatt három fő tényező határozta meg: a kőolaj, az állam vezető szerepe a gazdaságban és az etnikai és vallási konfliktusok. Konfliktusvonalak, többek között szá-

A világ térben és időben

„Arab tavasz”

Az utóbbi években a helyzet Közép-Keleten kiélesedett az „Arab tavasz” eseményei miatt. Szíriában ez hosszantartó konfliktusba torkollott, az ú. n. Iszlám állam megjelenésével pedig Szíria és Irak területén tovább bonyolódtak.

mos arab ország (*Szíria, Jordánia, Libanon, Palesztina* stb.) és *Izrael* közötti arab-izraeli szembenállás; a kurdok problémája *Törökországban, Szíriában* és *Irakban*; vallási ellentétek *Irakban*; politikai ellentmondások *Irán* és a Nyugat országai között és mások. Közép-Kelet országai talán a legtöbbet szenvednek a terrorizmus különféle formáitól. Geopolitikai aspektusban gyakran nevezik a „világok kereszteződésének” és hozzáteszik, hogy ott

állandóan „... puskapor- és kőolajszag van”. Nyugat-Ázsia a világ fejlett országainak, többek között az USA, Oroszország és az EU geopolitikai érdekeinek objektuma, mint egyike a világ olajexportálóinak és a jelentős migrációs folyamatok keletkezési helye.

Különbözőek a szubrégió politikai-földrajzi jellegzetességei is: vannak helyek monarchikus és köztársasági államformákkal. Az abszolút monarchiák példái: *Szaúd-Arábia* (teokratikus), *Omán*; alkotmányos monarchiák: *Egyesült Arab Emírségek*; köztársaságok: *Izrael, Szíria, Irán, Azerbajdzsán, Örményország, Grúzia*. Fokozatosan a régió számára hagyományos tekintélyuralmú társadalom-szervezési formáihoz csatlakoznak a Nyugat demokratikus normái. A legszorosabb kapcsolatokat Európával *Törökország* tartja fenn, amely jelenleg tagjelölti státusszal rendelkezik az EU-csatlakozáshoz.

KÖZÉP-ÁZSIA. Szubrégió hatalmas területtel Eurázsia középső részén. Sztyeppi része *Mongóliától Kazahsztánig* (és tovább a fekete-tengermelléki sztyeppekig) a vándorló népek vidéke volt. Délen pedig a folyóvölgyek és az oázisok ősidőktől kezdve az öntözéses földművelés központjai voltak, amely kapcsolatban volt a legeltető állattenyésztéssel a környező hegyvidékeken. Ott érezhető volt a közvetett civilizációs hatás nyugat (*Horezm, Szogdia, Fergana-medence* és mások) vagy kelet felől (*Hszingcsiang, Tibet*). Az utóbbi kétez évben a szubrégió keleti része Kína és Mongólia fennhatósága alatt állt. A *Szajánok, Altáj, Tien-san* és *Pamír* hegygerincei természetes határvonalként szolgáltak a szubrégió keleti és nyugati részei között; igaz, időnként átjutottak rajta a sztyeppi népek (hunok, avarok, mongolok stb.) nyugat felé vonulva. Közép-Ázsia nyugati része a *Perzsa Birodalom* és az *Arab Kalifátus* hatása alatt állt, amely időktől fogva ott az iszlám terjedt el.

A XIII. századtól Közép-Ázsiát megosztották Dzsingisz nagykan rokonainak örökölt birtokai között. A déli részt egyesítette saját birodalmába Tamerlán és bővíteni kezdte a szomszédok rovására, azonban halála után szétesett. A szubrégió sztyeppi részén a XIV. század elején alakult meg a *Kazah Kánság*. Ugyanakkor az egyesített üzbég törzsek meghódították az Amudarja és a Szirdarja folyóközét Horezmmal együtt, a tadzsikokkal benépesített *Kelet-Buharát*. Fokozatosan az üzbégek etnikai neve kiterjedt a türk nyelvű népre, amely a folyóközben élt.

A közép-ázsiai földek Oroszországhoz való csatolása több mint másfél évszázadig tartott és csak a XIX. század végére fejeződött be. Egyes területek önként csatlakoztak, viszont az esetek többségében a földek csak a helyi kánok és emírek elleni hadműveletek után „csatlakoztak” Oroszországhoz. A forradalom Oroszországban 1917-ben kedvezett a nemzeti-felszabadító harc kibontakozására Közép-Ázsiában. Azonban újra létrehozni az elvesztett államiságot csak a Szovjetunió szétesése után sikerült: Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán és Türkmenisztán, amelyek 1920-ban jelentek meg a politikai térképen a Szovjetunió részeként és csak 1991-ben váltak függetlenné.

DÉL-ÁZSIA. A szubrégióhoz azok az országok tartoznak, amelyek a *Himalájától* délre helyezkednek el és a szomszédos szigeteken az Indiai-óceánban. Dél-Ázsiának központi a fekvése az *Indiai-óceán* medencéjében, fontos tranzit-utak közelében, amelyek összekötik Európát és Közép-Keletet Kelet-Ázsiával és Ausztráliával. A szubrégió északi részén Kínával az országoknak szárazulati határai vannak, amelyek a fő *Himalájai gerincen* húzódnak, csaknem teljesen átjárhatatlanok és máig nem demarkálódtak. A dél-ázsiai országokra jellemző a jelentős történelmi egységesség. Az i. e. II. évezredben a Fekete-tengermellékről Közép-Ázsián át árja (indoiráni) népek vándoroltak Hindusztánba. A félsziget mélyébe haladva asszimilálódtak, vagy kiszorították a dravida törzseket

A világ térben és időben

Állami nyelv

Dél-Ázsiában több mint 500 nemzetiséget számlálnak, amelyek képviselői különböző nyelveken beszélnek, ezért nagyon fontos az ország számára az államnyelv bevezetése. Például, Indiában az irodalmi hindi (hivatalos státusszal rendelkezik még az angol és a szanszkrit – ősi „halott” nyelv), Pakisztánban az urdu, Sri Lankán a tamil és a szingaléz.

délebbre. Ezért ma is Banglades, Pakisztán, *Maldívok*, valamint *India*, *Srí Lanka* és *Nepál* népességének nagy része indoíráni (hindi, bengáli, bihari, pendzsáb, maráth stb.) és iráni (pustuk, beludzok) – az indoeurópai nyelvcsalád képviselői. Csak India déli részén és Srí Lanka északi részén vannak többségben a dravida nyelvcsalád képviselői (tamilok és teluguk).

A kapitalista éra előtt Dél-Ázsiában számos feudális állam létezett, amelyek abban az időben viszonylag magas társadalmi-gazdasági fejlődési szinttel rendelkeztek. I. e. a VI. évszázadtól az Indus-Gangeszi-alföldön arija államok kezdtek kialakulni. Akkor keletkezett a buddhizmus, amely államvallássá vált. A III–V. században Hindusztánban a hinduizmus elkezdte kiszorítani a buddhizmust. A VIII. századtól kezdett az iszlám beszivárogni, amely idővel elterjedtté vált az Indus völgyében, a Gangesz és a Brahmmaputra torkolatvidékén, Kasmírban. A XI. századtól Dél-Ázsia a szomszédos türk uralkodók hódítási objektumává vált: A *Nagy Mogulok Birodalma* elfoglalta a mai Afganisztán, India, Pakisztán és Banglades földjeit és a brit gyarmatosítók XIX. századi bejöveteleig létezett. Épp ennek a birodalomnak szétesése adott lehetőséget az akkoriban viszonylag fejlett területek európai gyarmatosítására.

A XIX. század folyamán Nagy-Britannia Dél-Ázsiában létrehozta a legnagyobb gyarmatosított birtokait, a brit gyarmatbirodalom gyöngyszemét, amelyhez hozzátartoztak a mai *India*, *Pakisztán*, *Banglades*, *Mianmar* (korábbi Burma), *Sri Lanka* területei. A második világháború után Nagy-Britannia kénytelen volt megadni a függetlenséget gyarmatainak. A független országok területi elhatárolása határkonfliktusokhoz vezetett. Egyesek közülük, mint az India, Pakisztán és Kína között felosztott Kasmír problémája, nem oldódott meg a mai napig. Megoldatlan probléma maradt a határ kijelölése India és Kína között.

DÉLKELET-ÁZSIA. A szubrégió Eurázsia félszigeti részére terjed ki, amit északon és nyugaton Kína és India határai korlátoznak, valamint a *Szunda-szigetek* számos szigete Ázsia és Ausztrália között. Stratégiai elhelyezkedése a civilizációk közötti kommunikáció metszéspontján átalakította Délkelet-Ázsiát számos hatássféréért folytatott konfliktus színterévé úgy a szomszédos, mint a távoli országok geopolitikai erői között. Ezek a területek, amelyeken keresztül kereskedelmi utakat fektettek le Európából és a Közép-Keletről a Távol-Kelet felé, valamint periférikusak Indiához és Kínához viszonyítva, már az ősidőktől kezdve az immigráció központjai és a terjeszke-

Világrekordok

Délkelet-Ázsia területe 4,5 millió km², amely egyformán oszlik meg a kontinentális félszigeti rész és a szigetek között.

dés objektumai voltak. Az Indiai-óceánon keresztül jutottak oda az arab és az indiai kereskedők, észak-keletről kínai telepések érkeztek. A XVI. századtól a szubrégióban megjelentek az európaiak, később, a XX. századtól kezdődően az amerikaiak és a japánok. Délkelet-Ázsiában helyezkedtek el Portugália, Hollandia, Nagy-Britannia, Franciaország, Spanyolország gyarmatai, a japánok pedig ideiglenesen megszállták a területeket a második világháború idején. A külföldi beavatkozás és elhelyezkedése a két legnagyobb ázsiai ország (India és Kína) között, hatott a szubrégió jelenkori politikai földrajzára.

A délkelet-ázsiai országok felszabadulását a gyarmati függőség alól „piszkos háborúk” kísérték és belső szociális konfliktusok, amelyek közül egyesek máig nem rendeződtek teljesen. Időnként „Forró pontok” jelei mutatkoznak azokon a területeken, ahol állandóan folynak partizánháborúk: a *Fülöp-szigeteken*, az „arany háromszögben” *Kína*, *Laosz* és *Mianmar* közös határán, amelyet a kábítószer-maffia ellenőriz. A szubrégió konfliktusképességét fokozza a tengeri határok rendszere a tengereken, amelyek Ázsia keleti partvidékét érintik.

KELET-ÁZSIA. Kelet-Ázsia országai az Ázsiai-Csendes-óceáni régió magterülete, amelyhez Dél- és Délkelet-Ázsia, Ausztrália és Óceánia is tartozik. Ez a szubrégió az ősi civilizációk vidéke, amelynek országai a XX. század végén és a XXI. század elején az újjászületés időszakába léptek. A legfontosabb következményévé vált az ú. n. távol-keleti **háromszög** (*Japán – Kína – Dél-Korea*) átalakulása a világ egyik fő erőközpontjává. Ezen országok GDP-jének növekedését, az ágazatok kiemelkedő fejlődését a magas technológiák alapján, a modern tudományos-termelési komplexumok kialakulását, az erőteljes pénzügyi-banki rendszert (Kína és Japán bankjai a világ élenjáró pénzügyi vállalatai között vannak) a külkereskedelmi kapcsolatok fejlődése, a kulturális hatás és a külpolitikai ambíciók növekedése kísérte. Jelenleg a regionális vezetői szerepre két ország pályázik: *Kína* és *Japán*. A növekedés fontos tényezője számukra nemcsak a modern hatalmas gazdasági potenciál (a GDP mutatói szerint a második és harmadik hely a világon), hanem annak ötvözete a világ tudományos és kulturális eredményeivel, valamint az elmélyült helyi történelmi hagyományokkal, amelyek eredete ezer évekkkel mérhető.

Kelet-Ázsiában több geopolitikai konfliktus fészke található. A legdrámaibb a helyzet a *Koreai-félszigeten* a nukleáris potenciálját fejlesztő *KNDK* és a *Koreai Köztársaság* között. Rendezetlen, történelmi hagyaték a *Kína* és a *Tajvan* közötti viszony. Nincsen megoldva *Japán* és *Oroszország* között a *Kuril-szigetek* egy részének vitatott problémája.

Kínának területi vitája van *Vietnámmal* és más országokkal a határvonala mentén. Számos sziget tulajdonjogát vitatják és a tengeri határok meghatározása mellett lépnek fel *Japán*, *Dél-Korea*, *Kína*, *Tajvan* és mások.

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK. Érezhető szerepet játszanak Ázsia politikai és gazdasági életének szervezésében a nemzetközi szervezetek. Többek között az ASEAN, amely 10 országot egyesít, a legbefolyásosabb, 1967-ben létrehozott szervezet, amelynek célja a tagországok gazdasági és szociális fejlődésének felgyorsítása, a béke és a stabilitás védelme Ázsiában. A regionális sikerekért a célok elérésében és a globális hatása miatt az ASEAN-t elismerték az egyik legsi-

A világ térben és időben

Tajvan státusza

Tajvan – sziget a Csendes-óceánban Kelet-Ázsiában. Az állam hivatalos neve a Tajvan szigeten – Kínai Köztársaság. Ne keverjük össze a Kínai Népi Köztársasággal (KNK), amelynek kormánya szeretné uralni a szigetet és saját tartományának tekinti.

Szómagyarázat

ASEAN – angol: *Association of South East Asian Nations* – Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége.

79. ábra. Az ASEAN címere

80. ábra. Az Arab Államok Ligájának címere

keresebb és leghatásosabb szervezetnek a világon. Jelenleg a szervezet az egyik központi eleme az egész Ázsiai-Csendes-óceáni régió politikai, gazdasági, szociális és kulturális építményének.

A Közép-Kelet muzulmán világának legaktívabb nemzetközi szervezete az *Arab Államok Ligája* – regionális csoportosulás, amely Nyugat-Ázsia és Észak-Afrika 22 országát egyesíti (12 közülük, Palesztinával együtt, ázsiai) *Kairó* (Egyiptom) székhellyel. Az 1945-ben alapított szervezet előírja a tagországok intézkedéseinek összehangolását a politikai, katonai és gazdasági szférákban. Alapirata tiltja fegyveres erők felhasználását a konfliktusok megoldásának eszközeként és kinyilatkozza a szuverenitás és függetlenség elismerését a régió országaiban, tiszteletben tartják területi egységességet. A Liga keretein belül számos nemzetközi szervezet működik, többek között az *Arab Valutaalap*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Nevezzétek meg Ázsia szubrégióit. Melyik helyezkedik el közülük a legközelebb Ukrajnához? Milyen országok tartoznak ehhez a szubrégióhoz? Mutassátok meg a térképen.
2. Nyugat-Ázsiát hét tenger vize mossa. Használva a térképet, nevezzétek meg ezeket. Milyen előnyöket ad az országoknak a kijárat a tengerekhez?
3. Hozzatok fel példákat az államközi konfliktusokra Ázsiában. Magyarazzátok meg, milyen alapon jönnek létre. Milyen módszerek léteznek azok megoldására?
4. Milyen geopolitikai konfrontációknak van helye Kelet-Ázsiában? Miben veszélyesek azok az egész világra nézve?

5*. Gondolkozzatok el, az ázsiai régiókban végbemenő milyen politikai és gazdasági folyamatok vannak hatással Ukrajnára.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Internetforrások felhasználásával (https://en.wikipedia.org/wiki/Association_of_Southeast_Asian_Nations) határozzátok meg, milyen országok tagjai az ASEAN szervezetnek. Tudjátok meg, milyen eredmények eléréséért nevezik ezt a szervezetet „ázsiai csodának”.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Az ország földrajzi fekvése mint a gazdasági fejlődésének tényezője (Törökország és Szingapúr példáján)

A térképet felhasználva, jellemezzétek Törökország és Szingapúr gazdasági- és politikai-földrajzi fekvését. Bevonva a számotokra elérhető információs forrásokat, kutassátok ki, hogyan hatottak ezeknek az országoknak elhelyezkedési sajátosságai a gazdaságuk fejlődésére.

21. ÁZSIA TERMÉSZETI VISZONYAI ÉS ERŐFORRÁSAI

- Emlékezzetek vissza, milyen hegységek emelkednek és milyen síkságok húzódnak Ázsiában.
- Milyen földrajzi övekben és természeti övezetekben fekszik Ázsia?
- Ázsiában hol alakult ki az aktív szeizmikus tevékenység övezete?

TERMÉSZETI- ÉS ERŐFORRÁS-POTENCIÁL. Ázsia területe (Oroszország ázsiai részével) az egész benépesült szárazulat 30 %-át teszi ki. Ugyanakkor a hatalmas természeti erőforrásai a világ erőforrásainak 50 %-át. Területének több-ezer éves civilizációs kihasználása – a termőföldek, az agroklimatikus és vízi erőforrások, a geológiai feltártság – már régóta lehetőséget teremtett a régió természeti erőforrás-potenciáljának aktív felhasználására.

Ázsiában termelik ki a világon a kőolaj 2/5-ét, a szén 3/4-ét, különböző színesfémércet (ón, ólom, cink, króm, antimon, volfrám, ritkafémek). Nagy készletei vannak a vasércnek és a bányakémiai nyersanyagoknak.

A vízennergetikai potenciál alapján Ázsia az első helyet foglalja el a világon. Hatalmas természeti lehetőségek vannak a mezőgazdaság fejlődéséhez: sok meleg (a déli részén szubtrópusi, trópusi és szubekvatoriális éghajlat uralkodik); síkságok és oázisok nagy területei, ahol több ezer év óta foglalkoznak földműveléssel; a gazdag vízforrások lehetőséget adnak a világ gabonahozamainak csaknem felét betakarítani (többek között a rizs 9/10-ét), a zöldségfélék 2/3-át, a gyapot 3/5-ét, a tea és természetes kaucsuk 9/10-ét, a juta csaknem egészét, biztosítani a világ hústermelésének 2/5-ét. Ázsia erőforrás-lehetőségei arányosak a népességével. Viszont, egyes országok kivételével, a régió gazdasága még nem teljes mértékben használja ki saját potenciálját és a modern magas technológiákat.

Ázsia hatalmas területei jelentősen különböznek úgy természeti viszonyaival, mint erőforrás-ellátottságukkal.

NYUGAT-ÁZSIA. Szubrégió, amely a szubtrópusi és a trópusi éghajlati övekben fekszik, száraz éghajlattal (ritka kivétellel), és érezhető a víz deficitje. A síkvidéki területek tájegységei között többségben vannak a száraz sztyeppék, félsivatagok és sivatagok. Ennek megfelelően a szántóföldi földművelés csak az öntözés feltételei mellett lehetséges.

81. ábra. A Mezopotámiai-alföld (Irak)

82. ábra. A földgáz kitermelése a Perzsa-öbölben (Irán)

Az ásványi erőforrások megalapozója a Perzsa-öböl kőolaj- és földgázmedencéje, ahol a világ kőolajkészleteinek fele összpontosul és a földgáz 1/4 része, amelyekkel a partvidéki országok rendelkeznek: *Bahrein, Irán, Irak, Katar, Kuwait, Szaúd-Arábia, EAE*. Gazdag krómlelőhelyek is találhatóak *Törökországban* és *Iránban*, foszfátok *Jordániában* és *Izraelben*, valamint a *Holt-tenger sói (balneológiai erőforrások)*. A *turisztikai-rekreációs erőforrásokat széleskörűen hasznosítják a Földközi-tenger partvidékén Törökországban, Izraelben, Libanonban* és a Perzsa-öböl partjain – *EAE*-ben. Nagy jelentőségük van a világon a történelmi városoknak: *Jeruzsálem, Mekka, Medina, Isztambul, Bagdad, Palmira, Petra* és mások.

KÖZÉP-ÁZSIA. A szubrégió a mérsékelt öv sztyeppi, félsivatagi és sivatagi övezetében fekszik. Délen emelkednek ki a *Pamír, a Tien-san* és a *Kopetdag hegyvidéki masszívumai*. A sztyeppéken és a félsivatagokban a lakosság hagyományos foglalkozása már ősidők óta a vándorló szarvasmarha-tenyésztés. Az érintetlen földek felhasználása Kazahsztán északi részén gabonafélék termesztésére a XX. században szerény eredményeket hozott. A szubrégió déli részének oázisaiban, amelyek az ősi birtokbavétel területei, öntözéses földművelés terjedt el.

Közép-Ázsiának jelentős ásványkincs-készletei vannak. A *közép-ázsiai (Kaszpi-melléki) kőolaj- és földgázvidék (Kazahsztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán,*

lelőhelyek a Kaszpi-tenger selfjén) a kőolaj- és földgázkészletek alapján csak a Perzsa-öböltől marad el. Nagy kőszénmedence (*Karagandai*) található *Kazahsztánban*. A színesfémércek sok lelőhelyét tárták fel (réz, polimetallikus, króm, bauxit, arany; Üzbegisztánban). A vasérc hatalmas készleteit bányásszák *Kazahsztánban*, uránércet *Kazahsztánban* és Üzbegisztánban.

83. ábra. A Tien-san hegygerincei Almati fölött (Kazahsztán)

Világrekordok

Ázsiában rekordjelentőségű tavak találhatóak: a Bajkál a világ legmélyebb tava (1620 m), ahogy tartják, a legtisztább vízzel a világon; a Holt-tenger, amely mély süllyedésben fekszik, 395 méterrel a Világóceán szintje alatt és a világ egyik legsósabb tava (több mint 270 ‰); a Kaszpi-tenger a Föld legnagyobb lefolyástalan, sós tava.

Közép-Ázsia vízhiánytól szenved. A legnagyobb folyók vizét a szubrégió déli részén a XX. században a gyapot mértéktelen termesztésének érdekében olyan mértékben vették ki az öntözéshez, hogy ez ökológiai katasztrófához vezetett – gyakorlatilag eltűnt az *Aral-tenger*. A szibériai folyóvizek átírányításának utópikus elmélete nem valósult meg.

DÉL- ÉS DÉLKELET-ÁZSIA. A szubrégió a trópusi és a szubekvatoriális övekben fekszik. A természeti viszonyok lehetőséget adnak mezőgaz-

dasággal foglalkozni egész évben és olyan növénykultúrákat termesztani, amelyek vegetációja egész évben tart. Ezek a területek gazdagok vízerőforrásokban és ipari fában. Tehát, a szubrégióknak kedvező feltételei vannak a mezőgazda-

sági termeléshez és ősi központja a földművelési civilizációk fejlődésének. Jelenleg ott él a Föld lakosságának 3/10 része.

Az érces erőforrások készletei nagyobb mértékben lettek feltárva Dél-Ázsiában. Ott nagy mennyiségben bányásznak vasércet, mangánércet, bauxitot, krómércet, vanádium- és cirkónium-ércet, valamint drágaköveket. Délkelet-Ázsiában (*Indonézia, Malajzia, Thaiföld, Mianmar*) helyezkedik el a világ legnagyobb bányászati érces öve, ahol ólomércet termelnek ki. *Indonéziában* és a *Fülöp-szigeteken* nikkel- és volfrámércet bányásznak; *Indonéziában* aranyat és ezüstöt. A nagy, világjelentőségű *Szundai kőolaj- és földgázmedence* a Szunda-szigetvilág szigetein és a környező tengerek selfjén található. Szenet termelnek ki *Indiában, Indonéziában* és *Vietnámban*.

A turisztikai-rekreációs erőforrások az Indiai-óceán partvidékén összpontosulnak *India* déli részén, *Sri-Lankán, Malajziában, Thaiföldön, Indonéziában* (Bali) és a *Maldív-szigeteken*. A történelmi emlékhelyek között a legismertebbek a Tádzs Mahal (Agrában), a Váránaszi szent helyek, az Adzsantai barlangtemplomok *Indiában*; a Szigirijai freskók *Sri-Lankán*; az Ankorvati templom-együttes *Kambodzsában* és a Borobudur *Indonéziában*.

KELET-ÁZSIA. A szubrégióban nagyon változatos természeti viszonyok alakultak ki. A domborzat bonyolult: a nyugati részén emelkednek ki a világ legmagasabb hegyei: a *Himalája* és a *Karakorum*, a keleti részén alacsony hegységek váltakoznak alacsony síkságokkal. A gyűrt övezetek a szubrégió keleti részén – a *Csendes-óceáni tűzgyűrű* része, a hegyvidékek pedig a déli részén az alpesi hegyképződési övezet keleti részéhez tartoznak. Ezért

84. ábra. A szubekvatoriális öv mezőgazdasági tájképe (Indonézia)

85. ábra. Az Indiai-óceán partvidékének rekreációs erőforrásai (India)

86. ábra. A Himalája (Nepál)

87. ábra. Óázis a Takla-Makán sivatagban (Kína)

ott aktív szeizmikus tevékenység figyelhető meg: a földrengések megszokott jelenségek a Himalájában, a Japán-szigeteken és más területeken. Kelet-Ázsiára jellemzők a jelentős éghajlati kontrasztok. Keleti része nyitott a Csendes-óceán felé, monszun éghajlattal, a nyugati száraz, élesen kontinentális éghajlatú. A legnedvesebbek a délkeleti területek, ahol a csapadék mennyisége lehet 1000 – 2000 mm évente, míg Kína nagy síkságain a csapadékmennyiség kétszer kevesebb, keleten pedig és az északkeleti vidékeken kevesebb, mint 700 mm hullik évente. A szubrégió folyóhálózatának sűrűsége a csapadék mennyiségétől függ. A szubrégió keleti részén viszonylag sűrű, a Himalája keleti lejtőin bővízű folyók erednek (*Huangho, Mekong, Jangce, Amur*). Nyugaton a folyók száma nagyon kevés, a sivatagok hatalmas területein pedig teljesen hiányoznak. Kelet-Ázsia három övben fekszik: mérsékeltben, szubtrópusiban és trópusiban. A síkságokon a félsivatagok terjedtek el, nyugaton a sivatagok (*Góbi, Takla-Makán*). Tibetben jellemzők a magashegységi kősvivatagok. A hegyvidéki masszívumok övezetessége kifejezően magassági.

Az ásványi-nyersanyagforrások gazdagok és lehetőséget adnak fejleszteni a gazdasági tevékenység gyakorlatilag mindegyik irányvonalát. A szén készletei jelentősek és a világ készleteinek 1/3-át teszik ki (*Kína északkeleti medencéje*). Kőolajkészleteket tártak fel Északkelet-Kínában, a *Dzsungáriai medencében* és a selfen. A szubrégió az egyik vezető helyet foglalja el a világon a vasérc, a színesfémércek, különösen az ólom, higany, molibdén, volfrám, antimon készletei alapján.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Értékeljétek Ázsia erőforrás-potenciálját. Hasonlítsátok össze az európaiakkal.
2. A világ éghajlati térképét felhasználva, nevezzétek meg az éghajlati öveket, amelyek határain belül Ázsia fekszik. Hogyan hat a különböző éghajlattípusok kialakulása a mezőgazdaság fejlődésére?
3. Mutassátok meg a térképen a kőolaj- és a földgáz-kitermelés medencéit. Ázsia milyen szubrégióiban helyezkednek el?
4. Mutassátok meg a térképen azokat az országokat, amelyekben nagy kőszénmedencék találhatóak.
5. Beszéljétek arról, milyen ércekben gazdag Ázsia. Milyen országok rendelkeznek a réz- és az ólomérc gazdag lelőhelyeivel?
6. Jellemezzétek Kelet-Ázsia természeti viszonyait.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A Perzsa-öböl országai – az iparosodás új központjai

Felhasználva a politikai térképet, határozzátok meg, milyen országoknak van kijárata a Perzsa-öbölre. Kutassátok ki, milyen tényezők hatottak gazdaságuk iparosodására. Nevezzétek meg az ágazatokat, amelyek meghatározzák ezeknek az országoknak nemzetközi szakosodását.

22. A NÉPESSÉG ÉS ELHELYEZKEDÉSE

- Emlékezzetek vissza, milyen sajátosságai vannak a lakosság természetes mozgásának Európa országainak többségében.
- Mik a világvárosok? Hozzatok fel példákat ilyen városokra.

DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK. Ázsia a világ legnagyobb régiója, nemcsak területe, hanem népességszáma szerint is. Itt, a szárazulat 30 %-án él a bolygó lakosságának 60 %-a (4,5 milliárd fő, 2017). A világ népességének a fele Kelet-, Dél- és Nyugat-Ázsia területén összpontosul, azokban a szubrégiókban, ahol több ezer éve alakultak ki az első földműves civilizációk.

A lakosság száma Ázsiában továbbra is növekedik, évente több mint 1 %-kal. A növekedés legnagyobb üteme (több mint 4 %) Nyugat-Ázsia országaiban (*Bahrein, Omán, Katar, Kuvait*) figyelhető meg. *Japánban* ez a mutató 0,05 %. A növekedés legnagyobb része *Indiára* (évente több mint 17 millió fő) és *Kínára* (6 millió) esik.

A népességszám változására egy országban jelentős hatással lehet a migráció. Például, *Kuvaitban* az immigránsok száma eléri a lakosság 70 %-át, *Katarban* és az *EAE-ben* a 88 %-ot. Ezek az emigráns típusú népességszerkezet példái, amikor az ország polgárai a lakosság kisebbségét alkotják, az immigránsok pedig a többséget. Ugyanakkor ezekben az országokban magas az életszínvonal, valamint a gazdasági lehetőségek is, mert a kormányaik magas szakképzettségű munkavállalókat igyekeznek alkalmazni.

NEMI- ÉS KORSZERKEZET. Ázsia több országában jelentős eltérés van a férfi és a női lakosok részarányában. A férfiak száma különösen magas a Perzsa-öböl országaiban: *Katarban*, az *EAE-ben*, *Ománban*, *Bahreinben*. Ennek az oka a bányaiiparban, a gépgyártásban és más ágazatokban dolgozó férfiak tömeges migrációjában rejlik, akik nem tudják magukkal hozni családjukat. A nemek száma közötti egyenlőtlenség jellemző *Kínára* és *Indiára* is a férfiak többségével. Ott ez a helyzet, többek között, az „egy gyerek” demográfiai politika következménye, amely a születésszámok csökkentésére irányul. Ilyen körülmények között növekszik a nyomás a nőkre a fiúk jövőendő örökösökként való születése előnyeinek vonatkozásában.

A népesség demográfiai folyamatainak és szerkezetének sajátosságait, amelyek jellemzők az ázsiai országokra, a korfák tükrözik (88. ábra).

Világrekordok

A népességszám alapján Ázsia országai a világ élenjárói: Kína (1,4 milliárd fő) az első helyen áll; India (több mint 1,3 milliárd) a második; Indonézia (265 millió) a negyedik (az USA után); Pakisztán (212 millió fő) az ötödik.

Szómagyarázat

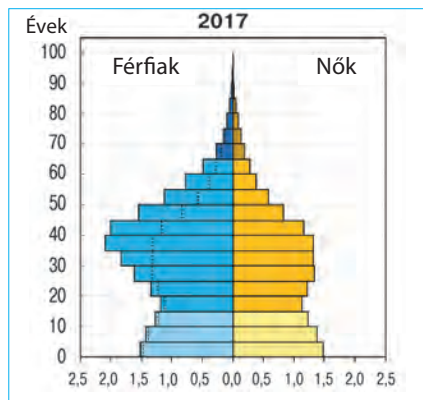
A **nemek száma közötti egyenlőtlenség** – a férfiak és nők száma közötti eltérés a népesség szerkezetében.

Világrekordok

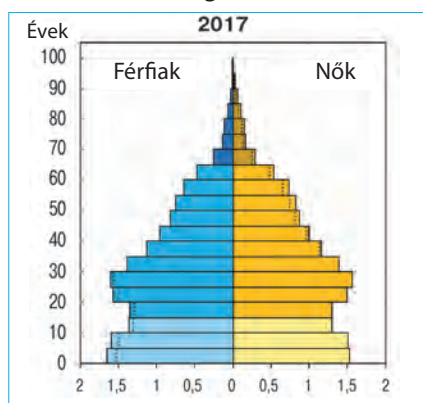

A legnagyobb férfitöbbslet a világon a nemek közötti szerkezetben Katarban van (2,87 férfi/nő), a második helyen az EAE található (2,73 férfi/nő).

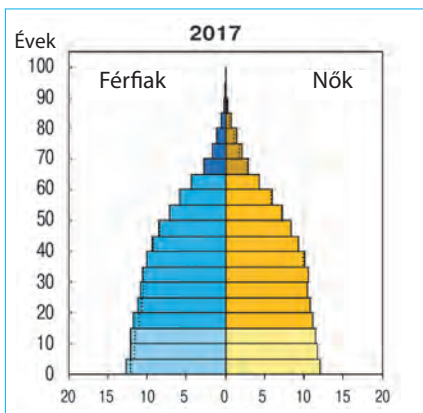
Szaúd-Arábia

Üzbegisztán

Indonézia

A pontozott vonal mutatja a férfiak vagy a nők többletét bizonyos korcsoportokban.

88. ábra. Ázsia országainak korfái (2017)

A LAKOSSÁG ELHELYEZKEDÉSE ÉS AZ URBANIZÁCIÓ.

Az ázsiai országok társadalmainak agrárról az ipari fejlődési szintre való áttérésével, helyenként a poszt-indusztériálisra, növekszik a városok és a városias települési rendszerek jelentősége. Jelenleg a városokban és a városias településeken él a világ **népességének több mint fele**, ebben jelentős szerepe van az urbanizációs folyamatoknak Ázsiában. A városi lakosság részarányának különösen magasak a mutatói *Kelet- és Nyugat-Ázsiában* (60 és 65 %). Ezek a régiók az ősi földműves civilizációk kialakulásának vidékei, amelyek történelme évezredekkel számol. Jelenleg újabb, már az iparosodott és a posztindusztériális éra társadalmi átalakulásán mennek keresztül. Különösen magas urbanizációs szintű országok: *Szingapúr* (100 %), *Japán* (94 %), *Izrael* (92 %), *Libanon és az EAE* (88 %).

Az előbbieken megadott számok mögött a régió benépesülési rendszerének magas egyenlőtlensége rejlik. Ezek elsősorban, Ázsia nagy folyamainak (a Jangce és a Sárga Kínában; az Indus, a Gangesz és a Brahmaputra a Hinduszáni-félszigeten) völgyei és torkolatai; másodsorban, Nyugat- és Közép-Ázsia oázisainak vidékei; harmadsorban, a szigetcsoportok és a tengerek partvidéke (Japán szigetei, Jáva, a Földközi-tenger és Ázsia keleti részének tengeri partvidékei) – 500–700 fő/km². Ugyanakkor csaknem teljesen lakatlanok Nyugat- és Közép-Ázsia sivatagjai, a Himalája, a Karakorum és a Pamír hegyvidékei, Délkelet-Ázsia erdős területei.

A fennemlített gazdasági aktivitás vidékein, a régió történelmi kereskedelmi útjain, évszázadokon át alakultak ki a kereskedelmi és kézműves tevékenység nagy központjai, amelyeket még történelmi városoknak is neveznek. A legfontosabb közöttük Nyugat-Ázsiában *Jeruzsálem, Bejrut, Damaszkusz, Bagdad, Bászra, Isztambul* (vagy Konstantinápoly, amellyel az európai kereskedelmi utakon Kijev és Novgorod is kapcsolatban volt), *Teherán*; Közép- és Dél-Ázsiában

Szamarkand, Buhara, Kabul, Delhi és mások; Kelet-Ázsiában *Peking, Sanghaj*; a Japán-szigeteken *Kiotó*.

Jelenleg Ázsia területein több tíz sokmillió városi agglomeráció alakult ki, amelyek különböző gazdasági szerepet töltenek be. Például, a világ első ötven legnagyobb városrendszerének több mint a fele Ázsiában található. A városi agglomerációk listáját olyan városok vezetik, amelyek magja *Tokió* Japánban (több mint 38 millió fő), *Sanghaj, Peking, Hongkong – Kanton – Sencsen* Kínában (mindegyik több mint 30 millió fő), *Újdelhi* Indiában (28 millió fő). A népességszám mindegyikben meghaladja az amerikai New York, Mexikóváros vagy Sao Paulo világvárosi régiók mutatóit.

Ázsia legnagyobb megapoliszai: a *Tokaido* Japánban, a *Jangce-folyó torkolata*, a *Honkong/Sencsen – Kanton* Kínában. Ázsia fennemlített régiói, amelyekben gyors ütemben fejlődnek az urbanizációs folyamatok, a régió szellemi potenciáljának központjaivá is válnak. Jelenleg a tudomány fejlődésébe fektetett tőkének több mint 40 %-a Ázsia országaira esik (2017). A tudományos fejlődés élenjárói: *Kína* (a tőkebefektetések 20 %-a, az USA után a második hely), *Japán* (10 %, harmadik hely), *Dél-Korea, Tajvan, India, Szingapúr, Törökország, Izrael*.

Ázsiai világvárosok: *Hongkong/Sencsen, Szingapúr, Tokió, Sanghaj, Dubai, Peking, Mumbai, Szöul, Újdelhi, Isztambul, Bangkok*.

ETNIKAI ÉS VALLÁSI ÖSSZETÉTEL. Ázsia lakosságának etnikai összetétele nagyon változatos. A régióban több ezer nép él. A legtöbben vannak a kínaiak, az induszok, a bengáliak, a japánok. Ázsia népei több mint 15 nyelvcsaládkhoz tartoznak. Ilyen nyelvi változatossággal nem rendelkezik a világ egyetlen régiója sem. A legbonyolultabb a népesség etnikai és nyelvi szerkezete *Indiában, Sri-Lankán, Indonéziában, Bangladesben*. Ázsia területén történelmileg több civilizáció alakult ki, mindegyikükben az etnikumok, a nyelvek és a kultúrák nagy mozaikossága figyelhető meg. A **muzulmán civilizáció** országai és népei főleg Nyugat- és Közép-Ázsiában, továbbá Dél- (*Pakisztán, Banglades*) és Délkelet-Ázsiában (*Indonézia, Malajzia*) élnek. Annak ellenére, hogy a buddhizmus Indiában jött létre, ma *India* a hinduizmus országa, a **buddhizmus** pedig Délkelet- és Dél-Ázsiában (*Sri-Lanka*), *Mongóliában* és *Tibetben* terjedt el. A távol-keleti civilizációk országa *Kína* (a buddhizmus és a **konfucianizmus** kombinációja), *Japán* (a **sintoizmus** és a buddhizmus kombinációja) és *Korea*.

A **keresztény civilizáció** országai: *Grúzia* és *Örményország* Nyugat-Ázsiában, a *Fülöp-szigetek* és *Kelet-Timor* Délkelet-Ázsiában. A keresztény világnézet a régió országaiban az Európából és Amerikából kivándoroltakra jellemző, Közép-Ázsiában pedig azokra, akik a volt Szovjetunióból vándorolt ki. *Izrael* a **keresztény-judaizmus civilizációjának** magja.

MUNKAERŐFORRÁS POTENCIÁL. A lakosság korszerkezetének sajátosságai, amelyek a demográfiai átmenet folyamatának eredményeként képződtek, abban rejlenek, hogy a régió egészében véve a 15–64 év közötti korcsoportok (ezek tartalmazzák a gazdaságilag aktív lakosságot) részaránya meghaladja a 60 %-ot a világ általános mutatói között. Azt tartják, hogy a népesség korszerkezetének hasonló arányai megmaradnak a XXI. század első felében, ez pedig azt jelenti, hogy a következő évtizedekben Ázsia országaiban több munkaerő fog összpontosulni, mint a világ más régióiban együttev.

Már ma eléggé szakképzettek, hatékonyan tudnak dolgozni a magas technológiájú iparágazatokban, a továbbiakban pedig növekedni fog a magas szakképzettségűek száma a terciér szektorban: a tudományban, az információs-technológiai és a banki szférákban. A regionális eltérések Ázsia népességének és munkaerőinek földrajzában eléggé jelentősek.

Kelet-Ázsiában (Kína, Japán, Dél-Korea) él a világ népességének csaknem 22 %-a és itt összpontosul a munkaerőforrások csaknem 25 %-a (közülük 20 % Kínában). **Dél-Ázsiában** összpontosul a világ népességének 23 %-a és a munkaerőforrások több mint 1/5-e. Kiemelkedik közülük India, amelynek munkaerőforrás-potenciálja megfelel a kínainak. **Délkelet-Ázsiában** kitűnik a szakképzett munkaerővel Indonézia, Szingapúr és Malajzia, továbbá növekedik a Fülöp-szigetek, Thaiföld és Vietnám potenciálja is.

Nyugat-Ázsiában a gazdaság minden ága fejlett, ezért növekedik a szükséglet a szakképzett munkaerőben Törökországban, Iránban és Izraelben. A Perzsa-öböl országaiban jelentős munkaerőre van szükség a kőolaj-kitermelő iparban és a szolgáltatási szférában (különösen a közlekedésben és a turizmusban). Ezeket a szükségleteket jelentős mértékben a munkaerők bevándorlásával fedezik.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A népességszám alapján milyen ázsiai országok tartoznak a világ óriásaihoz? Mutassátok meg a térképen.
 2. Magyarazzátok meg, mit jelent a nemek száma közötti egyenlőtlenség. Milyen országokra jellemző a férfiak többsége a népesség szerkezetében? Gondolkozzatok el, milyen társadalmi ellentétekhez vezethet az ilyen egyenlőtlenség.
 3. Beszéljete a lakosság elhelyezkedéséről Ázsiában. Hol összpontosulnak a legmagasabb népsűrűség vidékei? Mutassátok meg a térképen. Mi idézte elő az ilyen elhelyezkedésüket?
 4. Milyen országokban a legmagasabb az urbanizáció szintje? Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen az ázsiai megalopoliszokat. Milyen folyamatok eredményeként képződtek?
 5. Ázsiát a világvallások hazájának nevezik. Bizonyítsátok vagy cáfoljátok ezt az állítást.
-
- 6*. Értékeljétek Ázsia munkaerőforrásait. Hasonlítsátok össze Ázsia különböző szubrégióiban és a hasonló mutatókkal Európa országaiban.

FÖLDRAJZI FELADAT

Bahreinben a legmagasabb a népességszám növekedésének üteme Ázsiában – évente 7,4 %, Pakisztánban pedig háromszor alacsonyabb – 2,4 %. Számoljátok ki, melyik ország ad nagyobb népesség-szaporulatot abszolút mutatókkal kifejezve (millió fő), ha Bahrein népességszáma 1,5 millió fő, Pakisztáné pedig 201 millió. Hányszor magasabb a szaporulat az egyik országban, mint a másikban?

23. A GAZDASÁG SAJÁTOSÁGAI

- Emlékezzetek vissza, melyik ázsiai országoknak magasak a GDP-mutatói.
- Milyen ásványkincsekben gazdagok Ázsia országai? Milyen ágazatok fejlődéséhez szolgálhatnak alapanyagokként?

A GAZDASÁG SAJÁTOSÁGAI. A XXI. század elején az ázsiai országok gazdasága magas ütemben fejlődött és jelenleg, a GDP nagysága és a részvételük alapján a külkereskedelmi tevékenységben, elérték a világ mutatóinak 40 %-át (27. táblázat). Viszont erre a régióra jellemző a gazdasági fejlődés egyenlőtlen-sége. Összességében, **Kelet- és Nyugat-Ázsia** országaira esik a világ GDP-jének 30 %-a, az export több mint 30 %-a és a világ aranytartalékainak több mint 42 %-a (Ázsia összes országát figyelembe véve – 54 %-a). Gazdasági aktivitásuk méretei magasabbak, mint Európa vagy az USA mutatói.

A gazdaság fejlettségi szintje szerint Ázsiában minden ország-típus megtalálható. A **fejlett országokhoz** tartozik már több évtizede *Japán*, amely tagja a „Nagy hetesnek”. A többi ország főképpen a **fejlődő országokhoz** tartozik. Jelenleg a fejlett országokhoz szeretne tartozni *Tajvan* és a *Koreai Köztársaság*. Hatalmas világhatalommá kezd válni *Kína*, amely a GDP méretei alapján a második helyre emelkedett a világon, megelőzve Japánt. A „Távol-keleti háromszög” országai (*Japán, Koreai Köztársaság, Kelet-Kína*) alkotják az Ázsiai-Csendes-óceáni régió magját. Ennek a magnak a perifériáját *Szingapúr* és az új iparosodási hullám országai – *Malajzia, Thaiföld, Indonézia* – és mások alkotják. Új ipari jelenséggé válik Ázsiában *India*. További részei a perifériának a Perzsa-öböl kőolaj-kitermelő országai. *Törökország* ipari-agrár ország.

A régió többi országában a gazdaság fejlődési szintjének mutatói nagyon szerények. Az összegezett gazdasági lehetőségek Közép-Ázsia országaiiban alacsonyabbak, mint a szomszédos *Iránban*. Nehéz helyzetben van a gazdaság a fegyveres konfliktusok által kimerült *Afganisztánban, Jemenben és Szíriában*. Dél- és Délkelet-Ázsiában található a világ legszegényebb országai: *Pakisztán, Banglades, Nepál, Mianmar, Kambodzsa, Laosz*. Kelet-Ázsiában a humanitárius katasztrófa szélén van a *KNDK*.

PRIMER SEKTOR. **Ázsia mezőgazdaságában** egyesülnek a világ legnagyobb hagyományos növénytermesztési vidékeinek lehetőségei és a modern agrobiológia (az ú. n. zöld forradalom), amely biztosítja a régió többmilliárdnyi népességének élelmiszerellátását olyan szinten, amely közeli a világ átlagos mutatóihoz. Vezető helyet foglal el a világon Ázsia a gabonafélék termesztése terén – a világtermelés 50 %-a (a rizstermelés 90 %-a, a búza 45 %-a); a zöldségek termesztésében több mint 50 % (káposzta 75 %, uborka több mint 80 %, paradicsom 57 %, hagyma 66 % stb.); a szálás növénykultúrák termesztése terén több mint 70 % (a gyapot 72 %-a). Ehhez hozzátehetjük a teát (a világtermelés 84 %-a), a természetes gumit (több mint 90 %), a dohányt (66 %). Az állattenyésztés Ázsiában biztosítja a világ sertéshús-termelésének 60 %-át, a baromfi-hús 55 %-át és a tojás 60 %-át. Ázsia országainak mezőgazdasága a világon megtermelt műtrágyák 64 %-ának fogyasztója.

Egyes gazdasági mutatók Ázsia országaiban¹ (2015, 2016)

Régió, ország	GDP (2016)		A foglalkoztatási szerkezet szektorok szerint, %			Export, % a világon, 2016
	%, a világon	ezer \$/fő	Primer	Szekunder	Tercier	
Világ (2016)	100	≈11				100
Ázsia	39,0	...				40,8
benne Kelet-Ázsia	25,8	...				24,0
benne Kína	13,4	8	35	29	36	13,5
Japán	7,6	46	4	26	70	4,1
Dél-Korea	1,8	39	7	24	69	3,4
Délkelet-Ázsia	3,6	...				7,1
benne Indonézia	1,2	12	32	21	47	1,0
Thaiföld	0,5	17	38	14	48	1,3
Szingapúr	0,4	89	0,1	19,6	80	2,1
Dél-Ázsia	4,6	...				2,2
benne India	2,6	7	49	20	31	1,7
Pakisztán	1,3	5,2	17	18	65	0,15
Nyugat-Ázsia	4,5	...				6,7
benne Törökország	1,0	22	25	26	49	0,9
Szaúd-Arábia	0,97	55	7	21	72	2,0
Irán	0,54	18	17	34	49	0,4
Közép-Ázsia	0,4	...				0,8

¹A CIA World Factbook, 2015-ös és az IMF, The Principal Global Indicators, 2017-es adatai alapján.

Ázsia **bányaiparában** a kőolaj- és a gázkitermelés több vidéke alakult ki. Ide tartozik a *Perzsa-öböl*, a *Kaszipi-melléki régió* és *Közép-Ázsia* országainak területe és selfje, a *Szunda-szigetvilág* szigetei és selfje, *Kína* északkeleti része, a *Sárga- és Dél-kínai-tenger* selfje. A legnagyobb szénmedencék (Szibérián kívül) *Kínában*, *Indiában* és *Kazahsztánban* vannak. Bányásznak szenet *Indonéziában* és *Vietnamban* is. A vasérc jelentős bányászatával foglalkoznak *Kínában*, *Indiában*, *Kazahsztánban*, *Iránban*; rézkitermeléssel *Kazahsztánban*, *Mongóliában*, *Iránban*; ólomkitermeléssel a *Maláj-félsziget* országaiban (*Mianmar*, *Thaiföld*, *Malajzia*) és a közeli szigeteken.

SZEKUNDER SZEKTOR. A **kohászati termelés** jelentős kapacitásával csak egyes országok rendelkeznek. Viszont ez adja Ázsia kohászati kapacitásának 2/3 részét, amelyben *Kína*, *India* és *Törökország* helyi nyersanyagot dolgoz fel, *Japán*, a *Koreai Köztársaság* és *Tajvan* pedig más régiókból behozott nyersanyagot. Jelentős **vegyipari termelés** országai: *Kína*, *Japán*, a *Koreai Köztársaság*, *Tajvan*, *India*, *Thaiföld*, *Irán*, *Szaúd-Arábia*, valamint *Törökország*, *Azerbajdzsán*, *Üzbegisztán* és *Malajzia*.

Az ázsiai országok ipari fejlődésében a fő áttörés a magas-technológiájú ágazatokban (elektronika, hajó- és autógyártás) figyelhető meg. A tömegfogyasztási cikkek gyártása az **elektronikai iparban** a magas-technológiájú termékgyártás modern nemzetközi regionális szakosodásának példája. Például, **Kelet-, Nyugat- és Délkelet-Ázsia** országaiban állítják elő gyakorlatilag az összes laptopot és kamerát, a televíziók 85 %-át, a telefonok 70 %-át, amelyeket a világpiacra értékesítenek. Ezeknek a termékeknek a gyártása *Japánban*, a *Koreai Köztársaságban*, *Tajvanon*, valamint jelentős mértékben *Kínában* és *Indiában* a vállalatok termelési lehetőségein alapul, amelyek maguk is rendelkeznek a megfelelő technológiákkal, vagy hatékonyan tudnak együttműködni más, gazdaságilag fejlett országok vállalataival. A többi ázsiai országok (*Szingapúr*, *Malajzia*, *Indonézia*, *Thaiföld*, *Fülöp-szigetek*) sikerei az olcsó, de ugyanakkor a szakképzett munkaerő meglétével magyarázhatóak.

Az élelmiszeripari termékek gyártásának jelentős volumene Ázsia fogyasztói piacának nagy lehetőségeire orientálódik. A szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártásának hatékonysága kapcsolatos a globalizációs folyamatokkal és az *outsourcing* módszereinek széleskörű használatával. Ezek az ágazatok, termékeik értékesítési tevékenységével összhangban, globális önszabályozó rendszert alkotnak, amelyben a TNK-k elosztják (elhelyezik) a termelést alacsony bérrendszerű országokba; a technológiát és a finanszírozást a fejlett országok vállalatai biztosítják, az értékesítést pedig a világpiacra szervezik meg. Ázsia országaiban összpontosul a növényi természetes szálak gyártásának 65 %-a és a szintetikus vegyi szálak 90 %-a, valamint a gyapjútermelés nagy része. A hatalmas nyersanyagbázis megléte mellett dominál a szintetikus és a vegyes-szálú szövetek (természetes és szintetikus szálakból) gyártása, amelyek többnyire az olcsó ruhafélék termelésére irányulnak. A ruhafélék világtermelésében szintén vezető szerepük van Ázsia országainak: a világon megvarrott ingek és nadrágok 60 %-a, a kosztümök és szoknyák közel fele. A fehérnemű többségét szintén Ázsiában állítják elő.

TERCIER SZEKTOR. Ázsia gazdaságában növekedett mindegyik közlekedési válfaj, a pénzügyi tevékenység és a nemzetközi turizmus működése.

Az ázsiai hatalmas távolságok leküzdésének problémája mindig is éles volt. A sűrűn lakott területek – a földművelés és a többi gazdasági tevékenység központjai Kelet-, Dél- és Nyugat-Ázsia síkságain terülnek el, a nagy folyók völgyeiben és torkolataiban vagy a tengerek partvidékén és szigetein. A belső területeken száraz sztyepek és vízhiányos sivatagok húzódnak vagy nehezen áthatolható hegyek falai. Hihetetlen, de Ázsia központi, belső része mindig is messzi periféria volt. Történelmileg a transzkontinentális utak vagy a déli tengerpartok mentén haladtak, vagy oázistól oázisig a sivatagokon és hegyeken át a legendás selyemúton. Mára a **közlekedési rendszerben** a vasutak és közutak sűrű hálózata alakult ki *Kína* keleti részén és *Indiában*. A transzkontinentális irányvonal – Nyugat- és Kelet-Ázsián, valamint Nyugat-Kínán át (főleg ismételve a selyemutat) – összeköti Kína és Eurázsia nyugati részének fő közlekedési hálózatát (többek között a Földközi-tenger vidékét, Nyugat-, Közép- és Kelet-Európát). Az utak projektjei Ázsia déli országain át még nem valósultak meg természeti és geopolitikai akadályok miatt. Ugyanakkor a tengeri utak úgy

Ázsián körül, mint Európa és Amerika partjaihoz a Csendes- és az Indiai-óceánokon keresztül továbbra is stratégiailag fontosak maradnak. Ugyanezen a vonalon egyre nagyobb jelentősége van a légi közlekedésnek. Ázsia vezető országainak közlekedési lehetőségei tovább növekednek, kedvező lehetőségeket teremtve a külgazdasági tevékenység és a turizmus fejlődéséhez.

A **vasúti közlekedésnek** Indiában, Kínában és Japánban a legmagasabbak a mutatói a világon az utas-szállítás terén. Japánban és Kínában a több mint 300 km/óra sebességgel közlekedő vonatok összekötik a fővárosokat az összes fő regionális központtal. Kínában, Indiában, Közép-Ázsia országaiban és Iránban a vasutak nagy mennyiségű áruszállítást is végeznek. A **tengeri közlekedés** és a szállítások egyre jobban áthelyeződnek az Atlanti-óceánról és a Földközi-tenger vidékéről a Csendes- és az Indiai-óceán vidékére. A világ legnagyobb tengeri kikötői Ázsia országaiban működnek a legnagyobb teherforgalommal: *Szingapúr, Sanghaj, Ningbo-Zhoushan, Hongkong/Sencsen, Kaohsziong, Puszan, Tokió, Oszaka, Mumbai.* A **légi összeköttetés** Ázsiában a legmegbízhatóbb út Ázsia, Európa és Amerika között. Több tíz hub-repülőtér működik, amelyek mindegyike évente több millió utast szolgál ki. Többek között a *Tokiói* (Japánban),

89. ábra. Szingapur a világ egyik legnagyobb kikötője és pénzügyi központja

a *Pekingi*, a *Sencsen/Hongkongi*, a *Sanghaji*, a *Kantoni* (Kínában), a *Dubaji* (EAE-ben), a *Szingapúri*, a *Jakartai* (Indonéziában), a *Mumbai* (Indiában), a *Bankoki* (Thaiföldön), az *Isztambuli* (Törökországban) repülőterek.

A pénzügyi-banki rendszer és a gazdaság információs-technológiai összetevője Ázsia országaiban állandóan erősödik. A XXI. században az aranyvaluta tartalékok, amelyek Ázsia bankjaiban összpontosulnak, meghaladták a világ mutatóinak 60 %-át. Az aranytartalékok nagysága alapján a világ első tíz országa között kiemelkedik *Japán* (második a világon), *Kína* (negyedik),

Szaúd-Arábia (kilencedik). Vezető szerepük van a *Tokióban*, *Hongkongban*, *Sanghajban*, *Szöulban* (Koreai Köztársaság), *Szingapúrban*, *Mumbaiban*, *Rijádban*, *Dubaiban* működő bankoknak.

A **nemzetközi kereskedelemben** a XX. század végén az élenjárók a „Nagy hetes” országainak csoportja és Európa fejlett országai voltak, amelyekhez idővel csatlakoztak Ázsia országai: *Koreai Köztársaság*, *Hongkong*, *Szingapúr*, a XXI. században pedig *Kína*, amely 2010-től vezeti a világ legnagyobb exportőreinek rangsorát. Az első tíz élenjáró országhoz tartozik még az áruexport terén *Kínán* kívül *Japán*, *Hongkong* és a *Koreai Köztársaság*. Ugyanezek az ázsiai országok a legnagyobb fogyasztói az importtermékeknek. A szolgáltatások exportjában a fő helyet *Kína*, *Japán* és *India* foglalja el.

Ázsia világvárosai, amelyek a világgazdaság rendszerének fontos elemeivé váltak, valamint erős politikai, gazdasági és kulturális hatást fejtenek ki a régióra, *Hongkong*, *Sanghaj*, *Peking* (Kína), *Szingapúr*, *Tokió* (Japán), *Dubai* (EAE),

Mumbai, Újdelhi (India), *Szöul* (Koreai Köztársaság), *Isztambul* (Törökország), *Bangkok* (Thaiföld).

Ukrajna **külgazdasági kapcsolatai** Ázsia országaival a kereskedelem, a turizmus, a közlekedés, az információs-technológiai rendszerek stb. terén a fejlődés kezdeti szakaszában vannak. Országunk legfontosabb külkereskedelmi partnerei az exportban: *Törökország, Kína, India, Szaúd-Arábia, Izrael*; az importban: *Kína, Törökország, Szaúd-Arábia, Japán, India* és a *Koreai Köztársaság*. Az ukrán turisták számára fontos üdülési helyekké vált Ázsiában *Törökország, EAE, Thaiföld, Izrael* és mások.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek az ázsiai országok sajátosságai a gazdaság fejlődésében?
2. Milyen típusokhoz tartoznak Ázsia országai a gazdasági fejlődés szintje alapján?
3. Milyen mezőgazdasági növénykultúrák termesztése terén világelső Ázsia?
4. Ázsiában hol alakultak ki a kőolaj és a földgáz kitermelésének vidékei? Mutassátok meg a térképen.
5. A szekunder szektor milyen ágazataira szakosodtak az ázsiai országok? Milyen tényezők hatottak az áttörésre egyes országoknál a fejlődésben?
6. Hozzatok fel példákat Ázsia világvárosaira. Milyen országokban alakultak ki?
7. Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen a legnagyobb ázsiai hub-repülőtereket. Milyen országokban jöttek ezek létre?
8. Beszéljétek Ukrajna külgazdasági kapcsolatairól Ázsia országaival.

3. GYAKORLATI MUNKA

A lakossági élelmiszer-kosár összehasonlítása Nyugat- és Kelet-Ázsia országai között

1. Válasszatok ki egy-egy országot Nyugat- és Kelet-Ázsiából. Különböző információs forrásokat felhasználva, határozzátok meg, miből áll az ottani lakosság élelmiszer-kosarának összetétele.

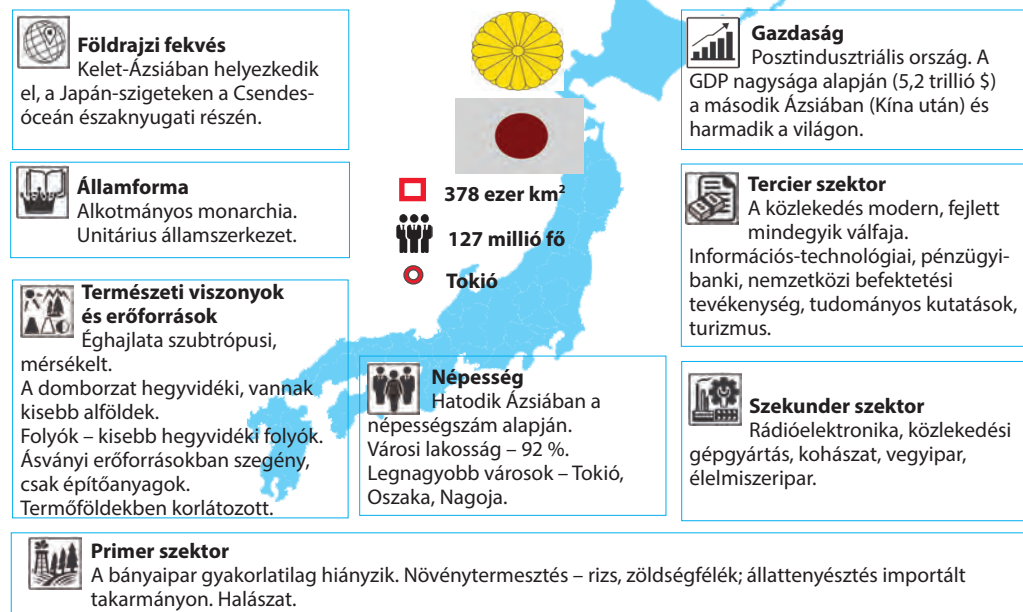
2. Hasonlítsátok össze az élelmiszer-kosarat a vizsgált országokban és Ukrajnában.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

A gazdasági növekedés környezeti hatásai az ázsiai országokban.

24. JAPÁN

GAZDASÁG-FÖLDRAJZI FEKVÉSE ÉS HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VI-LÁGON. Japán a kis területű *Japán-szigeteken* terül el Kelet-Ázsia partjai közelében. Japán tengeri ország, amelynek a *Csendes-óceán* a legrugalmasabb és legkényelmesebb útja a világ minden részéhez. Ugyanakkor hegyvidéki ország is, amelynek területét 75 %-ban foglalják el hegységek és bonyolult domborzatú vidékek, a 25 %-án pedig alföldek és fennsíkok találhatók, ahol a lakosság csaknem 80 %-a él és a gazdasági tevékenység összpontosul.

28. táblázat

Japán Ázsiában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Ázsiában	Helye a világon
Területe	378 ezer km ²	15	61
Népessége	127 millió fő	7	10
GDP	5,2 trillió USA dollár	2	3
Egy főre eső GDP	40,8 ezer USA dollár (2018, WB)	5	20
Egy főre eső GDP (a VEP alapján)	44,5 ezer USA dollár (2018, IMF)	11	27
Emberi fejlettségi index	0,903	3	17

A *Japán-szigetek* Ázsia keleti partvidékénél húzódnak. A legnagyobbak közülük a *Honshu*, a *Kyushu*, a *Shikoku* és a *Hokkaido*. Több száz kisebb sziget helyezkedik el a közelükben, a legnagyobb közöttük a *Rjúkjú sziget-csoport*. A szigetek aktív szeizmikus vidéken található, ahol gyakoriak a földrengések. A szigetekon több mint 200 tűzhányó van, közöttük 40 működő, többek között a *Fudzsi*, amely az ország szimbóluma. A gazdasági tevékenység a viszonylag nem nagy területű síkságokon összpontosul. Japán egész területe a monszonok tevékenységének övezetében található. A nyári

monszun csapadék kíséri a hegyvidékek keleti lejtőin, a téli monszun hideg légtömegeket visz Szibériából és erős havazásokat okoz a Hokkaido-szigeten és Honshu nyugati partvidékén. Tavasszal és ősszel trópusi ciklonok fejtik ki hatásukat. Tavasszal meleg esőket hoznak, augusztustól októberig pedig trópusi viharokat (tájfunok). Számos folyójának jelentős az energetikai potenciálja, vizüket öntözésre használják. Japán tengeri ország. A tenger évszázadokon keresztül a szigeteken élő embereket nem hogy elválasztotta, hanem egyesítette. A technika fejlődésével a Csendes-óceánon keresztül vezető utak a leghatékonyabbakká és a legolcsóbbakká váltak a nyersanyag- és az értékesítési piacok felé. A szigetek partvidéke pedig egyidejűleg volt és jelenleg is az ország „homlokzata” és „műhelye”.

Japán zöld ország (területének 70 %-át fedik erdők). A hegyeket a déli részén szubtrópusi, a középső részén vegyes erdők, északon fenyvesek borítják. Viszont az erdők többsége ültetett fákból áll, a tájegységeket nagyon megváltoztatta az ember tevékenysége. A történelem folyamán ezeken a szigeteken az emberek erőfeszítéseket tettek mezőgazdasági termőföldek kialakítására és megőrzésére, állandóan megújítva az erdőket, öntözési rendszereket és vízelvezetőket építve, utak építéséhez átfúrva a hegyeket alagutakkal, elhódítva a tengertől újabb földterületeket a beépítésekhez. A termőföld meghódításának, felhasználásának és megőrzésének tapasztalata igazolja azt az igazságot, hogy még egy hely is a térben – gazdasági erőforrás. Hatalmas gazdasági erőforrás a szomszédos tengeri tér – a Japán-szigetek nem nagy területe ellenére az állam felségvizeinek területe meghaladja a 600 ezer km²-t, a kizárólag tengeri gazdasági övezet területe 4 millió km². Japánban az ipari jelentőségű ásványi erőforrások lelőhelyeinek száma nagyon kevés. Elegendő mennyiségben csak az építőanyagok fordulnak elő. A szén és érces erőforrások kitermelését leállították. **NÉPESSÉG.** A Japán-szigetek az egyik legsűrűbben benépesült terület a világon – átlagban 340 fő/km². A lakosság túlnyomó többsége a partmelléki síkságokon él. A letelepedési rendszerek a *Tokió – Jokohama* és az *Oszaka – Kobe – Kioto – Nagoja* övezetben – hatalmas, többmillió agglomerációk. Az ország fő közlekedési tengelye mentén, amely összeköti ezeket az agglomerációkat, alakult ki a világ egyik legjelentősebb ipari és más gazdasági tevékenységek csoportosulása – *Japán Csendes-óceáni ipari öve*. A keleti részében – a Tokió –

Szómagyarázat

A japánok saját országukat **Nipponnak** nevezik, amelynek jelentése *napkelte*. Innen ered **Japán** elterjedt megnevezése – a *Nap országa* vagy a *Felkelő Nap országa*.

Világrekordok

Japán a világrekord birtokosa a földrengések száma alapján. Az országban évente csaknem 1,5 ezret regisztrálnak, vagyis naponta átlagosan 4 rengést.

90. ábra. A Fudzsi Japán legmagasabb hegye, az ország egyik szimbóluma

A világ térben és időben

Japán benépesülése

A legősibb emberek, akik a Japán-szigetekre érkeztek, az ainuk voltak Ázsiából. Viszont állandóan északabbra szorították őket a később érkezők. Jelenleg az ainuk, akik megőrizték etnikai identitásukat, már csak a Hokkaido-szigeten maradtak meg. A törzsek, amelyekből a japán nép alakult ki, Ázsiából érkeztek a szigetekre a Koreai-félszigeten át és a Csendes-óceán nyugati részének szigeteiről. A VIII. századig a japánok képződése nemzetként befejeződött.

91. ábra. Tokió Japán fővárosa

tak, szakképzettek, szakmailag mozgékonyak, innovatívak, készen állnak az újdonságok befogadására. Jól ismert a magas munkafegyelem a japán cégeknél és hűségük saját vállalatukhoz, amely magas munkakultúráról tanúskodik, ami a japán nép kulturális szintjével és mentalitásuk sajátosságaival magyarázható. Életmódjuk szerves része a kulturális hagyományok hatása (vallás, nemzeti szokások, irodalom, művészet, zene stb.) gazdasági életükre. Japán – ország-civilizáció, amelynek lelki világa és kultúrája a sintoizmus, a buddhizmus és a konfucianizmus egyesülésének alapjaira épül.

A MAI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Japán hamar kiépítette a piaci tőkés államot, még a XIX. században lerakta az erős iparosodott állam alapjait. A második világháború után a teljesen tönkrement ország gyorsan, a külföldi tőke jelentős beáramlása nélkül építette újjá a gazdaságot, radikális politikai és gazdasági reformokat vezetett be, a demokratikus társadalom és a posztindusztriális útra lépett. A japán társadalom szervezeten és hatékonyan képes leküzdeni a természet brutális kihívásait (földrengések, szökőárak, tájfunok). Jelenleg Japán Ázsia legfejlettebb országa, amely a legmodernebb technológiával ellátott iparral, nagy valuta-pénzügyi erőforrásokkal rendelkezik, szilárd pozíciókkal a világpiacokon. A természeti erőforrások hiánya a munkavállalók magas szakképzettségével és kultúrájával, a tőke és a menedzsment lehetőségek aktív és rugalmas kihasználásával, a technika, a technológiák és az alkalmazott

Jokohama vonaltól az Oszaka – Kobe vonalig – jött létre a világ második legnépesebb megapolisza, a *Tokaido* (több mint 65 millió fő). Ezeken a vidékeken, amelyek az ország területének közel 20 %-át alkotják, a népsűrűség eléri az 1700 fő/km². Japán magasan urbanizált ország, amelyben a lakosság több mint 90 %-a városokban él, vagy urbanizált életformát folytat. A XXI. század demográfiai folyamatai a munkaerő-ellátottság romlásához vezettek, mert állandóan növekszik a nyugdíjas korú lakosság részaránya. Az viszont kedvező, hogy a munkavállalók szakképzettsége magas az oktatás ősi hagyományainak köszönhetően – már a XIX. század közepén csaknem az egész lakosság írástudó volt. Jelenleg az oktatás a középiskolákban ingyenes és kötelező mindenki számára. A középiskolák végzőseinek több mint fele felsőoktatási vagy szakoktatási intézményekben folytatja tanulmányait. Japán gazdaságában a munkaképes lakosság csaknem 60 %-a van foglalkoztatva. Ezek felvilágosultak,

tudományos kutatások magas szintjével ellensúlyozódik. Nemcsak az iparban, hanem a gazdaság többi szektorában is bevezették a termelés automatizálását, kibernetizációját és a robotizációt. A fejlődés külső tényezői a szekunder és terciér szektorokhoz tartozó magas-technikai ipari ágazatok kiváló minőségű és versenyképes termékeinek a világpiacokon történő értékesítésének, az aktív befektetési tevékenységnek (amely a pénzügyi erőforrások felhalmozásának köszönhető) és az információs-technológiai lehetőségek megvalósításából állnak.

Egy időben Japán kihasználta a világ tudományos eredményeinek bevezetéséből eredő előnyöket, felvásárolva a külföldi szabadalmakat és engedélyeket. Végbement a japán tőke gyökeres átszervezése, felhalmozásának folyamata új alapokon, ami hatalmas TNK-k kialakulásához vezetett. Végbement az agrárviszonyok gyökeres átszervezése. Az állam alacsony hadi kiadásai (a GDP kevesebb, mint 1,2 %-a) – a fejlődés még egy kedvező tényezője. Az 1970–80-as években a japán gazdaság fejlődésének tényezői, amelyek elősegítették a gyors gazdasági fejlődést az előző időszakban, kimerítették magukat: növekedtek a nyersanyag- és az üzemanyag-árak a világpiacon, növekedtek a kiadások a szabadalmak és az engedélyek felvásárlására, a katonai szükségletekre, fokozatosan emelkedett az alkalmazottak bére, viszont a szakképzett, magas szintű munkaerő megőrizte jelentőségét. A külföldi technológiák kölcsönzésének gyakorlatáról Japán áttért a saját tudományos kutatások intenzív fejlesztésére. A helyzet bonyolódását a nyersanyagok és az üzemanyagok világpiacán a japán gazdaság az energia- és anyagtakarékos technológiák fokozott megvalósításával egyensúlyozta. Gyorsvasutakat és autópályákat, egyedi hidakat és alagutakat építettek, a nagyvárosok kommunális gazdaságainak rendszereit hozták létre. Jelenleg Japánban egyedi gazdaság alakult ki, amelyben a magas intenzitású termelések (tudományigényes gépgyártás és más ágazatok energia- és anyagtakarékos termelései) egybeolvadtak a szekunder szektor tevékenységének hatékony válfajaival és az aktív tevékenységgel a világ áru- és tőkepiacain. A „magas technológiák” gyártása a termelési szerkezet alapjává vált, Japán részaránya pedig a világ exportjában meghaladta a 20 %-ot. Az ország a világ élenjáróihoz csatlakozott nemcsak a vaskohászatban és a vegyiparban, hanem az elektrotechnikai és az elektronikai integrált áramkörök, számítógépek és irodai berendezések, valamint a gépkocsik gyártásában. Az elektronika gyors fejlődése együttesen az energia- és anyagtakarékos technológiák bevezetésével jelentős szerkezeti változásokhoz vezetett a termelési tevékenységben. Az alapágazatok termékeinek részaránya csökkent, viszont ezt a csökkenést ellensúlyozta a gépgyártás és a gazdaság terciér szektor tevékenység-válfajainak növekedése (szoftverek gyártása, információs támogatások, tanácsadások, mérnöki tevékenység

92. ábra. Japán a fejlett robottechnika országa, amelyet különböző szférákban használnak

stb.). Ezek a termelések nemcsak kevésbé függenek az energiahordozóktól és a nyersanyagtól, hanem képesek gyorsan alkalmazkodni a piac igényeihez. Fontos szerkezeti átalakulások történtek Japán részvételének az árufeleségek, az erőforrások és a tőke körforgásában a világpiacon. Emelkedett a részaránya a gépgyártási és a könnyűipari termékeknek. De még fontosabbá vált a japán vállalatok aktiválódásának növelése a befektetési tevékenység világpiacain. Jelenleg Japán harmadik a világon a tőkebefektetések exportja terén. A gazdaság átalakításában aktuálissá váltak pont azok a tényezők, amelyek a gazdaság információs-technológiai modelljeinek kialakításán dolgoznak. Az ország fő erőforrása továbbra is a magasan szakképzett, fegyelmezett munkaerő a nemzeti mentalitás bizonyos pozitív jellemzőivel. A termelési folyamatok nem az energia- és anyagfogyasztó technológiákra orientálódnak, hanem a technológiákra, amelyek az információs és a tudományos erőforrásokra támaszkodnak – az ország gazdasága már régen áttért a természet kihasználásának rendszeréről az emberi tudás felhasználásának rendszerére. Ugyanazt a kutatási és termelési tevékenységet a megszerzett alapismeretek kölcsönzésének és reprodukciójának átrendeződése szervezi át (amilyen az 1980-as évekig volt) a saját tudományos kreativitásuk aktiválására. Japán magabiztosan foglalta el az egyik vezető helyet az országok között, amelyek fejlesztik a tudásalapú gazdaságukat.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Japán gazdaság-földrajzi fekvését és természeti viszonyait. Kedvezőek-e a lakosság életviszonyaira és a gazdaság fejlődésére?
 2. Milyen mutatók alapján tartozik Japán a világ élenjáróihoz?
 3. Milyen tényezők határozzák meg helyét a nemzetközi munkamegosztásban?
 4. Miben rejlenek az ország posztindusztriális fejlődésének sajátosságai?
 5. Milyen tényezők váltak aktuálissá a japán gazdaság szerkezeti átalakulásának folyamatában?
 6. Hozzatok fel példákat Ázsia világvárosaira. Milyen országokban alakultak ki?
-
- 7*. Prognosztizáljátok Japán demográfiai folyamatainak hatását a munkaerőforráspotenciáljára.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

A világon számos japán szó és kultúrájuk eleme vált megszokottá. Például, az ikebana, a karate, a tanka, a haiku, az anime. Tudjátok-e, milyen művészeti formák állnak mögöttük? Internetforrásokat felhasználva, készítsetek kisebb prezentációt egyikükből.

25. JAPÁN (FOLYTATÁS)

TERCIER SZEKTOR. Japánban a terciér szektorra esik a GDP előállításának fő volumene és a gazdaságban foglalkoztatottak nagyobb része – közel 69 %. A szolgáltatások mennyisége alapján csak az USA és Kína előzi meg. A foglalkoztatási szerkezetben, kivéve a megszokott kereskedelem, háztartási szolgáltatások és szállítási tevékenység nagy mennyiségeit, kiemelt szerepet játszik a pénzügyi-banki tevékenység, az oktatás és a tudomány, az orvostudomány és a szociális szolgálatok, a szállodai és a turisztikai-rekreációs üzleti tevékenység.

Japánban modern **tudományos-termelési** szférát hoztak létre. Ez lehetőséget teremt fejleszteni a tudományigényes és technikailag bonyolult termékek gyártását, mint az ország szakosodását a nemzetközi munkamegosztásban. A tudományos-termelési szférának magas szintű a területi koncentrációja. Például, a Tokió – Jokohama agglomerációra esik a tudományos fejlesztések 60 %-a és a magas technológiájú termékek gyártásának 40 %-a. Fontos szerepet játszik még Oszaka, Kioto és Nagoja is. Perspektivikus irányvonal a **technopoliszok** létrehozásának rendszere. Japán tudományos városa Tsukuba.

Japán **pénzügyi-banki rendszere** a világ egyik legjelentősebbike. Tartószervezete a nagy bankcsoportok: *Mitsubishi UFJ*, *Sumitomo Mitsui*, *Mizuho*. Ezeket kiegészítik több tíz, ú. n. hálózati és regionális bankok. Szorosan együttműködnek velük az ágazati korporációs csoportosulások (keiretsu). A részvényes tőke kereszttulajdonlásának eredményeként az állam gazdaságának egész irányítási rendszere egységes pénzügyi-korporációs komplexum jellemzőit ölti magára, ami jelentősen különbözik a gazdaság szerveződésében más gazdaságilag fejlett országhoz képest.

Japán **közlekedése** nagy mennyiségű munkát végez úgy a belső, mint a nemzetközi szállítások terén. Az országon belüli szállításokat a közúti, a vasúti és a tengeri kabotage közlekedés biztosítja; a nemzetközi teherszállításokat kizárólag tengeri, az utas-szállítást a légi közlekedéssel bonyolítják. A közlekedési hálózat kialakulásának és használatának sajátosságai a Japán-szigeteken – a nehézségek azok építésében: a föld magas értéke, a sok alagút és több kilométer hosszú hidak építése a szigetek között. Viszont a nehézségek ellenére, a gyorsvasutak és közutak hálózata összeköti az ország fő gazdasági központjait. A közlekedési szállítások fő jellemzői a következőképpen néznek ki. Különösen jelentősek a megapoliszok vidékei, a Tokió – Jokohama – Csiba és a Nagoja – Oszaka – Kobe – Kioto agglomerációk között. Ezeket összeköti a Sinkanszen (golyóvonat) gyorsvasút, amelynek szállítási sebessége elérheti a 320 km/órát és az egyszerű vasúti vonalak, autósztrádák és közönséges autóutak hálózatai, a partmenti kabotage és kompszállítások, az elektromos és kommunikációs vonalak stb.

Szómagyarázat

Keiretsu (japán: *rendszer, sorozat, hierarchikus rend*) – nagy vállalati csoportosulások Japánban, egy jelentős bank körül csoportosulnak, amely biztosítja a csoport mindegyik vállalatának finanszírozását és kizárja más piaci résztvevő általi ellenséges beolvastásuk lehetőségét.

93. ábra. A Sinkaszen gyorsvasút szerelvényei

Többek között a Sinkaszen gyorsvasút összeköti a Hokkaido és Honshu szigeteket, víz alatti, mélységi alagúton (Szeikan) halad keresztül, amelyet a Tsugaru-szoros alatt fektettek le a Japán-tenger és a Csendes-óceán között.

A megalopolisz kikötőire jut a belső teherszállítások 45 %-a és az export-import teherforgalom műveleteinek 70 %-a. Nagy kikötők: *Tokió, Csiba, Nagoja, Oszaka*. A repülőterek – „ablak a világra” a japán utasok 90%-ának, akik külföldi utazásokra indulnak. Jelentős repülőterek Tokió külterületein: a Narita és a Haneda, Oszaka mellett a Kanszai és az Oszaka. A légi utak terheltsége a lehetségesnek határait súrolja.

SZEKUNDER SZEKTOR. A szekunder szektor ágazatainak részaránya Japán GDP-jének alakulásában 30 %-ot tesz ki. Fejlődésük nagyban függ a saját természeti erőforrások hiányából eredő nyersanyag- és üzemanyag-ellátástól más országokból. Ugyanakkor a japán ipar jelentősen robotizált és hatékony. A nemzetközi szakosodás ágazatai: a vas- és színesfémkohászat, a légi- és űreszközök gyártása, a hajó-, autó- és műszergyártás, az elektronika, az elektromos berendezések gyártása, a kőolajkémia, a biotermékek ipara és az élelmiszeripar. Az iparféldrajz fontos jellemzőjévé vált a nagy ágazatközi kombinát-komplexumok kialakítása. A legjelentősebb objektumok három agglomeráció (*Keihin, Hanshin, a Japán-tenger partvidéke*) szomszédságában képződtek.

Az ország **villamos energetikájának** fejlődése 90 %-ban függ az energiahordozók importjától, ugyanakkor a villamos energia fogyasztása terén a negyedik a világon. Japán az egyik vezető állam a **vaskohászati** termékek gyártásában. Nagy kohászati kombinátok találhatóak *Kawasakiban, Csibában, Kitakjusuben*. A **vegyipar** megalapozója a kőolaj-kémiai termelés *Kasimában, Mizushimában, Szakaiban*. A világ **gép- és berendezések gyártásában** Japán részaránya meghaladja a 10 %-ot. Az ország vezető gépgyártási TNK-i megalapozói Japán exportbázisának, hiszen a határain túlra a gépgyártás termékeinek több mint 30 %-át szállítja.

A japán **gépkocsigyártás** az egyik legjelentősebb a világon. Jelenleg Japán a harmadik legnagyobb autógyártó a világon Kína és az USA mögött. A világszerte ismert japán autógyártó TNK-k: a *Toyota*, amelynek személygépköcsi-gyártása Toyota városban összpontosul; a *Nissan* Jokohamában; a *Mazda* Hirosimában; a *Honda* Tokióban; a *Suzuki* és a *Mitsubishi* Hamamacuban; a *Subaru* Sibujában. Az *Isuzu* a világ egyik legnagyobb tehergépköcsi-, terepjáró-, autóbusz- és dízelmotor-gyártója. Japánon kívül ezeket a gépkocsikat Vietnámban, Thaiföldön, a Fülöp-szigeteken és az USA-ban, Oroszországban és Kazahsztánban szerelik össze. A vállalat Ukrajnában is jelen van: a japán autómotorok és karosszériák alapján szerelik össze a „Bohdan” autóbuszokat. A *Yamaha, Kawasaki* és *Honda* TNK-k a motorbiciklik és más motorizált technika (terepjárók, vízi-biciklik, robogók) ismert gyártói.

Japán közlekedési gépgyártása gyárt még traktorokat, mozdonyokat, gépmotorokat.

A **hajógyártás** Japán hagyományos termelési ágazata már több évszázada. Fő konkurensei a nemzetközi piacokon a Koreai Köztársaság és Kína, amelyekkel tart a vezető pozíciókért folyó harc. Élenjáró japán hajógyártó vállalatok: a *Sasebo* (Sasebo), a *Micubisi* (Nagaszaki), a *Kawasaki* (Kobe), az *Universal* (Kawasaki) és mások. A

94. ábra. Az Isuzu által gyártott teherautó

légi- és űreszközök ipara repülőgépeket, helikoptereket, műholdakat és rakétahordozókat állít elő. Japán az 1970-es években úttörője volt a **robottechnika** gyártásának. Jelenleg a robotok gyártása az ipar számára a világtermelés 70%-át biztosítja. A japánok csaknem teljesen felszámolták a **szövetgyártást** és aktívan távolítják el a környezetszennyező termelést az országhatárokon túlra. Ugyanakkor az élelmiszerek gyártása (hal-, hús- és tejtermékek, kenyér és cukrászipari termékek, szósok stb.) megtartotta pozícióit.

PRIMER SZEKTOR. Részaránya az ország GDP-jének alakulásában 1 %-ot tesz ki, a mezőgazdaságban és a halászatban foglalkoztatottak részaránya viszont a 3 %-ot, gyakorlatilag a bányaiipar teljes hiánya mellett.

A **mezőgazdaság** biztosítja az ország élelmiszer-szükségleteinek közel 56 %-át, azonban ha ehhez hozzáadjuk a tengeri halászat termékeit (a tengeri termékek – a japán konyha kiemelten fontos összetevői), akkor az önellátás szintje élelmiszerekből eléri a 62 %-ot. A földművelésre alkalmas termőföldek Japánban nagyon kevés területet foglalnak el. A mezőgazdasági szakosodásnak három iránya alakult ki: a **rizstermesztés**, magas hozamú fajtákat és modern agrotechnikai módszereket felhasználva; a **gyümölcs- és zöldségtermesztés**, amely a legújabb fejlesztéseket használja az üvegházak építésében és az intenzív gyümölcsösök létrehozásában, valamint magas hozamú hibrid zöldségkultúrákat termesztnek (a zöldségfélék vetőmagjának 90%-a hibrid); az állattenyésztés importált takarmányok felhasználásával. Jelentősen megnövekedett a zöldség- és a gyümölcsfélék termesztése – a gyümölcs- és zöldségtermesztés vált az egyik vezető termeléssé. Nagy jelentőséggel bír a virágtermesztés. Az **állattenyésztés**, habár szűk helyi a takarmánybázisa, az ország mezőgazdasági árutermelésének több mint 30 %-át állítja elő.

Japán megfelelőképpen ellátja magát rizzsel, zöldségekkel, burgonyával, tojással. Más termékekkel való ellátás terén importra orientálódik, különösen a búza, kukorica, szója, cukor és marhahús behozatalára.

A **városkörnyéki szakosodás** (hús, tej, zöldségek, gyümölcsök, virág) fontos övezete a *Tokaido megalopolisz területe*. Más szakosodott övezetek: **Japán rizsöve** északkeleten és a Japán-tenger partvidékén; **Hokkaido északkeleti része**, amely a tejtermelő állattenyésztésre és a répatermesztésre szakosodott; a **központi magashegységi vidék**, amely áttért a selyemtermelésről a zöldségek és gyümölcsök termesztésére. A **szubtrópusi földművelés öve** *Shikoku* és *Kyushu* csendes-óceáni partvidékén alakult ki.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Japánra esik a világ exportjának 4 %-a, importjának 4,2 %-a és a közvetlen külföldi befektetések 5 %-a. Az ország külgazdasági tevékenységének jelenlegi tendenciája – áttérés a külkereskedelemre való orientálódásról a befektetési tevékenységre.

Az ország többnyire energiahordozókat (kőolajat és szenet), ásványi nyersanyagokat, félkész-árut, ruhaféléket, vegyszereket és ipari berendezéseket importál a világ összes régiójából, ipari termékeket, tudományos-technikai információkat és tőkét exportál. Saját szükségleteinek kielégítésére Japán a szén, a kőolaj és a vasérc, a foszforitok, a bauxit, a gyapot és a gyapjú 100 %-át, a fakészletek 65 %-át hozza be. A japán export fő tételei: gépkocsik, háztartási elektronika, számítógépek, félvezetők, réz, vas, acél. Ugyanakkor a legyártott gépkocsik 60 %-a, a fénymásolók, irodai technika és háztartási elektronika (videokamerák, digitális fényképező gépek, televíziók stb.) 75 %-a, a szerszámgépek több mint 70 %-a kerül kivitelre.

A tudományos-technikai ismeretek világpiacán Japán a tudományos fejlesztések jelentős exportőre, különösen az elektronikai, autó- és hajógyártás, vegyipar, anyagismeretek, biotechnológia stb. ágazataiban. A befektetések világpiacán a japán korporációk aktívan vesznek részt közös vállalatok létrehozásában. Ukrajna és Japán külkereskedelmi kapcsolatainak volumene egyelőre szerény: Ukrajna részesedése a japán exportban 0,1%, az importban 0,05 %. Kedvezőbb a helyzet közvetlen japán befektetések beáramlása terén.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Japán legfőbb termelői kapacitása viszonylag kompatibilisen helyezkedik el, kölcsönös kapcsolataikat pedig a fejlett kommunikációs hálózat biztosítja. A gazdaság területi szerkezetének legnagyobb központjai: Tokió, Oszaka, Nagoja, Fukuoka, Hirosima és Szendai. Tokió és Oszaka gazdasági és politikai funkciókat lát el állami méretekben. A **Csendesóceáni-iparvidék**, amelynek területe az ország 25 %-át foglalja el, az ipari termékek 75 %-át állítja elő. A **Keihini** (Tokió – Jokohama), **Hansini** (Oszaka, Kobe, Kioto) és **Nagojai agglomerációk** a tudományigényes ágazatok összpontosulásának vidékei.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen mutatók jelentik azt, hogy Japán posztindusztriális ország?
2. Beszéljetez Japán közlekedési rendszeréről. Miben rejlenek a sajátosságai?
3. Milyen szerepet játszik a tengeri közlekedés az ország gazdaságában? Nevezétek meg és mutassátok meg a térképen az ország legnagyobb kikötőit.
4. Milyen ipari ágazatok határozzák meg az ország nemzetközi szakosodását?
5. Mi ismert számotokra a hagyományokról és a technológiákról a mezőgazdaságban? Milyen mezőgazdasági ágazatokra szakosodik Japán?
6. Nevezétek meg a gazdaság térbeli szerveződésének jellemzőit. Milyen szerepet játszik benne a Csendesóceáni-iparvidék?
7. Milyen termékek és nyersanyagok dominálnak a japán export és import szerkezetében?

- 8*. Gondolkozzatok el, minek az eredménye az, hogy a természeti erőforrásokban szegény Japán a világ egyik legfejlettebb országává vált.

26. KÍNA

Kínai Népköztársaság

Földrajzi fekvés

Közép- és Kelet-Ázsiában helyezkedik el, partjait a Csendes-óceán vize mossa.

Államforma

Szocialista köztársaság. Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások

Domborzata benyolult: nagy síkságok

(Kínai, Góbi)

határosak magas hegységekkel (Himalája, Karakorum, Kunlun) és magashegységi platóval (Tibet).

Éghajlata mérsékelt és szubtrópusi, a száraz sivatagítól északnyugaton a szubtrópusi monszunig délkeleten.

Legnagyobb folyók – Jangce, Sárga.

Különösen gazdag ásványi, termőföldi, erdős erőforrásokban; világelső vízerőforrás-potenciálban.

9,6 millió km²

1,4 milliárd fő

Peking

Primer szektor

Bányaipar: szén, földgáz, vasérc, színesfémek.

Mezőgazdaság:

növénytermesztés (rizs, köles, búza, kukorica, dohány, szója, burgonya, cirok, földi mogyoró, tea, gyapot); állattenyésztés (sertésenyésztés, selyemtermelés); halászat.

Gazdaság

Agrárpari ország. Ázsiában az első, a világon a második a GDP nagysága alapján (14 trillió \$).

Tercier szektor

A világ legnagyobb kereskedelmi országa; pénzügyi szféra; turizmus; a közlekedés mindegyik válfaja fejlett.

Szekunder szektor

Építőipar, vaskohászat, kőolaj-feldolgozó ipar, vegyipar, űripar, gépgyártás, porcelán-fajansz gyártás, textilipar.

Népesség

Első hely a világon népességszáma alapján. Városi lakosság – 59 %. Legnagyobb városok – Sanghaj, Csungking, Peking, Kanton.

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Kína olyan ország, amelynek államiságtörténete évezredekre nyúlik vissza. Népe jelentősen hozzájárult az emberiség anyagi és szellemi kultúrájához. Kína nagy területtel, hatalmas számú munkaerővel és gazdag természeti erőforrásokkal, potenciálisan tágas belső piaccal rendelkezik. A XXI. század elejére a GDP méretei és a gazdasági potenciálja alapján Kína a világ egyik vezető országává vált.

Kína a Föld egyik legősibb civilizációjának a központja. I. e. a VI. évezredben a kínai síkságokon már termesztettek rizst, i. e. a IV. évezredben kialakult a földművelő civilizáció. I. e. a II. századig alakult ki a Sárga-folyó völgyében a Sang dinasztia birodalma. I. e. az I. évezredig képződött az ősi kínaiak etnikai közössége és feltalálták a hieroglifikus írást, amely napjainkig létezik. A nemzet alapjait olyan népek alkották, amelyek a későbbiekben hanna kezdték nevezni magukat. Majd i. e. a II. évszázadtól fokozatosan asszimilálták a tangut népeket, elhatárolódtak északon az ezer kilométer hosszú kínai nagy fallal a sztyepi nomádoktól (hsziungnuktól, avaroktól, mongoloktól), és folytatták a nyomulást nyugati, délkeleti és déli irányban. A Csin dinasztia más keleti nyelvek átírásában mint China (csajna, Kína) maradt fenn. A kínaiak „Han népének” kezdték magukat nevezni, és ez az önmegnevezés máig is létezik.

A konfucianizmus, a taoizmus és a buddhizmus szimbiózisa megteremtette a kínai civilizáció kialakulásának alapjait. A legfőbb, ami már régóta jellemezte Kína hatalmi rendszerét, a pragmatikus hozzáállás a társadalomhoz, mint az irányítás objektumához; az állam jólétét egyenértékűvé tették az egész társa-

dalom jólétével. Ezért nem kevés erőt, és esetenként kegyetlenséget is alkalmaztak a stabilitás és a rend biztosításának érdekében. Évezredekig, egészen a XX. századig, Kína a stabilitás körülményei között létezett: stabil területekkel, állandó népességszámmal adott határok között, fenntartható életszínvonalal.

A XV. századig az ismeretek és a kultúra szintje magasabb volt, mint Európában. Az öntözéses rizstermesztés lehetőséget adott három termést betakarítani évente. Fejlettek voltak a különböző kézműves kisüzemek, amelyek szövés-sel, porcelán és különböző mechanikus eszközök előállításával és kovácsolással foglalkoztak. Az acél öntésének folyamata (az V. századtól) a kínaiaknak ismert volt már annak megjelenéséig Európában. A kínaiak ismertté váltak a világ első papír és papírpénz, puskapor és rakéta, iránytű és matematikai térképészeti vetület (X. század), szeizmográf, esernyő, gyufa stb. feltalálóiaként.

Négyezer év alatt a civilizáció Kínában felemelkedéseket és hanyatlásokat is átélt. Viszont a kínai nép szilárd hagyományokon, értékeken és filozófián alapuló etnikai közösséget hozott létre. Különböző időkben az ország a nomád népek, vagy a mandzsukok, vagy a mongolok hatalma alá került, azonban ezek uralma nem tudott hatni a nép egyedi kultúrájára. Az Európától területileg és népességszám alapján nagyobb Kína több ezer éven át egységes egészként maradt fenn a soron levő saját vagy idegen birodalmi dinasztiák uralma alatt.

A kínai állam, az etnikai határain belül, először i. e. a II. évszázadban alakult ki (Csin dinasztia, i. e. 221–206, és a Han dinasztia i. e. 206-tól időszámításunkig).

95. ábra. A kínai nagy fal
(i. e. a VII–II. század)

A Kínai Népköztársaság kikiáltásáig (1949-ben) az ország bonyolult szociális és gazdasági fejlődési utat járt be, amely Kína jelenkori, központi irányított gazdaságának kialakulásához vezetett, ahol összefonódnak a szocialista gazdaság és a piacgazdaság elemei.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK.

Kína a világ harmadik legnagyobb területű országa jelentős földalappal, ásványi kincsek jelentős készleteivel, nagy vízerőforrásokkal, valamint az

óceáni erőforrások kitermelésének széles lehetőségeivel. Kína természetvilága gazdag és változatos. Kelet-Kína síkságain, amelyek meleg csendes-óceáni monszunok hatása alatt állnak, termékeny földterületek találhatók, nyugaton a legnagyobb vízhiányos ázsiai sivatagok és a világ legmagasabb hegyei húzódnak. Északon arid síkságok helyezkednek el és erdővel fedett hegygerincek, amelyek érintkeznek Szibéria hideg vidékeivel, délen pedig hegységek található örökzöld trópusi erdővel.

A **mezőgazdasági termőföldek** területe Kínában meghaladja az ország területének a felét. A többi 16% erdővel van fedve. A szántóföldek része a földalappan szintén 16%. Viszont, ha figyelembe vesszük, hogy egyes vidékeken évente két-három termést lehet betakarítani, Kína vetésterülete sokkal nagyobb lesz, mint a szántóföldek területe. A szántóföldek fő része az ország keleti részén terül el.

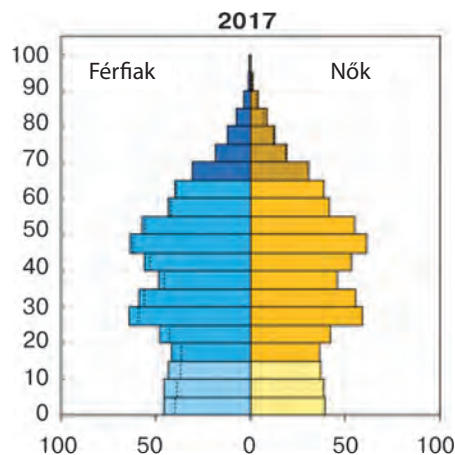
Kína különösen gazdag ásványi kincsekben. A szén ipari készletei a világ készletek 20 %-át teszik ki. Szénlelőhelyek találhatóak az ország csaknem egész területén, de a legnagyobb szénmedencék északon, északnyugaton és északkeleten (Északkeleti-medence) helyezkednek el. Kína területének több mint harmadán találhatóak perspektivikus kőolaj- és földgázmezők. A legjobban feltárt kőolajmezők a Kínai-síkság északi részén, északkeleten és északnyugaton helyezkednek el.

Perspektivikus vidékek kőolajban a kínai tengerek selfjei. Az országban jelentős uránkészletek vannak, különösen nyugaton és délen. Az energetika lehetőségei jelentősen egészülnek ki a nagy vízkészletekkel. Nagy vízkészletei vannak délnyugat folyóinak, amelyek a világ legmagasabb hegyvidékein erednek. A vasérc nagy készletei találhatóak a tartományok többségében, többek között északkeleten, északon és délen. Gazdag polimetalikus-, mangán- ólom-, antimon-, wolfram- és higanyérc-lelőhelyeket tártak fel Dél- és Délnyugat-Kína tartományaiban. Vannak nagy foszforit-, fluorit-, azbeszt- és építőanyag-készletek is.

NÉPESSÉG. A Föld minden ötödik lakója kínai. Kína népességének természetes mozgására az utóbbi évtizedekben jellemző a születési és a halálozási arányok csökkenése. A lakosság természetes szaporulata évi 4 %-ig csökkent, és jelenleg Kína népessége évente csak 5 millió fővel növekedik. A munkaerőforrások szerkezetére jellemző a fiatalok magas aránya, akik a népesség legmobilisabb elemei. A lakosság és a munkaerőforrások csaknem fele a falvakban összpontosul.

Kína népessége egyenlőtlenül oszlik meg. Kelet-Kína területének 20 %-án él az ország lakosságának több mint 65 %-a, amelynek fele a tenger mellék vidékein összpontosul. Különösen magas a népsűrűség a tenger melléki tartományokban – több mint 300 fő/km². Az ország nyugati és északnyugati vidékei, kedvezőtlen természeti viszonyokkal, gyéren népesültek be, ott a népsűrűség 1–4 fő/km². Az utóbbi évtizedekben az ország gazdasági életének aktivizálódása eredményeként erősödött a munkaerők migrációja. Elsősorban, a migrációs folyamatok tervszerűen voltak irányítva a Kínai-síkság sűrűn lakott vidékeiről Kína északi, északkeleti, északnyugati és délnyugati tartományaiba, vagyis a határ menti területeket vették birtokba, ahol a nem kínai népek asszimilációját folytatták. Más migrációs hullámok spontán irányultak a déli és keleti tenger melléki kivételes gazdasági övezetekbe.

Az urbanizáció szintje 59 %-ot tesz ki. Kína legnépesebb városai: *Sanghai* (27 millió fő), *Csungking* (több mint 15 millió), *Peking* (20 millió), *Tien-csin* (13 millió), *Kanton* (15 millió) és

96. ábra. Kína lakosságának korfája, 2017

97. ábra. Sanghaj Kína legnagyobb városa

mások. Sajátos helyet foglal el *Hongkong* (7 millió lakossal) és *Sencsen*. Kínában keletkezett a világ egyik legnagyobb megalopolisza – a *Jangce deltája* és a *Hongkong-Sencsen*. A kínaiak (han) alkotják a lakosság 92 %-át. Rajtuk kívül az országban több mint 80 féle nép él, amelyek különböző nyelvcsaládokhoz tartoznak. Az államnyelv a kínai (mandarin dialektus).

A FEJLŐDÉS SAJÁTÓSÁGAI.

A gazdasági reformok irányvonalát 1978-ban határozták meg. A földművesek a termőföldet bérbe kapták, bevezették a családi vállalkozások rendszerét. Az eredmény – jelentősen növekedett a mezőgazdasági áruféleségek termelése. Elkezdődtek a reformok az iparban is. Kiszélesedett a vállalatok önállósága, ésszerű árrendszert vezettek be, tudományos-technikai újdonságokat vezettek be. A külgazdasági tevékenységben Kína áttért a „nyitott ajtók” politikájára, vagyis az együttműködés politikájához minden országgal, speciális szabad gazdasági övezeteket és nyitott gazdasági vidékeket hoztak létre. A gazdasági fellendülés ütemei abban az időben elérték a 12–18 %-ot évente.

A XX. század végén a „szocialista piacgazdaság” irányvonalára tértek át és a világpiacon való integrációra. Az állam uralkodó pozíciójának megőrzése érdekében a stratégiai ágazatokban támogatták a nem állami tulajdonformák további kiszélesítését, a feltételek könnyítését a külkereskedelemben és a tudományos-technikai fejlődés felgyorsítását. Jelenleg a GDP volumene alapján Kína a világ vezető országai között helyezkedik el. Kína gazdasági fejlődésének célja „átlagos jólétű társadalom” felépítése, amit az ősi kínai filozófusok az ideális társadalom modelljének tartottak, amely csak a szabadság és egyenlőség társadalmától marad el.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Kína természeti viszonyait. Kedvezően hatnak-e a lakosság életfeltételeire és a gazdaság fejlődésére?
 2. Kína milyen mutatók alapján tartozik a világ élenjáróihoz?
 3. Milyen tényezők határozzák meg az ország helyét a nemzetközi munkamegosztásban?
 4. Beszéljétek a népesség elhelyezkedésének sajátosságairól Kínában. Mutassátok meg a térképen az ország jelenlegi gazdasági fejlődésének legnagyobb városait.
 5. Gondolkozzatok el, Kína fejlődéstörténelme hogyan mutatkozott meg az ország jelenkori gazdaságán és kultúráján.
-
- 7*. Jellemezzétek Kína lakosságának sajátosságait a korfa alapján (96. ábra).

27. KÍNA (FOLYTATÁS)

- Emlékezzetek vissza, milyen ásványkincsekben gazdag Kína.

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. A kínai gazdasági fejlődés jelenlegi szintjének értékelése nem egyértelmű. Egyrészt, nagy állam, amelyik az abszolút mutatók alapján csak néhány országtól marad el. Az országnak nagy lehetőségei vannak az energetikában – a világon első a tüzelőanyagok bányászata terén, első az acél, a gabonafélék és a szövetek termelésében. Kínában fejlett az űreszközök gyártása és az atomipar, a kőolajkémia és az elektronika. Másrészt, az egy főre eső ipari és mezőgazdasági áruféleségek termelése csak megközelíti az átlagos mutatókat a világgazdaságban.

Az utóbbi évtizedekben Kínában gyökeresen megváltozott a szektorok aránya a GDP szerkezetében: a terciér szektor részaránya több mint 52 %, a szekunderé 40 %, a primer szektoré 8 %. Kína megközelítette az ipari-agrár, gazdaságilag fejlett országokat. A munka termelékenysége alapján a mezőgazdaságnak, összehasonlítva az iparral, jelentősen alacsonyabbak a mutatói. Ezenkívül, jellemző a hihetetlenül fejlett infrastruktúra és az ú. n. civil ipari termelés viszonylag alacsony technológiai szintje.

TERCIÉR SZEKTOR. A szolgáltatási tevékenységek válfajai Kínában megmaradtak a központilag irányított szocialista ország gazdaságára jellemzőknek: a kereskedelem, a kommunális szolgáltatások és a közlekedés a hozzájuk tartozó funkciókat látják el. Azonban az utóbbi reformok szerint engedélyezett magánkezdeményezések is megjelentek: az utcai bazár és kereskedelem aktivitása és nyüzsgése egyszerűen lenyűgöző. Az igénytelen vevő olcsón étkezhet, és minden szükségeset megvásárolhat.

Érezhetően aktivizálódott a **pénzügyi-banki tevékenység**. Az ország külkereskedelmi bankjai kiemelkedő helyet foglalnak el a világgazdaság pénzügyi rendszerében – az első tízben foglal helyet négy kínai! Ázsia pénzügyi világvárosai Kínában *Hongkong, Sanghaj és Peking*.

Kínában, figyelembe véve a népesség számát és a terület méreteit, a **közlekedés** még nem teljes mértékben elégíti ki a gazdaság szükségleteit. A szállítási tevékenységek felét a **vasutak** bonyolítják le. A legfontosabb vonalakon az utasszállító vonatok sebessége eléri a 300 km/órát (ugyanakkor megmaradtak a hagyományos kis sebességű vasutak). Munkálatok folynak abban az irányban, hogy a tartományok minden fő gazdasági központját elérjék a vasutak.

Fontos jelentősége van az utas-szállításban a **közúti** közlekedésnek. Növekedik az elvégzett munka mennyisége a **légi** közlekedésben. Hub-repülőterek működnek *Pekingben, Sencsenben, Kantonban és Sanghajban*.

A vasutak, közutak, vízi utak legnagyobb sűrűsége különösen a Kínai-síkság északi részén alakult ki, ahol a lakosság és a gazdasági objektumok nagyobb része összpontosul, valamint Északkelet-Kínában és *Szecsuanban*. A közlekedés biztosítja a kijáratot a partvidékek kikötőihez. Az ország belső vidékeinek ellátottsága közlekedési utakkal sokkal alacsonyabb szintű.

SZEKUNDER SZEKTOR. Kínában erőteljes, sokágazatú ipart hoztak létre. A hagyományos ipari termelések mellett (textilgyártás, szénipar, kohászat)

98. ábra. Peking központi, üzleti kerülete

újabbak is kialakultak: kőolaj-feldolgozás, repülő- és űreszközök gyártása, elektronika). Az ipar a termékek széles választékát bocsátja ki és többnyire kielégíti az ország szükségleteit ipari áruféleségekből. Exportra nemcsak a tömegfogyasztási cikkek nagy mennyiségét bocsátja, hanem a gépgyártás termékeinek széles spektrumát is (az export csaknem 50 %-a).

Az **építőipar** nagy mennyiségű munkát végez. Úgy tűnik, hogy a mai Kína aktívan működő építési terület,

ahol a nagyvárosokban a sokemeletes kerületek gombaként nőnek, a nagy síkságokon a falvakat elegáns házakkal építik be, az utakat aszfaltozzák, az öntöző rendszerek kiépítését befejezik.

A szénalapú **energetika** továbbra is megmarad. A kőszén biztosítja az energiahordozók szükségleteinek 65%-át, a kőolaj pedig közel a 20 %-át. A villamos energetika kapacitása jelentősen megnőtt az utóbbi évtizedekben: a villamos energia termelése terén a KNK a második helyet foglalja el a világon az USA mögött. A villamos energia termelésének 64 %-a esik a HEM-ekre, a VEM-ek állítják elő a 20 %-át, a megújuló energiaforrások a 14 %-át és az AEM-ek a 2 %-át. Kínában számos VEM-et építettek fel, amelyek a legnagyobbakhoz tartoznak a világon.

Az ország **vaskohászata** a saját vasérc-, ötvözőfém- és szénkészletekre alapozódik. Kína állítja elő a világ acéltermelésének csaknem felét.

A **gépgyártás** Kína iparának legfontosabb ágazata. A gépgyártási üzemek a gépek és berendezések gyakorlatilag minden válfaját termelik. Létrehozták a szerszámgépek, gépkocsik, traktorok és mezőgazdasági gépek gyártását. Fejlett az elektronika. A területi szerkezet jellemzője – a nagy gépgyártási központok együttélése, amelyekben nagy gépgyártási üzemek (Kelet-, Észak-, Északkelet- és Dél-Kínában) és számos kisebb vállalat működik és minden tartományban megtalálhatók. Jelenleg nagymértékben növekedett a déli vidékek jelentősége, ahol *Hongkong*, *Sencsen* és más partvidéki városok speciális gazdasági vidékeinek hatalmas vállalatai találhatók. Sanghaj a gépgyártás legnagyobb központja, ahol több száz üzem működik, amelyek Kína gépgyártási termékeinek 1/5-ét állítják elő. További nagy gépgyártási központok: *Peking*, *Tiencsin*, *Senjang*, *Talien*, *Csangcsun*, *Harbin*, *Nanking*, *Xindao*. Nagy jelentőségük van azoknak a központoknak is, amelyek az ország központjától távoli vidékeken terülnek el: *Lojang*, *Hszian*, *Csungking*.

Az ország **vegyipara** eléggé fejlett, amely a szerves kémiára, kőolaj-feldolgozásra, alapvegyiparra és műtrágyagyártásra alapozódik. Például, Kína az első helyet foglalja el a világon a nitrogénműtrágya és a szintetikus szálak gyártása terén, a másodikat a savak és a szóda gyártásában.

PRIMER SZEKTOR. Kína hatalmas **mezőgazdasági** ország. Ott takarítják be a világ rizs és köles termésének harmadát, ott összpontosul a világ szarvasmarha-állományának 10 %-a és a sertésállomány több mint 40 %-a. Kínára esik

a világ hústermelésének (többek között a sertés- és a baromfi-hús) 25 %-a. Kína a világ egyik legnagyobb búza, kukorica, gyapot, szója, tea, dohány és selyemgubó termelője. A mezőgazdaság ágazati szerkezetére jellemző a **növénytermesztés** jelentős túlsúlya – az össztermék értékének több mint 70 %-a.

A **gabonatermesztés** adja az ország élelmiszertermelésének fő részét. Hagyományos növénykultúra a rizs. A déli vidékek két, esetenként három rizstermést is betakarítanak egy év alatt. A búza a második legfontosabb élelmiszernövény, amelyből a világtermelés 16 %-át termesztik. Kukoricából Kína adja a világtermelés 20 %-át. Nagy jelentősége van a kölesfélék termesztésének, különösen elterjedt a vörös és a sárga köles – több mint 30 % (az ország északkeleti és északi részén). Az ipari növények között fontos helye van a gyapotnak (a világtermelés 30 %-a) és a jutának. Fontos kultúrnövény a cukornád. A legfontosabb olajtartalmú növény a szója és a földimogyoró. Kína az első helyet foglalja el a világon (megelőzve Indiát) a tea termesztésében (a világtermelés 25 %-a). A zöldség- és a burgonyafélék (batáta és burgonya) termesztése biztosítja az élelmiszerellátás nagy részét. Több mint 100 különféle zöldséget termesztnek, többek között különböző káposztaféléket, retket, sárgarépát, hagymát. Összességében, Kína termeli meg a világ zöldség és gumós kultúrnövényeinek 50 %-át.

Az **állattenyésztésnek** különböző fejlődési irányvonalai vannak az ország keleti és nyugati vidékein. A keleti vidékeken fontos jelentősége van a sertés- és a baromfi-tenyésztésnek. Az ország nyugati és részben északkeleti vidékei az extenzív állattenyésztés övezetei, ahol a legelők nagy területeit hasznosítják. Juhot, kecskét, lovat, tevét, a magashegységi vidékeken jakot tenyésztnek.

A kínai mezőgazdaság területi szerkezetében négy övezetet különböztetnek meg. *Szántóföldi (mesterséges öntözés nélküli) földművelés és állattenyésztés övezete* – Kelet-Kína északi része. Ott összpontosul a szántóföldek fele, ahol a gabonafélék és az állattenyésztési termékek harmadát állítják elő. *A rizstermesztés, a szubtrópusi és trópusi kultúrnövények övezete* – Kelet-Kína déli része. A világ szántóföldi földművelésének legősibb vidéke, ahol Kína szántóföldjeinek 40 %-a összpontosul. Ez a vidék adja az ország gabonatermelésének 60 %-át és az állattenyésztési termékek 50 %-át. *Legeltetői szarvasmarha-tenyésztés és oázisos földművelés övezete* – Északnyugat-Kína. Megkülönböztetik még Csinghaj és Tibet *magashegységi övezetét* is.

Kínának jelentős **bányaipara van**.

A szén bányászata meghaladja a világ szénkitermelésének a felét. A kitermelési lelőhelyek az ország minden tartományában megtalálhatók, viszont a legtöbb Észak-Kínában van. A kőolaj kitermelésének fő vidéke Északkelet-Kína és a tengeri self.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK.

Kína részesedése a nemzetközi külgazdasági tevékenységben növekedik. Az exportban előnyt élvez a gépjárműtermékek (modern technológia, elekt-

99. ábra. Teaültetvények Longshengben

100. ábra. Rizsföldek

ronikai alkatrészek stb.), textil, ruhafélék, lábbelik, mezőgazdasági termékek kivitele nehézipari és magas-technológiai termékek ellenében. Exportál gépeket (az export közel fele), textilt (az export ötödrésze), vaskohászati és színesfémeket, szentet, teát, különböző könnyűipari áruféleségeket (többek között játékokat).

Az importban többségben van a gépek és berendezések, kőolaj és kőolajtermékek, berendezések az AEM-ek részére, optika és egészségügyi berendezések, szója behozatala. Kína aktív felvásárlója a modern technológiai és tervezői projekteknek. Az ország külkereskedelmi forgalmának 20 %-a esik az USA-ra és 10 %-a Japánra. Más fontos partnerek még Nyugat-Európa és Ázsia országai. Ukrajna számára Kína a legfontosabb partnerré vált az Ázsiába irányuló exportban.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. Kínában a magas gazdasági aktivitás több állami góca alakult ki. Először is, az északkeleti ipari góc, ahol más vidékeknél korábban kezdődött el az iparosodás. A *Jangce torkolatában* alakult ki a legnagyobb gazdasági közösség. *Sanghaj* élenjáró kikötő és ipari központ (elsősorban textilipari), amely által a Jangce medencéje a világpiac-hoz kapcsolódik. Ez az ipari agglomeráció vált az ország egyik legfontosabb ipari bázisává. Az ország másik ipari góca a *Peking – Tiencsini ipari agglomeráció*. Megtörtént a gazdasági aktivitás áthelyeződése a csendes-óceáni partvidékre: gyorsan kifejlődtek a *Hongkong – Sencsen – Kanton* és a *Liaoning* agglomerációk. Az ország belső területein szintén megtalálhatók a gazdasági aktivitás közösségei: *Lojang, Hszian, Csungking*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek a kínai gazdaság jelenlegi fejlődésének sajátosságait.
 2. Milyen tevékenységváltások fejlődnek a gazdaság tercier szektorában?
 3. Melyek a kínai ipar jellegzetes vonásai?
 4. Milyen erőforrásokra támaszkodik Kína vaskohászatának fejlődése?
 5. Bizonyítsátok be, hogy a gépgyártás a kínai ipar legfontosabb ágazata.
 6. Beszéljétek Kína növénytermesztésének szakosodásáról.
 7. Miben rejlenek a sajátosságai Kína állattenyésztésének?
-
- 8*. Gondolkozzatok el, milyen lehetőségei vannak az Ukrajna és Kína közötti külgazdasági kapcsolatok fejlődésének.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Jellemezzétek Kína közlekedési válfajait

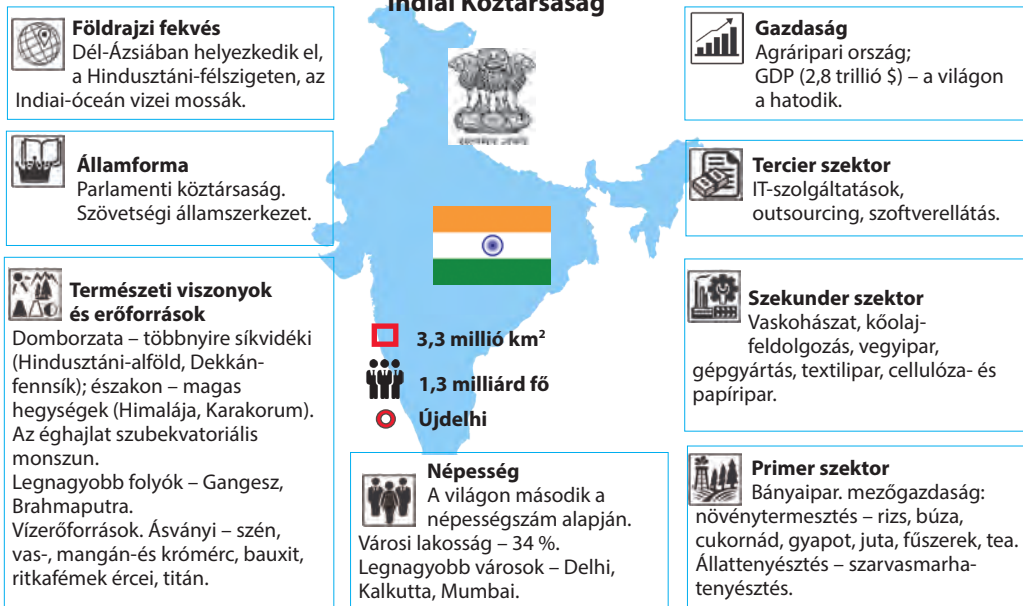
1. csoport — vasúti; 2. csoport — tengeri; 3. csoport — légi

VÉGEZZETEK KUTATÁST

Kína gazdasági rendszerének egyediessége

28. INDIA

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. India (hindi nyelven Bharat) a világ egyik legnagyobb országa. A Hindukus és a Himalája hegységrendszerei északon, az Indiai-óceán délen határolja el a Hindusztáni-félszigetet, amelyen elterül az ország. Viszont kapcsolatokkal a világgal India mindig rendelkezett.

Az indiai civilizáció eredete több mint 5 ezer éves. Még i. e. a III. évezredben az Indo-Gangeszi-síkságon (Hindusztáni-alföld) alakult ki a Föld egyik legősibb földművelő civilizációja. I. e. a II. évezred közepétől számos árja néptörzs vándorolt Hindusztánba, amelyek az őslakosokat kiszorították délre (dravida törzsek). Így jelenleg az „indiaiak” fogalom több közösséget egyesít.

I. e. a VI. évszázadban a Gangesz völgyében alakult ki a buddhizmus – az egyik legrégebbi világvallás, azonban idővel Indiában nagyobb erőre kapott a hinduizmus. A VIII. században a régióba betört az iszlám. A gyarmati korszak a Hindusztáni-félszigeten a második világháború után fejeződött be. Az ország demokratikus erőinek vezetésével harcolták ki a függetlenséget. A függetlenség kinyilvánítása 1947-ben az ország két állam-domíniumra való felosztásához vezetett: az *Indiai* Államszövetségre, amelyhez azok a területek csatlakoztak, ahol a többség a hinduizmust követte, és *Pakisztánra* – azok a területek, ahol az iszlám terjedt el. A területi felosztás határ menti konfliktusokhoz vezetett, amelyek közül egyesek, mint például, *Kasmir* problémája, a mai napig nem oldódott meg. Ma is maradtak nem szabályozott kérdései a határok kijelölésének India és Kína között.

A függetlenség kikiáltása után India előtt lehetőség nyílt megvalósítani saját emberi és természeti lehetőségeit, és idővel a világ egyik vezető demokratikus államává válni. A jelenlegi India – állam, amelynek jelentős az ipara és

fejlett mezőgazdasága van, tercier szektora, amely fejlődik, növelve az ország tudományos-technikai potenciálját.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁS-POTENCIÁL. India a trópusi és szubekvatoriális szélességeken terül el, elhatárolódva északon a Himalája falaival. Területén három, egymástól különböző régiót különböztetnek meg: a *Himalája*, a *Hindusztáni-alföld* és a *Dekkán-fennsík*. Az alföldön és a fennsíkon a világ egyik legforróbb, tipikus monszun éghajlat uralkodik, amely meghatározza a gazdasági tevékenység ritmusát és az életmódot. Az éves csapadékmennyiség több mint 2/3-a júniusban – szeptemberben (délnyugati monszun) hullik – ez a fő földművelési évszak, amely alatt a nedvesség- és melegkedvelő mezőgazdasági növénykultúrák széles körét termesztik.

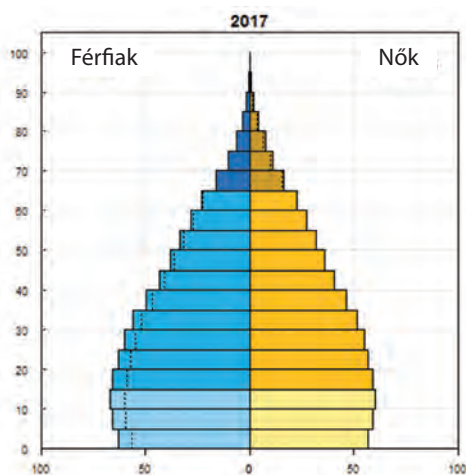
Az ásványi erőforrások közül világjelentőségűek a vas-, mangán-, polimetalikus- és krómércsek, a csillámpala, a bauxit, titán. Az atomenergetika fejlődéséhez az ország jelentős tórium- és uránkészletekkel rendelkezik. A tüzelőanyag erőforrásokat a szén képviseli, amelynek készletei alapján tizedik a világon és második a kitermelés terén. Azonban az egy főre eső energetikai erőforrásokkal való ellátottság szintje nagyon alacsony. A kőolajat a selfen termelik ki Mumbai közelében.

Indiának jelentős vízerőforrásai vannak, amit úgy öntözésre, mint villamos energia termelésére használnak fel.

NÉPESSÉG. A népességszám alapján India elmarad Kínától. Az átlagos népsűrűség 382 fő/km², a Gangesz völgyében és a partmelléki alföldeken 1000–1500 fő/km²-re emelkedik.

A hindusztániak nyelve, a hindi, államnyelvvé lett nyilvánítva. Indiában a közigazgatási egységek államok, amelyeket az etnikai jellegzetességek alapján alakítottak ki, a helyi nyelvek pedig (bengáli, telugu, marathi, tamil) hivatalosak. Az állami kommunikáció nyelve az angol. A lakosság több mint 80%-át a hinduk alkotják, 14 %-át muzulmánok. Vannak szikhek és keresztények is.

A közösségek közötti vallási alapú konfliktusok többnyire Észak-Indiában alakulnak ki: a muzulmánok és a hinduk között, a szikhek és a hinduk között. Az indiaiak több mint 66 %-a él falusi környezetben, többnyire nagy falvakban. A városi lakosság részaránya mindössze 34 %. A legnagyobb városi agglomerációk Indiában: *Delhi* (több mint 28 millió fő), *Mumbai* (20 millió), *Kalkutta* (15 millió), *Bangalor* (11 millió), *Csennai* (10 millió fő). Delhi az ország egyik legnagyobb gazdasági központja, fő kulturális közössége. A városban megkülönböztetik Új- és Ó-Delhit. Új-Delhi – városkerület Delhi határain belül, amelyet a XX. században építettek fel széles utcákkal és körutakkal. Itt helyezkednek

101. ábra. India népességének korfája (2017)

el az állami intézmények és India fővárosa. Ó-Delhiben az utcák keskenyek, a régi lakóépületek kaotikusan vannak felhalmozódva, több üzem található, valamint a kultúra emlékművei. Ott él a főváros lakosságának 90 %-a.

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTÓSÁGAI. A GDP abszolút méretei alapján India a világ első tíz országához tartozik. Azonban az egy főre jutó mutatók szerint a legszegényebbek között van. Indiában vannak modern üzemek és erőművek, űr- és atomtechnika, nehéz és tudományigényes ipar, fejlett tudomány, ezért az ipari-agrár országokhoz tartozik.

A gazdaság tercier szektorára esik az ország GDP-jének 62 %-a, a szekunderé 23 %, a primer szektorra 15 %. A foglalkoztatottak aránya a primer szektorban (47 %) az egyik legmagasabb a világon. India mezőgazdasági ország; több mint 800 millió indiai – ami egyenlő Európa népességével – a falusi lakosságot alkotja. Sok szegény falusi számára, mint 2 ezer évvel ezelőtt, a munka eszköze továbbra is az eke és a sarló, a tüzelőanyag a trágya és a szalma, a közlekedés eszköze az ökör vagy a bivaly, a csere formája a barter. A helyzet a városokban nem jobb: a népesség harmada él nyomornegyedekben, amelyekben primitív kunyhók halmozódnak fel.

PRIMER SZEKTOR. A **mezőgazdaság** szerkezetében, mint máshol is Ázsia monszun területein, a **növénytermesztés** dominál. A megmunkált földek az ország felét foglalják el. A monszun éghajlatra jellemző a csapadék egyenlőtlen megoszlása területileg és az év folyamán, vannak csapadéktöbblettel rendelkező és arid területek, van csapadékos és száraz évszak. Ezért a mesterséges öntözést már ősidóktól kezdve alkalmazzák. A gátak, csatornák, kutak, szivattyúk, átmeneti tározók az indiai tájkép megszokott jellemzői. Dominálnak a gabonafélék. A rizst mindenhol termesztik. A rizsföldek legnagyobb koncentrációja északkeleten és a partmelléki alföldeken található. Az év folyamán helyenként három termést takarítanak be. A búzát a Hinduszáni-alföld északnyugati részén termesztik. A Gangesz völgye a világ egyik legnagyobb cukornádtermesztő vidéke (a második Brazília mögött). Az is igaz, hogy a cukor egy részét kókuszdióból nyerik. Az indiaiak étkezésében nagy szerepet játszanak a babfélék, a zöldségek és a gyümölcsök, továbbá az olajtartalmú (különösen a földimogyoró és a repce) növények. India a második a világon Kína után a tea termesztése és exportja terén. Fontos fogyasztási és a mezőgazdasági export termékei a fűszerek (fekete bors, szegfűszeg, kardamom), a kávé, a dohány és a természetes gumi. A szálás növénykultúrák között fontos a gyapot (második a világon) és a juta.

Az **állattenyésztésnek** hasonló a jelentősége. A szarvasmarha-állomány (ökör, bivaly, tehén) alapján az ország az első helyet foglalja el a világon, azonban csak igavontatásra használják fel. A hindu indiaiak vegetáriánusok, csak növényeket és tejtermékeket fogyasztanak. A hinduizmus a tehenet szent állatnak tartja.

A **bányaipar** a szén kitermelésére szakosodik (második a világon). Az alumíniumérczek készleteinek kitermelése lehetőséget teremt saját timföldből alumíniumot gyártani. A színesfémek érceinek lelőhelyei biztosítják a réz, cink, ólom, ritkafémek koncentrációinak jelentős termelését.

SZEKUNDER SZEKTOR. Az utóbbi években India jelentős előrelépést tett a modern ipari, magas-technológiai termelés létrehozására. A lakosság sze-

génysege miatt a belső fogyasztói piac növekedése visszafogott, továbbra is vezető szerepet játszik a kézművesség. A kovácsok, **ácsok, fazekasok, szövők** olcsó kézi munkaereje főleg a belső piac szükségleteit elégíti ki. A nehézipar Északkelet-Indiában összpontosul, ahol nagy vasérckészletek találhatók a kőszénmedencék közelében. A termelési komplexum egyesíti a nyersanyag és a tüzelőanyag bányászatát, a villamos energetikát, a vas- és színesfémkohászatot és a nehéz-gépgyártást. Ezt a vidéket „*Indiai Ruhrnak*” nevezik. A **kohászat központjai**: *Dzsamsedpur, Bokaro, Bhilai*, a nehéz-gépgyártásé *Ráncsi*.

Vezető ágazatokká váltak India **gépgyártásában**: az autó- és alkatrészgyártás, a traktorgyártás, az energetikai berendezések gyártása, továbbá, az utóbbi időkben az elektronikai termékek gyártása. A gépgyártás legnagyobb központja *Bangalor*. Itt szerszámgépeket, repülőgépeket, fegyvereket, kommunikációs eszközöket gyártanak, a város az elektronikai ipar és az űrkutatások központja is.

A szövetek, ruhafélék, lábbelik termelése, amelyben több tíz millió ember dolgozik, továbbra is megmaradtak hagyományosan nagy ágazatoknak. Az outsourcing alkalmazása megnyitotta az olcsó munkaerőt foglalkoztató vállalatok előtt a hozzáférést a piacokhoz az egész világon.

TERCIER SZEKTOR. Indiában ebben a szektorban foglalkoztatják a gazdaságilag aktív lakosság 30 %-át. A kereskedelemben és a fogyasztói szolgáltatásokban többnyire apró vállalatok dominálnak. Viszont olyan tevékenységben, amely magas szakképzettséget igényel, az országnak lehetősége van foglalkoztatni magasan képzett munkaerőt, amely folyékonyan beszél angolul, és ez lehetőséget ad hatékonyan bevezetni a modern információs technológiákat. Tehát, az indiai vállalkozók aktívan modernizálhatják az ipart és a mezőgazdaságot, a pénzügyi-banki és a külkereskedelmi tevékenységet, a tudósok pedig kutatásokat folytathatnak az atomenergetikában, az elektronikában és a szoftvergyártásban, az űr- és orvosi kutatásokban stb. *Kalkutta* India nagy kereskedelmi-pénzügyi központja. India világvárosai: *Mumbai* és *Új-Delhi*.

India sűrű kommunikációs hálózattal rendelkezik, a **közlekedés** nagy volumenű munkát végez. Vezető szerepet játszanak a **vasutak** (az első hely a világon az utas-szállításban és negyedik a teherszállításban). A vonatok alacsony technikai sebessége (30–60 km/óra) a gazdaság fejlődésének visszatartó tényezője. A **közutak** hálózata szintén sűrű (különösen az ország keleti

részében), viszont az utak többsége földút. A szárazulati kapcsolat Ázsia más régióival gyakorlatilag hiányzik. Ezért a külkereskedelmi szállításokban stratégiaileg fontos a **tengeri** és a **légi közlekedés**. A legnagyobb tengeri kikötők Indiában: *Mumbai, Kalkutta, Csennai, Visákhapatman*. A legnagyobb repülőterek *Mumbaiban, Delhi-ben* és *Kalkuttában* találhatóak.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Az **export** legfontosabb tételei magas-technológiájú és drágaköből ké-

102. ábra. Mumbai – világváros, India legfőbb gazdasági központja

szült termékek, mezőgazdasági áruféleségek. Az **import** fő tételei **kőolaj-** és **kőolajszármazékok**, arany és ezüst, gépek és berendezések.

Aktívan fejlődik a turizmus. India csaknem harminc emlékhelye az UNESCO világörökségének listáján szerepel, többek között Agra erődje, az Ellórai barlangtemplomok, Mahábalipuram szentélyei és mások. *Ukrajna* számára India a harmadik külkereskedelmi partner Ázsiában (Kína és Törökország után). Ukrajna Indiából teát, magas-technológiájú termékeket, ruhaféléket, gyógyszereket importál; gépeket és berendezéseket, mezőgazdasági termékeket exportál.

A GAZDASÁG TÉRBELI SZERVEZŐDÉSE. India nagy területtel és jelentős természeti, etnikai és gazdasági különbségekkel rendelkezik.

A **Hindusztáni-alföld** India legfontosabb része. Itt történt a buddhizmus és a hinduizmus kialakulása, az indiai történelem legfontosabb eseményei, innen indult el az ország elnevezése is. A meleg éghajlat, a termékeny alluviális talajok és a sok csapadék elősegítették fejlett növénytermesztés képződését és a lakosság magas sűrűségét. A városok a szent Gangesz partjain a zarándokok révén élnek, akik szüntelen folyamokban érkeznek ide az ország minden részéből. A Bodh-Gaja település (Bihár állam) az egész világ buddhistáinak szent helye. A legnagyobb városok *Kalkutta* és *Delhi*.

Nyugat – India legfejlettebb része. Még a gyarmati időkben itt kereszteződtek a fontos kereskedelmi utak, virágzott a tengeri hajózás, a kikötővárosok, a kereskedelem, halmozódott a tőke. Ez a vidék az ország legfőbb gyapottermelője. Fontos szerepet játszott a kőolajlelőhelyek megnyitása a selfen. Nyugat – India fő ipari övezete (a gyári-üzemi szektor termelési értékének több mint egyharmada). Hagyományos ágazata a gyapottermelés (a nemzeti termelés csaknem fele). *Mumbai* pályázik az ország legfontosabb gazdasági központjának szerepére. A tudományos intézmények között ott működik az atomkutató központ, város – a világ ismert filmiparának központja.

Dél – az ültetvényes növénykultúrák fő vidéke. Bangalor környékét még „Szilikon fennsíknak” is nevezik. A régió a számítástechnikai központok és az űrkutatás vidéke.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek India gazdasági-földrajzi elhelyezkedését.
2. Miben rejlenek a népesség elhelyezkedési rendszerének sajátosságai Indiában?
3. Milyen sajátosságai vannak a gazdasági fejlődésnek az országban?
4. Milyen növénykultúrák termesztésére szakosodik India növénytermesztése? Melyek biztosítják az ország exportját?
5. Milyen ásványi erőforrásokat bányásznak Indiában?
6. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg az ország nemzetközi szakosodását?
7. Miben rejlenek India tercier szektorának fejlődési sajátosságai?
8. A közlekedés milyen válfajai fejlődnek az országban?
9. Milyen sajátosságai vannak a gazdaság térbeli szerveződésének Indiában?

III. FEJEZET

ÓCEÁNIA

1. téma. AUSZTRÁLIA

2. téma. MIKRONÉZIA, MELANÉZIA, POLINÉZIA

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek Óceánia mai** politikai térképéről, szubrégióiról és az országokról, amelyek összetételének részeit képezik, más országok katonai támaszpontjainak elhelyezkedéséről, Ukrajna kapcsolatairól Óceánia országaival;
- **tudomást szereztek** Óceánia lakosságának elhelyezkedési sajátosságairól, Mikronézia, Melanézia és Polinézia országai gazdaságának fejlődéséről;
- **megtanuljátok** előkeresni és rendszerezni az információkat Óceánia országainak jellemzéséhez, megmagyarázni nemzetközi szakosodásuk sajátosságait, megindokolni gazdasági fejlődésük szintjét;
- **fejlesztitek képességeiteket értékelni** Óceánia országainak gazdasági fejlődéséhez szükséges természeti viszonyokat és erőforrásokat, összehasonlítani a mezőgazdaság szakosodását és általában Ausztrália gazdasági fejlődését Óceánia más országaival;
- **kompetenciákat szereztek** a társadalmi tudományokban, az információs-digitális és ökológiai műveltségben, a vállalkozói szellem terén, a tudatosság terén Óceánia lakosságának kulturális szférájáról.

29. AUSZTRÁL ÁLLAMSZÖVETSÉG

Földrajzi fekvés
Kiterjed az egész ausztrál kontinensre, hozzá tartozik Tasmania és számos apró sziget a Csendes- és Indiai-óceánban.

Ausztrál Államszövetség

Gazdaság
Ipari-agrár ország. Első Óceániában a GDP nagysága szerint (1,4 trillió \$) és 13. a világon.

Államforma
Parlamentáris demokrácia a Nemzetközösség összetételében. Szövetség.

7,7 millió km²
25 millió fő
Canberra

Tercier szektor
Az ország GDP-jének 70 %-a: tudományos és technikai szolgáltatások, pénzügyi szféra, turizmus, közlekedés.

Természeti viszonyok és erőforrások
Az éghajlat a nagy részén – száraz trópusi (keleten nedves); északon – szubekvatoriális, változóan csapadékos. Domborzatában a síkvidéki dominál; keleten – Nagy-Vízválasztó-hegység. Folyók – Murray, Darling. Ásványi erőforrások: szén, földgáz, bauxit, vas-, polimetalikus-, réz-, urán-, mangán ércek, ezüst, arany, gyémánt.

Szekunder szektor
Vaskohászat, gépgyártás, vegyipar, élelmiszergyártás, szövetetek, ruhafélék, lábbelik gyártása.

Népesség
A népességszám alapján 52. a világon. A városokban 85 % él. Legnagyobb városok – Sydney, Melbourne, Brisbane.

Primer szektor
A bányaipar – a nemzetközi szakosodás ágazata. Intenzív mezőgazdaság az állattenyésztés (juhtenyésztés) dominanciájával.

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Az Ausztrál Államszövetség – ország a déli féltekén, amelynek területe az ausztrál kontinensre, Tasmánia-szigetre és számos apró szigetre terjed ki a Csendes- és az Indiai-óceánban. Ausztrália a legnagyobb területű ország Óceániában és hatodik a világon. Két óceánhoz van kijárata, a legközelebbi szomszédok kivétel nélkül szigetországok. Ausztrália jelentős távolságra található a többi, gazdaságilag fejlett országtól.

Ausztrália gazdag és fejlett ország, a mai gazdasága 13. a legfejlettebb gazdaságok között. Az ország a második legmagasabb HDI-vel rendelkezik és a világ élénjáróihoz tartozik az életszínvonal, az egészségvédelem, az oktatás, a gazdasági szabadság védelme, a polgári és politikai jogok alapján. Ausztrália Svájc mögött a világ második leggazdagabb országa az egy felnőtt lakosra jutó értékek alapján. Tagja a „Nagy húszasnak” és a Nemzetközösségnek.

TERMÉSZETI VISZONYOK ÉS ERŐFORRÁSOK. Ausztrália a leginkább síkvidéki és a legszárazabb földrész a bolygón. A kontinens harmadát

29. táblázat

Ausztrália a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Óceániában	Helye a világon
Területe	7,7 millió km ²	1	6
Népessége	25 millió fő	1	52
GDP	1,4 trillió USA dollár	1	13
Egy főre eső GDP	56,1 ezer USA dollár	1	10
Emberi fejlettségi index	0,939	1	2

103. ábra. A Nagy-korallzátony Ausztrália természeti gyöngyszeme

sivatagok és félsivatagok foglalják el. Ausztrália nyugati részén található a *Nyugat-ausztráliai-fennsík*, keleti részén a *Nagy-Vízválasztó-hegység*; a *Kosciuszko hegycsúcs* (2228 m) – az ország legmagasabb pontja. Ausztrália területe négy földrajzi övben fekszik – a szubekvatoriálistól (északon) a mérsékeltig (Tasmania-sziget déli részén). Tájegységei a különböző szélességek erdeitől a trópusi sivatagokig váltakoznak. A legkedvezőbb feltételek az életvitelhez és a terület gazdasági birtokbavételéhez a Nagy-Vízválasztó-hegységtől keletre alakultak ki, ahol legtöbb a nedvesség. Nyugat felé haladva a növényzet szegényesebbé válik, a talajok termékenysége csökken, az erdők bozótosokra és szárazságyepi növényzetre váltanak. Legelők húzódnak a juhok és a szarvasmarha számára. A földrész középső vidékeit perzselő félsivatagok és sivatagok foglalják el.

Ausztráliában elégtelen mennyiségű a felszíni vizek készlete. Tipikusak a creekek – patakok és folyók, amelyek időnként kiszáradnak. A legnagyobb folyó a *Murray* és legnagyobb mellékága, a *Darling*. Ausztrália középső részén terül el az *Eyre-tó*. Az óceánban, Ausztrália északkeleti partvidéke hosszában húzódik a *Nagy-Korallzátony* – a világ leghosszabb korallzátonya.

Ausztrália gazdag ásványi erőforrásokban. A világ élenjáró országaihoz tartozik a bauxit (lelőhelyei főleg északon), a vasérc (északnyugat), a szén (kelet), polimetallikus-, mangán-, réz-, nikkelérc, továbbá az ezüst, az arany, a gyémánt és az uránérc készletei alapján. A közelmúltban nyitották meg a földgáz és a kőolaj jelentős készleteinek lelőhelyeit az ország közép-keleti részén és a selfen. A prognózisok szerint 2020-ig Ausztrália a világ vezető országává alakulhat át a földgáztermelés terén.

104. ábra. Ausztrália őslakosságának képviselői

NÉPESSÉG. Az európaiak bejöveteleig a földrészt az ausztrál bennszülöttek népesítették be, akik több mint 250 nyelvcsoporthoz tartoztak. Azonban az európaiak által behurcolt betegségek, a fegyveres összecsapások és a politikai asszimiláció miatt az aborigenek száma jelentősen csökkent a gyarmatosítás első 150 éve alatt, így jelenleg a népesség közel 3 %-át alkotják. Az első európaiak közül a holland hajósok érték el Ausztrália partjait 1606-ban, viszont a gyarmatosítást Nagy-Britannia csak a XVIII. század végén kezdte el. A britek fokozatosan népesítették be az egész délkeleti part-

vidéket és tovább terjedtek nyugat felé. A népesség stabilan növekedett a következő évszázadok alatt az immigrációs hullámok révén.

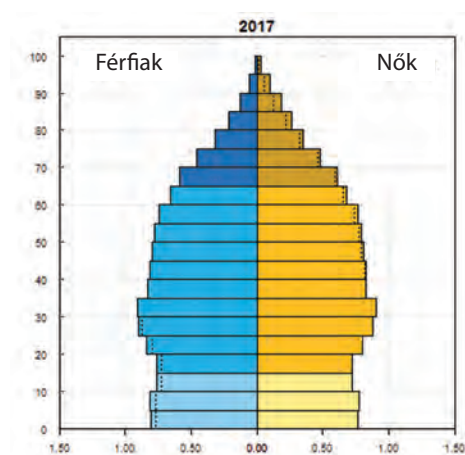
Jelenleg Ausztrália népességét a bevándorlók leszármazottai alkotják, akik többnyire Nagy-Britanniából és Írországból érkeztek. Ausztrália a tíz legnagyobb bevándorló ország közé tartozik, a bevándorlók részaránya a népességben 26 %. Az önkéntes bevándorlás Nagy-Britanniából jelentős méreteket csak az 1820-as években öltött, amikor Ausztráliában gyors fejlődésnek indult a juhtenyésztés. A bevándorlók jelentős hulláma érkezett az „aranyláz” idején, a XIX. század közepén. A legnagyobb etnikai csoportjai jelenleg a britek és az írek, a skótok, a kínaiak, a németek, az olaszok és a görögök. A hivatalos nyelv az angol (a dialektus ausztrál angol néven ismert).

A legerterjedtebb vallási közösség a keresztények (a lakosság 52 %-a). A nem keresztény hívek között a legtöbben a buddhizmus és az iszlám követői – 2,5–2,5 %.

A népességszám alapján Ausztrália az 52. helyet foglalja el, a népsűrűség alapján (3 fő/km²) az egyik utolsót a világon. A lakosság a délkeleti partvidéken összpontosul – ott él az ország lakosságának csaknem 80 %-a. Az urbanizáció szintje nagyon magas – 90 %.

107. ábra. Canberra Ausztrália fővárosa, kifejezetten a főváros szerepkörének ellátására tervezett

105. ábra. Ausztrália korfája

106. ábra. A „Börönd élete” emlékmű az Ausztráliába bevándorlók tiszteletére

108. ábra. Sydney Ausztrália gazdasági fővárosa

A legnagyobb városok az ország keleti és délkeleti partvidékén helyezkednek el, többek között az ország fővárosa, *Canberra* is. A legnagyobb városok és agglomerációik: *Sydney* (5 millió fő), *Melbourne*, *Brisbane*, *Perth*, *Adelaide*.

UKRÁN DIASZPÓRA. Az ukrán diaszpóra Ausztráliában 83 ezer főt számol. A tömeges kivándorlás Ausztráliába a XX. században kezdődött el. Jelenleg minden ausztrál államban található ukrán közösségek, amelyeket az **Ausztráliai Ukrán Szervezetek Egyesületébe** egyesítettek. Az ukrán bevándorlók vidékei: Új-Dél-Wales, *Viktória*, *Dél-Ausztrália* államok, a legnagyobb ipari központok (*Melbourne*, *Sydney* és *Adelaide*) környéke. Ukrán irodalmi klubok működnek, banda-együttesek, énekkarok, táncegyüttesek, vállalkozói közösségek.

109. ábra. Az Éhínség emlékműve az Ukrán Ortodox Központban Canberrában

Ausztráliában adják ki a „Szabad gondolat” újságot és ukrán magazint, két ukrán rádióadó dolgozik, az „Ukrán első” tv-csatorna. Vannak ukrán hétvégi iskolák, amelyekben a gyerekek ukrán ismereti tantárgyakat tanulnak, többek között Ukrajna földrajzát is. Az ukránok megünneplik a történelmi dátumokat, koncerteket, színházi előadásokat, irodalmi estéket, sportversenyeket szerveznek. Viszont az „arany korszak” az ukrán közösség számára Ausztráliában a XX. század volt, a jelenlegi, ebben az országban született nemzedéknek már más érdeklődési köreik vannak.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A politikai térképet felhasználva, nevezzétek meg az országokat, amelyek Ausztrália legközelebbi szomszédjai. A világ milyen régióhoz tartoznak?
2. Miért foglalja el Ausztrália az első helyeket a régióban az összes mutató alapján? Milyen helye van Ausztráliának a világon?
3. Milyen Ausztráliának az államszerkezete és az államirányítási formája?
4. Ausztrália a népsűrűség szerint a világ egyik leggyérebben lakott országa. Mi ennek az oka?
5. Mutassátok meg a térképen, hol összpontosul Ausztrália lakossága. Nevezzétek meg a legnagyobb városokat.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Tudjátok meg, mikor történt az ukránok tömeges emigrációja Ausztráliába és miért pont Németországból; kik voltak az első ukrán származású bevándorlók; milyen szerepet játszott az Ukrajnával tartott kapcsolatokban Pavlucsko Viktor költő ([https:// en.wikipedia.org/wiki/ Ukrainian_Australians](https://en.wikipedia.org/wiki/Ukrainian_Australians)).

30. AUSZTRÁL ÁLLAMSZÖVETSÉG (FOLYTTATÁS)

- Emlékezzetek vissza, milyen természeti viszonyok jellemzők Ausztráliára. Melyek kedveznek és melyek nem a gazdaság fejlődésének

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. Ausztrália gazdaságának kialakulása a brit gyarmatosítás viszonyai között történt, amely meghatározta a termelés agrár-nyersanyag orientálódását.

Ausztrália gazdasága hosszú ideig extenzíven fejlődött. Ezt a hatalmas térségek és a természeti erőforrások gazdagsága segítette elő. A múltban a legnagyobb jelentősége az ország birtokbavételében a természetes növényzetnek volt: a legelők a kaszálókkal együtt az ország területének több mint 50 %-át foglalják el (a területük alapján Ausztráliának nincs párja a világon). A legeltető juhtenyésztés, a továbbiakban a szarvasmarha-tenyésztés is az ország gazdaságának első szakosodási irányvonala volt. A kedvező agroklímatis feltételek és az eléggé termékeny talajok a földrész délkeleti és délnyugati részén meghatározták a mezőgazdaság szakosodását a gabonafélékre. Az ország ipari fejlődése a felderített és könnyen kitermelhető ásványi erőforrások birtokbavételének köszönhetően indult el a partokhoz közeli vidékeken. A területek gazdasági fejlődése gyér lakosság, különösen alacsony népsűrűség mellett ment végbe.

Ausztrália fejlett ipari-agrár állam, piacgazdasággal és magas életszínvonalal. Gazdasága jelentősen függ az ásványi nyersanyagok bányászatától és exportjától. Különösen gyors ütemben fejlődik a terciér szektor.

TERCIÉR SZEKTOR. Ausztrália gazdaságában a terciér szektor dominál: rá esik az ország GDP-jének 70 %-a és a foglalkoztatottak 79 %-a. Tudományos technikai szolgáltatásokat azok az ausztrál vállalatok nyújtanak, amelyek kapcsolatosak az információs technológiákkal. Ausztrália a vállalatok hazája, amelyek szoftvereket állítanak elő geológiai adatbázissal az ásványi kincsek kitermelésének és a bányaiipari munkálatoknak a tervezésére. A bányák többsége az egész világon ausztráliai technológiákat és berendezéseket használ. Az ilyen IT-bányaiipari szolgáltatások exportja évente több milliárd dollár bevételt hoz Ausztráliának. Tudományos központok: *Canberra, Sydney, Brisbane*. Fejlett a pénzügyi szféra: a négy legnagyobb ausztráliai bank a világ legbiztonságosabb 50 bankjához tartozik.

Világrekordok

Ausztráliában hozták létre a világ első nagyméretű távirányítású operációs központját, amely a bányák, kikötők, vasutak üzemeltetésével és logisztikájával foglalkozik. Az ausztrál bányák a világpiac élenjárói a szoftverek felhasználásának területén az ásványkincsek kitermelésében.

Világrekordok

Ausztrália a világ első öt országához tartozik a legnagyobb készletekkel és kitermeléssel 22 bányában: első hely az opál (a világ 95 %-a), lítium, cirkónium és bauxit (29 %); második a timföld (a világ 9 %-a), arany, vasérc, titán, ólom és cink (12 %); harmadik a gyémánt, mangán és urán (11 %), negyedik a nikkel (9 %), ezüst (6 %), szén és ötödik a réz, a kobalt termelésében (2015).

110. ábra. Az Aranypart – világszerte ismert ausztráliai strandok

és zeneiparával, amelyet „ausztrál Hollywood”-nak is neveznek. A számos tengerparti üdülővárosban gyönyörű strandok vannak és lehetőség a surfingre. Az óslakosok kultúrája és a különleges vad természet még egy fontos turisztikai „névjegykártyája” az országnak.

Ausztráliának fejlett **közlekedési rendszere** van. Az ország nagyban függ a **közúti közlekedés** fejlődésétől a terület hatalmas kiterjedése és az alacsony népsűrűség miatt. Ausztráliában az árufeleségek vasúti szállítását autóvonalakkal bonyolítják le. A távolságok, amelyeket a gépkocsik tesznek meg Ausztráliában, a leghosszabbak a világon, hosszabbak, mint az USA-ban és Kanadában. Az ausztráliai autóutak egyben autósztrádák és földutak is. A legnagyobb közúti hálózata *Viktória állam*nak van. Ausztráliában a legmagasabb az autóval való ellátottság a világon – minden ausztrál családnak van gépkocsija.

A **vasúti közlekedésnek** az utas-szállítás lebonyolítására külvárosi hálózata van a nagyvárosokban (*Melbourne, Sydney, Perth, Adelaide, Brisbane*). A vasutak az ország bányáiparát is kiszolgálják, szállítva az ásványkincseket, amelyek kivitelre irányulnak Ausztrália kikötőiből.

A **tengeri közlekedés** bonyolítja a teherszállításokat. A legnagyobb kikötők: *Brisbane, Cairns, Melbourne, Sydney, Perth*. A **légi közlekedés** több mint 300 repülőteret szolgál ki, amelyek között a legjelentősebbek az utas-szállítást kiszolgálók: *Adelaide, Sydney, Melbourne*.

111. ábra. Maunt-Isa város a bányáipar központja (Queensland)

A **turizmus** fontos összetevője Ausztrália gazdaságának. Minden évben ez a szféra tölti fel az országot több tíz milliárd USA dollárral. Különösen fejlett a belső turizmus. Ugyanakkor a külföldi turisták milliói érkeznek megtekinteni a *Nagy-Korallzátony* csodás víz alatti világát, a titokzatos *Uluru sziklát*, meglátogatni a Kakadu Nemzeti Parkot és a világ legnagyobb *Fraser* homokszigetét a trópusi és mangrove erdőivel. Világszerte ismert a *Sydney-i Operaház* és a *Gold-Coast* város film-

PRIMER SEKTOR. Ausztrália „arcukatát” a nemzetközi munkamegosztásban a bányáipar határozza meg, amely az ország ipari össztermékének több mint 30 %-át állítja elő és az exportra szánt árufeleségek 75 %-át. Ausztrália a világ első öt országához tartozik az ásványi nyersanyagok termelése terén. A legnagyobb fejlődést a szén-, vasérc-, mangán-, arany-, nikkel és titán-, bauxit-, wolfram-, rézérc-, ón-, ólom-cink-, uránbányászatban érték el, valamint a bányavegyészet területén. Gyémántot, drágaköveket, kőolajat,

építőanyagokat, cirkóniumot és tantált is termelnek ki. Az ausztráliai ásványi nyersanyagokat a világ több mint 100 országába exportálják, elsősorban Ázsia országaiba.

A legjelentősebb ágazat a szénipar. A szenet Ausztrália minden államában bányásszák, de a legtöbbet *Queenslandben, Új-Dél-Walesben és Viktóriában*. Több mint felét Kelet-Ázsiába exportálják. Az országban a szenet vilamos energia előállítására használják fel (A HEM-ek biztosítják a villamos energiatermelés 85 %-át). A második legjelentősebb ágazat a bauxit bányászata timföld gyártásához, valamint az alumínium olvasztása. Ausztrália a világon a harmadik a cseppfolyósított gáz előállításának mennyiségében, és prognosztizálják, hogy világelsővé emelkedhet. A bányaiipar nagy központjai: *Kalgoorlie* (aranybányászat), *Mount-Isa* és *Mount-Morgan* bányászvárosok. Ausztrália bányaiipara magas technológiájú, az ország a világ élenjárója a szoftverek gyártásában a bányászati munkálatok biztosítására.

A **mezőgazdaság** Ausztrália nemzetközi szakosodásának ágazata, a megtermelt termékeinek 60 %-át exportálják. Az elsődleges áruféleségeket exportra és az országon belüli fogyasztásra állítják elő: élómarha és borjú, búza, tej, gyümölcsök, dió, zöldségfélék, gyapjú, árpa, baromfiús, bárányhús, cukornád-ból készült cukor. Az Ausztrál Allamszövetség nagy földtulajdonos országa. Az országban az öntözéses gazdálkodás fontos és elterjedt gyakorlat, mivel nagy területeken kevés a csapadék.

A mezőgazdaságban az állattenyésztés dominál. Ausztrália világelső a juhállomány és a lenyírt gyapjú alapján. Bár juhot mindenütt tenyésztnek, az állomány harmada Új-Dél-Walesben összpontosul. Jelenleg a juhtenyésztésben a hústermelő irányvonal terjedt el (bárányhús termelése). Az ország északi részén terjedt el a szarvasmarha tenyésztése, amelynek hús- és tejtermelés az irányzata. A megtermelt marhahús nagyobb része exportra irányul, de exportálnak borjúhúst is (többnyire Ázsia országaiba további hízalásra). Fejlődik a sertésenyésztés.

Világrekordok

Az ausztrál „Argyle” bánya a világ második legnagyobb gyémántbányája, ahol 2014-ben 12,6 millió karátot termeltek ki több mint 500 millió USA dollár értékben. Ismert még azal, hogy ott hozzák a felszínre a világ legértékesebb rózsaszín és vörös gyémántjait.

112. ábra. A Super-Pita a legnagyobb aranybánya Kalgoorlieban Nyugat Ausztráliában

113. ábra. A juhtenyésztés Ausztrália állattenyésztésének vezető ágazata

Világrekordok

Ausztrália világelső az ökológiai mezőgazdaság szférájában több mint 17 millió ha tanúsítvánnyal rendelkező termőfölddel, amely a világkészletek csaknem 40 %-a. Még 1928-ban vezették be az ökológiai szántóföldi gazdálkodást Nyugat-Ausztráliában és Viktória államban. Jelenleg egyre elterjedtebb az egész országban. Az általános tendencia a műtrágyáknak szerves trágyák komposzt formájában történő lecserélése.

burgonyát. Az öntözéses termőföldeken gyapotot termesztnek. Az országban fejlett a szőlőtermesztés.

A **halászat és az akvakultúrák** biztosítják az ország gazdaságának milliárdos bevételeit. A legfőbb tengeri termékek: tonhal, homár, garnélarák és kagylófélék. A partvidék mentén, különösen a Nagy-Korallzátony vidékén, tengeri moszatok kitermelését és természetes gyöngy termesztését folytatják.

SZEKUNDER SZEKTOR. Ausztrália feldolgozóiparának vezető ágazatai: a vaskohászat, a gépgyártás, a vegyipar, az élelmiszeripar, a szövetek-, ruhafélék és lábbelik gyártása. Ausztrália ipara rendkívül egyenlőtlenül oszlik el: nagyobb része, mint a lakossága, az ország keleti részén összpontosul (a legnagyobb központok: *Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide*).

A **villamos energetika alapjait** a HEM-ek alkotják, amelyek saját szénnel működnek és a villamos energia 85 %-át állítják elő. Gyors ütemben fejlődik a megújuló forrásokon alapuló villamos energia termelése. A **kohászat** saját változatos nyersanyagra támaszkodik. A vaskohászat nyersvasat olvaszt, acélt és hengereltárut termel, a színesfémkohászat pedig alumíniumot és más fémeket állít elő. A **gépgyártás** jelenleg berendezések, elektrotechnika, hajók, katamaránok, mozdonyok gyártására szakosodik. Az ausztráliai autógyártás pedig autóbuszok, tehergépkocsik, terepjárók gyártására. A legnagyobb központ Brisbane és Melbourne. Gyártanak még karosszériákat és autómotorokat (*Elizabeth és Port Melbourne*).

114. ábra. Az ausztrál „Tomcar” vállalat terepjárói.
David Brim felvétele

A **növénytermesztés** a gabonafélék, olajtartalmú és hüvelyes növények termesztésére szakosodik, amit élelmiszerként vagy a jószág takarmányozására használnak fel. Többnyire **búzát termesztnek**. Termesztenek még árpát, cirkot, gyapotot, repcét, zabot és csillagfürtöt. A cukornádat a trópusi Ausztráliában termesztik. Az ország különböző trópusi gyümölcsöket is (narancs, banán, mangó, ananász) termeszt, diót és zöldségféléket, továbbá

Ausztrália **vegyipara** a kőolaj-feldolgozás termékein alapszik. Termékei festékek, vegyszerek, gumiabroncsok stb.

Az **élelmiszerek és az italok gyártása egyike a legjelentősebbeknek Ausztráliában**. Termelnek húst és hústermékeket, tejtermékeket, italokat, cukrot, lisztet, vaját és egyebet. Az ország a világ legnagyobb marhahús-termelője és második az exportjában Brazília után. Fejlett a gyümölcs- és zöldségkonzervek gyártása, a borgyártás és a tenger gyümölcseinek

feldolgozása. A közelmúltig Ausztráliának fejlett volt a **szövet-, ruhaféle- és lábbeli-gyártása**. Azonban jelenleg az ausztrál vállalatok termékeinek többségét Ázsiában állítják elő. Az ausztráliai textilipar közismert a minőségi merinó gyapjú termeléséről, amelyet exportra orientálnak. Az országban fejlett az **ékszerkészítés, a fafeldolgozó ipar, a cellulóza-és papírgyártás**.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Ausztráliának a legfőbb **külkereskedelmi partnerei** az Ázsiai-Csendes-óceáni régióban vannak (*Japán, USA, Új-Zéland, Dél-Korea*), amelyekkel széles szabadkereskedelmi övezet kialakítására törekszik, valamint az EU országaival is.

Az ausztrál **export** több mint 35 %-át ásványi erőforrások teszik ki. Az ország a világ legnagyobb szén, cseppfolyósított gáz, ólom, gyémánt, rutil, cink és cirkónium, vasérc exportőre, második az uránexport mennyisége alapján; harmadik az arany és az alumínium kivitelében. Az ausztráliai ásványi erőforrások fő felvásárlója *Japán*. Ausztrália nagy exportőre a mezőgazdasági termékeknek (búza, marha- és bányahús, gyapjú).

Viszont Ausztrália gazdasága 80 %-ban a kőolaj és kőolajszármazékok **importjától** függ. Az országba gépkocsikat, ipari berendezéseket, gyógyszereket, fogyasztási cikket hoznak be *Kínából*, az *EU*-ból, az *USA*-ból, *Japánból*, *Thaiföldről*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Magyarazzátok meg, milyen történelmi, természeti-erőforrás és szociális-gazdasági tényezők hatására alakult ki Ausztrália gazdasága.
 2. Milyen technológiai irányvonalakkal kapcsolatosak a tudományos és technikai szolgáltatások, amelyeket az ausztráliai vállalatok nyújtanak?
 3. Milyen tényezők biztosítják a turizmus fejlődését Ausztráliában?
 4. Milyen közlekedési válfajok fejlődnek Ausztráliában? Miért játszik sajtószerű szerepet a szállításokban a közúti közlekedés?
 5. Jellemezzétek Ausztrália bányáiparát. Milyen ásványkincsek kitermelésében élenjáró a világon?
 6. Milyen az ausztrál állattenyésztés szakosodása? Hogyan mutatkozott ez meg a szekunder szektor érintett ágazatainak fejlődésén?
 7. Milyen a növénytermesztés szakosodása? Milyen feldolgozó ágazatoknak adott ez lehetőséget a fejlődésre?
 8. Nevezzétek meg Ausztrália feldolgozó iparának szakosodását. Milyen tényezők határozták meg a fejlődését?
-
- 9*. Fűzzetek hozzászólásokat a geográfusok kijelentéséhez: „Ausztrália gazdasága, amely valamikor a juhon utazott, átült az érces csillére”.

VÉGEZZETEK KUTATÁST

1. Ausztrália nemzeti parkjai mint a nemzetközi turizmus objektumai.
2. Nyugat-Ausztrália fejlődése a növekvő globális természeti erőforrások iránti kereslet összefüggéseiben.
3. Canberra az ország politikai-közigazgatási központja.

31. MIKRONÉZIA, MELANÉZIA, POLINÉZIA

- Emlékezzetek vissza a kontinensek és óceánok földrajza tantárgyból, hol helyezkedik el Mikronézia, Melanézia, Polinézia.
- Milyen gazdasági tevékenységet végez Óceánia szigeteinek lakossága?

Óceánia számos sziget területét egyesíti, amelyek szétszórva helyezkednek el a Csendes-óceán felszínén. Három történelmi-földrajzi szubrégiót különböztetnek meg: Melanéziát, Mikronéziát és Polinéziát. Mindegyikük rendelkezik természeti, szociális-gazdasági és kulturális sajátosságokkal.

MELANÉZIA. Melanézia az Ausztráliától északkeletre elhelyezkedő térséget foglalja el, Új-Guinea-szigettől nyugaton a Fidzsi-szigetekig, keleten 940 ezer km² területtel. Melanézia **politikai térképén** négy független állam található: *Vanuatu*, *Pápua Új-Guinea*, *Salamon-szigetek* és a *Fidzsi-szigetek*, továbbá Franciaország tengerentúli területe – Új-Kaledónia. Mindegyik állam fiatal, függetlenségüket a dekolonizáció hullámain nyerték el a XX. században. A szigetek többnyire vulkanikus eredetűek, Új-Guinea kontinentális eredetű.

A világ térben és időben

Melanézia államai

Melanézia államainak fejletlen politikai intézményei vannak. Például, Fidzsi négy állami puccsot élt át (kettőt 1987-ben, 1997-ben és 2006-ban). Az etnikai alapú konfliktusok a Salamon-szigeteken (1998–2003) arra kényszerítették az államot, hogy külföldi segítséget kérjen a helyzet megoldására. Pápua Új-Guinea alkotmányos krízist élt át a 2011–2012-es években. Vanuatu a modern kormányzási formák mellett megőrizte a törzsi vezetők intézményét, akiknek, a formális hatalmi hatáskörök hiánya ellenére, helyi szinten nem kisebb a tekintélyük, mint a hivatalos hatalomnak.

115. ábra. A Vanuatu-szigetek

Melanézia nagyobb része az egyenlítő és a Baktérítő között terül el, ezért az éghajlat csapadékos és forró. A szigeten a folyók sűrű hálózata található, amelyek eléggé bővizűek. Melanézia egyenlítői részén örökzöld trópusi esőerdők terjedtek el. Délebbre monszunerdők és szavannák találhatók. Melanézia jobban el van látva ásványi erőforrások készleteivel, mint Óceánia más részei. Például, *Pápua Új-Guineán* vannak arany-, réz-, nikkel-, kobalt- és molibdén-, továbbá kőolaj- és földgáz-lelőhelyek. *Vanuaton* arany és mangán jelentéktelen készletei, *Fidzsin* ón-, réz-, cink-, drágafémek, vastartalmú homokkő-lelőhelyek, Új-Kaledónián összpontosul a világ nikkelkészleteinek 25 %-a.

A régió **népességszáma** 6,5 millió fő. Az őslakosok a negroid rasszhoz tartoznak. Többségük az ausztronéz és a pápuai nyelvcsaládok nyelvét beszéli. Kultúrájuk alapján a melanéziaiak a délkelet-ázsiai szigetek lakosaival vannak rokonságban. A demográfiai helyzet pozitív dinamikájú. A leggyorsabban a Salamon-szigetek (20 %) és Vanuatu (19,5 %) népessége növekedik. Mindegyik ország a migráció ne-

gatív mérlegével rendelkezik, csak Új-Kaledónián pozitív a mechanikus szaporulat – 900 fő évente. A lakosság korszerkezetében dominálnak a munkaképes korú emberek, Vanuatun – a gyerekkorúak 15 éves korig.

Az ásványi erőforrások megléte, a kedvező agroklimatikus viszonyok a mezőgazdaság számára, továbbá a hal- és más tengeri termékek készletei a környező tengerekben és óceánban lehetőséget adnak Melanézia országainak aktívan részt venni a nemzetközi munkamegosztásban. Fontos erőforrásuk a fejlődéshez a korallzátonyokkal körülölelt festői szigetek rekreációs potenciálja. Ugyanakkor a szubrégió gazdasági fejlődését visszatartják az államok kis méretei, az energetikai erőforrások korlátozottsága, a mezőgazdaság archaikus művelése és az alacsony technikai ellátottság.

A gazdaság szerkezetében dominálnak a primer és tercier szektorok, az ipar gyengén fejlett – élelmiszerek, ruhafélék és lábbelik gyártása. A lakosság legfőbb foglalkoztatási szférája a **mezőgazdaság** és annak primitív formái. Export jelentőségű a pálmaolaj és a kókuszrost termelése. Hagyományos foglalkozás a **halászat**. Melanézia országainak elég potenciálja van a bányaiipar fejlődéséhez. *Pápua Új-Guineán* a réz, arany és nikkel jelentéktelen kitermelése folyik. Aranyat bányásznak a *Fidzsi-* és a *Salamon-szigeteken*, a nikkel jelentős készleteinek kitermelése folyik Új-Kaledónia szigeten. További bevételi forrás a **hagyományos kézművesség**: szövési termékek, rituális maszkok, amulettek és dísz tárgyak készítése tengeri kagylókból, amelyek tükrözik az ősi művészeti tradíciókat és nagy keresletnek örvendenek a turisták között. A **turizmus** a legdinamikusabb szféra. Külföldi befektetők pénzén építenek modern üdülőkomplexumokat a strandüdülés, a bújárkodás, a vitorlázás stb. lehetőségeivel.

Új-Kaledóniának a legfejlettebb a gazdasága a régióban. A nikkelre egyedi tartalékainak köszönhetően ez a terület az ötödik a világon a kitermelésében. Tengerentúli birtokként pénzügyi és technikai segítséget kap Franciaországtól. A régió második legfejlettebb gazdasága a **Fidzsi-szigetekhez** tartozik. Ennek az országnak a gazdasága szűk szakosodású, a vezető bevételi forrás a turizmus. Melanézia legnagyobb gazdasággal rendelkező országa, az abszolút értékeket véve figyelembe, **Pápua Új-Guinea**. A bányaiiparon kívül az ország kávé, teát, kókuszrostot termel exportra. A jelentéktelen méretű szekunder szektor cukor, kaucsuk, cement, ruhafélék, papír, gyufa, fagylalt, húskonzervek, gyümölcslevek, bútorok és festékek gyártásával foglalkozik. A **Salamon-szigetek** gazdaságát a kókuszrost és pálmaolaj termelése, a halászat és a turizmus tartja fenn. Jelentéktelen aranybányászata is van. Hasonló szerkezetű

30. táblázat

**Melanézia országainak
szociális-gazdasági mutatói**
(az utóbbi elérhető év adatai)

Ország	GDP (millió USA dollár)	Egy főre jutó GDP, USA dollár (VEP)	Emberi fejlettségi index
Vanuatu	837	2 700	0.597
Pápua Új Guinea	23 617	3 803	0.516
Salamon- szigetek	1 273	2 145	0.515
Fidzsi- szigetek	5 054	9 857	0.736

Vanuatu gazdasága is. Az ország mezőgazdasága a kókuszrost, kakaó és marhahús termelésére szakosodik. Az ország fát exportál. A bevételek fontos forrása a halászat, a turizmus, továbbá az offshore banki tevékenység.

MIKRONÉZIA. Ez a szubrégió Melanéziától északra húzódik. Közel 2100 sziget tartozik hozzá 2,7 ezer km² összterülettel és az óceán 7,4 millió km² vízfelületével. A legnagyobb hozzá tartozó szigetcsoportok: *Caroline, Mariana, Marshall, Gilbert*, továbbá a *Nauru-szigetek* és *Guam*. A szigetek többsége kis-méretű, vulkanikus és korall eredetűek, főleg atollok. A szubrégió az egyenlítő és a Ráktérítő között helyezkedik el, ezért jellemző rá a magas hőmérséklet egész évben a csapadékmennyiség csökkenésével északi irányban. A leginkább száraz időszak decembertől júniusig tart. A korallszigeteken gyakorlatilag hiányzik az édesvíz. Az alacsony magasság a tengerszint fölött nem engedi megfelelően vastag kőzetréteg kialakulását a víz felhalmozására a patakok részére. Vízfolyásokat főleg a vulkanikus szigeteken találunk. Az ivóvíz forrása a benépesült atollokon vagy a kissé **sós víz**, amelyet „lencsék” tartalmaznak – az esővíz felhalmozódása a porózusos kőzetek felső rétegében a sósabb tengervíz fölött, amely telíti az alsóbb rétegeket, továbbá a kókuszdió nedve (ú. n. kókuszvíz).

A mikronéziai szigetek méhe szegény ásványi kincsekben. A legfőbb ásványi gazdagság a foszforitok, amelyek az ősi korallszigeteken képződtek, ahol hosszú éveken át halmozódott fel a foszforral telített madárürülék (guanó). A három, ú. n. nagy foszforit szigetek *Nauru, Banaba* (Kiribati Köztársaság) és *Makatea* (Francia Polinézia). A készletek nagy része már a XX. században kimerült. Mikronézia **politikai térképén** öt független államot különböztetnek meg: *Kiribati, Marshall-szigetek, Nauru, Palau* és *Mikronéziai Szövetségi Államok*, továbbá az USA két területét: Északi-Mariana-szigetek és *Guam*. Mindegyik szuverén állam függetlenségét a XX. század második felében szerezte meg. Kiribati korábban Nagy-Britannia gyarmata volt, Nauru Nagy-Britannia, Ausztrália és Új-Zéland része, míg a Marshall-szigetek, Palau és a Mikronéziai Szövetségi Államok az USA-hoz tartoztak.

31. táblázat

Mikronézia államainak
szociális-gazdasági mutatói

Ország	GDP (millió USA dollár)	Egy főre eső GDP, USA dollár (VEP)	Emberi fejlettségi index
Kiribati	186	1 958	0,588
Marshall-szigetek	199	3 436	0,738
Nauru	182	11 995	0,721
Palau	321	16 472	0,788
Mikronéziai Szövetségi Államok	329	3 392	0,638

Mikronézia **népességéhez** sok etnikai közösség tartozik, amelyek sajátos mikronéziai kultúrát alkotnak, ami a melanéziainak és a fülöp-szigetinek az ötvözete. Találhatók kisebb európai és ázsiai eredetű közösségek is, amelyek ide települtek a gyarmatosítás idején. A demográfiai helyzet jelentősen eltér az országok között: a lakosság rohamosan növekedik a Marshall-szigeteken és Kiribatin (több mint 11 %). Ellenben Zaurun és Palaun a népességszám szinte nem növekedik.

A mikronéziai államok és területek **gazdasági fejlődésének** lehetőségei eléggé korlátozottak. Az aktív felhasználásra elérhető természeti erőforrások többnyire az óceán biológiai erőforrásai. Az államok többségének keresete abból adódik, hogy jogot adnak fizetés ellenében más országoknak ipari halászatra a kivételesen saját gazdasági övezeteik vízterületein. A szigeteken a hagyományos **mezőgazdaság** egyszerű formái terjedtek el, többek között a banán, a batáta és a kókuszpálma termesztése. Egyes szigeteken házi szárnyasokat tenyésztettek. Megőrződtek a hagyományos iparágak: szövés, ékszerek és rituális tárgyak készítése stb. Mikronézia fő turisztikai attrakciói a bűvárkodási lehetőségek és a korallzátonyok, továbbá a második világháború idején elsüllyedt hajók felkeresése. A vidék közkedvelt a vitorlás hajózás sportjának kedvelői számára. Leginkább fejlett a turizmus **Palau**n, több ezer turista érkezik évente többnyire Japánból, Tajvanról és az USA-ból. A legváltozatosabb a **Marshall-szigetek** gazdasága. Úgy a mezőgazdaság és a kézművesség válfajai, mint a terciér szektor gazdasági tevékenységének modern válfajai megtalálhatók, valamint az élelmiszeripar egyes ágazatai, a ruhafélék és a lábbelik termelése. Mikronéziának különösen szoros politikai és gazdasági kapcsolatai vannak az USA-val, a szigetek gazdasági irányvonalai az amerikai kormány különböző formájú segítyeitől függenek. Ezenkívül ezen országok polgárainak jelentős része az USA fő területein dolgozik, és a családtagoknak átutalt pénzeszközök alakítják a helyi lakosság bevételének jelentős részét. A vidék legnagyobb állama **Kiribati**, a legfejlettebb **Palau**. A legmagasabb az életszínvonal **Guamon** és az Északi-Mariana-szigeteken.

POLINÉZIA. Óceánia ezen szubrégiója egyesíti a szigetek területeit a „Polinéziai háromszög” határain belül: *Hawaii*, *Új-Zéland* és a *Húsvét-sziget*. Polinézia szárazulati területe mindössze 26 ezer km² (Új-Zéland nélkül), viszont az óceáni területekre való kiterjedése alapján nagyobb Mikronéziától és Polinéziától együttvéve. A szigetvilágok többsége vulkanikus szigetek, amelyek körül korallzátonyok képződtek, atollcsoportokat alkotva. Kivételt képeznek Új-Zéland és *Norfolk* szigetei, amelyek részei az ősi, vízzel ellepett szárazulatszigetnek. A szigetek többsége a trópusi és az egyenlítői szélességeken terül el, ezért az éghajlat forró, nedves és évszakonként csapadékos. Új-Zéland nagyobb része a mérsékelt éghajlati övben fekszik.

Polinézia a polinéziai kultúra elterjedésének területe. Legfőbb jellegzetessége a nyelvek egysége, amelyek az ausztrónéziai nyelvcsalád polinéziai alcsoportjához tartoznak, a vallási közösségek, életvitel és társadalmi fejlődés hasonló vonásai. A polinéziai kultúra két altípusát különböztetik meg. **Nyugat-Polinézia** (*Tonga*, *Niue*, *Szamo*a, *Tuvalu*) népei viszonylag nagy közösségekben éltek és a család, az igazságszolgáltatás, a pénzforgalom, a kereskedelmi viszonyok stb. intézményeinek kialakult formáival rendelkeztek. Kelet-Polinéziában (*Cook-szigetek*, *Tahiti*, *Tuamotu*, *Marquises-szigetek*, *Hawaii*, *Húsvét-sziget*) a lakosság jobban alkalmazkodott a kis csoportokban folytatott élethez az apró atollokon, továbbá a kisebb szociális szerveződéshez. Mindegyik polinéziai népnek közesek a művészeti hagyományai, többek között a szövésben, a faragásban, ékszerek készítésében.

Jelenleg Polinéziában négy független állam képződött: Új-Zéland, Tonga, Szamoa, Tuvalu. A *Cook-szigetek* és *Niue* – önkormányzó területek szabad

116. ábra. Új-Zéland

32. táblázat

Polinézia függő területei

Terület	Státusz
Amerikai (Kelet) Szamoa	USA területe
Húsvét-sziget	Chile tartománya (speciális terület)
Francia Polinézia	Franciaország tengerentúli területe
Hawaii	USA állam
Norfolk-sziget	Ausztrália nem kontinentális önkormányzó területe
Pitcairn-szigetek	Nagy-Britannia tengerentúli területe
Tokelau-szigetek	Új-Zéland tengerentúli területe
Wallis és Futuna	Franciaország tengerentúli közössége

közösségben Új-Zélanddal. A többi terület függő.

A demográfiai helyzetet Polinézia országaiiban pozitív dinamikával lehet jellemezni. A természetes szaporulat 5–8 ‰-et tesz ki. Új-Zéland, a többi országhoz képest, jelentősen magasabb szabványokkal és várható életkorral rendelkezik. A legmagasabb a népességszám a szubrégióban: Új-Zéland (4,9 millió fő) és Hawaii (1,4 millió fő). A népesség reprodukciójának jellege meghatározta az emberek magas munkaképes korú részarányát, viszont az országok és területek többségében a termőföld és a termelési erőforrások hiánya miatt a munkaerő potenciáljának kihasználása korlátozott. Ezért sok fiatal keres munkát a fejlett országokban, elsősorban az USA-ban, Ausztráliában és Új-Zélandon, és pénzátutalásokkal támogatják hozzátartozóikat.

Új-Zélandon modern technológiával ellátott gazdaság alakult ki, amely szakosodik a mezőgazdaságra, termékei alkotják az újzélandi export országnak részét. A külső piacokra (többnyire nagy-Britanniába, az USA-ba, Ausztráliába, Kínába és Japánba) húst, gyapjút, tejet és tejtermékeket, gyümölcsfélét, fát és halat szállítanak. A főszerepet a terciér szektor játssza, többek között a banki tevékenység, a turizmus és a lakossági szolgáltatások. Fejlettek a szekunder szektor ágazatai

is, többek között az élelmiszeripar, a gépgyártás, a fafeldolgozás és a kőolajvegyészet. Az ipar legfőbb központja és vidéke, ahol összpontosul az üzleti tevékenység, *Auckland város* és környéke.

Polinézia többi országa elmaradott gazdasági fejlődéssel tűnik ki. A bevételek jelentős részét a nemzetközi pénzügyi segítség és a külföldön dolgozó polgárok átutalásai teszik ki. Egyes esetekben a jövedelem forrása a turizmus. Viszont a turizmus többnyire a függő területeken (Hawaii, Francia Polinézia, Húsvét-sziget) fejlett. A nemzetközi munkamegosztásban való részvételük érdekes példája az export: a Cook-szigeteken – a postai bélyegek, a Pitcairn-szigeteken – az ökológiailag legtisztább méz a világon.

ÖKOLÓGIAI PROBLÉMÁK. Óceánia országainak számos ökológiai problémája van. Többek közöttük a Világóceán szintjének emelkedése, az óceáni vizek

szennyeződése hulladékokkal és a biológiai erőforrások csökkenése, az ásványi nyersanyagok kimerülése és az édesvíz hiánya.

Külön komoly problémát okoz a szigetek kihasználása katonai támaszpontok elhelyezésére a fejlett országok által. Többek között az USA-nak számos katonai-légi és katonai-tengeri bázisai vannak a *Guam és a Wake* szigeteken, valamint a *Kwajalein atollon*, Franciaországnak a *Tahiti* szigeten. A katonai jelenlét mindemellett negatív ökológiai következményekkel is jár. Például, a XX. század folyamán az USA, Nagy-Britannia és Franciaország Óceániában végzett atomkísérleteket, többek között a Marshall-szigeteken, Francia-Polinézián és Kiribatin. Ez sugárszennyeződéshez vezetett.

33. táblázat

Polinézia államainak és önkormányzati területeinek szociális-gazdasági mutatói

Ország / terület	GDP (millió USA dollár)	Egy főre eső GDP, USA dollár (VEP)	Emberi fejlettségi index
Niue	10	5 800	0.794
Új-Zéland	215 000	44 069	0.915
Cook-szigetek	311	15 002	0.829
Szamoa	876	5 368	0.704
Tonga	439	7 344	0.721
Tuvalu	32	3 566	0,711

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzétek Óceánia gazdaság-földrajzi fekvésének sajátosságait.
 2. Hasonlítsátok össze Melanézia, Mikronézia és Polinézia országainak természeti erőforrás-potenciálját. Hogyan mutatkozik ez meg a gazdasági fejlődésükön?
 3. Milyen országok és területek a részei Mikronéziának? Mutassátok meg a térképen.
 4. Nevezzétek meg a fő tényezőket, amelyek meghatározzák Mikronézia országainak helyét a nemzetközi munkamegosztásban.
 5. A gazdasági tevékenység milyen válfajai határozzák meg Polinézia országainak szakosodását?
 6. Milyen jelentősége van a kézművességnek a régió számára?
-
- 7*. Vannak-e Ukrajnának külgazdasági kapcsolatai Óceánia országaival? Milyen perspektívái vannak a fejlődésüknek?

VÉGEZZETEK KUTATÁST (A TANULÓK ÁLTAL VÁLASZTHATÓ)

1. **Új-Zéland – fejlett ország kedvező feltételekkel az üzleti tevékenység folytatásához.**
2. **Óceánia országai – az egzotikus turizmus régiója.**

IV. FEJEZET

AMERIKA

1. téma. AMERIKA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. AMERIKA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** a politikai-földrajzi és a társadalmi-földrajzi folyamatok fejlődésének különbségeiről Amerika gazdaságilag fejlett és fejlődő országaiban;
- **tudomást szereztek** a NAFTA és a MERCOSUR nemzetközi szervezetekről, az urbanizációs folyamatokról, az országok részvételének sajátosságairól a nemzetközi munkamegosztásban, Ukrajna kapcsolatairól Amerika országaival;
- **megtanuljátok** meghatározni az országok ellátottságát a természeti erőforrások válfajaival és az amerikai TNK-k szerepét a régió gazdaságában, osztályozni az országokat a gazdaság tercier szektorának fejlődési szintje alapján, értékelni az integrációs folyamatok hatását a régióban az országok gazdasági fejlődésére;
- **fejlesztitek képességeiteket** jellemezni az országok népességének sajátosságait, összehasonlítani az urbanizáció szintjeit, értékelni a természeti és történelmi tényezők hatását a szakosodásukra, következtetéseket vonni le az amerikai szubrégiók gazdaságának fejlődési egyenetlenségeinek okairól;
- **kompetenciákat szereztek** a társadalmi tudományokban, az információs-digitális műveltségben, a polgári vállalkozói szellemben, az ökológiai műveltségben, a tudatosság terén az amerikai kultúra és népei mentalitásának szférájában.

32. AMERIKA SZUBRÉGIÓI ÉS AZOK POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAI

- Emlékezzetek vissza, milyenek Észak- és Dél-Amerika természeti viszonyainak (domborzat, éghajlat, felszíni vizek, természeti övezetek) sajátosságai.
- Milyen utazók nevével függ össze Amerika felfedezése és területének kutatása? Miért nevezik Amerikát Újvilágnak?

34. táblázat

Amerika regionális összetétele*

Szubrégió	Országok és függő területek
Észak-Amerika	USA, Kanada, Bermuda-szigetek
Latin-Amerika és a Karibi-térség: Közép-Amerika	Mexikó, Panama, Guatemala, Honduras, Costa Rica, Nicaragua, Salvador
Karibi-medence	Aruba, Bahama-szigetek, Virgin-szigetek, Haiti, Dominikai Köztársaság, Kajmán-szigetek, Kuba, Puerto Rico, Jamaica és mások.
Dél-Amerika	Argentína, Bolívia, Brazília, Venezuela, Ecuador, Kolumbia, Paraguay, Peru, Suriname, Uruguay, Chile, Francia Guyana

* Itt és a továbbiakban a régiók, a szubrégiók és összetételük az ENSZ georendszere alapján vannak megadva.

A világ térben és időben

Angol- és Latin-Amerika

Létezik Amerika felosztása kulturális és geopolitikai, többek között nyelvi jellemzők alapján is Angol-Amerikára (vagy Észak-Amerikára) és Latin-Amerikára. Angol-Amerika – az USA és Kanada. Latin-Amerikát alkotja Közép- és Dél-Amerika, valamint a Karibi-medence országai. A gyarmati korszakban főleg a Spanyolországból, Portugáliából és Európa más országaiból emigráltak vették birtokukba, akik nyelve a latin nyelvcsoporthoz tartozik – innen az elnevezés is.

A RÉGIÓ FÖLDRAJZI FEKVÉSE ÉS ÖSSZETÉTELE. Már ismert számotokra, hogy Amerikát mint világrészt két földrész alkotja – Észak- és Dél-Amerika. A *Panamai-földszoros* köti össze, együttesen a területe északról déli irányban az egész Nyugati-féltekén át húzódik. A világ más világrészeitől Amerikát az *Atlanti-*, a *Csendes-* és az *Északi-Jeges-óceán* térségei választják el. A világrészen, mint a világ társadalmi-földrajzi régiójában, több szubrégiót különböztetnek meg, amelyekhez számos ország és függő terület tartozik (34. táblázat).

POLITIKAI TÉRKÉP. Amerika országainak legfőbb politikai-földrajzi realitásai az európaiak általi felfedezése után alakultak ki. Viszont emberi élet már jóval Kolumbusz Kristóf hajójának a kontinens partjainál való megjelenése előtt létezett. Utazásai után, mint ismeretes, elkezdődött Amerika gyarmatosítása az európai országok (Spanyolország, Portugália, Nagy-Britannia, Franciaország és mások) által. Az amerikai országok felszabadulási folyamata hosszú ideig tartott – függetlenné a XIX. század elején váltak.

Ellenben jelenleg Amerika politikai térképén függő területek is vannak. Például, *Aruba* – kisebb sziget a Karibi-medencében – szövetségi objektum *Hollandia* összetételében; a *Bermuda-szigetek* – *Nagy-Britannia* tengerentúli területe; az *Amerikai Virgin-szigeteket* és *Puerto Ricót* az USA ellenőrzi; a *Francia Guyana* –

Franciaország tengerentúli tartománya. A *Malvin / Falkland-szigetek* az Atlanti-óceán déli részén található – *Nagy-Britannia* tengerentúli területe, viszont egyidejűleg *Argentína* is igényt tart rá, ezért vitaterületként tartják számon.

Államformája szerint Amerika országainak többsége köztársaság (államfői), monarchiákból jelentősen kevesebb van: *Kanada*, *Bahama-szigetek*, *Jamaica*. Területi szerkezet alapján az országok többsége unitárius, szövetségek Amerika legnagyobb területtel rendelkező országai: *Kanada*, *USA*, *Mexikó*, *Venezuela*, *Brazília*, *Argentína*, *Grenada*, *Jamaica*.

NEMZETKÖZI SZERVEZETEK. Amerika országai résztvevői számos nemzetközi szervezetnek. Az **Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény**

(**NAFTA**) – integrációs társulás, amelynek tagja *Kanada*, az *USA* és *Mexikó*. Csak három résztvevője van, viszont nagy területtel és gazdasági potenciállal rendelkező országok, amelyeknek különböző gazdaság-fejlettségi szintje van – fejlett és fejlődő országok. A NAFTA a világ egyik legnagyobb regionális szabadkereskedelmi övezete (a világ exportjának 14 %-a, importjának 19 %-a).

A megállapodás előírja az akadályok elhárítását a kereskedelemben, körülmények kialakítását a tisztességes versenyfeltételekhez, a közvetlen befektetések növelését, a szellemi tulajdonjogok közös védelmét, a hatékony regionális együttműködést és a konfliktusok megoldását, a munkaerők migrációjának szabályozását. A szervezet központja az USA: a kereskedelemre esik a szomszédos országok külkereskedelmi forgalmának nagyobb része. Az Egyesült Államok 2017-ben kezdeményezte a megállapodás számos rendelkezésének felülvizsgálatát, elvárva ezzel az ország kereskedelmi

hiányának csökkenését, az illegális bevándorlás megszüntetését az USA-ba stb. Ennek eredményeként megromlottak az USA és a többi résztvevő ország közötti kapcsolatok, különösen Mexikóval.

A MERCOSUR Dél-Amerika országainak (*Argentína*, *Brazília*, *Paraguay*, *Uruguay*) kereskedelmi szövetsége (*Venezuela* tagsága fel van függesztve). Társulási tagsággal rendelkezik *Chile*, *Bolívia*, *Peru*, *Kolumbia*, *Ecuador*, *Suriname*. Ez a szervezet Latin-Amerika területének csaknem 60 %-ára terjed ki. A szövetség célja a szabadkereskedelem, az árufeleségek, a valuta és az emberek mozgásának elősegítése. Idővel a MERCOSUR áttért újabb integrációs szintre – kereskedelem, vám, műszaki szabványok, adók és monetáris politika

Szómagyarázat

A **NAFTA** – az angol North American Free Trade Agreement (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) rövidítése.

NAFTA

MERCOSUR

117. ábra. Nemzetközi szervezetek emblémái

Szómagyarázat

A **MERCOSUR** – a spanyol Mercado Común del Cono Sur (a déli kúp országainak közös piaca) rövidítéséből ered (így nevezik Dél-Amerika déli részét, amelynek alakja felfordított kúpra emlékeztet).

a kereskedelemben, ipari-, közlekedési-, technológiai-, energetikai- és agrárpolitika stb.

Már ismert számotokra, hogy a **NATO (Észak-atlanti Szerződés Szervezete)** katonai-politikai szövetség Észak-Amerika és Európa országai között. Célja kollektív biztonsági rendszer létrehozása az Észak-atlanti régióban és Nyugat-Európában. Jelenleg a NATO-nak 29 tagja van, Amerikából az USA és Kanada. *Kolumbia* az első latin-amerikai ország, amely együttműködik a NATO-val. A NATO-tagok katonai összkiadásai elérik a világ összes hadi kiadásainak közel a 60 %-át. Az USA-ra esik a szövetség védelmi kiadásainak több mint 7 %-a.

TERMÉSZETI VISZONYOK ÉS ERŐFORRÁSOK. Amerika hatalmas térségein különböző természeti viszonyok alakultak ki.

Észak-Amerika Amerika legészakibb szubrégiója, a szubtrópusi, mérsékelt és szubarktikus éghajlati övekben terül el. Nyugaton húzódnak a *Kordillerák*, fiatal magashegység. Déli irányban kiszélesedve alkotja a *Sziklás-hegységet* és a *Sierra Nevadát*. A hegyvonulatok között található a *Nagy-medence* és a *Death Valley (Halál-völgy) sivatag*. Észak-Amerika keleti részén emelkedik az öreg *Appalache-hegység*. A part menti alföldek, amelyek az Atlanti-óceán mellett húzódnak, és a beláthatatlan *Nagy-síkságok* a belső területein jól kihasználtak. Észak-Amerikára esik a világ felszántott mezőgazdasági termőföldjeinek 17 %-a, a legelők nagy területei és az erdők területének 30 %-a. A folyók bővizűek. Az ásványi erőforrások alapján Észak-Amerika csak Ázsiától marad el. Feltártak szénkészleteket, amelyek a világ készleteinek 30 %-át teszik ki, kőolaj- és földgázkészleteket – 25-25 % a világkészleteknek (a földgázkitermelés terén az USA az első a világon, a széntermelésben a második, a kőolaj-kitermelésben a harmadik, *Kanada* pedig az összes tüzelőanyagfajta kitermelése terén az első tíz országhoz tartozik). Megtalálhatók a vasérc, színesfémek, ezüst, arany (az USA és *Kanada* a világ első tíz országa között található), urán és más ásványkincsek nagy készletei is.

Közép-Amerika Észak-Amerika déli részének földszorosa, amely déli irányban összeszűkül, a *Karib-tenger*, a *Mexikói-öböl* és a *Csendes-óceán* vizei mossák. A *Kordillerák* hegygerince Észak-Amerikától Közép-Amerikáig

118. ábra. A McKinley csúcs Észak-Amerika legmagasabb pontja, Alaszka, USA

119. ábra. A Mexikói-felföld tájképe, Mexikó

húzódik. A hegyközi termékeny völgyekben, a partmelléki síkságokon és a *Mexikói-felföldön* az emberek már ősidőktől kezdve foglalkoztak földműveléssel és állattenyésztéssel. Jelenleg a szubrégió lakosságának többsége ott összpontosul. Közép-Amerika a szeizmikus aktivitás övezete. A szubrégió a trópusi szélességeken terül el, ahol forró, trópusi az éghajlat. Az ásványi erőforrások alapján, a kisebb területű országokon kívül, kiemelkedik *Mexikó*, amelynek gazdag kőolaj- és földgázkészletei vannak, a rézérc, ólom- és cinkérc, az arany, ezüst és természetesen kitermelése alapján pedig a világ első tíz országához tartozik.

A **Karibi-medence** – szigetek, szigetekcskék és korallzátonyok (több mint 700) az Atlanti-óceánban Észak- és Dél-Amerika között, amelyek a Karib-tenger térségében összpontosulnak. Számos sziget vulkanikus eredetű, egyeseket pedig korallzátonyok alkotják (*Bahama-szigetek*). Keletre található az Atlanti-óceán legmélyebb helye, a *Puerto-Ricói mélytengeri árok*. A meleg trópusi éghajlat (a levegő és a tengervíz hőmérséklete egész évben +20 ... +30 °C-t tesz ki), a korallzátonyok elterjedése, a változatos hal- és teknősfajok gazdagsága elősegíti a strandturizmus fejlődését. A szubrégió negatív természeti jelenségei a szélviharok, erős trópusi ciklonok, amelyek júniustól novemberig alakulnak ki. A szigeteken trópusi erdők terjedtek el, ott pedig, ahol szárazabb az éghajlat – szavannák. A szigetek számos öble kedvező kikötőhely. A Karib-tengeren keresztül a Panama-csatornáig fontos tengeri közlekedési utak húzódnak. A szigetek szegények ásványi erőforrásokban, kivételt képeznek a gazdag bauxit-lelőhelyek *Jamaicán*, nikkel *Kubában*, arany a *Dominikai Köztársaságban*. Kőolaj- és földgázkészletei *Kubának* vannak.

Dél-Amerikában, ugyanúgy, mint Észak- és Közép-Amerikában, nyugaton emelkedik az Andok magas hegységeinek hatalmas fala, amely a Panama-földszorostól húzódik a *Horn-fokig*, a középső részen kiszélesedve magashegységi platók formájában és tovább újra szűkülve. A csendes-óceáni partvidék és az Andok itt húzódó hegygerincei a szeizmikus aktivitás övezete, ezért az ott elterülő országok gyakran szenvednek a földrengésektől és a tűzhányók kitörésétől. Az Andoktól keletre hatalmas alföldek helyezkednek el: az *Amazonas-* és *La Plata alföld*, továbbá a *Brazil-* és a *Gayanai-fennsík*. Hatalmas folyók medencéi találhatóak: *Amazonas*, *Orinoco*, *Paraná*. Dél-Amerika északon a trópusi övezettől, délen a mérsékeltig húzódik és nagyon változatosak az agroklíma-viszonyai.

120. ábra. A Bahama-szigetek, Karibi-medence

121. ábra. Az Amazonas-medence esőerdői, Brazília

Ugyanakkor a kevésbé kedvező egyenlítői és szubekvatoriális övezetekben található az áthatolhatatlan selvas (az *Amazonas-medence* belső területeit „zöld pokolnak” nevezik) és a *Pantanal* – a világ legnagyobb trópusi mocsaras területe.

Dél-Amerika természeti erőforrásai hatalmasak. Itt folyik a világ legbővizűbb folyója, az *Amazonas*, itt található a világ legnagyobb vízesése, az *Iguazú* és legmagasabb vízesése, az *Angel* (magassága 979 m, Venezuela). A jelentős VEM-ek között az egyik legnagyobb a világon az *Itaipu Energetikai Komplexum* (*Brazília* és *Paraguay* határán). Dél-Amerika fontos erőforrásai az erdők – a világ erdei erőforrásainak 30 %-a, amelyekben értékes fafajok találhatók (mahagóni, balsa, hevea, kakaófa, henna stb.). A legfontosabb ásványi erőforrások Dél-Amerikában az ércesek: arany és ezüst (a világ készleteinek 1/3-a), réz (2/5), vas- és ón (1/4-1/4), ólom és cink (a világgészletek 1/6-a). A minőségi vasérc nagy medencéi *Braziliában*, *Venezuelában*, *Peruban*, *Chilében* található; bauxitlelőhelyek *Venezuelában*, *Gayanában*, *Surinameban*, *Francia Gayanán*, *Braziliában*. Az Andokban összpontosulnak a réz- és ónlelőhelyek – *Chile* (világselő), *Peru* (harmadik hely a világon); cink- és ólomlelőhelyek – *Peru* (második a világon), *Bolívia*, *Brazília*, *Argentína*, *Chile*; arany – *Peru*, *Brazília*; ezüst – *Peru* (első a világon), *Chile* (második hely). Vannak gazdag kőolaj- és földgázlelőhelyek *Venezuelában*, *Ecuadorban*, *Argentínában*. *Kolumbia* világselő a smaragd kitermelésében. A salétrom készleteit *Chilében* a világgészletek 98 %-ára becsülik.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen szubrégiókat különböztetnek meg Amerika összetételében? Mutassátok meg a térképen.
2. Milyen tényezők szerint különböztetik meg Angol-Amerikát Latin-Amerikától? Hozzatok fel példákat az országokra, amelyek egyikhez vagy másikhoz tartoznak.
3. Hozzatok fel példákat Amerika országai közül a köztársaságokra és a monarchiákra. Milyen a közigazgatási felépítésük?
4. Miben rejlenek a sajátosságai Amerika jelenlegi politikai térképének?
5. Milyen nemzetközi szervezeteket hoztak létre a régióban? Mi a célja tevékenységüknek?
6. Amerika mely szubrégióinak van a leghidegebb, a legforróbb és a legcsapadékosabb éghajlata?
7. A térképet felhasználva, nevezzétek meg Amerika országait, amelyek az Andok–Kordillerák ú. n. érces övezetében helyezkednek el. Milyen érces ásványokban gazdagok?

8*. Értékeljétek az integrációs folyamatok hatását a régió fejlődő országainak gazdasági fejlődésére.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

A térképet felhasználva, jellemezzétek az amerikai szubrégiók földrajzi fekvésének sajátosságait:

1. csoport – Észak-Amerika;	3. csoport – Karibi-medence;
2. csoport – Közép-Amerika;	4. csoport – Dél-Amerika.

33. A NÉPESSÉG ÉS ELHELYEZKEDÉSE

- Emlékezzetek vissza, milyen őslakosok élnek Amerikában.
- Milyen jelenség az „agyelszívás”?

AMERIKA BENÉPESÜLÉSE. Amerika őslakosságának elődei 30–25 ezer évvel ezelőtt léptek Amerika területére az Ázsia és Észak-Amerika közötti földszoroson át, amely a mai *Bering-szoros* helyén létezett. Az áttelepültek gazdaságának alapja a vadászat és a gyűjtögetés volt. Később megszületett a földművelés.

Az új korszak kezdetén a letelepedett élet fejlődésével az ős amerikaiak már tudtak termesztetni burgonyát, babot, paprikát, gyalog- és sütőtököt, paradicsomot, dohányt, később gyapotot és kukoricát. Háziasztották a lámát, az alpakát, a sertést, a pulykát; megtanultak szövetet készíteni és kerámiát kiégetni, elkezdtek utakat, öntözőárkokat és gátakat építeni, fejleszteni a kézművességet. Megtanulták az arany, ezüst, réz kitermelését és elsajátították megmunkálásuk bonyolult technikáját. Nagy eredményeket értek el a tudományos ismeretekben és a művészetben. A városállamok vagy azok egyesülései voltak a fő politikai-közigazgatási egységek.

A X–XV. században új politikai és kulturális központok képződtek: az aztékok királysága *Tenocstitlan fővárossal* (most *Mexikóváros*), az inkák állama *Cuzco* és *Machu Picchu központtal*, a maják állama *Chichén Itzá fővárossal*. Lenyűgöző kulturális emlékeiket, amelyek a turisták érdeklődésének objektumai, felvették az UNESCO Világörökségének listájára. A XVI. századig a Kolumbusz előtti Amerika egyes népei birtokba vették a kontinens hatalmas térségeit és jelentős sikereket értek el a csillagászatban, a matematikában, a földrajzban, az orvostudományban, a képzőművészetben és az irodalomban. Nekik köszönhető, hogy a világ földművelési gyakorlatába bekerült a kukorica, a burgonya, a paradicsom, a padlizsán, a bab, a kakaó, az ananász, a napraforgó, a földimogyoró, a vanília. Ők fedezték fel a kaucsukot, értettek az építészeti technikákhoz, ismerték a kovácsolás tevékenységét, a szövést és más kézművességet. A jelentős elmaradás ellenére Európa és Ázsia népeitől az időbeni kulturális fejlődésben, az indiánok sok eredménye jelentősen hatott a világ kultúrájára és művészetére.

A XV. század végén a nagy földrajzi felfedezések eredményeként, mint ismeretes számotokra, „felfedezték” maguknak Amerikát az európai államok. Attól

kezdve területén elkezdődött a gyarmatosítás, amit az őslakosság kirablása és irtása követett. Az uralkodás megerősítésének érdekében az elfoglalt földeken a gyarmatosítók Közép- és Dél-Amerikában saját vallásukat (többnyire a katolicizmust) és nyelvüket terjesztették. Ez a gyarmati időszak Észak-Amerikában a XVIII. század végéig tartott (az USA függetlenségének kikiáltásáig); a XIX. század folyamán kialakultak a latin-amerikai államok is. A különböző történelmi időkben az embereket különböző motivációk ve-

122. ábra. Az El Castillo piramis Chichén Itzá-ban, Mexikó

zették, hogy eljuthassanak Amerika partjaihoz. A birtokbavétel hajnalán ezek úttörők voltak: egyesek fegyverrel a kezükben az újabb földek és gazdagság megszerzésére lettek a hatalmak által küldve (Kolumbusz, Cabot, Cortes, Pizzaro stb.), mások pedig Isten Igéivel új életet kezdeni. A következő évszázadokban a bevándorlás modellje nem sokat változott. Egyesek saját gazdagságuk növelésére érkeztek, mások a nincstelenség leküzdésének reményében. Igaz, hozzáadódott még egy jelenség – a rabszolga-kereskedelelem, mert szükség volt a jogtalan munkaerőre az Újvilág ültetvényein.

A JELENLEGI NÉPESSÉG. A népesség száma Amerika összes szubregiójában közel egy milliárd főt tesz ki. A népesség szerkezete és elhelyezkedésük sajátosságai az utóbbi évszázadokban alakultak ki, Amerika felfedezése után. A legfőbbek a következő törvényszerűségek.

1. A népek és az országok, amelyek ebben az időben jöttek létre – a bevándorlók népei és országai. Észak-Amerikában a bevándorlók és leszármazottjaik alkotják a lakosság 95 %-át, Dél-Amerikában pedig több mint 80 %-át.

Az Újvilágban a bevándorlók alkotják a demográfiai helyzetet és a nemzetek etnikai alapját.

2. A lakosság jelenlegi etnikai szerkezete tükrözi a kölcsönhatások különböző válfajait az indián őslakosság, az európai gyarmatosítók, az Afrikából behozott rabok és az Ázsiából bevándoroltak között. Vagyis, Amerikában különböző rasszok népei összpontosulnak, és kialakul a nemzetek formálódásának jelenségének poliethnikus szerkezettel.

3. A gyarmatosítás történelmével kapcsolatos az angol, spanyol és francia nyelv eredete, amelyen az észak- és dél-amerikaiak többsége beszél, az ő társadalmi és állami tükrözik az európai hagyományokat.

4. A lakosság több mint 80 %-a keresztény és többnyire a katolicizmust követi, amelyet a történelem folyamán erőszakosan terjesztettek a spanyol és a portugál gyarmatokon.

5. A történelem folyamán Amerika benépesülésében többségben voltak a letelepedés urbanizációs formái, jelenleg a városi lakosság részaránya átlagosan 80 %.

A kontinens országai és népei között történelmileg két világ alakult ki, amelyek különböznek nyelvükkel az etnikumok kialakulásában, társadalmi szerveződésükben, és végül a kialakult társadalmak életszínvonalában. Ez a két világ – *Angol-Amerika* és *Latin-Amerika*.

A világ térben és időben

Tudomány a Kolumbusz előtti Amerikában

A maják civilizációja, amely Mexikó déli részén és Guatemalában terjedt el, már az ősidőkben jelentős előrehaladást ért el az ismeretek fejlesztésében. Ők fejlesztették az írástudás rendszerét és kitalálták a nullát, az ő időszámító rendszereik voltak a legpontosabbak az összes ókori civilizáció között. A maják hatalmas piramisokat és templomokat építettek már i. e. 400 évvel.

A világ térben és időben

Amerika őslakossága

Az első 150 évben Kolumbusz utazásai után Amerika őslakossága csaknem 80 %-kal csökkent (közel 50 millió főről 1492-ben 8 millióra 1650-ben). A legfőbb ok a betegségek terjedése volt, amit az Óvilágból hurcoltak be, valamint a népirtás és a kényszermunka.

ÉSZAK-AMERIKA (ANGOL-AMERIKA). A szubrégióban 359 millió ember él, ami a világ népességének 4,7 %-a (2017). A különböző népek és rasszok keveredése az észak-amerikai nemzetek változatos etnikai összetételét hozta létre. A népesség főleg az európai (Nagy-Britannia, Skócia, Írország, Németország, skandináv országok, Franciaország stb.) bevándorlókból állt össze. Az USA-ban és Kanadában az európai lakosság aránya 80 %, az afro-amerikaiak részaránya több mint 10 %. Ázsiát indiai, kínai és japán, továbbá a muzulmán országok bevándorlói képviselik és mások. A szubrégió őslakosai különböző indián törzsek leszármazottai, eszkimók és inuitok, jelenleg egyenjogú polgárai a demokratikus társadalmaknak. Az aktív migráció Észak-Amerikába többnyire gazdasági, ami ma is folyik – a globalizáció megnyilvánulásának egyike. Az országok kormányai üdvözlik a kevésbé szakképzett munkaerő (Latin-Amerikából vagy Ázsia szegényebb régióiból) és a képzett szakemberek beáramlását a magas-technológiai ágazatok részére vagy a szolgáltatásokba. Európa és Ázsia országainak (elsősorban Indiának és Kínának) ez az „agyelszívás” a réme.

A domináló nyelvek az angol, a spanyol és a francia. Ugyanakkor az államnyelvvél senki nem akadályozza más nyelvek használatát. Például, az USA-ban, ahol a hivatalos nyelv az angol, New Yorkban több millió puertoricói él (több mint Puerto Ricóban), akik spanyolul beszélnek, szabadon használva az angolt. Kanadában a hivatalos államnyelv szintén az angol, azonban *Québec tartomány* francia a francia nyelv széleskörű használatával (az iskolákban, az egyetemeken, a tömeg-tájékoztatásban). A legelterjedtebb vallás a szubrégióban a kereszténység, amelyet a lakosság több mint 75 %-a követ. Észak-Amerika országaiban kedvező feltételeket teremtettek a nemzeti kisebbségek aktív társadalmi életéhez, ami a diaszpórák tevékenységében nyilvánul meg. A diaszpórák között a legnagyobb számú és a leginkább egységes az Írországból bevándoroltak leszármazottainak közössége, több mint 40 millió fő, amely meghaladja a népességszámot magában Írországból, valamint a héber, a kínai, az ukrán közösségek.

A legsűrűbben lakott ország az USA. Az urbanizáció szintje a szubrégióban magas – több mint 80 %. A legnagyobb városok: *New York* (8,5 millió fő), *Los Angeles* (4 millió), *Toronto* (2,8 millió), *Chicago* (2,7 millió), *Houston* (2,3 millió fő). A városok közelsége egymáshoz az USA és Kanada határán, az USA és Mexikó határán a nemzetközi megapoliszok létrejöttéhez vezetett (*Detroit – Windsor, San Diego – Tijuana, a Nagy-tavak megarégió*).

KÖZÉP-AMERIKA. A szubrégió népességszáma 173 millió fő, amelynek többsége *Mexikóban* él (124 millió). Közép-Amerika etnikailag nem egynemű, különböző országokban különböző csoportok dominálnak. Például, a meszticek nagyobb része a lakosság szerkezetében *Salvadorban* és *Hondurasban* (80 %); az európaiak *Costa Ricában* (több mint 70 %), *Belizeben* és *Hondurasban* viszont csak 5-5 %. Az indiánok legmagasabb aránya *Guatemalában* él (több mint 38 %), míg *Salvadorban* mindössze 1 %. A legtöbb afrikai (32 %) *Belizeben* összpontosul. A bevándorlás ide vonzotta az arabokat, a hébereket és a kínaiakat is. A hivatalos nyelv az országok többségében a spanyol.

Az urbanizációnak magasak a mutatói *Mexikóban* és *Panamában* – több mint 77 %. Ugyanakkor, amikor a legtöbb megapolisz az USA-ban található, *Mexikóban* létrejött Amerika legnagyobb fővárosi agglomerációja – *Nagy Me-*

123. ábra. New York Észak-Amerika legnagyobb városa, USA

124. ábra. Mexikóváros Amerika legnagyobb fővárosi agglomerációja

xikóváros 27 millió lakossal. A népességszám jelentős növekedése figyelhető meg Mexikó és az USA határai közelében, transznacionális közösségeket alkotva erős gazdasági és demográfiai kölcsönhatást fejtvé ki. Például, *San Diego (USA) és Tijuana (Mexikó)*, ahol a népességszám meghaladta az 5 millió főt, a legnagyobb határmelléki agglomeráció, államhatárral elválasztva. Tijuana fogadja be a bevándorlókat egész Latin-Amerikából, Európa és Ázsia részeiből. A lakosság koncentrációja Mexikó északi részén szorosan összefügg a szabad-kereskedelemtől kötött egyezmény (NAFTA) gazdasági hatásával.

A KARIBI-TENGER MEDENCÉJE.

A régió lakosságának karibi közösségei – 44 millió fő – jelentősen különböznek a többitől méreteikkel és kultúrájukkal. A szigetországok többségében a lakosság kevesebb mint egy millió fő.

A Karibi-medence népessége szintén soknemzetiségű keverék az indián törzsek leszármazottaiból, nyugat-afrikai rabokból, ázsiai bérmunkásokból. Később hozzájuk adódtak a bevándorlók Európából (*Nagy-Britanniából, Olaszországból, Franciaországból, Spanyolországból, Hollandiából*). Jelenleg az indiánok alkotják a többséget *Trinidad és Tobagón*, az afrikaiak *Jamaicán és Haitin* (több mint 90 %),

125. ábra. A sűrűn lakott Tijuana Mexikó (jobbra) és az USA határán a nemzetközi határ része, amelyen a leggyakrabban kelnek át (évente közel 250 millió átkelő)

126. ábra. Havanna a Karibi-medence legnagyobb városa, Kuba

127. ábra. Indián nő gyerekkel,
Peru

az európaiak *Kubában* (több mint 60 %). A kevert rasszok képviselői (kreol-mulattok, meszticek) nagy számban élnek a *Dominikai Köztársaságban*. A Karibi-medence lakossága többnyire a spanyol, az angol (*Jamaica*), a francia (*Haiti*) és a haiti-kreol nyelvet beszéli.

A szubrégió legnagyobb városai *Havanna*, Kuba fővárosa és *Santo Domingo*, a *Dominikai Köztársaság* fővárosa. **DÉL-AMERIKA.** Amerikának ebben a szubrégiójában él a legtöbb népesség – 420 millió fő. A legsűrűbben lakott ország *Brazília*, ahol Dél-Amerika népes-

ségének több mint fele összpontosul. Utána következik *Kolumbia*, *Argentína*, *Venezuela*, *Peru*. A lakosság a nyugati és a keleti partvidék közelében összpontosul, ellenben a belső vidékek és a legdélibb területek gyéren lakottak.

Az etnikai összetétel, mint Amerikában mindenhol, nagyon színes. Az Európából bevándoroltak mindenhol élnek, viszont a legnagyobb az arányuk *Argentínában* (97 %), *Chilében* és *Uruguayban* (88-88 %). A belső területeken jelenleg is többségben vannak az indián népek, amelyek száma eléri a 40 millió főt. *Brazília* népességében nagy az afro-amerikaiak részaránya. A spanyolok és portugálok leszármazottainak többségét, akik már Amerikában születtek, kreoloknak nevezik. „Kreol” ország *Argentína*, *Uruguay* és *Chile*. A későbbiekben ehhez a csoporthoz sorolták az olaszok, németek, szlávok és más európaiak leszármazottait is. *Brazíliában* a hivatalos államnyelv a portugál, a többi országban csaknem mindenütt a spanyol. Dél-Amerikában kifejezetten spanyol-portugál terület képződött, amelynek határai között probléma nélkül illeszkedtek be az újlatin nyelveket beszélő bevándorlók. Dél-Amerikában él több mint 400 ezer ukrán származású ember, a legtöbb *Argentínában* (250 ezer) és *Brazíliában*.

Dél-Amerika országainak magas az urbanizációs szintje – több mint 80 %. A legnagyobb városi agglomerációk: *Sao Paulo* (31 millió fő) és *Rio de Janeiro* (több mint 13 millió) *Brazíliában*, *Buenos Aires* (csaknem 14 millió) *Argentínában*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Soroljátok fel a fő törvényszerűségeket, amelyek nyomon követhetők az amerikai lakosság szerkezetének és megoszlásának alakulásában.
2. Mivel magyarázható az amerikai népesség etnikai összetételének sokszínűsége?
3. Hasonlítsátok össze Észak-Amerika és Közép-Amerika urbanizációs szintjeit.
4. Miben rejlenek Észak-Amerika népességének elhelyezkedési sajátosságai?
5. Milyen nyelveket használ Dél-Amerika lakossága? Miért sorolják ezt a szubrégiót Latin-Amerikához?
- 6*. Értékeljétek a Kolumbusz-előtti Amerika őslakosságának fejlődési szintjét. Hasonlítsátok össze Kelet civilizációjának fejlődésével.

34. A GAZDASÁG SAJÁTOSÁGAI

- Emlékezzetek vissza, milyen fejlettségi szintű országokhoz tartoznak Amerika országai.

A RÉGIÓ GAZDASÁGÁNAK FORMÁLÓDÁSA. Amerika a világ olyan régiója, amelynek mai országai és népei az európaiak általi felfedezése és gyarmatosítása után képződtek. Az aktív benépesülés és birtokbavétel korszakában Amerika a nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek bázisa volt az európai országok számára. A függetlenség kiharcolása után Észak- és Dél-Amerika országaiban minden oldalról fejlett gazdaság alakult ki. A szubrégiók fejlettsége különböző szintű: az élenjárók Angol-Amerika gazdaságilag fejlett országai, amelyek a „központ” ország-csoportjának részei, Latin-Amerika országainak átlagosak a gazdasági mutatói, ami jellemző a „félperiféria” vagy a „periféria” országaira.

Amerika gazdasága az európaiktól elvben eltérő feltételek között alakult ki. A régió minden országa valamikor gyarmat volt, amelyek a metropol-országok szociális-gazdasági mintájának „importja” eredményeként képződtek. Idővel a gazdasági, szociális és politikai szerveződés saját modellje alakult ki. Például, **Közép- és Dél-Amerika**, valamint a **Karibi-medence** gyarmatait a katolikus Európa déli részéből jött (ahol jelentősen hosszabb ideig maradt fenn a feudális rendszer) bevándorlók hozták létre, a gazdasági fejlődésben az ültetvényes gazdálkodás monopol, neofeudális modelljeire támaszkodtak. A nagy földbirtokosok viszonylag kis csoportja alakult, valamint a földbirtok nélküli kreol-parasztok és az Afrikából behozott rabok domináns csoportja. A mezőgazdasági árufeleségek többségét (cukornád, dohány, gyapot stb.) a külföldi piacokra szállították, többnyire Európába, viszont a belső piac korlátozott volt.

Az első gyarmatokat Észak-Amerikában a protestáns közösségek hozták létre, önállóan akarták megszervezni saját életüket szociális szintek, vallások és más akadályok nélkül, amelyek jellemzők voltak az Óvilágban. Elterjedtek az apró földbirtokok, az egyenlő szociális lehetőségek, törekvések a politikai önszerveződésre az „alulról felfelé” elv alapján. Ennek megfelelően, nagyobb jelentőségük volt az apró és közepes földbirtokosoknak, az anyagilag független vállalkozóknak. Ezért a monopóliumok nem rendelkeztek ott a társadalom teljes körű ellenőrzésével. Sokkal erősebb belső piac jött létre, a tőke és a privát kezdeményezések pedig elősegítették Észak-Amerika gyors iparosodását az országok függetlenségének kinyilvánítása után.

Igy alakult ki Amerika felosztása tőkés iparira északon és neofeudális gazdaságilag konzervatív ültetvényesre délen. Az állam minimális beavatkozásának feltételei mellett a gazdaságba, az USA-ban elkezdtek nagy kereskedelmi, később ipari vállalatok fejlődni, amelyek a fő motorjaivá váltak a tőke felhalmozásának, a munkahelyek teremtésének és a lobbizásnak a kormány gazdasági politikája mellett. A vállalatok fokozatosan elkezdtek keresni a felesleges tőke befektetési lehetőségeit az ország határain túl. A XX. század elején az USA TNK-i a nemzetgazdaság kialakulásának és a nemzetközi munkamegosztásnak fő hajtóerejévé váltak Amerikában. A jelentős egyensúlyhiány Észak- és

Amerika országainak szociális-gazdasági fejlődése
(a jövedelmek az egy főre jutó GNP szintje alapján, USA dollár, 2016)

Fejlett országok („Nagy hetes”)					
USA	56 850	Kanada	43 880		
Fejlődő országok					
Magas					
Bahama-szigetek	26 490	Trinidad és Tobago	16 240	Chile	13 540
Puerto Rico	19 430	Uruguay	15 230		
Közepesen magas					
Panama	12 140	Kuba ¹	6570		
Argentína	11 970	Dominikai Köztársaság	6390		
Brazília	8840	Jamaica	4630		
Suriname	6990	Paraguay	4060		
Közepesen alacsony					
Salvador	3920	Bolívia	3070	Nicaragua	2100
Guatemala	3790	Honduras	2150		
Alacsony					
Hatí	780				

¹A legfrissebb adatok, 2013

Latin-Amerika fejlődésben elősegítette a központ-periféria modell létrejöttét, ahol az USA vált a tőkekoncentráció magjává és a növekedés motorjává, a latin-amerikai országok pedig a nyersanyagok forrásává, később az olcsó munkaerővé is.

Jelenleg Amerika országai jelentősen különböznek egymástól úgy a saját gazdasági fejlődésük általános szintje alapján, mint a gazdaság szerkezete és a nemzetközi szakosodása alapján is. Észak-Amerika országai (USA és Kanada) a gazdaságilag fejlett típushoz tartoznak és részei a „Nagy hetesnek” a világ fejlett gazdaságai között. Közép- és Dél-Amerika, valamint a Karibi-medence országai fejlődő országok a jövedelem különböző szintjeivel (34. táblázat).

Az utóbbi időkben Amerikában a nemzetközi munkamegosztás jellegének fokozatos váltása megy végbe. Fokozatosan csökken az USA és Kanada szerepe ipari élenjárókként és erősödik a jelentőségük a gazdasági élet „agyközpontjaiként”. Ugyanakkor a latin-amerikai országokban iparosodás folyik; a szakosodás kiszélesedése a nemzetközi termelési együttműködés révén; folyik az áttérés a befektetési tőkére Európából (több mint 53 % a 20 % ellenében az USA-ból, 2016), Kínából és Japánból.

TERCIER SZEKTOR. Ennek a szektornak a fejlődése a legfontosabb irányvonala a régió országai nagyobb részének. Részaránya a GDP szerkezetében közel 60 %, viszont a szakosodása Amerika különböző országaiban jelentősen eltér.

Így már több mint száz éve az USA a befektetések, a **pénzügyi és üzleti szolgáltatások** vezető regionális és világgözpontja; vállalatai biztosították a transz-regionális közlekedési összeköttetést, fejlesztették az energetikai és telekommunikációs infrastruktúrát. A legnagyobb TNK-k ranglistáján a világon az első tizenben négy az USA-ban található: *Walmart, Berkshire Hathaway, Apple* és *Exxon Mobile* (2017). Az USA-tól eltérően, *Kanada* jelentősen szerényebb szerepet játszik a nemzetközi tőkepiacon. Ugyanakkor Kanada ismert az üzleti szolgáltatásnyújtások magas színvonaláról és az üzleti élet vezetésének komfortos feltételeiről.

Gyors ütemben fejlődik a **vendéglátó-ipari szféra** és a **turizmus**. A szubregió számos ország ismert turisztikai céliránya (35. táblázat). Fő turisztikai erőforrásaik az óceáni partvidék strandjai (*Mexikó, Brazília*), a Karibi-medence szigeteinek sajátos természetvilága és üdülői (*Dominikai Köztársaság, Kuba, Bahama-szigetek*), a történelmi-kulturális örökség, többek között az őslakosságé is (*Mexikó, Chile, Peru*). Kaland típusú turizmus a kirándulások az Amazonas-medence távoli vidékeire, az Andok magashegységi tájaira stb. Világszerte közkeletűséget szereztek a latin-amerikai országok táncművészei. Igazi turisztikai zárandoklatok objektumaivá váltak a karneválok: a szamba *Rio de Janeiróban (Brazília)*, a salsa *Santiago de Cubában (Kuba)*, a tangó fesztiváljai *Buenos Airesben (Argentína)*.

Latin-Amerika országai csatlakoztak a világ tőkepiacához. A legnagyobb TNK-k a *Petrobras (Brazília)*, a *Pemex (Mexikó)*, a *PDVSA (Venezuela)* kőolaj- és földgázóriások. A bevételek volumene alapján ezek a vállalatok megelőzik a kanadai TNK-kat. Közép-Amerika és a Karibi-medence egyes kisebb országokban a gazdaság megalapozója az **offshore-banki tevékenység**. Többek között, az ú. n. adóparadicsomokhoz tartoznak a *Kajmán-szigetek, Panama, a Bahama-szigetek, a Brit Virgin-szigetek, Costa-Rica* és mások.

A világvárosok hálózata, amelyek központjai a nemzetközi üzleti szolgáltatások nyújtásának és biztosítják az üzleti, kulturális és politikai kommunikációt globális szinten, úgy Amerika észak, mint déli részét is átszövi: *New York, Sao Paulo, Chicago, Mexikóváros, Toronto, Los Angeles, Washington, Buenos Aires, San Francisco*.

A terciér szektor fontos összetevője a **közlekedés**. Fejlődése alapján az USA és Kanada jelentősen megelőzi Latin-Amerika országait. A földfelszíni közlekedés fejlődése arányos a népsűrűséggel. Transz-regionális jelentősége van a *Transz-amazóniai* és a *Pánamerikai autópályáknak* – **autóutak** rendszere, amely délkeleti irányban átszeli mindkét amerikai kontinenst a csendes-óceáni partvidék mentén. A vasutak hálózata szintén sűrű Észak-Amerikában.

35. táblázat

Amerika élenjáró országai a turisztikai látogatások mennyisége alapján, 2016

Helye	Ország	Látogatások száma, millió fő
1	USA	76
2	Mexikó	35
3	Kanada	20
4	Brazília	7
5	Dominikai Köztársaság	6

Világrekordok

A Pánamerikai autópálya a világ egyik legnagyobb méretű infrastrukturális projektje, amely egységes földfelszíni folyosót alkot Észak- és Dél-Amerika összes országának összekötésére. Építését még 1923-ban kezdték el. Az autópálya két részegységből tevődik össze – északiból (Kanadától Panamáig) és déliből (összeköti Surinameot, Guyanát, Venezuelát, Kolumbiát, Ecuadorot, Perut, Chilét és Argentínát). Ezeket a részegységeket szétdarabolják a nehezen áthaltható trópusi erdők az Atrato-folyó mocsaras torkolatánál, Panama és Kolumbia határán.

Világrekordok

A Panama-csatorna az emberiség egyik legnagyobb méretű mérnöki építménye. A munkálatok 1879-ben kezdődtek el, a hivatalos megnyitása viszont csak 1920-ban történt. Építése nagyon bonyolult éghajlati és geológiai viszonyok között tartott. Az átkelés megnyitása a Panamai-földszoroson keresztül a hajózás újabb lehetőségeit nyitotta meg. Például, a tengeri út New Yorkból San Franciscóig 22,5-ről 9,5 ezer kilométerre csökkent. A csatorna jelentősége olyan nagy, hogy a hajók legnagyobb méretét, amelyek képesek áthaladni rajta, nemzetközi szabvánnyá fogadták el a hajógyártásban, amely Panamax néven ismert.

128. ábra. Száraz rakományhajó áthaladása a Panama-csatorna zsilipjein keresztül

Latin-Amerika országaiban a vasutak többnyire a fővárosokat (vagy a kikötőket) kötik össze a kontinens távoli vidékein folyó ásványkincs kitermelésekkel és a fa készletezési területeivel. A leghosszabb hálózattal az *USA*, *Kanada* és *Brazília* rendelkezik. Brazília Amerika élenjárója a villamosított vasutak hosszával. Ugyanakkor vannak országok nagyon alacsony vasúti lefedettséggel. A nemzetközi összeköttetéseket többnyire **légi- és tengeri közlekedéssel** valósítják meg. A nemzetközi repülőterek száma alapján a vitathatatlan első az *USA* (több mint 100); több tízzel rendelkezik *Mexikó*, *Brazília* és *Kanada*. A legfőbb hub-repülőterek a régióban: a *Hartsfield-Jackson (Atlanta)*, *Los Angeles*, az *O'Hare (Chicago)* és a *Dallas Fort-Worth* az *USA*-ban; a *Toronto-Pearson (Toronto)* és *Vancouver* Kanadában; *Sao Paulo* Brazíliában; *Mexikó* Mexikóban. Amerika legnagyobb tengeri kikötői, amelyek konténerszállítókat szolgálnak ki: *Los Angeles*, *New York* és *Savannah* az *USA*-ban; a teherszállítás alapján élenjárók: a *Dél-Louisianai kikötő*, *Houston* és *New York*. Fontos regionális jelentőségű kikötők: *Vancouver* (Kanada csendes-óceáni partvidéke), *Santos* Brazíliában, *Colón* a Panama-csatorna kijáratánál (Panama).

SZEKUNDER SZEKTOR. A gazdaság szekunder szektorának fejlődése meghatározó tényező Amerika sok országa számára. Az *USA* vitathatatlan élenjáró úgy volumenében, mint az ipari termelés technológiai szintjében. Jelentős leszakadással a következők: *Kanada*, *Brazília*, *Mexikó* és *Argentína*. Ha az *USA* és *Kanada* elsőként ment át az iparosodás fázisán és már a XX. század végén áttért a posztindusztriális fejlődés fázisába, Közép- és Dél-Amerika országai jelenleg élik át

a feldolgozóipar felemelkedését. Amerika ipara egyenlőtlenül helyezkedik el. Például, Észak-Amerikában három nagy iparvidéket különböztetnek meg. A **Nagy-tavak vidéke** egyesíti az ipari agglomerációkat *Chicago, Detroit, Cleveland, Milwaukee* (USA), valamint *Toronto és Ottawa* (Kanada) környékén és a vaskohászatra, fémmegmunkálásra, gépgyártásra szakosodik. Az **Atlanti partvidék** teljesen az USA-ban helyezkedik el és hét állam tartozik hozzá a keleti partvidéken a legfőbb központokkal *New Yorkban, Philadelphióban és Baltimorban*. A vidék a reindusztrializáció időszakában él –

129. ábra. A maquiladorok – a termelés szerveződésének elterjedt formája Mexikó és az USA határa mentén

a régi ágazatok (kohászat, hajógyártás, textilipar) elvesztik helyüket, viszont fejlődik a vegyipar, magas-technológiájú gépgyártás, élelmiszeripar stb. modern irányjai. A **Mexikói öbölvidék** (Gulf) fő szakosodása a kőolaj-feldolgozás és a szerves szintézis, a gyógyszeripar és a biotechnológia, a légi- és űreszközök gyártása. A legnagyobb központok: *Houston, New Orleans, Baton Rouge*. A Mexikói öbölvidék folytatása – Mexikó határmelléki területei az USA-val. A XX. század végén aktív fejlődésnek indultak az ú. n. **maquiladorok** – munkaigényes irányzatú nagy vállalatok (szövet- és ruhagyártás, élelmiszerek termelése, egyes gépgyártási ágazatok). Csaknem az összes áruféleségek az exportra orientálódnak az USA-ba. Igaz, hogy Kína pozícióinak erősödésével a „világgyár” szerepére a maquiladorok krízisidőszakot élnek át a 2000-es évek elejétől. A ruha- és textilipar migrációja az USA-ból szintén kiterjedt Közép-Amerika országaira is (*Honduras, Guatemala, Nicaragua*).

Jelenleg újabb iparvidékek formálódnak Latin-Amerika országaiban. Például, autógyártó klaszterek képződtek *Puebla államban*, Mexikóban és *Córdoba* város környékén Argentínában. Sao Paulo város körül Braziliában összpontosulnak a légi- és űreszközök gyártásának, a gépgyártásnak, a kőolajkémia és a kohászat vállalatai.

PRIMER SZEKTOR. Amerika összes országának fontos marad a gazdaság primer szektora. A **bányaipar** áll az ipari teljesítmény alapjaiban az USA-ban és *Kanadában*, a régió vezető országaiban. A bányaipar kulcsszerepet játszott a feldolgozóipar fejlődésében is Dél-Amerika új ipari országaiban, amelyekben az ásványi kincsek kitermelése és további exportjuk alapozza meg a nemzeti jövedelmet. A legfontosabbak a régióban: a kőolaj és a földgáz kitermelése a selfen, a Kordillerák és az Andok előhegységi részein. Aktív kitermelés valósul meg az USA-ban, *Kanadában, Mexikóban, Venezuelában, Kolumbiában, Ecuadorban, Argentínában (Texasi, Alaszakai, Kaliforniai, Mexikói-öböl, Nyugat-Kanadai, Közép-amerikai medencék)*. Vasércet és mangánt bányásznak a *Kanadai, Brazil és Guyanai pajzsok* vidékén. A geoszinklinális öv Amerika nyugati részén híres a színesfémércek (cink, ólom, ezüst, réz, arany, nikkel stb.) gazdagságáról. *Chilének* egyedülálló rézérc készletei vannak és az egyik világelső

a bányászatában. A nikkélérc jelentős kitermelését végzi *Kanada, Brazília, Guatemala és Kuba. Brazília, Jamaica, Suriname és Venezuela* a világ első tíz országához tartozik a bauxit bányászatában.

A **mezőgazdasági** termékek alkotják az exportszakosodás jelentős részét Amerika országainak többségében. Például, *Brazília* világelső a marhahús exportjában. Jelentős szénkitermeléssel rendelkezik az *USA (Appalache medence)* és *Kanada (Nyugati medence)*, az első tízhez tartozik az *USA, Kanada, Uruguay, Paraguay és Mexikó*. Az *USA, Brazília és Kanada* világelső a sertéshús termelésében és exportjában. A világ vezető búza exportőre *Kanada, USA, Argentína és Mexikó*; a kukoricának – *USA, Brazília, Argentína és Mexikó*; a szójának – *Brazília, USA, Argentína*. Az egyedi mikroklíma viszonyok Argentína és Chile hegyi völgyeiben kedveztek a szőlészet elterjedéséhez, ami megteremtette ott a szilárd bortermelői hagyományokat.

A mezőgazdasági termelés magas mutatóit, az egyik oldalról, a kedvező agroklimatikus feltételek határozták meg a nagy területű országokban, ahol nagy a lakosság sűrűsége. Ez előfeltételeket teremt az extenzív fejlődéshez úgy a növénytermesztésben, mint az állattenyésztésben jelentéktelen termelési költségek felhasználásával. A másik oldalról, a modern technológiák bevezetésével, amelyek emelik a mezőgazdaság termelékenységét, további hatást tudnak elérni.

Latin-Amerika számos országában, amelyeket nem érintett az iparosodás hulláma, a mezőgazdaság továbbra is életbevágóan fontos eleme marad az exportra orientálódó gazdaságnak. Többek között ez érinti Közép-Amerika országait (*Costa Rica, Nicaragua, Honduras, El Salvador, Guatemala*). A XX. század első felében az export fő tételei voltak a trópusi gyümölcsök, amiért a „banán köztársaságok” elnevezést kapták. Jelenleg ezeknek az országoknak a gazdasága szakosodik még a cukornád, a kávé és a fűszerek termesztésére. Jelentős hatással van mezőgazdaságuk szűk szakosodására a globalizáció – magas kereslet a világpiacon és az olcsó munkaerő meghatározza a TNK-k aktivitását, amelyek felügyelik ezen országok tipikus trópusi növénykultúráinak termesztését és szállítását a világpiacokra.

Amerika számos országának nem kevésbé fontos szférája az **erdőgazdaság**. A régiót lefedik úgy az északi, mint az egyenlítői erdei övezetek. A fakészletezés oroszlánrészét az északi erdős övezet határain belül *Kanadában* végzik és részben az *USA*-ban. Az értékes trópusi fafajták (mahagóni, kaucsukfa) készletezése és exportja Közép-Amerikában folyik és az Amazonas-medencében. A régió országainak többségében, a partvidékeken, fontos ágazat a **halászat**. A halak és a tengeri termékek gyakran szerepelnek a helyi lakosság hagyományos étrendjében, valamint exportálják.

UKRAJNA KAPCSOLATAI AMERIKA ORSZÁGAIVAL. Ukrajna gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatokat tart fenn Amerika számos országával. A legintenzívebb gazdasági együttműködés alakult ki a gazdaságilag fejlett országokkal – az *USA*-val és *Kanadával*. Ezek az országok Ukrajna fő külpolitikai partnerei. Fontos az együttműködés *Brazíliával* az űrkutatásokban – Ukrajna részt vesz a közös projektben: repülő szerkezetek felbocsátásában ukrán hordozórakétákkal a brazil Alcantara rakétakilövő központról.

Amerika országában jelentős ukrán diaszpóra él. Az etnikai ukránok legnagyobb közössége az USA-ban és Kana-dában található. A XIX. század végén emigrációs folyamat ment végbe Brazíliába és Argentínába. Kisebb, Ukrajnából bevándorlók közössége telepedett le Pa-raguayban is.

36. táblázat

**Az ukrán diaszpóra létszáma
Amerika országában**

Ország	Az ukrán származású lakosok száma, ezer fő
Kanada	1 250
USA	976
Brazília	500-ig
Argentína	250–300
Paraguay	5–8

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Jellemezzék a gazdaság kialakulásának történelmi-földrajzi előfeltételeit Amerikában.
 - Milyen a szakosodása a tercier szektornak Amerika országában?
 - Indokoljátok meg a közlekedési hálózat fejlődésének irányvonalait Amerikában.
 - Mutassátok meg az országok térképén, melyekben játszik fontos szerepet a bányáipar.
 - Amerikában hol alakultak ki nagy iparvidékek? Mutassátok meg a térképen. Milyen a szakosodásuk?
 - Nevezzék meg a gazdasági fejlődés egyenlőtlenségeinek okait Észak-, Közép- és Dél-Amerikában.
 - Gondolkozzatok el, milyen szerepet játszanak a TNK-k a régió országainak gazdaságában.
-
- 8*. Elemezzék, hogyan hatottak a mezőgazdaság szakosodására Amerikában a természeti és történelmi tényezők, valamint a globalizáció.

5. GYAKORLATI MUNKA

Térképrészlet összeállítása Amerika országainak tipizálásáról a gazdasági fejlődésük szintje alapján

- Emlékezzetek vissza, az országok milyen fő típusait és altípusait különböztetik meg a gazdasági fejlettségük szintje alapján az ENSZ osztályozása szerint (lásd: 2. §).
- A vázlattérképen (politikai) tüntessétek fel Amerika legnagyobb országainak határait és írjátok fel a nevüket. Fessétek be az országok kontúrjait színekkel az ország hovatartozása szerint egyik vagy másik altípushoz.
- Vonjatok le következtetést arról, hogyan osztódtak meg az országok a gazdasági fejlődés szintjének megfelelően Amerika szubregiói között. Melyik csoportban összpontosulnak a gazdaságilag legfejlettebb országok? Gondolkozzatok el, miért?

VÉGEZZETEK KUTATÁST

- „Banán köztársaságok”: tipikus jellemzők és a jelenkori fejlődés.
- A Pánamerikai autópálya – út három Amerikán keresztül.
- A turizmus a Karibi-medence országainak fejlődési tényezője.

35. USA

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Az Amerikai Egyesült Államok (USA) Észak-Amerika középső részén terül el Kanada és Mexikó között. 50 állam található területén, amelyek közül 48 a fő kontinentális részén terül el, kettő pedig elkülönül: *Alaszka* (a fő résztől Kanada választja el) és *Hawaii* (az azonos nevű sziget-csoporton fekszik a Csendes-óceánban). Az USA ellenőrzése alatt vannak szigetek területei is: *Puerto Rico* és az *Amerikai Virgin-szigetek* a Karib-tengerben, *Amerikai (keleti) Szamoa*, *Guam* és az *Északi-Mariana-szigetek* a Csendes-óceánban.

37. táblázat

Az USA a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Amerikában	Helye a világon
Területe	9,8 millió km ²	2	4
Népessége	327 millió fő	1	3
GDP	19,4 trillió USA dollár	1	1
Egy főre eső GDP	59,5 ezer USA dollár	1	11
Emberi fejlettségi index	0,920	2	10

Az USA a globális gazdasági növekedés fő központja, a világ legnagyobb tudományos-technikai potenciálja itt van, vezető szerepet játszik a nemzetközi politikai életben. Viszonylag fiatal állam, 1776-ban nyilvánította ki füg-

getlenségét Nagy-Britanniától. Alapításával megtörte az Európában honos törvényeket az államalapításról. Így az amerikai gyarmatterületeken hatékony gazdaságot építettek fel, amely hamarosan megelőzte az európai metropoliszokat. Az Egyesült Államok elsőnek vezette be a mai történelemben a demokratikus irányítás modelljét a „hatalom a polgárokért” elv alapján, és nem a „polgárok a hatalomért” elv szerint, létrehozta az első soknemzetiségű, viszont politikailag egybeforrt nemzetet.

TERMÉSZETI ERŐFORRÁS-POTENCIÁL. A **természeti viszonyok** területének nagy részén kedvezőek az ember általi felhasználásra, habár az éghajlati sajátosságok és a domborzat hatása a népesség alacsony sűrűségét, továbbá a hegyvidékek és a sivatagos területek, valamint Alaszka alacsony kihasználtságát eredményezte. Az USA délkeleti része gyakori szélviharoktól szenved, míg a csendes-óceáni partvidék a gyakori szeizmikus veszélyek övezetében helyezkedik el.

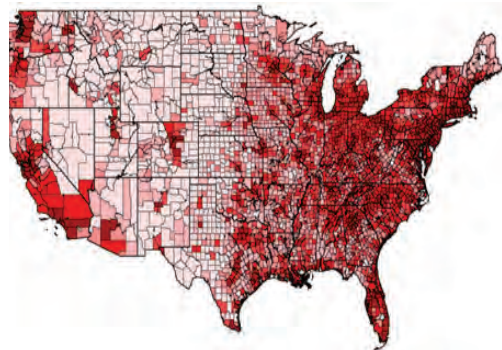
A **természeti erőforrás-potenciál** lehetőséget teremt a gazdaság mai irányvonalainak fejlesztésére. Az USA-nak hatalmas ásványi nyersanyagbázisa van. Az ország területén összpontosul a világ egyik legnagyobb kőszénkészlete (*Appalache-medence*), az ezüst világkészleteinek közel 30 %-a, az ólom 20 %-a, a vasérc több mint 10 %-a. Stratégiai jelentősége van a kőolaj- és földgáz- (*Texasi, Alaszкаи, Kaliforniai medence és a Mexikói-öböl*), urán-, réz-, arany- és más színesfémérczek készleteinek (*Kordillerák érces öve*).

NÉPESSÉG. Az USA népességének elhelyezkedése egyenlőtlen. Legnagyobb a népsűrűség az Atlanti- és a Csendes-óceán partvidékén, valamint a Nagy-tavak környékén. A központi és a nyugati vidékek gyéren lakottak. Ez a domborzattal és az arid éghajlattal kapcsolatos. A városi lakosság aránya csaknem 81 %-ot tesz ki. Épp ebben az országban alakultak ki a jelenlegi urbanizáció fő trendjei. Habár az USA már elvesztette a legmagasabb épületek világszűségét, átadva helyét az EAE-nek, Kínának, Szaúd-Arábiának és Dél-Koreának, a felhőkarcolók felhalmozódása egy tipikus amerikai városállandó képét vetíti elénk. Ugyanakkor a városok sajátossága az USA-ban – magas épületek csoportjai az üzleti központokban (downtown-okban), egy- és kétemeletesek a külterületeken és az „alvó” kerületekben. Sok amerikai nem tartja komfortosnak az életet a sokemeletes lakótömbökben, inkább előnyben részesítik a külvárosi lakóházakat. A külvárosi élet kényelmeiért a napi több tíz kilométeres munkahely és az otthon közötti távolság leküzdésével fizetnek.

Világrekordok

Az USA lakosai a bolygó lakosságának mindössze 4,3 %-át alkotják, ugyanakkor ez az ország fogyasztja el a világ összes anyagi javának 33,4 %-át, ami egy országot érintő legmagasabb mutató.

130. ábra. Az USA lakosságának elhelyezkedése

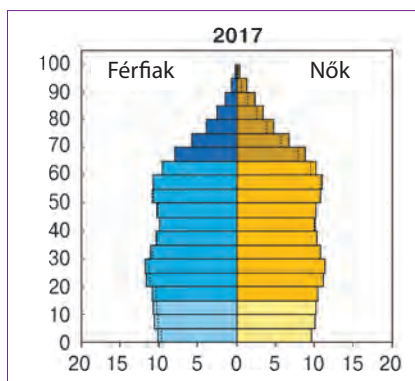

Szómagyarázat

New Yorkot 1614-ben hollandok alapították Manhattan szigeten, a Hudson-folyó torkolatánál, első elnevezése New Amsterdam volt. Miután az angolok elfoglalták, a várost II. Jakab yorki herceg tiszteletére New Yorkra keresztelték át. A természetes kikötő kedvező elhelyezkedésének köszönhetően fokozatosan alakult át vezető kereskedelmi kikötővé. Jelenleg az USA legnagyobb városa, az ország legfőbb gazdasági és kulturális központja, amelynek népességszáma eléri a 8,4 millió főt (az agglomerációban több mint 20 millió).

131. ábra. Manhattan-sziget New York történelmi magja, felhőkarcolókkal beépítve

132. ábra. Az USA lakosságának korfája (2017)

8 %-ának kevert faji gyökerei vannak. A faji és az etnikai viszonyok a társadalmi feszültségek régi forrásai az USA-ban.

Az **ukrán diaszpóra** az USA-ban egyike a legszámosabbaknak (közel 976 ezer fő) a világon. Az ukránok tömeges bevándorlása az USA-ba az emigrá-

A legnagyobb városi agglomerációk több mint 5 millió lakossal New York, Los Angeles, Chicago, Dallas, Houston. Számos városi agglomeráció urbanizált területekké olvadt össze és megapoliszokká váltak. A legnagyobbak közöttük a **Tómelléki** (Chipitts: Chicago – Pittsburgh), az **Atlanti-óceánmelléki** (BosWhash: Boston – Washington folyosó) és a **Kaliforniai** (SanSan: San Diego – San Francisco).

A demográfiai helyzet az USA-ban eléggé kiegyensúlyozott. Az utóbbi néhány évtizedben a lakosság természetes szaporulata állandóan csökken, viszont máig pozitív a jellege (közel 4,3 ‰). A népesség számának növekedése a bevándorlók révén közel 7 ‰-et tesz ki. Az USA hagyományosan migránsbefogadó ország. Még jelenleg is, annak ellenére, hogy a kormány ismételten kísérleteket tesz a külföldiek áramlásának korlátozására, évente mintegy 1 millió ember vándorol be, akik hivatalos tartózkodási engedélyt kapnak. Az életszínvonal érezhető különbségei és a munkába való elhelyezkedés lehetősége miatt az USA és Mexikó közötti határvidékekre a déli államokba az illegális munkamigránsok nagy folyamai irányulnak.

Az USA népessége változatos faji és etnikai összetételű. Így alakult a különböző országokból és kontinensekről folyó nagyméretű bevándorlás következtében. A lakosok több mint 70 %-ának európai gyökerei vannak és a fehér amerikaiak kategóriájába tartoznak. Az Afrikából bevándoroltak leszármazottai alkotják az ország lakosainak 13 %-át. Aktivizálódott a bevándorlók áramlása Ázsia országaiból is. Az USA polgárai csaknem

ció három első hulláma folyamán ment végbe a gazdasági, katonai és politikai tényezők hatására. Kanadától eltérően, az USA-ban az ukrán bevándorlók hamarabb olvadtak be az ország kulturális környezetébe. Például, a bevándorlók és leszármazottaik közül a mindennapi életben az ukrán nyelvet mindössze 143 ezren használják. Az USA ukrán diaszpórája tömbben él: csaknem a fele *Pennsylvania, New York és New Jersey államokban*. Nagy ukrán közösségek találhatóak *Kalifornia, Illinois, Washington államokban*.

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. Az USA a világ történelmében soha nem látott sikereket ért el gazdasági téren. A függetlenség kikiáltásának pillanatától kezdve az ország gyorsan fejlődött, megelőzve az Óvilág államait. A legfőbb tényezők, amelyeknek köszönhetően a gazdaság ilyen fejlődést produkált: **szabaddá vált a vállalkozói tevékenység**, nem korlátozódik túlzott adóterhekkel és bürokratikus szabályozásokkal az állam részéről. Nagy jelentősége van a **hatalmas természeti erőforrás-készleteknek**, amelyek lehetőséget teremtettek a XIX. század folyamán növelni az ipari potenciált és nagy termelékenységű mezőgazdasággal foglalkozni. A szabad konkurencia viszonyai között az USA a **tőke felhalmozásának** központja lett, amelyet befektetési forrásként használtak a további növekedéshez. A második világháború után az amerikai **gazdaság gyakorlatilag sértetlen maradt** (ellentétben az európai államokkal), az ország elfoglalta a világ vezető pozícióját. A XX. század folyamán az USA aktívan fejlesztette a nemzetközi kereskedelmet és a befektetési tevékenységet, így a világgazdaság motorjává vált. Ha a XIX. században az ország vonzotta magához a tőkét, a XX. században átalakult a **technológiák koncentrációjának központjává**. Az amerikai gazdaság technológiailag a világon a legjobban ellátott, valamint az innovációkban is. A XXI. század elején a hírközlési technológiák fejlődésével együtt fejlődni kezdett a nemzetközi tőzsdei és pénzügyi tevékenység is, az USA a nemzetközi pénzügyi és értékpiacon központjává vált, meghatározva a fő világtrendeket.

Fontos tényező a **munkaerő-ellátottság**, különösen a magas szakképzettségű munkaerővel a kedvező demográfiai helyzet és a munkamigránsok beáramlásának eredményeként. Az USA-ba olcsó munkaerő is érkezik, amely szükséges a termelésben, valamint a legjobb és a leginkább felkészített szakemberek a gazdaság minden ágazatába (épp az USA-ra jellemző nem az okos emberek távozása, hanem

A világ térben és időben

Az USA híres ukránjai

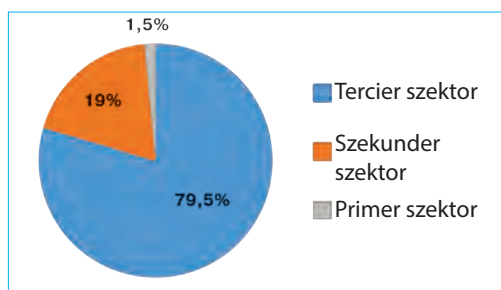
Számos ukrán emigráns és leszármazottaik sikereket értek el a politikában, a tudományban, az üzleti életben, a sportban, a filmiparban, a katonai ügyekben. Bill (Volodimir) Titla híres animátor, aki a Walt Disney stúdió rajzfilmjeinek készítésén dolgozott („Hófehérke és a hét törpe”, „Pinokkió” stb.). Ukrán gyökerei vannak az Apple vállalat társalapítójának, valamint a számítógépes forradalom egyik atyjának, Steve Wozniaknak is.

A világ térben és időben

Az amerikai dollár

Az USA dollár a legfőbb tartalékpénz és a legelterjedtebb valuta a világon (dollárban számolják a világ pénzügyi tranzakcióinak 60 %-át). Ez az amerikai gazdaság és a politikai rendszer a világ egyik legnagyobb, legfejlettebb és legstabilabb rendszerének uralkodó szerepével magyarázható. Az USA dollárok nagy mennyisége van forgalomban az egész világon.

133. ábra. Az USA gazdaságának szektorális szerkezete, a GDP %-a

bevándorlása az egész világból). A világ élenjáró egyetemei működnek az országban, amelyekben a legmagasabb szintű szakembereket készítik fel.

Az USA gazdaságának sajátossága az import jelentős dominanciája az export felett, amit az amerikai dollár „exportja” kompenzál a legelterjedtebb nemzetközi elszámolási pénzegységként. Nagy hatással vannak az amerikai gazdaság fejlődésére a TNK-k, amelyek tevékenysége gyakran az ország határain túlra is kiterjed.

Az USA volt az elsők között a világ országai között, amelyik megvalósította az áttérést a posztindusztriális fejlődési szakaszba. Gazdaságának tercier szektora termeli meg a GDP csaknem 80 %-át és munkával látja el a foglalkoztatottak 79 %-át (133. ábra).

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Mutassátok meg a térképen az USA területének összetevőit: a fő kontinentális és a két elkülönült területet. Jellemezzétek elhelyezkedésüket.
 2. Miben rejlenek az USA lakosságának letelepedési sajátosságai? Gondolkozzatok el, milyen tematikus térképek segítenek megmagyarázni az elhelyezkedést.
 3. Elemezzétek az USA korfáját (132. ábra). Milyen sajátosságai vannak az ország népességében a nemeknek és a korszerkezetnek?
 4. Próbáljátok meg előre jelezni a demográfiai folyamatok hatását az ország munkaerő-potenciáljára a következő évtizedekben.
 5. Az USA a világ legerősebb gazdasági és politikai országa. Bizonyítsátok be vagy cáfoljátok ezt az állítást.
 6. Elemezzétek az USA gazdaságának szektorális szerkezetét (133. ábra). Mi mutatja az ország posztindusztriális fejlődését?
-
- 7*. Nevezzétek meg a tényezőket, amelyeknek köszönhetően az USA gazdasága hihetetlen fejlődést ért el. Gondolkozzatok el, tudnának-e ezek működni Ukrajnában az ország gazdaságának megreformálásában. A választ indokoljátok meg.

DOLGOZZATOK CSOPORTOKBAN

Felhasználva Észak-Amerika domborzati és tematikus térképeit, jellemezzétek az USA természeti viszonyait.

1. csoport – éghajlat;

3. csoport – felszíni vizek;

2. csoport – domborzat;

4. csoport – növénytakaró és talajok.

Mutassátok be, hogyan befolyásolják azok jellemzői a népesség elhelyezkedését és a gazdaság fejlődését.

36. USA (FOLYTATÁS)

- Emlékezzetek vissza, milyen az USA gazdaságának szektorális szerkezete. Az ország GDP-jének milyen részarányát állítja elő a tercier szektor?
- Mik a technopoliszok?

TERCIER SZEKTOR. Az USA-ban fejlett a nem termelői szféra csaknem mindegyik irányvonala. Gazdasági jelentősége alapján fontos helyet foglal el a **pénzügyi** és a **tőzsdei tevékenység**. Az USA a nemzetközi tőke legnagyobb koncentrációjával rendelkező ország a világon, így ott alakultak ki a nemzetközi jelentőségű cégek **földrajzi klaszterei**, amelyek meghatározzák a globális pénzügyi és befektetési folyamatokat. Tevékenységük központjai: *New York, Chicago, Los Angeles, San Francisco, Washington* világvárosok. A *New Yorki Értéktőzsde (NYSE)* a világ legnagyobb piaca, ahol értékpapírokkal kereskednek (részvényekkel, kötvényekkel). Négy amerikai bank, amelyek között van a *JPMorgan Chase* is (a legnagyobb az USA-ban és második a világon az aktív bankügyletek alapján), a világ 15 legnagyobb bankjához tartozik. Számos vállalat összpontosul az USA-ban, amely a legkülönbözőbb üzleti szolgáltatásokat nyújtja: tanácsadás, könyvvizsgálat, reklám stb.

Az USA világelső a **tudományos-kutatási** és a **kutatási-tervezői munka** terén. Ezt a pénzügyi források magas koncentrációja segíti, a laboratóriumok és a kutatási központok legmodernebb felszereltsége, valamint a szakirányú fejlődés legjobb perspektívái és a karrier lehetősége a tudósok, tervezők, mérnökök számára. Az országban közel 170 technoparkot hoztak létre a legváltozatosabb szakosodásokkal – az urán dúsításának technológiájától és a szerves szintézis kémiájának modern irányvonalától a mikrobiológiáig, a mérnöki tudományig, a hálózati és számítógépes technológiáig. Ismert az egész világon a technoparkok klasztere – a **Szilícium-völgy** – a tudományos-kutatási központok és termelési egységek koncentrációjának vidéke, ahol mintákat gyártanak az újabb technológiák tesztelésére. Ott található a központi irodái olyan világszerte ismert vállalatoknak, mint az *Intel* – a világ legnagyobb mikroprocesszorokat és memória tárolókat gyártó cége; a *Facebook* – a világ legnagyobb szociális hálózata; az *NVIDIA* – az egyik legnagyobb grafikus processzorokat és mesterséges intelligenciát (robotokat) tervező cége; az *Adobe Systems* – szoftverfejlesztő cég; a *Hewlett Packard* – szervergyártó, tároló rendszerek, hálózati berendezések és felhőszolgáltatások tervezője. Hasonló méretűek és jelentőségűek a **NASA** és a **Stanford tudományos-kutatói parkok**, valamint a „**128-as főút**” **technopark** Boston környékén, amelyeket a *Harvard Egyetem* és a *Massachusettsi Műszaki Egyetem* tudományos központok mellett alakítottak ki.

A technológiák termelésének ágazatában világhírű a *Microsoft vállalat* – a világ legnagyobb számítógépes szoftverfejlesztője. Az *International Business Machines (IBM)* internet-szolgáltatásokat nyújt, biztosítva a szerverek munkáját és tanácsadásokat különböző szférákban – a számítógépektől a nanotechnológiáig. Az IBM ismert az innovációs találmányairól is: bank-automaták, személyi számítógépek, hajlékonylemezek, merevlemez-meghajtók (merevlemezek), mágnes-csíkos kártyák, relációs adatbázisok, SQL programozási

134. ábra. A „Google” cég székhelye

135. ábra. A NASA Jet Propulsion Laboratory a Kaliforniai Műszaki Egyetemen – az egyik vezető űrtechnológiai központ

Világrekordok

A Facebook a világ legnagyobb szociális hálóját: 2017-ben a felhasználók száma elérte a 2 milliárd főt, Ukrajnában 10 millió. A vállalatokhoz tartoznak úgyszintén az Instagram és a WhatsApp szolgáltatások. Alapítója és vezetője Mark Zuckerberg.

Világrekordok

Az USA világszínvonalon a technológiai innovációkban. Az utóbbi években az USA négy TNK-ja (Microsoft, Intel, Johnson & Johnson, Google) a világ 50 legnagyobb vállalata közé tartozik a tudományos-kutatási és kutatási-tervezési munkák finanszírozásának volumene alapján.

nyelv, termékkód stb. A *Google* az internettel kapcsolatos szolgáltatásokra szakosodik: reklám, felhőalapú számítástechnika. A vállalat a világ egyik legnagyobb keresőrendszerének a fejlesztője, amely milliárd weboldalt elemez és tárol, hogy a felhasználók megtalálják a számukra szükséges információt kulcsszavak segítségével. Az *Apple* online-szervizek kiterjesztései: iTunes iStore, iOS App Store, Mac App Store, Apple Music, iCloud.

A foglalkoztatottak száma alapján a tertiér szektor legnagyobb szférája az **oktatás** (az USA-ban található a világ élenjáró egyetemei) és az **egészségvédelem**. A második helyen van a **nagy- és kiskereskedelem**, amely a kis- és középvállalkozások fő tevékenységi területe. Különösen megnőtt az online-kereskedelem szerepe, ami egyre nagyobb mértékben szorítja ki a hagyományos üzleteket.

Dinamikus fejlődik a **turisztikai szféra**. A külföldi látogatók száma alapján az USA csak Franciaországtól marad el. Az ország a szállodaipar és szolgáltatások egyik legmagasabb szabványaival rendelkezik a világon. A szféra el van látva turisztikai és rekreációs erőforrásokkal, hogy vonzassák a látogatókat. A természeti objektumok közül világhírűek a *Niagarai-vízesés*, a *Yellowstone*, *Yosemite* és *Everglades Nemzeti parkok*, a *Death Valley* – a világ egyik legforróbb helye, a *Mamut-barlang* – a világ leghosszabb karsztüregének rendszere és mások. A Kordillerákban és az Appalache hegységben több száz sí-üdülő és üdülő van termálvízzel. *Kalifornia* óceáni partvidéke vonzza a turistákat, ahol kiválóak a körülmények a tengerparti pihenéshez és a szörfözéshez. Igazi turisztikai paradicsomnak tekintik Hawaii-t, ahol a látogatóknak lehetősége van belevetni magukat a polinéziai

hagyományos kultúra légkörébe, látható a működő Kialuea tűzhányó és a csendes-óceáni trópusi növényzet. Nem kevésbé gazdag az USA történelmi-kulturális öröksége: egyedi múzeumok az amerikai bennszülöttek kultúrájáról, az afro-amerikaiak történelméről és harcukról polgári jogaikért, építészeti emlékek a gyarmati korból stb. Az USA intenzív kulturális életével vonzza a látogatókat a világ minden tájáról. Például vezető zenei központokkal és színházi eseményekkel, képzőművészeti kiállításokkal, irodalmi rendezvényekkel *New Yorkban* és *Los Angelesben*. A gyerekek álma az egész világon, hogy eljussanak a „Disneyland”, „Universal”, „Six Flags” és más szórakoztatási parkokba. Fontos összetevője az USA terciér szektorának a **hangfelvételek gyártása** és a **filmipar**. A nagy jövedelmen kívül ezek a szférák határozzák meg a globális trendeket a tömegkultúra fejlődésében: *Hollywood* vált a világ filmművészetének központjává, az amerikai zenei műfajok (jazz, soul, rock and roll, rap) adják a modern zenei szabványokat.

Az USA-nak különösen nagy a **közlekedési rendszere**. Nagy kiterjedésű területének hatékony közlekedési kapcsolatai – elkerülhetetlen feltételei az ország gazdasági fejlődésének. Sokáig a kevésbé hasznosított térségek és a Kordillerák természetes akadályai nehezítették a Csendes-óceán és az Atlanti partvidék közötti kapcsolatokat, viszont a XX. században a jó minőségű úthálózatok eléggé sűrű rendszerét hozták létre. Az országban elsődleges jelentősége van a **közúti közlekedésnek**. Az autóutak hosszúsági és szélességi irányvonalakkal rendelkeznek, egy részük autópálya. A közúti közlekedés biztosítja az utas-szállítások több mint 86 %-át, a többi 14 %-át pedig a légi és vasúti közlekedés.

Világrekordok

Az USA világelső az orvosi innovációkban. Már 1966-tól a kutatók több Nobel-díjat kaptak, mint a világ többi országából együttvéve. Az Egyesült Államok többet fordít az egészségügyre a lakosságnak egy főre számított saját GDP-jéből százalékban kifejezve (15 %), mint a világ bármelyik országa.

136. ábra. A „Disneyland” vidámpark Anaheim városban, Kalifornia állam

Világrekordok

A stratégiai autóutak amerikai nemzeti rendszere (**highways**) csaknem 92 ezer km hosszal a legnagyobb a világon, amelyek nagy repülőtereket, kikötőket, vasúti átkötési terminálokat és állomásokat, csővezeték-terminálokat stb. szolgálnak ki.

Világrekordok

A világ legnagyobb légitársaságai közül, amelyek utas-szállítással foglalkoznak, három az USA-ban működik (világelső az American Airlines). A világ 30 legnagyobb repülőtere közül 12 az USA-ban található, többek között a világ legnagyobb nemzetközi repülőtere, a *Hartsfield-Jackson* (Atalanta) csaknem 52 millió fős utasforgalmával évente (2017).

137. ábra. A Dél-Louisiana kikötő a nyugati félteke legnagyobb kikötője, Louisiana állam

A **légi közlekedés** szolgálja ki az utas-szállítást nagy távolságokra. A modern repülőterek, amelyek száma az országban meghaladja az 5 ezret, az aránylag kis városokban is működnek. Az ország legnagyobb hub-repülőterei, légi-kapui: a *Hartsfield-Jackson (Atlanta)*, *Los Angeles*, az *O'Hara (Chicago)* és *Dallas*. A **vasúti közlekedés** kiemelt fontosságú a nagyméretű rakományok szárazföldi szállításában, valamint kisegítő szerepet játszik az utas-szállításban. Az USA rendelkezik a világ legsűrűbb vasúti hálózatával,

viszont a világ egyik legalacsonyabb mértékben villamosított vonalaival, és Európával összehasonlítva, jelentéktelen mértékben terjedtek el a gyorsvasutak. A **tengeri közlekedésnek** kiemelkedő jelentősége van a nemzetközi teherszállításban. Az USA-ban több mint 150 teherkikötő működik. A legnagyobbak közöttük a tehermennyiségek alapján: *Dél-Louisiana*, *Houston*, *New York*, *Beaumont* és *Long Beach* kikötők. A legnagyobb konténerforgalmú kikötő *Los Angeles*. Az **országban belüli vízi közlekedés** az USA keleti részén fejlett. A vízi összeköttetés a *Mississippin* és mellékfolyóin elterjedt, amelyeket csatornáknak (az *Illinois vízi úton* keresztül) kötnek össze a *Nagy-tavak rendszerével*. A **csővezetékek** széleskörű hálózata működik – több százezer kilométernyi olaj- és gázvezeték van lefektetve. A legsűrűbb hálózat az ország déli és középső vidékein található, amely összeköti a kőolaj és földgáz kitermelésének vidékeit az ipari központokkal. Egy időben az iparág gyors gazdasági növekedést eredményezett és létrehozta a technológiai fejlődés alapjait. Az USA természeti erőforrásbázisa lehetőséget ad mindegyik irányvonal fejlesztésére. Többek között, az ország nem érez hiányt az energiahordozókban, mert évente a **villamos energetika** a kilowattórák milliárdjait termeli meg. Vezető szerepet játszanak a HEM-ek, amelyek földgázzal és szénnel működnek (az összes villamos energia 62 %-a). A villamos energia közel 20 %-át állítják elő az AEM-ek és 17 %-át megújuló energiaforrásokból többnyire a VEM-ek és a SzEM-ek.

Az energetikai és a nyersanyagbázis, a tőke- és munkaerő-feleslegek elősegítették az USA-ban a feldolgozóipar kialakulását. Ellenben, a XX. század végétől kezdve az országban elkezdődött a deindusztrializáció folyamata. A lépipítés számos hagyományos iparágazatra kiterjedt: kohászatra, gépgyártásra, szövet-, ruhafélék- és lábbelik termelésére. A legfőbb ok a konkurencia erősödése volt az olcsó munkaerővel rendelkező országok részéről, ahová sok amerikai vállalat áttelepítette kapacitását. Viszont, a csökkenési tendencia ellenére, az USA gazdaságának méretei olyan hatalmasak, hogy feldolgozóipara máig az egyik legnagyobb a világon. Legfontosabb ágazatai a bruttó jövedelem nagysága alapján: a kőolaj-feldolgozás, a vegyipar, az elektronika, a légi- és űreszközök gyártása, az autógyártás, a kohászat, a telekommunikációs berendezések gyártása, a textil-, ruha- és élelmiszeripar. Azonban az USA helyét a nemzetközi munkamegosztásban többnyire a tudományigényes és a magas technológiájú ágazatok

határozzák meg: vegyipar, gyógyszeripar, a légi- és űreszközök gyártása, az autóipar, az elektronika és az elektrotechnika.

A termelés elhelyezése általában egybeesik a letelepedés földrajzával. Legnagyobb a koncentrációja az Atlanti-óceán partvidékén (a *feldolgozóipar Atlanti-óceánmelléki vidéke*), a Mexikói-öböl partvidékén (*Mexikói-öbölmelléki*), a Nagy-tavak mellett (*Tómelléki*).

A **kőolaj-feldolgozó ipar és a kőolajvegyészet** vonzódik a szénhidrátok kitermelésének helyeihez. A legnagyobb központja *Huston*. A modern *vegyészeti-gyógyszeripari termeléseket* (polimerek új fajtái, műszálak, gyógyszerek) a tudományos központokban helyezték el.

A XX. század folyamán az **autógyártás** határozta meg az ország szakosodását. A legnagyobb autógyártók a *Ford Motor*, a *General Motors* és a *Chrysler* vállalatok voltak. Jelenleg az USA-ban csaknem 3 ezer autógyártó üzem működik, viszont az ország csak a világ második legnagyobb autógyártója Kína után. Az autógyártás fellelője az USA-ban, amelyek között a villamos autók gyártója, a Tesla is található – *Detroit*.

Az USA világelső a **repülőgépgyártásban**. Az amerikai *Boeing*, *Cessna* és mások gyártják a polgári és katonai repülőgépek többségét, amelyek üzei az USA egész területén találhatóak. A **légi- és űreszközök gyártásának** legnagyobb központjai *Los Angeles*, *Seattle*, *Dallas*, *Atlanta*.

Az **elektronikai és az elektrotechnikai gépgyártás** (számítógépek, hírközlési eszközök, műszerek stb.) több államban is fejlett. Legnagyobb központjai: *Los Angeles*, *San Jose*, *Dallas*, *Minneapolis*, *Saint Paul*. Például, a világhírű *Microsoft* vállalat háztartási elektronikát, érintőképernyős személyi számítógépeket, Xbox játékgépeket gyárt; az *IBM* pedig számítógép berendezéseket. Világhírűek az *Apple* termékei: iPhone okos-telefon, iPad tabletgép, iPod hordozható multimédia lejátszó, Apple Watch intelligens óra és így tovább.

A **vaskohászat** elterjedésének fő vidéke a Tó mellé *Pittsburgh*, *Cleveland*, *Chicago* központokkal. Jelentősége nagymértékben csökkent. Fejlett a **színesfémkohászat**: a rézolvastás a hegyvidéki *Utah* és *Arizona* államban összpontosul; az alumíniumgyártás a kikötők közelében *New York*, *Dél-Karolina*, *Texas* és *Washington* államokban.

A szövetek, ruhafélék és lábbelik gyártásának fő vidéke az *Appalache-i*

138. ábra. A Tesla vállalat az elektromos járművek töltőállomásainak hálózatát telepíti Európában

139. ábra. A „Falcon 9” rakéta a SpaceX vállalat terméke, Kalifornia állam

Piedmont. A *Coca-Cola* a legismertebb alkoholmentes italokat gyártó vállalat a világon.

PRIMER SZEKTOR. A világ vezető posztindusztriális országának státusza ellenére, az USA-ban jelentős fejlődést értek el a gazdaság primer szektorának ágazatai.

Jelentős ágazat a **bányaipar**. Az ország az egyik vezető helyet foglalja el a világon a kitermelt ásványi nyersanyagok értéke alapján és ugyanakkor a legnagyobb importőre is. A legfőbb szerepet játssza a **kőolaj** és a **földgáz kitermelése** (a *Texasi, Alaszakai és Kaliforniai medencékben*, valamint a *Mexikói-öböl seljén* és partvidékén). Az USA egyike a világszöknek a **szén** bányászatában, a készletek többsége az *Appalache-medencében* összpontosul. A **vasércet** a *Felső-tó* közelében bányásszák, a **rézércet** *Új-Mexikó, Arizona és Utah hegyvidéki területein*. Az USA negyedik a világon az arany kitermelésében, amelynek készleteit az államok felében találták meg, viszont a bányászat csaknem egésze *Nevada államban* folyik.

Az USA a mezőgazdasági áruφέlésegek egyik legnagyobb termelője és exportőre a világon. A mezőgazdasági termőföldek az USA-ban magánkézben vannak, a termelést farmgazdaságok valósítják meg. Az amerikai agrárágazat sajátossága a magas szakosodása és termelékenysége, amit gépesítéssel és a modern technológiák felhasználásával érnek el. A mezőgazdasági termelés földrajzát az agroklímátikus viszonyok határozzák meg, valamint a fogyasztó közelsége vagy távolsága.

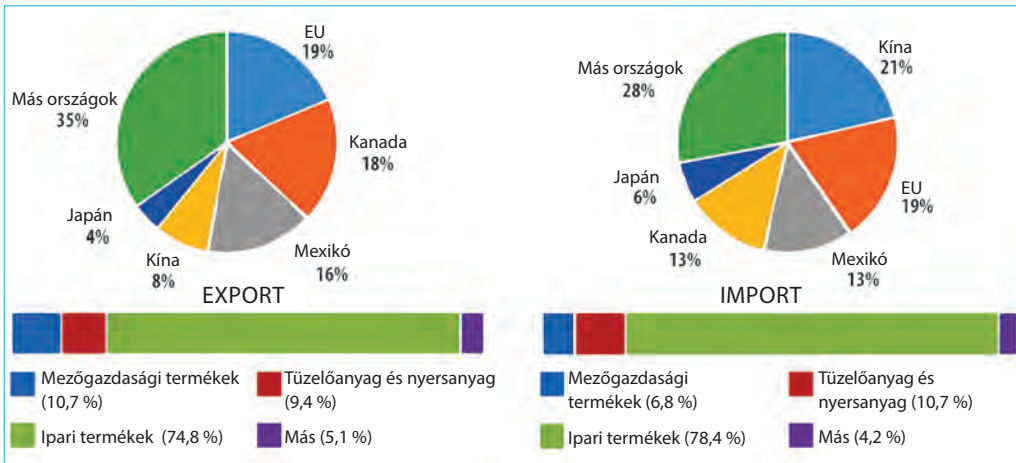
140. ábra. A búza termesztése, Idaho állam

141. ábra. Legeltető szarvasmarha-tenyésztés, Wyoming állam

Az USA területén számos szakosodott mezőgazdasági régiót különböztetnek meg: a **búza övet**, amely délen Texastól, északon Montanáig húzódik; a **kukorica övet** (*Indiana, Illinois, Iowa* és a szomszédos államok határos területei); a **burgonya-állam** hírnevével *Idaho* rendelkezik. Délen a legfőbb növénykultúra a gyapot és a szója. A szubtrópusi éghajlaton, *Kaliforniában* és *Floridában*, gyümölcsöt termesztenek, többek között citrusfélét, illóolaj-tartalmúakat, elterjedt a szőlőtermesztés és a méhészet. A nyugati államok hegyvidékein és a hegyközi platóin elterjedt a **legeltető szarvasmarha-tenyésztés**. Az ország magasan urbanizált vidékei a tej-hús irányú állattenyésztésre és a zöldségfélék termesztésére szakosodnak.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Összehasonlítva a világ más országai-

142. ábra. Az USA árufeléletek kereskedelmének szerkezete és iránya

val, az USA globális gazdaságként rendelkezik a külgazdasági kapcsolatok talán legszélesebb körű rendszerével. Az USA a kereskedelem alapján a világ második legnagyobb országa: a termékexport volumene szerint csak Kínától marad el. Az Egyesült Államok a világ talán egyetlen fejlett országa, amely megengedheti magának a külkereskedelem egyenlőtlenségét – az import dominálását az export felett. Ugyanakkor az országnak pozitív az egyensúlya a szolgáltatások külkereskedelmében, amelyeknek exportja az import másfélszerese. Az USA a világ legnagyobb külföldi befektetője – a külföldi befektetések volumene alapján az ország megelőzi Kínát több mint kétszeresen. Az USA külföldi befektetései többnyire Európa országaiba irányulnak (59%).

A **termékexport** fő tételei: kőolajszármazékok, gépkocsik, elektronika és az automatikus adatfeldolgozás rendszerei, műtrágya, kukorica, szója, gyümölcsfélék stb. A **termékimport** tételei: nyers kőolaj, berendezések és szerkezetek, számítógépek és elektronika, irodai berendezések, gépkocsik, mezőgazdasági árufeléletek, fogyasztási cikkek.

A **külgazdasági kapcsolatok Ukrajna és az USA között** nagy fejlődési potenciállal rendelkeznek. Az USA-ra esik az ukrán export mindössze 1,2 %-a és az import 4,3 %-a. A közvetlen külföldi befektetések az USA-ból az ukrán külföldi aktív bankügyleteinek 15 %-át érték el (2017). A kétoldalú gazdasági kapcsolatok csak az ukrán gazdaság sikeres reformjának és az üzleti tevékenység jogi környezetének javulása esetén lehetségesek. Az USA Ukrajna fontos külpolitikai partnere, pénzügyi, tanácsadási és technikai segítséget nyújt a rendszerváltozásra az ukrán gazdaságban és a társadalmi-politikai szférában. Az USA kormánya finanszírozza a magiszteri oktatás programjait az amerikai felsőoktatási intézményekben, valamint az iskolai diákcseré programjait. Az USA politikai és anyagi-technikai támogatást nyújt Ukrajnának az orosz agresszióval szembeni konfrontációban.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Milyen tevékenységváltfajok határozzák meg az USA nemzetközi szakosodását azok közül, amelyek a gazdaság terciér szektorához tartoznak?
 2. Mutassátok meg a térképen az USA legnagyobb pénzügyi központjait. Milyen tényezők határozzák meg világvárosi szerepkörüket?
 3. Hozzatok fel példákat az amerikai technoparkokra és ismert TNK-kra, mi összpontosul ott. Milyen magas technológiájú szolgáltatásokat és termékeket állítanak elő?
 4. Milyen erőforrások biztosítják a turizmus fejlődését az USA-ban?
 5. Milyen közlekedési váltfajok alakítják az USA közlekedési rendszerét? Mutassátok meg a térképen az ország hub-repülőtereit és legnagyobb kikötőit.
 6. Nevezzétek meg az ipari ágazatokat, amelyek meghatározzák az USA nemzetközi szakosodását. Mutassátok meg a térképen az ország nagy iparvidékeit.
 7. A 142. ábra alapján jellemezzétek az USA áruféleségeinek export és import szerkezetét. Milyen jövője lehet Ukrajna és az USA közötti együttműködésnek?
-
- 8*. Viktor Jurkivszkij ukrán geográfus, országismereti tudós szavai szerint az USA „nem azért virágzik, mert sokat termel, hanem azért, mert sokat fogyaszt”. Hogyan értelmezték ezt a kijelentést?

KERESSÉTEKAZINTERNETEN

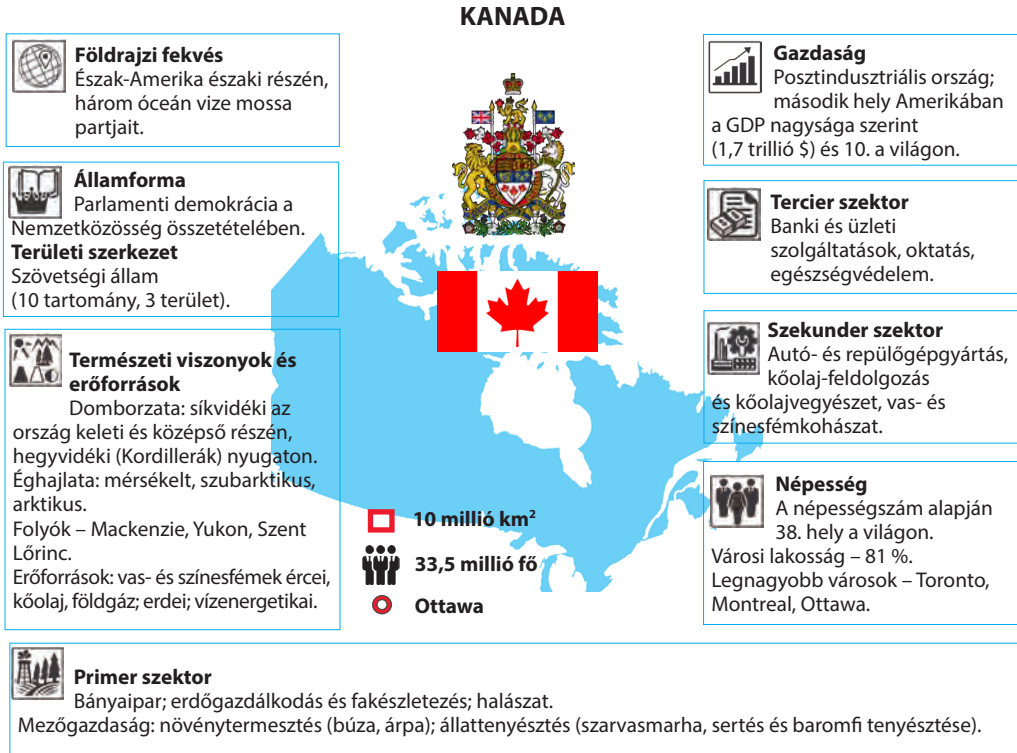
Az internetet az USA-ban találták fel, és ma az élet elválaszthatatlan része a világ minden országában. Internetes forrásokat felhasználva állapítsátok meg, mikor és ki jelentette be a World Computer Network ötletét, mióta terjedt el a világon az „internet” kifejezés, jelenleg hány felhasználója van. Ti hogyan használjátok az internetet?

VÉGEZZETEK KUTATÁST (SZABAD VÁLASZTÁS SZERINT)

1. *A modern áruféleségek ipari termelésének területi szerveződési formái az USA-ban.*
2. *A gazdasági együttműködés Mexikó és az USA között az államhatárok mentén.*

37. KANADA

HELYE A VILÁGON ÉS A RÉGIÓBAN. Kanada Amerika legnagyobb területű állama, az észak-amerikai kontinens területének 41 %-át foglalja el és második a világon Oroszország után. Az országnak szárazföldi határa csak az USA-val van. Az ország domborzata többnyire síkvidéki. Nyugaton húzódnak a *Kordillerák* sávjai: a *Parti-*, a *Sziklás-* és a *Mackenzie-hegység*. Kelet felé a felszín síkvidékievé válik, a Labrador-félszigeten domborzata hátsági. Kanada gazdag felszíni vizekben. Területének közel 14 %-át foglalja el a *Kanadai Arktikus szigetvilág*, amelynek nagyobb része a sarkkörön túl terül el. Az ország hatalmas területe ellenére kedvező

38. táblázat

Kanada a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Amerikában	Helye a világon
Területe	10 millió km ²	1	2
Népesség	37 millió fő	6	38
GDP	1,7 trillió USA dollár	2	10
Egy főre eső GDP (VEP)	48,1 ezer USA dollár	2	22
Emberi fejlettségi index	0,920	1	10

mérsékelt természeti-éghajlati viszonyok az életvitelhez csak a déli, viszonylag keskeny sávban, a kanadai-amerikai határ hosszában található. Viszont területének nagyobb részén szubarktikus és arktikus éghajlat képződött. Ezért, második helyet foglalva el a világon területe nagysága szerint, a népességszám alapján Kanada elmarad a jelentősen kisebb területű országoktól.

A hatalmas térségek meghatározzák a természeti erőforrások gazdagságát. Kanadára esik az erdővel (tajga) elfoglalt területek közel 30 %-a a világon. Az óceánok vízterületeinek partvidéki része gazdag ipari jelentőségű halakban. Az országnak jelentős szén-, kőolaj- és földgáz- (*Kanadai-medence*), vas- és színesfémérc (ólom, cink, nikkel, alumínium, arany, urán stb.) készletei vannak.

A természeti erőforrások nagy készletei lehetőséget adtak Kanadának függetlenségének rövid történelme alatt magabiztosan integrálódni a világgazdaságba a nagy nyersanyagexportőr szerepében, és megalapozni gyors iparosodását, később áttérni a posztindusztriális fejlődési szakaszra. Jelenleg a világ egyik vezető állama, tagja a „Nagy hetesnek”, a világ tíz legnagyobb exportőréhez és importőréhez tartozik, egyike a legmagasabb életszínvonalú országnak.

Az államirányítási forma alapján Kanada tagja a Nemzetközösségnek. Az ország formális államfője Nagy-Britannia királynője, **II. Erzsébet**, meghatalmazott képviselője pedig a fő kormányzó. A végrehajtó hatalom ténylegesen a kormány kezében van a miniszterelnökkel az élen, amelyet a kétkamarás parlament alakít ki. Kanada szövetségi állam, amelynek összetételében tartományok és területek vannak.

NÉPESSÉG. A népességszám alapján a nagy területű Kanada összevethető olyan országokkal, mint Lengyelország vagy Marokkó. Demográfiai helyzetére jellemzők az egyensúlyozott születés- és halálozásszámok. A természetes szaporulat 3–4 ‰, a további növekedést (6 ‰ évente) a bevándorlók biztosítják. Viszont az utóbbi években a kormány szeretné csökkenteni a külföldiek letelepedését, korlátozva a munkabevándorlókat a legkeresettebb szakirányokra az országban.

A világ térben és időben

Az őshonos népek helyzete

Az indiánok nagy veszteségeket szenvedtek a gyarmati háborúkban Nagy-Britannia és Franciaország között. De a legpusztítóbb következménye a hagyományos kultúra felszámolásának volt (vallások, rituálék, nomád életforma). A kanadai kormány 2008-ban elnézést kért a politikáért, amely az ENSZ szabványok szerint a népi társnak felel meg. Az áldozatok leszármazottainak kártérítést fizettek (2 milliárd kanadai dollárt). Jelenleg a kormány biztosítja a polgári jogokat mindenki számára és népszerűsíti a bennszülött népek hagyományos kultúráját.

Ugyanúgy, mint az USA-ban, a kanadai társadalom is a népek és fajok „olvasztókemencéje”. A lakosság közel 76 %-ának európai gyökerei vannak (többségben vannak az angolok, skótok, franciák, írek stb.). Az afro-kanadaiak aránya mindössze 3 %, viszont a lakosok több mint 10 %-a bevándorló Ázsia országaiból. Az amerikai őslakosok részaránya (indiánok és inuitok), akik a sarkkörön túl élnek, alacsony – több mint 4 %. Kanadában két hivatalos nyelv működik: az angol és a francia. Az angol nyelvű lakosság aránya több mint 78 %. A francia nyelvű kanadaiak többnyire *Québec tartományban* élnek és erős az identitásuk – az úgynevezett québeci szeparatizmussal.

MUNKA A TÉRKÉPEN

Népsűrűség
Lakosok száma egy km²-re

1. Nevezzétek meg Kanada legnagyobb tartományait és területeit. Hol terülnek el?
2. Nevezzétek meg a legnagyobb népsűrűségű tartományokat. Hol helyezkednek el? Vajon ezek a legnagyobb területűek is?
3. Milyen tartományokban és területeken a legkisebb a népsűrűség? Miért?

Meglehetősen nagy az **ukrán származású kanadaiak** közössége – több mint 1,3 millió fő (az ország lakosságának 3,6 %-a). Sokan megőrizték kulturális identitásukat és ukrán nyelven beszélnek. A kanadai ukrán diaszpóra méretei szerint a második Oroszország után. Az ukránok tömeges kivándorlása Kanadába négy emigrációs hullám alatt ment végbe, kezdve a XIX. századtól és a mai napig tart. A kanadai kormány bátorította az ukrán földekről emigrálókat telepeket létrehozni *Alberta*, *Saskatchewan* és *Manitoba* sztyepi vidékein, hogy felgyorsítsák annak mezőgazdasági kihasználtságát. Ezt követően az ukrán telepek többnyire Ontario és Québec ipari körzeteiben telepedtek le. Jelenleg a legtöbb ukrán *Ontario*, *Alberta*, *Brit Columbia*, *Manitoba*, *Saskatchewan* tartományokban él. Kanadában megtalálhatók az ukránok nem kormányzati kulturális, oktatási és szociális-politikai szervezetei, működnek iskolák, amelyekben az oktatás egyidejűleg angol és ukrán nyelven folyik.

Kanada lakosságának elhelyezkedése nagyon egyenetlen. Az általános déli irányú vonzás alapján több sűrűn lakott vidék alakult ki. A legnagyobb közülük Ontario tartomány megapolisza – az ú. n. *Québec – Windsor folyosó* (több mint 18 millió fő), ami folytatása az USA tó melléki megapoliszának. A legnagyobb magjai *Toronto* és *Montreal világvárosok*, valamint az *Ottawa – Gatineau* agglomeráció.

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. A szociális-gazdasági fejlődés alapján Kanada a világ fejlett posztindusztriális államaihoz tartozik. A XX. században az ország sikeresen valósította meg az iparosodást a modern szekunder szektor ágazatainak kiemelt fejlesztésével, erős terciér szektort fejlesztett ki, nagy figyelmet fordítva a szociális és ökológiai kérdésekre.

A világ térben és időben

Kiemelkedő ukrán kanadaiak

Az ukrán bevándorlók aktív szerepet vállalnak Kanada társadalmi-politikai életében. Például, az 1990-től 1995-ig tartó időszakban a legmagasabb fő kormányzói pozíciót ukrán emigráns leszármazottja töltötte be Bukovinából – Ray (Roman) Hnatisin. Ukrán nemzetiségűek álltak Saskatchewan (Roy Romanyiv) és Alberta (Ed Stelmach) tartományi kormányok élén is.

A **banki tevékenység** vezető központjai *Toronto, Montreal és Vancouver*. A kanadai banki rendszert tartják az egyik legmegbízhatóbbnak a világon. Akárcsak az USA, Kanada is a **felsőoktatás** exportőre, egyetemei nagy népszerűségnek örvendenek a külföldi diákok között. Az ország aktívan fejleszti a távoktatás különböző formáit, többek között az online tanulást. Prioritási irány a **tudományos-kutatási és a tervezői tevékenység** fejlesztése. A kiadások mennyisége ezekre évente több tíz milliárd kanadai dollárt tesz ki. Kanadának 13 Nobel-díjasa van a fizika, a kémia és az orvostudomány szférájában. A kanadai TNK-k aktívan fektetnek be a modern technológiákba. *Vancouverben* nagy központok alakultak ki a szoftvergyártás és a különböző IT-szolgáltatások terén. Kanadában található a lakosság egyik legmagasabb internet-lefedettsége a világon (94 %). Különösen dinamikusan fejlődik a **turizmus**. Az országban az UNESCO világörökségének 17 objektuma található, többek között a *régi Quebec történelmi negyede*, a *Dinoszaurusz Tartományi Park*, a *Hed Smesht-In-Buffalo-Jumpta* ősi bölényvadászati hely stb. A legtöbb turistát *Toronto, Niagara-Falls, Montreal, Vancouver* fogadja.

A **közlekedés** fejlesztése garantálja a kanadai gazdaság hatékonyságát, figyelembe véve a terület méreteit, a nagy távolságokat a vezető gazdasági központok között és az ásványkincsek kitermelési helyei, a nyersanyag-feldolgozás és a kikötők között, amelyeken azokat exportálják. Kanada közlekedési rendszeréhez a vasutak hálózata, 10 nemzetközi és több száz országon belüli repülőtér és három óceán partvidékén közel 300 tengeri kikötő tartozik. Fontos szerepet játszanak a vízi kapcsolatok a Nagy-tavak rendszerében. Kanada fő „légi kapuja” a *Torontó – Pearson* repülőtér. A legnagyobb konténerátrakodó tengeri kikötő *Vancouver*. *Montreal* kikötője az ország belsejében található, 1600 km-re a Szent-Lőrinc folyó torkolatától.

143. ábra. Toronto Kanada gazdasági fővárosának üzleti központja

SZEKUNDER SZEKTOR. A tényezők, amelyek elősegítették Kanada gazdaságának fejlődését, nyersanyagkészletei és szomszédsága az USA-val, amely hatalmas felvásárló piaca a kanadai ipari termékeknek és befektetési forrás is. Kanadát „energetikai nagyhatalomnak” nevezik hatalmas természeti energiaforrásai alapján. A hatodik helyet foglalja el a világon a **villamos energia termelése** alapján, amelynek 63 %-át VEM-ek állítják elő, közel 19 %-át a HEM-ek és 17 %-át AEM-ek. Az olcsó villamos áram lehetőséget ad energiaigényes ágazatok fejlődésére (többek között a kohászatra). A villamos energia nagy részét az USA-ba exportálják.

Kanada ipara elhelyezkedésének érdekes sajátossága: az ágazatok, amelyek feldolgozzák a nyersanyagot és többnyire exportra dolgoznak (színesfémkohászat, fafeldolgozás, cellulóza- és papírgyártás), kisebb településeken található, míg a többnyire bonyolultak, amelyek a belső piacra orientálódnak, a nagyvárosokban összpontosulnak. Az ipari termékek volumenének csaknem 50 %-át *Ontario tartományban* állítják elő, 25 %-át pedig Québecben. A termelés legnagyobb koncentrációja délen van, a Huron, Erie és Ontario tavak vidékén, valamint a Szent Lőrinc-folyó hosszában. Itt optimálisan kapcsolódnak egymáshoz a következő tényezők: a nyersanyag közelsége, a nagy fogyasztói piac, a munkakerők magas koncentrációja, a tudományos-kutatási és oktatási központok, valamint a kényelmes közlekedési kapcsolatok az amerikai és a világpiacon. Legnagyobb ipari központjai Toronto, Montreal, Hamilton, London, Ottawa. Ennek a vidéknek a szakosodása multi-profilú a kohászat, gépgyártás és fémmegmunkálás dominanciájával. Nagy ipari központ Calgary, Edmonton, Vancouver.

Kanada ipari szakosodását a nemzetközi munkamegosztásban a **gépgyártás** határozza meg. Vezető ágazatai között található az **autógyártás**. Habár az országnak nincs saját gépkocsi márkája, külföldi vállalatok (többnyire az USA-ból és Japánból) jelentős összeszerelő üzemei működnek a területén. A legyártott gépkocsik egy része Kanada belső piacaira kerül, többségük viszont az USA piacaira. Nagy jelentősége van a **légi- és űreszközök gyártásának**. A kanadai vállalatok részt vesznek a nemzetközi projektekben az űreszközök berendezéseinek és repülőgépek gyártásában. A *Bombardier* vállalat a polgári repülőgépek ismert termelője, amely versenyben van a világsókkal – a Boeing és az Airbus vállalatokkal. Kanadának erős hagyományai vannak a **hajógyártásban**: utasszállító és katonai hajókat, többek között jégtörőket, kompot, tengeralttjárókat stb. bocsátanak ki. Vezető központ Vancouver és Halifax.

A nemzetközi szakosodás ágazata a **kőolaj-feldolgozó ipar**, a szerves vegyi szintézis, a gumi- és műanyaggyártás, a gyógyszeripar (központjai Calgary, Edmonton, Vancouver). A vas- és színesfémek jelentős készletei elősegítették

Világrekordok

A Dinoszaurusz Tartományi Park a dinoszauruszok kőületeinek egyik legnagyobb felhalmozása a világon: 50 fajtát találtak meg, több mint 500 példányukat adták át múzeumoknak az egész világon.

Világrekordok

A 8030 km hosszú transz-kanadai autópálya az ország fő autópútja, amely átszeli a tíz tartományt és összeköti a Csendes- és az Atlanti-óceán partvidékét – a leghosszabb autószt-ráda a világon.

a **kohászat** kialakulását. A **vaskohászat** központja a *Tómelléken* jött létre. Az ország acélolvasztó fővárosa Hamilton, számos üzeme található *Torontóban* és *Montrealban*. Kanada a harmadik helyet foglalja el a világon az **alumínium gyártásában**, amely vonzódik az olcsó villamos-energia felé Quebec és Brit Columbia tartományokban (a nyersanyagot a Karibi-medence országaiból hozzák be). A tajga hatalmas térségei meghatározták a **fa-feldolgozóipar**, valamint a **cellulóza- és papíripar** fejlődését (nagy központja *Vancouver*). Az élelmiszerek gyártása a nagyvárosok többségében fejlődik. Új-Brunswick, Edward herceg-sziget, Új-Skócia tenger melléki tartományok szakosodnak a hal- és tengeri termékek feldolgozására, a sztyepi tartományok pedig – Alberta, Saskatchewan, Manitoba – a húsfeldolgozásra, gabona és ipari növények termesztésére.

PRIMER SZEKTOR. Kanada tartományainak többségében a gazdaság primer szektora a bevételek legfőbb forrása. Mivel gazdag ásványi nyersanyagok készleteiben és magas a technológiai ellátottság szintje, amely lehetőséget ad kihasználni az erőforrásokat a zord északi éghajlati viszonyok között, Kanada jelentős **bányaipart** hozott létre. A kitermelés tételei: vas-, réz-, ólom-, cink-, nikkel-, molibdén-, kobaltércek, titán, arany, ezüst, platina (*Québec, Ontario, Manitoba, Alberta, Brit Columbia, Északnyugati Területek, Yukon tartományok*). Kőolajat és földgázt többnyire *Alberta tartományban* termelnek ki. A nem érces nyersanyagok közül exportjelentősége van az azbeszt és a kálisó bányászatának.

Kanada a harmadik helyet foglalja el a világon (Oroszország és Brazília mögött) az ipari fakészletek alapján. Az **erdőgazdálkodás** és a **fakészletezés** elválaszthatatlan részévé vált Kanada gazdaságának. Kanada a világ legnagyobb újságpapír termelője, a fűrészáru exportja terén pedig csak az USA-tól marad el. Számos kisebb településen a fakészletezés a közösségek fő jövedelemforrása. Az ország partvidéki területein jól fejlődik a **halászat**. Az ipari halászat kapacitását százezer tonnákban számlálják vagy milliárd dollár érték-ekvivalensben. Különösen jelentős szerepet játszik a halászat az atlanti-óceánmellék tartományainak gazdaságában, ahol ez a lakosság foglalkozásának hagyományos válfaja és a régió kultúrájának része.

A **mezőgazdaságra** esik Kanada GDP-jének 1,8 %-a és a foglalkoztatott lakosság 2 %-a. A mezőgazdaság exportra szánt termelése terén az ország a harmadik helyet foglalja el a világon (az USA és Ausztrália után) a búza exportja, a hatodikat pedig az árpa exportja alapján, továbbá, nagy hústermelő és annak exportőre. Kanadában a mezőgazdaság két típusát különböztetik meg. Az alacsonyan benépesült Manitoba, Saskatchewan és részben Alberta sztyepi tartományok az USA „búza övének” folytatása. Gabonaféléket és olajtartalmú növényeket természetnek, továbbá, felhasználva a takarmány-készleteit és a legelőket, szarvasmarhát tenyésztnek. A megtermelt áruféleségek jelentős része exportra irányul. A második típus a sűrűn lakott *Ontario, Québec és Brit Columbia* tartományokban alakult ki. Jellemző a szélesebb körű szakosodás a tejhústermelő állattenyésztés dominálásával, továbbá a zöldségek és gyümölcsfélék termesztése, ami a nagyvárosok helyi piacaira orientálódik.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Vezető szerepet játszik az áruféleségek kereskedelme. Kanada külkereskedelmi mérlege negatív. Sajátossága, összehasonlítva a fejlett országok többségével, az ásványi nyersanyagok magas részará-

nya az export szerkezetében. Az **export** legfőbb tételei: gépkocsik, ipari berendezések, repülőgépek, telekommunikációs berendezések, vegyszerek, műanyagok, műtrágyák, kőolaj és földgáz, villamos energia, alumínium és más színesfémek. Az import fő tételei: gépkocsik és alkatrészek hozzájuk, vegyszerek, kőolajszármazékok, fogyasztási cikkek stb. Ha mind az export, mind az import ugyanazokat az árucsoportokat foglalja magában, akkor ez a kanadai ágazatok integrációjának magas szintjéről tanúskodik a nemzetközi technológiai láncolatokba, valamint a kanadai fogyasztói piac kapacitásáról, amely a termékek körének kiszélesítésére törekszik. A **szolgáltató-sok kereskedelme** az export mindössze 17 %-át és az import 19 %-át teszi ki. Ezek többnyire üzleti és pénzügyi szolgáltatások, valamint a turizmus. A legszorosabb befektetési kapcsolatai az országnak az USA-val, az EU országaival, Japánnal és Kínával vannak.

Kanada *Ukrajna* fontos gazdasági és politikai partnere. Az elsők között volt Ukrajna függetlensége elismerésében 1991-ben. A kétoldalú kapcsolatok nagymértékben az ukrán diaszpóra szerepének köszönhetőek. 2017 óta lépett hatályba a szabadkereskedelmi megállapodás Ukrajna és Kanada között, ami pozitívan mutatkozott meg az áruforgalomban. Kanada befektet Ukrajna gazdaságába. A humanitárius programok végrehajtásában aktívan részt vesz az ukránok kanadai kongresszusa.

144. ábra. A fakészletezés Kanada nemzetközi szakosodása

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Jellemezzék Kanada helyét Amerikában és a világon.
 2. A migrációs folyamatok hogyan mutatkoznak meg Kanada lakosságának számán, etnikai összetételén és kulturális életén?
 3. Kanada népessége az ország déli részén összpontosul. Miért?
 4. A kanadai gazdaság tercier szektorának milyen sajátosságai mutatnak arra, hogy Kanada fejlett posztindusztriális ország?
 5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg Kanada nemzetközi szakosodását?
 6. Mutassátok meg a térképen az ország világvárosait és a legnagyobb ipari központjait. A kanadai gazdaság primer szektorának szakosodása hogyan kapcsolódik a természeti feltételek és erőforrások sajátosságaihoz?
-
- 7*. Képzeljétek el, hogy az ukrán kormány tagjai vagytok. Hogyan használnátok ki az ukrán diaszpóra potenciálját gazdaságunk megreformálásában?

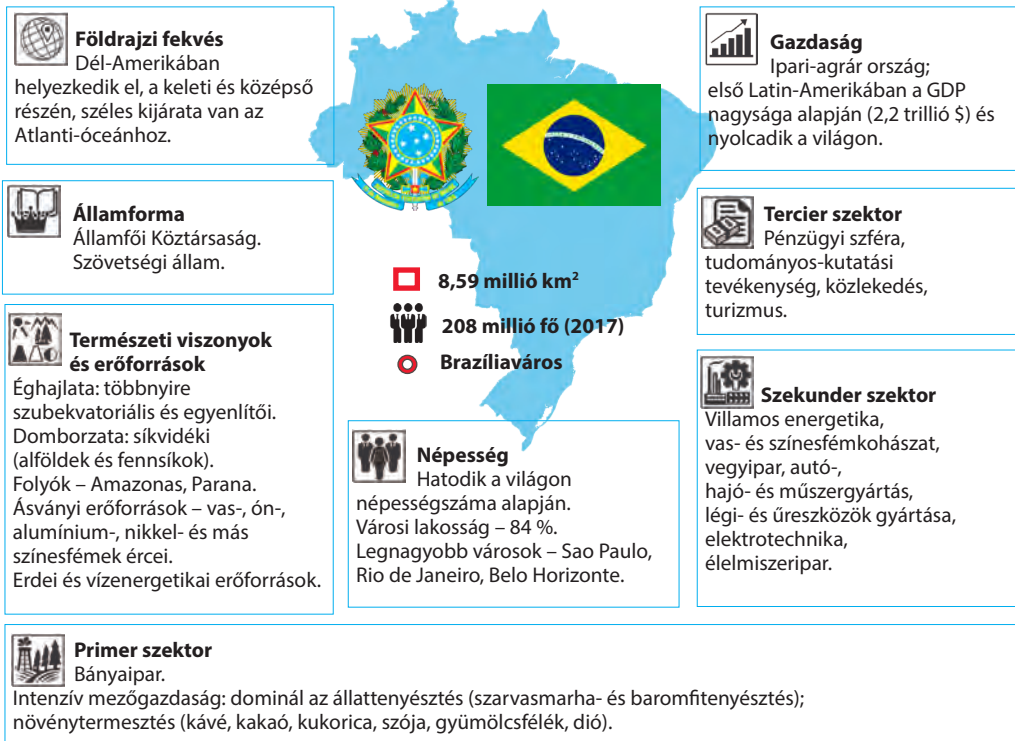

FÖLDRAJZI FELADAT

Számoljátok ki Kanada népességének átlagos sűrűségét. Hasonlítsátok össze az USA, Németország, Japán és Ukrajna népsűrűségével.

38. BRAZÍLIA

Brazil Szövetségi Köztársaság

39. táblázat

Brazília Latin-Amerikában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye a régióban	Helye a világon
Területe	8,5 millió km ²	1	5
Népessége	208 millió fő	1	6
GDP	2,2 trillió USA dollár	1	8
Egy főre eső GDP	10,5 ezer USA dollár	1	68
Emberi fejlődési index	0,754	1	79

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VI-LÁGON. Brazília Dél-Amerika legnagyobb területű és népességszámú állama. Az ország a földrész csaknem felét foglalja el – olyan nagy, hogy csaknem mindegyik országgal határos. Partjait az Atlanti-óceán vize mossa (a partvonal hossza 7,5 ezer km).

Az európaiak bejövetele előtt Brazíliát az őslakosok számos törzse népesítette be. Az 1500-as években a brazil partokat elérte **Pedro Álvares Cabral** portugál tengerész, aki a felfedezett földeket portugál gyarmatnak nyilvánította. Jelenleg Brazília Latin-Amerika legfejlettebb és leggazdagabb országa, amely egyike az ENSZ és a MERCOSUR alapítóinak. Elhelyezkedése az Amazonas medencéjében, a határtalan egyenlí-

tői erdőkkel, az ökörendszerek változatosságával és a hatalmas erőforrásokkal – egyedi természeti örökség, ami Braziliát jelentős globális érdekek tárgyává teszi.

A hatalmas ország **természetvilága** változatos: **északon Amazónia**– az egyenlítői esőerdők vidéke, a középső és keleti részén – a *Brazil-felföld* szavannákkal és ritkaerdőkkel. Amazónia erdői értékes nyersanyagok forrása: fakészletek, a kaucsukfa nedve, amelyből természetes gumit nyernek ki, diófélék, gyógynövények. Másik gazdagsága a víz. A világon nincs több olyan sűrű folyóhálózatú hely, mint a nagy Amazonas medencéje.

Braziliának hatalmas erdei, termőföldi, vízi és vízenergetikai erőforrásai vannak. Több mint 50 különböző ásványkincset termelnek ki a méhéből. A *Brazil-felföld* a legfőbb bányászati vidék, ahol vas- és színesfémek ércei találhatóak (nikkel, alumínium, polimetallikus ércek, nióbbium, tantál, berillium, arany), valamint nemérces ásványok: apatitok, foszforitok, szén, gyémántok.

NÉPESSÉG. Brazília népessége nagyon egyenlőtlenül oszlik meg, az Atlanti-óceán partvidékének hosszában összpontosul: az óceánmelléki sávban, közel 300 km-es szélességben összpontosul a lakosság 90 %-a és ugyanannyi ipari és mezőgazdasági potenciál is. A lakosság nagyobb része városokban él (84 %). Legsűrűbben népesült be az ország délkeleti régiója. Ott található a legnagyobb városi agglomerációk: Sao Paulo (21 millió fő), *Rio de Janeiro* (12 millió), *Belo Horizonte* (5 millió fő). Nagyváros *Brazíliaváros* is (csaknem 4 millió fő) – Brazília fővárosa, amelyet az ország földrajzi közepén építettek fel. Világvárosok: Sao Paulo – a legnagyobb iparváros nemcsak az országban, hanem egész Dél-Amerikában, valamint Rio de Janeiro – Brazília város-szimbóluma.

A lakosság fiatal: a brazilok több mint fele fiatalabb 20 évnél. A brazil nemzet kialakulása három nagyrasz képviselőinek keveredési eredménye: mongoloid (a helyi indián lakosság), európai és negroid. Viszont a többséget a portugál bevándorlók leszármazottai alkotják, az első gyarmatosítóktól (kezdve a XVI. századtól) az utóbbi idők bevándorlóikig (XXI. század). Jelentős a negroid lakosság aránya, amelyek az afrikai rabok leszármazottai, akiket a XVI. századtól kezdve szállítottak az országba. Jelentős mértékben keveredtek a portugálokkal, ami a jelenlegi vegyes népességhez vezetett. Braziliában az emberek millióinak vannak európai gyökerei a tömeges európai bevándorlások hullámaiból. Jelenleg a lakosság etnikai összetétele a következő: európai (fehérek) – 48 %, vegyes – 42,5 %, továbbá 8 % – afrikaiak, 1 % – ázsiaiak és kevesebb mint 0,5 % – indiánok. Braziliában több

145. ábra. A Megváltó Krisztus szobra Rio de Janeiroban a világ egyik leghíresebb műemléke

Világrekordok

A brazil futball

Brazília a futballról ismert az egész világon, amely a legnépszerűbb sportág az országban, valamint játékosairól (Ronaldo, Pele, Romario, Zico, Carlos Alberto, Kaká, Ronaldinho és mások). A brazil nemzeti válogatott ötször (a legtöbbször) lett világbajnok.

mint 300 ezer ukrán él. A brazilok többsége portugál nyelven beszél, ami az állami nyelv. Brazília Amerika egyetlen országa, ahol a portugál nyelv hivatalos. A vallási összetétel alapján a brazilok többsége katolikus (65 %), 22 %-uk protestáns, a többiek más vallások hívei vagy ateisták. Brazília kultúrája elsősorban Portugália kultúrájából származik: a gyarmatosítók és a bevándorlók nemcsak a portugál nyelvet hozták magukkal, hanem a katolikus vallást, a gyarmati építészeti stílust, valamint sok hagyományt, amelyek még mindig jelentős hatással vannak a modern életre.

A GAZDASÁG JELENLEGI FEJLŐDÉSE. Brazília gazdasági fejlődésének történelmében kezdetben megfigyelhető volt a cukor- és az aranyláz, később, a XIX. században, a kávé- és a kaucsukláz. A továbbiakban elkezdődött az iparláz – a gazdaság szekunder szektorának (kohászat, gépgyártás, vegyipar) gyors fejlődése. Jelenleg Brazília gazdaságilag élenjáró Latin-Amerika országai között, a világ nyolcadik legnagyobb gazdasága. Ezt elősegítik a gazdagi erőforrások, a kedvező természeti viszonyok, a munkaképes lakosság nagy száma.

Modern ipart építve és fejlesztve a mezőgazdaságot, Brazília átalakult ipari-agrár országgá. Viszont a gyors gazdasági felemelkedés után jelenleg az ország a politikai, korrupciós botrányoktól szenved és az össznemzeti tiltakozásoktól, valamint gazdasági visszaesést él át. A fejlődő ország gazdasági szerkezetének sajátosságai – a szekunder és primer szektorok eléggé nagy részaránya: a tercier szektorra esik a GDP 73 %-a, a szekunderre a 21 %-a, a primer szektorra a 6 %-a.

PRIMER SZEKTOR. A brazil **bányaipar** új korszaka a vasérc kitermelésével kezdődött, amely a nemzetközi szakosodás ágazatává vált. Bányászata alapján az ország a második helyet foglalja el a világon (Ausztrália után). Minas Gerais államban, amelynek a neve magyarul „Fő bányák”, a brazil vasérc közel 75 %-át termelik ki. Kitermelés alatt állnak a nikkell, ón, króm, bauxit, réz, ólom, wolfram, cink, arany és más ércek lelőhelyei is. Az Atlanti-óceán partvidékén kőolajlelőhelyeket tártak fel a selfen.

Brazília a fejlett **mezőgazdaság** országa, amely a gazdaság egyik alappillére. A gépesítés magas szintje és a réti-legelői földterületek kihasználása biztosítja fejlődésének legmagasabb ütemét, összehasonlítva a gazdaság más ágazataival. A **növénytermesztés** fejlődésére hatással vannak az egyenlítői és a szubekvatoriális éghajlatok és a termékeny talajok. Saját szükségletekre természetesen kukoricát, búzát, babot, zöldségfélét, gyümölcsöt stb. Ugyanakkor sok növénykultúrát természetesen értékesítésre más országokba. Ha korábban a legfőbb exportkultúra a cukornád volt, ma a kávé, a szója, a kukorica, a kakaó, a banán, a narancs, a kesudió, a szizál. Brazília legfontosabb kávéközpontja a *Dél-keleti régió*, ahol az éghajlat ideális a kávécserje termesztésére. Brazília biztosítja a világ kávétermelésének harmadát, ami az országot a legjelentősebb tette az utóbbi 150 évben. Többnyire arabika (amely Brazíliában és a világon is dominál, a termelés 85 %-a), kisebb mértékben a robuszta kávéfajtákkal vannak elfoglalva az ültetvények. A kakaó szintén export növénykultúra, viszont termelése fokozatosan csökken. Brazília a világ egyik legnagyobb „kenyeres kosara”: a gabonafélék és a hüvelyesek termesztése soha nem látott szintet ér el millió tonnákban. A kukorica- és a szója-betakarítás alapján az ország a három világelső közé tartozik az USA és Kína mögött. Termesztésük fő vidéke az ország déli ré-

Kávéültetvények

Kávébab

Exportra szánt szemes kávé

146. ábra. Brazília a kávé legnagyobb termesztője és fogyasztója a világon

sze kedvező éghajlattal és termékeny talajokkal. Az öntözéses területeken rizst termesztnek. Brazília a világ harmadik legnagyobb gyümölcsstermelője Kína és India után. A gyümölcs- és bogyófélék termelési volumene lenyűgöző – több tíz millió tonna több milliárd USA dollár értékben. Hatalmas a választék is: banán, ananász, narancs, mandarin, citrom, kivi, mangó, füge, datolyaszilva, nektarin. Takarítanak be még almát, körtét, őszibarackot, szilvát, málnát, epret, szőlőt. A délkeleti vidékeken összpontosul a brazil zöldségtermesztés: paradicsom, uborka, hagyma, fokhagyma, sárgarépa. Görögdinnyét és sárgadinnyét is termesztnek. Gazdag és sokféle a diótermelés: kesudió, kókusz, brazil, dió. Brazília szakosodik a szizál termesztésére és biztosítja a világexport több mint felét. Több ezer gazdaság foglalkozik virágtermesztéssel. Az ország északi régiójában, amely Amazóniában húzódik az egyenlítői esőerdőben, elterjedtek a kaucsukfák ültetvényei.

Az **állattenyésztésben** fejlett a legeltető szarvasmarha-tenyésztés. Brazíliának van a legnagyobb szarvasmarha-állománya (több tízmillió) a világon, a brazil marhahús meghódította Európa, Ázsia és Amerika piacait. Exportirányultsága van a baromfitenyésztésnek is. Fejlett a tengeri és folyami **halászat**.

Brazília területének felét erdők borítják, ezért nagyon jól fejlődik az **erdőgazdálkodás**. A legnagyobb egyenlítői erdő a világon, amely az Amazonas medencéjében helyezkedik el, biztosítja az országnak a fakészletek exportját. Brazília a világ tíz legnagyobb cellulóza termelőjéhez tartozik.

SZEKUNDER SZEKTOR. Brazíliának van a legfejlettebb feldolgozóipara Latin-Amerikában. Az ország különböző ipari árucéleségeket állít elő. Nemzetközi szakosodását meghatározzák a szövetek és lábbelik, a vegyipari termékek, fűrészárúk, acél, repülőgépek, gépkocsik és berendezések gyártása. A brazil és transznacionális vállalatok aktívan fektetnek be új berendezésekbe és technológiákba.

Az **villamos energetika** fejlődésén megmutatkozott az ország magas ellátottsága vízi erőforrásokkal. A villamos energia termelése terén **VEM**-ekben Brazília a világelső egyike. Ezek az erőművek állítják elő az ország összes villamos energiájának csaknem 60 %-át. A világ egyik legnagyobb „**Itaipu**” **VEM**-ét a Parana folyón építették fel, Brazília és Paraguay határán. A **HEM**-ek termelik a villamos energia 25 %-át, nagy részarányuk van a megújuló energiaforrásokkal megtermelt villamos energiának is (több mint 16 %).

A gazdag vas- és mangánérccek, valamint mész-készletek biztosították a **vaskohászat** fejlődését. Jelenleg az ország a világ egyik legnagyobb acéltermelőjévé és exportőrévé vált. Minas Gerais államot, ahol a vasérc bányászata és az acéltermelés csaknem 50 %-a összpontosul, „Brazília vasszívének” is nevezik. Az acélöntési komplexumok Belo Horizonte, Porto Alegre és Volta-Redondo városokban a legnagyobbak Latin-Amerikában. Brazília fejleszti a **színesfémkohászatot**, különösen az alumínium termelését.

A **gépgyártási ágazatok** között jelentősen fejlődik az autó-, hajó- és repülőgépgyártás. Brazília hetedik a világon az **autógyártás** fejlődése szerint. Az országban jelen vannak a világ legnagyobb személygépkocsikat gyártó vállalatai, a legnagyobbak közöttük a Volkswagen, Ford, Fiat, Renault, General Motors. Fejlődnek a brazil vállalatok is: a *Troller* a terepjárók gyártója (*Belo Horizonte*); a *Marcopolo* az autóbuszok több mint felének előállítója az országban, valamint a világ több mint 60 országába exportálják (*Caxias do Sul*). Az országban gyártanak még kisebb traktorokat, teherautókat, katonai járműveket, autómotorokat, alkatrészeket (*Caxias do Sul*, *Sao Paulo*). A **hajógyártásban** a brazil vállalatok úgy tengerjáró hajókat, mint kisebb folyami hajókat bocsátanak ki. Többek között halászhajókat, járőrhajókat, tudományos-kutatóhajókat és tengeralattjárókat is (központja *Fortaleza*). Fejlődik a **légi- és űreszközök ipara**: Brazíliának van Latin-Amerikában a legmodernebb űrkutatási programja, továbbá jelentősek az erőforrások a repülő szerkezetek felbocsátására az űrbe és műholdak gyártásához. Brazília az egyetlen ország a déli féltekén, amelynek nemzetközi űrállomása van. A brazil *Embraer* vállalat a harmadik a világon a repülőgépek gyártásában az európai *Airbus* és az amerikai *Boeing* után (központjai *San José dos Campos*, *Sao Paulo*). Gyors ütemben fejlődik az **elektronikai-**, az **elektrotechnikai-** és a **műszeripar**. A brazil vállalatok villamos motorokat, generátorokat és transzformátorokat gyártanak (központja *Yara-guá do Sul*); számítógépeket és telekommunikációs berendezéseket (*Sao Paulo*). *Manaus* szakosodik a televíziók és számos más rádióelektronikai áruféle-ségek gyártására. Brazília az egyetlen latin-amerikai ország, amely fejleszti a **mikroelektronikai** ipart: **vállalatai** chipeket, intelligens kártyákat, állatok, gyógyszerek, járművek automatikus azonosítására szolgáló eszközöket stb. **állítanak elő** (központja *Porto Alegre*).

147. ábra. A brazil „Marcopolo” vállalat által gyártott busz

Jól fejlett a **cellulóza- és papírgyártás**. Brazília az első tíz legnagyobb **vegyipari termékeket** előállító országához tartozik. Műszálat, műtrágyát, növényvédő szereket, festékeket, lakkokat, gyógyszeripari termékeket, mosószereket, kozmetikumokat gyártanak (központja *Salvador*). Brazíliában széleskörűen használják fel a bioetanol, amelyet cukornádból állítanak elő: ezzel cserélték ki sikeresen a benzint. Ma ezzel az üzemanyaggal tankolják fel az országban található gépkocsik több mint felét.

A **szövetek gyártását** (gyapjú és gyapot) Brazília legrégebbi ipari termelésének tekintik. Jelenleg az ország a második helyet foglalja el a világon a farmerszövet és harmadik helyet a kötöttáru szövetanyagainak termelésében. Legnagyobb központok *Rio de Janeiro* és *Sao Paulo*. Brazília a világ egyik vezető országa a **ruhafélék** és a **lábbelik gyártásában** (*Fortaleza*). Magas szintű fejlődést ért el az élelmiszerek és az italok gyártása. Nincs hasonló ország a világon az instant kávé előállításában. Mindazonáltal a kávé exportálása mellett az ország maga is a legnagyobb fogyasztója. Brazília a legnagyobb termelője és exportőre a narancslének is.

148. ábra. Az Alcântara a brazil űrügynökség kilövő központja

A fő **iparvidékek** elhelyezkedésének sajátossága Brazíliában – koncentrációjuk az ország délkeleti és déli régióiban és a nagyvárosokban. A legfejlettebb államok *Rio de Janeiro*, *Sao Paulo*, *Rio Grande do Sul*, *Pernambuco*. *Sao Paulo* a legnagyobb megapolisz nemcsak Brazíliában, hanem az egész déli féltéken. Ugyanakkor a közlekedési hálózat, a villamos energetika és a hírközlés fejlődése hozzájárul az ipar dekoncentrációjához és a többi régió ipari fejlődéséhez. **TERCIER SZEKTOR.** Brazília iparának összetevői jelentősek, viszont gazdaságában a terciér szektor dominál. A **pénzügyi szolgáltatások** szférájában nagy központok: *Sao Paulo* (az egyik legnagyobb a világon), *Brazília város* és *Rio de Janeiro*. A **tudományos-kutatási tevékenység** fejlődésére hatással vannak az ismert egyetemek, laboratóriumok, a szakképzett munkaerő és az állam támogatása, amely nagy anyagi erőforrásokat fektet be a tudományba és a technológiákba. Brazília részt vesz az űrkutatásokban, a déli féltéke egyetlen országa, amelynek nemzetközi űrállomása van és repülő eszközöket tervez. Az ország **úttörője a kőolajkutatásoknak nagy mélységekben**. Brazília globális résztvevője a mikroelektronikai ágazatnak. Recife és Florianopolis a szoftvergyártás központja. *Sao Paulo* az egyik legnagyobb tudományos központ Latin-Amerikában.

A **közlekedési hálózat** fejlődése Brazíliában még a múlt évszázadban kezdődött el. Akkor hozták létre az autópályák hálózatát, amelyet még a nehezen áthatolható Amazónián keresztül is lefektettek. Jelenleg a **közúti közlekedés** játssza a főszerepet úgy a teher-, mint az utas-szállításban. A **légi közlekedés** biztosítja az utas- és a teherszállítást nagy távolságokra. Brazíliában közel 4 ezer repülőteret és leszállóterületet tartanak számon. Ezekkel a mutatókkal az ország második a világon az USA mögött. A legnagyobb hub-repülőterek Guarulhos Sao Paulóban vannak, amely összpontosítja a nemzetközi vonalak nagy részét és kapcsolatai vannak a világ minden nagyvárosával. Nagy nemzetközi repülőterek vannak még *Rio de Janeiróban* és *Brazília városban*. Az országnak a **vasutak** szerteágazó hálózata van – a tizedik legnagyobb a világon.

A világ térben és időben

Sao Paulo országa

Sao Paulo Brazília legsűrűbben lakott és leggazdagabb városa. Ott él az ország milliomosainak 60 %-a (30 ezer!). A várost még átvitt értelemben „Brazília pénzügyi tőkéjének” is nevezik, mert ott található a TNK-k, bankok és pénzügyi intézmények irodáinak több mint fele, ami hatással van a nemzetközi kereskedelemre, pénzügyekre, művészetre, szórakozásra. Ha Sao Paulo ország lenne, a GDP alapján a 47. helyet foglalná el a világon, vagyis magasabban lenne Egyiptomtól, közel kiegyenlítődve Új-Zéland, Izrael vagy Ukrajna GDP-jével.

149. ábra. Sao Paulo Brazília legnagyobb ipari, pénzügyi és tudományos központja

Ezek biztosítják a teherszállítás nagy részét, az utas-szállítási vonalak száma kevés. Brazília tengeri nagyhatalom. A **tengeri közlekedés** szolgálja ki az ország nemzetközi kereskedelmét: az áruféleségek csaknem 75 %-át tengereken szállítják (cukor, szójabab, kávé, kukorica, búza, só, citrusfélék, narancslé), valamint papírt, gépkocsikat, berendezéseket. Brazíliában vannak Latin-Amerika legleterheltebb kikötői. Az Atlanti-óceán partvidékének csaknem minden városában vannak kikötők. A legnagyobbak: *Santos Sao Paulo közelében*, *Paranagua* és *Rio de Janeiro*. A **folyami közlekedés** a legolcsóbb és legtisztább, viszont Brazíliában a legkevésbé használják a kiterjedt és szerteágazó folyórendszer ellenére. Ugyanakkor vannak régiók, ahol csaknem teljesen ettől függenek, például Amazónia, ahol a távolságok nagyok, vasutak vagy autótutak viszont nem léteznek. Brazíliának közel 50 ezer km folyami vízi útja van, amelyen gépeket, gabonát, mangánércet szállítanak. A legnagyobb folyami kikötők: *Manaus* a Rio Negro folyón és *Santarem* az Amazonason. A legnagyobb közlekedési góc *Sao Paulo*, ahol különböző közlekedési válfajok és közlekedési utak kereszteződnek.

A **turizmus** a gazdaság egyre fontosabb ágazatává válik. A külföldi turisták száma alapján Brazília Dél-Amerika vezető országa és a második Latin-Amerikában Mexikó után. A turizmushoz tartozik számos történelmi, kulturális és gasztronómiai objektum. A legnépszerűbbek a természetiek: az ökoturizmus kapcsolata a kalandtúrákkal. A legnépszerűbb helyek és látnivalók rangsorában: Amazónia egyenlítői esőerdői, Santa Catarina óceáni strandjai, a Pantanal vizes-lápos élőhelyei, Krisztus szobra a Corcovado vulkán tetején és Rio de Janeiro karneváljai.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A közelmúltig az **exportot** az ásványi nyersanyag alapozta meg, a legfontosabb áruféleség pedig a cukor, a kaucsuk és az arany volt. Jelenleg 84 %-ot tesznek ki a késztermékek és félkész áruk: repülőgépek, gépkocsik, elektrotechnika, acél, szövetek és lábbelik. Brazília a világ három élenjárója közé tartozik a mezőgazdasági áruféleségek exportja terén. Tartja a világszínvonalat a szója, a kávé, a narancslé (a világtermelés 80 %-a), a cukor (25 %), diófélék, dinnyék, szarvasmarha és marhahús termelésében. Az

export nagy részaránya esik a papírra és a cellulózra, valamint a gyümölcs-félékre. A külföldi piacokra vasércet is szállít. Fő exportpartnerek: Kína, az EU, az USA, Argentína, Japán. Az **import** legfőbb tételei vegyipari termékek (23 %), többek között műtrágyák, gépek, villamossági és közlekedési berendezések, kőolaj, autóalkatrészek, elektronika. Ukrajna fejleszt Brazíliával a politikai, gazdasági és kulturális-humanitárius kapcsolatokat. Országunk Brazíliába műtrágyákat, vaskohászati fémeket, energetikai anyagokat exportál. Húst, dohányt, kávé, vasércet, vasötvözeteket importál.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Értékeljétek Brazília helyét a világon és Latin-Amerikában.
 2. Hogyan mutatkoztak meg Brazília gazdaságának fejlődésén a természeti viszonyok és az erőforrás-ellátottság?
 3. Hogyan oszlik meg az ország lakossága? Mutassátok meg a térképen a legnagyobb városokat.
 4. Milyen tevékenységváltások fejlettek az ország gazdaságának terciér szektorában?
 5. A közlekedés milyen válfajai szolgálják ki az utas- és teherszállítást Brazíliában?
 6. Jellemezzétek a brazil növénytermesztés szakosodását. Milyen növénykultúrák termesztésében világszerte az ország?
 7. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg az ország nemzetközi szakosodását?
 8. Jellemezzétek Brazília külgazdasági kapcsolatait.
-
- 9*. Hasonlítsátok össze az USA, Kanada és Brazília gazdaságainak szektorális szerkezetét. Miben rejlenek a sajátosságai a fejlődő országban?

6. GYAKORLATI MUNKA

Az USA,

Kanada és Brazília gépgyártásának összehasonlító jellemzése

1. Derítsétek ki, milyen gépgyártási ágazatok fejlettek az USA-ban, Kanadában és Brazíliában. Melyek lettek a nemzetközi szakosodás ágazatai mindegyik ország számára?
2. Állapítsátok meg, rendelkeznek-e az országok a gépgyártás szerkezetének, fejlődésének és elhelyezkedésének hasonló jellegzetességeivel.
3. Miben rejlenek a fő különbségek a gépgyártási ágazatokban az adott országokban?

V. FEJEZET

AFRIKA

1. téma. AFRIKA ÁLTALÁNOS JELLEMZÉSE

2. téma. AFRIKA ORSZÁGAI

A fejezetet tanulmányozva:

- **ismereteket szereztek** Afrika jelenlegi politikai térképéről, a fegyveres konfliktusok és a terrorizmus megnyilvánulásának vidékeiről, a szubrégiók gazdasági fejlődésének egyenlőtlenségeiről, Ukrajna kapcsolatairól Afrika országaival és kiszélesítésük perspektíváiról;
- **tudomást szereztek** az ásványi erőforrások kitermelésének vidékeiről, az afrikai országok gazdaságának és nemzetközi szakosodásának sajátosságairól, világvárosairól és turisztikai vidékeiről;
- **megtanuljátok** megkülönböztetni az államigazgatási formákat, az afrikai országok területi szerkezetét, az országok típusait gazdasági fejlődésük szintje alapján, jellemezni a demográfiai és urbanizációs folyamatokat, a gazdaság tercier, szekunder és primer szektorainak összetevőit, országok komplex gazdasági-földrajzi jellemzésének összeállítását;
- **fejlesztitek képességeiteket** értékelni a nemzetközi szervezetek szerepét a régióban, kiszámolni az erőforrás-ellátottságot, következtetéseket vonni le az országok gazdasági fejlődési egyenlőtlenségeinek okairól, olvasni a tematikus térképeket, internet-forrásokat felhasználni a szükséges információk felkutatására;
- **kompetenciákat szereztek** a természeti és társadalmi tudományokban, az információs-digitális és ökológiai műveltségben, a kezdeményezések és a vállalkozói szellem terén, a szociális és polgári tudatosság terén a kultúra szférájában, a képességekben megszervezni és értékelni a saját tanulmányi-ismeretszerzési tevékenységet.

39. AFRIKA SZUBRÉGIÓI ÉS POLITIKAI-FÖLDRAJZI SAJÁTOSSÁGAIK

- Emlékezzetek vissza, milyen természeti övezetek alakultak ki Afrikában.
- Az emberiség milyen problémái jelentek meg Afrikában?

A RÉGIÓ FÖLDRAJZI FEKVÉSE ÉS ÖSSZETÉTELE. Afrika a világ második legnépesebb (Ázsia után) és harmadik (Ázsia és Amerika után) legnagyobb területű régiója. Egyetlen szárazulati kapcsolata van Ázsiával a *Sínai-félszigetnél*, amely összeköti az *Arab-félszigettel*. Legközelebbi szomszédja Európa, amelytől a *Gibraltári-szoros* és a *Földközi-tenger* választja el. Csaknem a felénél metszi az egyenlítő Afrikát, ami meghatározza természeti viszonyainak alakulását.

Az országok közül csaknem húsz a tengerpartokon terül el, valamint tíz szigetország. *Madagaszkár* a világ egyik legnagyobb, egy szigetet elfoglaló országa. Ugyanakkor a világ egy régiójában sincsen ennyi ország, amelynek nincs kijárata a tengerhez. Többségük a világ legszegényebb országaihoz tartozik. Egyes afrikai országok méreteik szerint hasonlóak az európaiakhoz, viszont többségük jelentősen nagyobb.

A közös történelmi, szociális-gazdasági, kulturális és természeti jellegzetességek alapján Afrika határain belül több szubrégiót különböztetnek meg, amelyekhez független államok és nem elismert államképződmények tartoznak (39. táblázat).

JELENLÉGI POLITIKAI TÉRKÉP. Az első államok Afrika területén (az **Ókori Egyiptom**, az *Etióp Királyság*) még i. e. a VI–V. évezredben alakultak ki. A múltban Afrika területén csaknem 10 ezer különböző államképződményt és autonóm törzset számláltak saját nyelvvel, szokásokkal és kultúrával.

39. táblázat

Afrika regionális összetétele

Szubrégió	Országok és függő területek
Észak-Afrika	Algéria, Egyiptom, Líbia, Marokkó, Tunézia, Szudán és mások.
Nyugat-Afrika	Benin, Ghána, Guinea, Elefántcsontpart, Libéria, Mali, Niger, Nigéria, Szenegál, Sierra Leone és mások.
Kelet-Afrika	Etiópia, Kenya, Madagaszkár, Mozambik, Dél-Szudán, Seychelle-szigetek, Ruanda, Szomália, Tanzánia, Zambia, Zimbabwe és mások.
Közép-Afrika	Angola, Kamerun, a Kongói Demokratikus Köztársaság (Kongói DK), a Kongói Köztársaság, Egyenlítői Guinea, Gabon, Közép-afrikai Köztársaság (KAK), Csád és mások.
Dél-Afrika	Namíbia, Dél-afrikai Köztársaság (Dél-Afrika), Botswana, Lesotho, Szváziföld, Madagaszkár és mások.

Világrekordok

Afrika legnagyobb országa Algéria, területe 2,4 millió km², csaknem négyszerese Ukrajna területének. A legkisebb kontinentális ország Gambia (10,7 ezer km²), kisebb Kárpátalja területénél.

A világ térben és időben

Kanári-szigetek

A Kanári-szigetek ismert turisztikai objektum, az Atlanti-óceánban található, Afrika északnyugati partvidékének közelében, 100 kilométerre Marokkótól, politikailag nem tartozik Afrikához. Egyike Spanyolország 17 autonóm közösségének, a legdélebbi régiója.

A földrész aktív gyarmatosítása az európaiak által a XIX. században kezdődött el. Ez a folyamat olyan méreteket öltött, hogy elnevezték „versenyeknek Afrikáért”. Akkor az egész régió néhány európai állam között (Franciaország, Nagy-Britannia, Portugália, Németország, Belgium, Spanyolország, Olaszország) volt felosztva. Független csak *Etiópia* és *Egyiptom* maradt.

Az afrikai országok felszabadulásának folyamata az első világháború után indult el. 1922-ben *Egyiptom* kilépett Nagy-Britannia fennhatósága alól. További lendületet adott az országoknak a függetlenség elnyeréséhez a második világháború befejeződése. Az 1960-as év vált „Afrika évévé”, amikor 17 ország szabadult fel a gyarmati függőségek alól.

A világ térben és időben

Szomáliföld és mások

Csak Szomália állam területén több önjelölt államképződmény és autonómia létezik: Szomáliföld 1991-ben kiáltotta ki függetlenségét; Puntföld autonóm 1998-tól; Galmudug 2006-ban jelent meg; Northland State 2008 és 2009 között létezett. Szomáliföld a teljes függetlenségért áll ki, a többi képződmény készen áll tagja lenni Szomália összetételének a szövetségi tagság jogai szerint. Az ENSZ Szomália autonóm területeiként ismeri el.

Jelenleg Afrika szinte mindegyik országa fiatal állam, amely a XX. század második felében vált függetlenné. A jelenlegi politikai térképen 54 található ezekből. Több mint a világ bármelyik régiójában. Afrika csaknem mindegyik országa tagja az *ENSZ*-nek és az *Afrikai Uniónak*. Független vidékek, amelyek európai országok ellenőrzése alatt állnak, csak apró területek a földrészben és egyes szigetek (például, *Réunion* és *Mayotte* az Indiai-óceánban – Franciaország tengerentúli területei). Létezik még néhány önjelölt és

nem elismert államképződmény. Így, máig nem rendezett *Nyugat-Afrika* problémája – ezer kilométeres vidék az Atlanti-óceán partjai mentén Észak-Afrikában, amely valamikor Spanyolország hatásovezete volt. Azok után, hogy Spanyolország elhagyta 1975-ben, a területet a szomszédos *Marokkó* foglalta el. Viszont a helyi függetlenségi mozgalom kiállt a megszállás ellen és kinyilvánította a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság megalakítását, ami hosszantartó (16 év) polgárháborúhoz vezetett. Jelenleg vitatott terület.

Sajnálatos módon a kontinens gyarmati múltjának jelei nemcsak ott jelennek meg. A mesterséges államhatárok, egyoldalú, a gyarmatosítás korától erőltetett gazdasági szakosodás, függés a külföldi tőkétől és a külföldi piacoktól – a problémák nem teljes felsorolása, amelyeket megpróbálnak megoldani az afrikai országok. Gyakran zavaró hatással van az instabilitás, a korrupció, az erőszak és a tekintélyelvűség. Sok országban történnek állami puccsok, amelyek következtében katonai diktatúrák kerülnek hatalomra. A politikai nyereségért etnikai és vallási ellentéteket hoznak felszínre, amelyek véres fegyveres konfliktusokkal folytatódnak. Ezért Afrikában állandóan „forró pontok” alakulnak ki. A leghosszabb ideig tartó konfliktus (1956-tól) a polgárháború Szudánban, amelynek alapjaiban az etnikumok közötti ellenségesség áll az ország arabul beszélő, iszlamista északi része és déli része között, ahol a hagyományos valláshoz vagy a kereszténységhez tartoznak. A háborúban már közel 2 millió lakos esett el, további 4 millió a szárazságok, éhínség és az emberi jogok meg-

sértése miatt kénytelen volt elhagyni otthonát és elmenekülni a szomszédos országokba. Konfrontáció eredményeként vált ki *Dél-Szudán* és 2011-ben kikiáltotta az állam függetlenségét. Ellenben még most is nagyon feszültek az országok közötti viszonyok, területi és gazdasági konfliktusokkal, a fegyveres konfliktusok pedig készek következő polgárháborúba alakulni. Polgárháború kirobbanásának veszélye áll fenn a *Közép-afrikai Köztársaságban* is, amelyben a nemzetközi közösség nem tudta visszaállítani a rendet és véget vetni az instabil helyzetnek, amit az államfő megdöntése idézett elő még 2013-ban. A *Kongói Demokratikus Köztársaságban* feszült a helyzet, ami a különböző fegyveres csoportosulásokkal és a totális korrupcióval kapcsolatos; továbbá *Nigériában* és a szomszédos *Csádban*, *Nigerben* és *Kamerunban* az iszlám különböző irányzatainak követői között, amelyek terrorista tevékenységet folytatnak. *Libéria* a XX–XXI. század határán államcsínyt élt át, katonai diktatúra időszakát és két polgárháborút, ami több ezer áldozattal járt és katasztrofális következményekkel az ország gazdaságára nézve. *Maliban* a tuarégók felkelése és az államcsíny szélsőséges csoportok képződéséhez vezetett. Sajnos, a konfliktusok felsorolása nem végtelen.

Ugyanakkor a szegénység, az éhség és az egészségvédelem globális problémái, amelyek jellemzőek Afrikára, az utóbbi években észrevehetően csökkentek az oktatás elterjedésével és a gazdasági fejlődéssel.

AZ ORSZÁGOK ÁLLAMFORMÁJA. Az afrikai államok többségében már régóta tekintélyelvű a hatalom és ennek megfelelően a legrosszabb a demokrácia indexe (a demokratikus mozgalmak a XX. század végétől terjedtek el). Jelenleg államformája szerint Afrika csaknem mindegyik országa köztársaság (parlamentáris és államfői). Monarchiából mindössze három van: *Marokkó*, *Lesotho* és *Szváziföld*.

Az afrikai országok többsége unitárius szövetségi felépítésű: *Nigéria*, *Etiópia*, *Szomália*, *Szudán*, *Dél-Szudán* és a *Comore-szigeteki Unió*.

A gazdasági fejlődés alapján Afrika országai a fejlődő országokhoz tartoznak. Csak egy ország, a *Dél-afrikai Köztársaság* fejlett gazdaságilag.

TERMÉSZETI VISZONYOK ÉS ERŐFORRÁSOK. Afrika nagy kiterjedésű északról déli irányban és nyugatról kelet felé. Elhelyezkedésének az egyenlítő

A világ térben és időben

Afrika „Forró pontjai”

Az 1960–80-as években Afrikában több mint 70 államcsíny és 13 államfő-gyilkosság történt. Számos határmelléki és területi vitát próbáltak megoldani fegyveres konfliktus eredményeként. Tragikus esemény volt a népi társaság Ruan-dában 1994-ben, amelynek következtében 800 ezer embert öltek meg. A legpusztítóbb volt a második háború Kongóban (1998–2008), melynek folyamán közel 5,5 millió ember pusztult el.

150. ábra. Számos konfliktus, amely Afrika országaiban keletkezik, gyakran fegyveres összecsapásokká és háborúkká alakul át

mindkét oldalán és kompakt alakjának köszönhetően, felszínének 75 %-a a téritők között fekszik az egyenlítői, a szubekvatoriális és a trópusi övekben. Ezért a Föld legforróbb éghajlata alakult itt ki. Mindkét téritő felé hatalmas sivatagi övezetek képződtek: a *Szahara* – a világ legnagyobb sivataga, amely több területet foglal el, mint az USA egész kontinentális része, valamint a *Kalahári félsivatag*, amely a sivatagosodás következtében terjedt ki. Délre fekszik a *Száhel* – a legszárazabb átmeneti övezet a sivatagok és a szavannák között, amelynek területe hatalmas. A szavannák területén nagy mennyiségben összpontosulnak a szárazulat legnagyobb vadállatai, az ú. n. nagy ötös: elefántok, bivalyok, oroszlánok, orrszarvúak és leopárdok.

Afrika domborzatának sajátossága a magas síkságok dominálása: hátságok, platók, fennsíkok. Kelet-Afrika meglepően magas. Ott húzódik a *Kelet-afrikai törésvonalak* rendszere, amelyek mentén vulkanikus hegyek alakultak ki és földrengések fordulnak elő. A földrész legmagasabb pontjai a *Kilimandzsáró* (5 895 m) és a *Kenya-hegy* (5199 m) a *Keletafrikai-magasföldön*. A hegységek (*Etióp-magasföld, Ruwenzori, Atlasz, Drakensberg, Fokföldi*) a területnek csak kis részét foglalják el. Afrika területén folynak a világ leghosszabb és legbövi-
zűbb folyói: a *Nílus, a Kongó, a Niger*. Afrika tavai (*Victoria, Tanganyika, Nya-*

sza) a világ legnagyobb és legmélyebb tavaihoz tartoznak. Közép- és Nyugat-Afrika egyenlítői esőerdőkkel van fedve: a *Kongó-medence* az esőerdők második legnagyobb vidéke a világon Amazónia után. Nagyobb részük a Természetvédelmi Világalaphoz tartozik.

Afrika termőföld-készletei hatalmasak. Viszont az afrikai talajok minősége különböző. Egyes típusai nagyon hamar kimerülnek és elvesztik természetes termőképességüket, szikesednek, és helytelen megmunkálásuk miatt gyors erózió következik be. Ez a nagyon negatív jelenség katasztrofális jelleget öltött Afrikában.

Az erdők a kontinens összterületének közel 10 %-át foglalják el. A mértéktelen, ellenőrizetlen kivágások miatt az eredeti, elsődleges erdők csaknem 90 %-a semmisült meg. Az erdőirtások szintje Afrikában kétszer magasabb az átlagosnál a világon: a kontinens évente az erdők ezer hektárjait veszíti el, 19 %-uk pedig degradálódott.

Afrika gazdag különböző ásványi erőforrásokban. A kontinensre esik a világ összes ismert ásványi kincseinek közel 70 %-a. A régió az első helyet fog-

151. ábra. Oázis a Szaharában, a világ legnagyobb sivatagában, Egyiptom

152. ábra. A szavanna – elterjedt afrikai tájegység, Tanzánia

lalja el a világon a platina (a világkészletek csaknem 70 %-a), a kobalt (60 %), a gyémánt (56 %) készleteivel. Jelentősek a kőolaj-, mangán-, króm-, foszforit-, arany- és uránkészletek.

Kőolaj- és földgáz-lelőhelyeket tártak fel úgy a földrészen, mint a tengeri selfen. Kitermelésük vezető országai: *Nigéria, Angola, Algéria, Líbia, Egyiptom*. A szén bányászata terén a *DAK* a világ első tíz országához tartozik. A *DAK* szintén világszintű kitermeléssel rendelkezik vas- és mangánércből (*Gabonnal* és *Ghánával* együtt). Fontos jelentősége van a különböző színesfém érceknek, különösen abból a szempontból, hogy a világ más régióiban azok lassan kimerülnek. A platina bányászatában világelső: a *DAK* (első a világon), *Zimbabwe* (harmadik). *Guineában* van a világ bauxitkészleteinek több mint 20 %-a és a harmadik helyet foglalja el a világon a kitermelésében.

Ú. n. rézöv húzódik a *Kongói Demokratikus Köztársaságban* és *Zambiában*, ólomöv pedig a *Kongói DK-ban* és *Ruandában*; ezek az országok a legnagyobb kitermelői a világon. Az arany bányászatában első a világon és Afrikában: *Ghána, a DAK, Mali, Burkina Faso, Guinea*. A vezető országok között az első tíz hely csaknem mindegyikét afrikai ország foglalja el: *Botswana* (második hely a világon Oroszország után), a *Kongói Demokratikus Köztársaság, Angola, a DAK, Zimbabwe, Namíbia, Sierra Leone*. A világ első tíz uránkitermelője között található *Niger, Namíbia, a DAK*. A cink-, titán-, vanádium-, nikkell-, bizmut-, lítium-, berillium-, tantál-, nióbbium-, volfrám ércek jelentős készleteit tárták fel Afrikában, valamint a drágaköveknek és féldrágaköveknek. Az afrikai ásványi nyersanyag magas minőségű és sok esetben külszíni bányákból termelik ki.

153. ábra. Platina bányászata, Zimbabwe

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Felhasználva a térképet, nevezzétek meg Afrika szigeti és belső kontinentális országait. Hozzatok fel példákat az országokra, amelyeknek van kijárata a tengerekhez és óceánokhoz. Ezek az elhelyezkedési sajátosságok hogyan hatnak az országok gazdaságának fejlődésére?
2. Milyen szubrégiókat különböztetnek meg Afrikában? Mutassátok meg a térképen.
3. Milyen államformák (irányítási forma és területi szerkezet) terjedtek el Afrika országaiban? Hozzatok fel példákat afrikai monarchiákra, köztársaságokra és államszövetségekre.
4. Hol alakultak ki Afrikában fegyveres konfliktusok? Milyen okok játszanak szerepet és milyen következményei voltak?
5. Milyen erőforrások alapján tartoznak Afrika országai a világ tíz élenjárói közé?
6. Milyen jelentősége van a régió erőforrásainak Afrika országai gazdasági fejlődésében?

- 7*. Gondolkozzatok el, miért vannak Afrikában „forró pontok”. Milyen okok idézik elő a konfliktusok kirobbanását?

FÖLDRAJZI FELADAT

Hasonlítsátok össze Afrika legnagyobb országának és Ukrajnának a területét. Számoljátok ki, hányszor nagyobb az egyik ország a másikonál.

KERESSÉTEK AZ INTERNETEN

Tudjátok-e, Afrika melyik országa ismerte el elsőnek Ukrajna függetlenségét 1991-ben? Tudjátok meg, ki nevezte el a területét „Oroszlán hegységnek”; milyen ország gyarmata volt a múltban; mikor nyerte el függetlenségét; gazdaságának milyen a fejlődési szintje ma (https://en.wikipedia.org/wiki/Sierra_Leone).

VÉGEZZETEK KUTATÁST (SZABAD VÁLASZTÁS SZERINT)

1. Határok Afrika politikai térképén: az elhatárolás és a kijelölés sajátosságai.
2. Angola: sikeres fejlődés a háború után.

40. A NÉPESSÉG ÉS ANNAK MEGOSZTLÁSA

- Emlékezzetek vissza, a világ már tanult régiói közül hol volt a legmagasabb a népsűrűség.
- Hogyan mutatkoznak meg a lakosság migrációján a konfliktusok és a háborúk Afrikában?

DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK. Afrika népességszáma közel 1,3 milliárd főt tesz ki, ami a földlakók teljes számának 17 %-a (2018). Az utóbbi fél évszázadban a népességszám több mint 3,5-szer növekedett: 366,5 millió főről 1970-ben 1288 millióra 2018-ban. Ez valódi demográfiai robbanás! Afrika népessége a XX. század közepétől kezdett gyors ütemben nőni, és az ENSZ szerint 2050-re elérheti a 2,5 milliárd főt, ami a Föld népességének 26 %-át fogja alkotni! A régió első a világon a születések és a halálozások száma alapján: a világ első húsz országából a születésszámok szerint 19 Afrikában található (a maximális mutatók *Nigériában* és *Angolában* több mint 44 ‰); a halálozások mutatói alapján a világ első húsz országának fele afrikai, (a legrosszabb a helyzet *Lesothóban* és *Csádban* – több mint 13 ‰) (2017). A magas születésszám a hagyományosan korai házasságoknak és sokgyermekes családoknak köszönhető, a szülők vágya minél több gyereket nevelni a nagyon magas csecsemőhalandóság miatt, ugyanakkor ez biztosítja gazdaságának ellátását saját munkáskézzelel. Sokat jelentenek a vallási nézetek és a szociális-gazdasági elmaradottság is. Ugyanakkor ellenkezőleg, a halálozások jelentősen csökkentek és az utóbbi évtizedekben növekedett az élethossz az egészségvédelem javulásával. A magas születési arányokkal együtt ez lett a kontinens demográfiai robbanásának legfőbb oka.

Bár a halálozások száma továbbra is magas, Afrikában rekord méretű az éves természetes szaporulat a világon – 2,5 ‰ (vagy 25 fő 1000 lakosra). Az extrém szaporulatot *Kelet-, Közép- és Nyugat-Afrika* biztosítja, ahol a lakosok száma a jövőben ötszörösére nőhet. A népesség ott a demográfiai átmenet második fázisában van, ami számuk gyors növekedését eredményezi.

A demográfiai robbanás Afrikában veszélyezteti az infrastruktúra fejlődésének megsemmisülését és a gazdasági fejlődés rosszabbodását. Demográfiai politikát, amely a népesség növekedési ütemének csökkentésére és a családtervezés elősegítésére irányul, csak néhány országban folytatnak (többek között *Kenyában, Zambiában, Tuniszbán, Egyiptomban, Marokkóban, Algériában* és más országokban).

NEMI- ÉS KORÖSSZETÉTEL, MUNKAERŐFORRÁSOK. Afrika népességszámának gyors növekedése meghatározta az alacsony átlagéletskort – 19 év, amikor a világban ez a mu-

Afrika az „emberiség bölcsője”

Afrikát az emberiség őshazájának nevezik, mert épp innen erednek, ahogyan a tudósok tartják, a legősibb *Homo sapiens*ek – az emberek ősei. Etiópiában 1974-ben találták meg az ember szabású teremtmény csontvázát, amely közel 3,2 millió évvel ezelőtt élt. Később Tanzániában találták meg az ember legősibb láblenyomatát. Ezek a leletek vitathatatlan bizonyítékul szolgálnak arról, hogy az emberiség Északkelet-Afrikából származik.

Világrekordok

Afrika legnépesebb országa Nigéria, amelyben 196 millió fő él (2018). A legmagasabb ütemben Dél-Szudánban nő a népességszám – 38 ‰ (2017).

Világrekordok

A legfiatalabb lakosság a Földön Nigerben él – az átlagos életkor mindössze 15 év, Maliban, Ugandában és Angolában közel 16 (2017)!

tató 34 év. Számos afrikai országban a lakosság felének életkora nem haladja meg a 25 évet. A várható életkor Afrika országaiban a legalacsonyabb a világon – 50–60 év.

A régió munkaerőforrásainak általában alacsony az oktatási és képzettségi szintjük. Afrika gazdaságilag aktív népességének 65 %-át foglalkoztatják a mezőgazdaságban. Ugyanakkor a demográfiai robbanás körülményei között a gazdaságilag aktív lakosság száma eléri a százmillió nagyságot, amit az afrikai országok nem képesek munkával ellátni a társadalmi termelésben, ezért a munkanélküliség Afri-

kában a munkaképes emberek harmadát érinti. Az utóbbi években élesen megnőtt a migráció az afrikai országokból (évente 650 millió fő).

LETELEPEDÉSI RENDSZER. Még a közelmúltban az átlagos népsűrűség Afrikában az egyik legalacsonyabb volt a Földön, jelenleg 43 fő/km²-t tesz ki. Ezzel a mutatóval a régió a második helyet foglalja el a világon (Ázsia után – 146 fő/km²), megelőzve Európát (34 fő/km²). A népsűrűség területi különbségeit a 40. táblázat mutatja be. A népesség elhelyezkedésére, mint köztudott, hatással vannak a természeti viszonyok, a legkisebb népsűrűség a sivatagokban, a száraz szavannákon és az egyenlítői esőerdőkben figyelhető meg. Sűrűn lakottak azok a vidékek, ahol kedvezőek a feltételek a földműveléshez: a Nílus völgye, Észak-Afrika földközi-tengeri partvidéke, a Guineai-öböl északi partvidéke, az Etióp-felföld, a Nagy-tavak vidéke és az iparvidékek. A népsűrűség legmagasabb mutatói **Kelet-Afrika** országaiban vannak: *Mauritius, Ruanda, Burundi* (több mint 430 fő/km²), a legalacsonyabbak *Namíbiában, Mauritániában, Líbiában* (3 – 4 fő/km²).

Afrika a falvak régiója. Az urbanizáció szintje alapján, ami átlagosan 40 %, a régió érezhetően elmarad a világ más régióitól. Az afrikai országok többségében a falusi népesség van többségben. A legkevésbé urbanizálódottaknak ma-

40. táblázat

A lakosság mutatóinak területi különbségei (2018)

Szubrégió	Népességszám, millió fő	Átlagos kor, évek	Népsűrűség, fő/km ²	Urbanizációs szint, %
Észak-Afrika	238	25	31	50
Nyugat-Afrika	382	18	63	47
Kelet-Afrika	433	18	65	27
Közép-Afrika	168	17	26	42
Dél-Afrika	66	26	25	60

radtak **Kelet-Afrika** országai: *Burundi* és *Uganda*, ahol a lakosság több mint 80 %-a él falvakban. Ugyanakkor a XX. századtól kezdve az urbanizáció szintje sok afrikai országban emelkedik, különösen a Szaharától délre. Ha 1957-ben Afrika lakosainak mindössze 15 %-a volt városi, 2000-re ez a mutató 37 %-ra emelkedett, 2030-ra pedig előrejelzik, hogy meghaladja a 45 %-ot. A városi népesség ilyen mértékű növekedési üteme „városi robbanásra” mutat. Jelenleg magas urbanizációs szintet értek el Észak-Afrika országai: *Líbia* (80 %) és *Algéria* (több mint 70 %).

Afrika legnagyobb városa *Kairó*, Egyiptom fővárosa: ennek a megapolisznak a területén több mint 20 millió fő él. A világ nagy megapoliszaihoz tartozik *Lagos* – Nigéria fővárosa és *Kinshasa* – a Kongói DK fővárosa (16-16 millió fő). Ezek az afrikai városok Párizsnál és Londonnál is nagyobbak!

ETNIKAI ÖSSZETÉTEL. Afrika népességének etnikai összetétele rendkívül tarka. Az etnográfusok közel 3 ezer különböző etnikai csoportot számlálnak a régióban. Egyesek közülük, elsősorban Észak-Afrikában, nagy nemzetekbe tömörültek, viszont a többség a törzsi és népcsoport szintjén maradt. Csak *Nigériában* több mint 370 törzs található!

Világrekordok

A legmagasabb népsűrűsége az Afrika országai között *Mauritiusnak* van – 625 fő/km².

Világrekordok

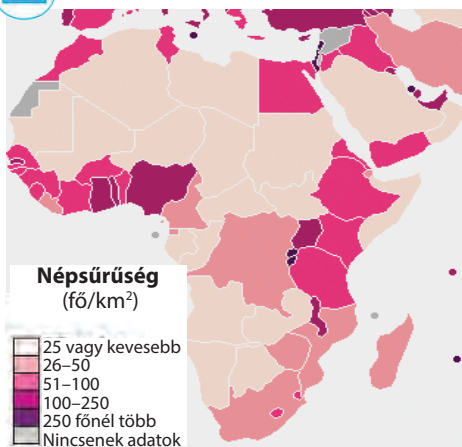
A legmagasabb urbanizációs szintje Afrikában Nyugat-Szaharának van – csaknem 95 % (2018).

154. ábra. Lagos a világ nagy megapolisza, Nigéria

MUNKA A TÉRKÉPEN

1. Értékeljétek, hogyan oszlik meg a népesség Afrika területén.
2. Afrika milyen régióiban alakultak ki a legnagyobb népsűrűségű területek?
3. Hol terjedtek el a legkisebb népsűrűségű vidékek? Ez hogyan kapcsolatos a természeti viszonyokkal?
4. Gondolkozzatok el, miért Kelet-Afrika országaiban vannak a népsűrűség legmagasabb mutatói.

155. ábra. Afrika népsűrűsége (2017)

156. ábra. A berberetek Észak-Afrika őslakosai

157. ábra. Etióp lányok – az átmeneti rassz képviselői, Kelet-Afrika

Afrika népessége mindegyik fő rasszhoz tartozik. Észak-Afrikára az europid rassz népei jellemzőek (a szubrégió összlakosságának 25 %-a). Az algériai, marokkói, tunéziai, egyiptomi, szudáni nemzetiségek ősi helyi etnoszok kapcsolatának eredménye az európai és az arab világgal. A szubrégió nyugati részét már régi idők óta berberetek lakják, amikor a keletre még i. e. arabok érkeztek Délnyugat-Ázsiából és elterjedt a muzulmán kultúra. Ezek a népek egységes lakosságot alakítottak ki és beolvadtak az arab társadalomba. Azoktól az idők-től kezdve az arabosítás és az iszlamizáció meghatározta ennek a szubrégió-nak a kulturális sajátosságait. A Szahara szolgál földrajzi határként az arab Észak-Afrika és a délebbre fekvő régiók között többnyire negroid lakossággal.

Kelet-Afrikában, a helyi népek önálló fejlődésének eredményeként és az együttthattások által az arabokkal és a Száhel övezet népeivel, etióp és szómáliai népek alakultak ki, amelyek átmeneti rasszt alkotnak az europid és a negroid rasszok között. A Szaharától délre több mint 800 etnikumot számlálnak, azonban többségben vannak a **negroid rassz** népei (a szubrégió összlakosságának 50 %-a).

Az őslakosok kevesen vannak: pigmeusok, amelyek **Közép-Afrika** egyenlítői erdeiben élnek, a busmanok és hottentották **Dél-Afrika** lakosai. *Madagaszkár* népessége – a malgasok – többnyire a **mongoloid rassz** képviselői. A fehér afrikaiak a gyarmatosítók leszármazottai, akik az europid rasszhoz tartoznak, fontos kisebbsége marad sok afrikai országnak. Legnagyobb az arányuk a DAK-ban. A holland és a brit diaszpóra jelenleg a legnagyobb európai eredetű csoport Afrikában. Az európai gyarmatosítás szintén jelentős ázsiai csoportokat hozott magával a kontinensre, különösen Indiából, ami szintén angol gyarmat (a DAK-ba, Kenyába, Tanzániába stb.). Kisebb, viszont gazdaságilag fontos libanoni és kínai közösségek összpontosulnak Nyugat- és Kelet-Afrika partvidéki városaiban.

Az afrikai népek több nyelven beszélnek, amelyek különböző nyelvcsaládokhoz tartoznak. A legerjedtebbek a régióban az arab nyelv különböző dialektusai (főleg Észak-Afrikában). Bantu nyelven beszél az afrikaiak több mint 30 %-a a Szaharától délre fekvő országokban. A szuahéli nyelv, amely a bantu nyelvekhez tartozik, többnyire a kelet-afrikai népek anyanyelve. A gyarmati idők-től kezdve jelentős szerepet játszanak az európai nyelvek: angol, portugál és francia, amelyek hatására vegyes típusú nyelvek keletkeztek, például az afrika-

158. ábra. A pigmeusok a negroid rassz képviselői, Közép-Afrika

159. ábra. A busmanok a negroid rassz képviselői, Dél-Afrika

ans nyelv: a *DAK*, *Namíbia* és más országok egyik hivatalos nyelve. Ez a nyelv régi holland nyelvjárásból alakult, amelyen a búrok (a holland gyarmatosítók leszármazottai) beszéltek.

Afrika népességének **vallási összetételében** a legtöbben a muzulmánok (45 %) vannak. Az iszlám dominál Észak-Afrikában és gyorsan terjed a hatása azoknak az országoknak a népességére, amelyek a Szaharától délre élnek. A keresztényekkel együtt ehhez a két valláshoz tartozik a régió lakosságának 85 %-a. A többi 15 %-ot a hagyományos afrikai vallások képviselői alkotják (a fetisizmus, a szellemek imádása), a hinduizmus, a buddhizmus és más vallások. Kis számban vannak ateisták is.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Bizonyítsátok be, hogy a demográfiai helyzet Afrikában – demográfiai robbanás.
 2. Milyen demográfiai mutatókban tartja a világszínvonalat Afrika?
 3. Az afrikai lakosság miért a legfiatalabb a világon?
 4. Magyarázzátok meg, miért nevezik az urbanizációs helyzetet Afrikában „városi robbanásnak”.
 5. Hogyan mutatkoznak meg az urbanizációs folyamatok Afrika országaiban? Melyeknek legmagasabb a szintje?
 6. Miben rejlenek az afrikai lakosság etnikai sajátosságai?
-
- 7*. Észak-Afrika lakossága és kultúrája inkább Európával és Délnyugat-Ázsiával kapcsolatos, mint Afrika más szubrégiójával. Gondolkozzatok el, hogy miért.

FÖLDRAJZI FELADAT

Felhasználva a „Valós idejű világstatisztika” honlapot (<http://www.worldometers.info/world-population/#region>), állapítsátok meg, mennyi Afrika népességszáma ma. Számolva növekedésének ütemével 2,5 % szinten, számoljátok ki:

- a) mennyivel változik a népességszám évente;
- b) mennyi lesz a népességszám 20 év múlva.

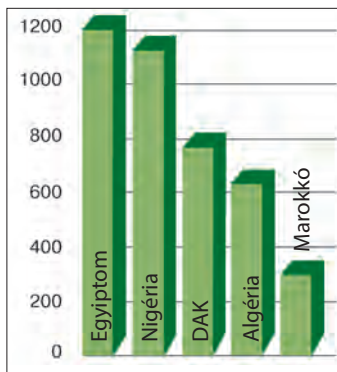

41. A GAZDASÁG SAJÁTOSÁGAI

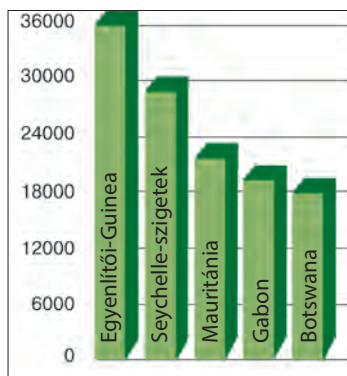

- Emlékezzetek vissza, milyen ásványi erőforrásokban gazdag Afrika.
- Milyen ágazatokra és tevékenységálfajokra szakosodnak az afrikai országok?

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSÁGAI. A természeti erőforrások gazdagsága ellenére, Afrika a világ legszegényebb és a legelmaradottabb régiója. A régió országai a szociális-gazdasági elmaradottságot a gyarmati múlttól örökölték meg. A függetlenség kiharcolásával igyekeznek ezt leküzdeni. Viszont a népesség magas szaporulata, ami az országok többségében megelőzi a GDP növekedését, nem kedvez a gazdasági fejlődésnek. A régió összes országának teljes GDP-je kevesebb, mint a világ ugyanezen mutatójának 3 %-a (2016). Szerepük a világgazdaságban nagyon alacsony. Kivételt csak egyes gazdaságok képeznek

160. ábra. Afrika legnagyobb gazdaságai a GDP (VEP) alapján, milliárd USA dollár (az IMF adatai alapján), 2017

161. ábra. Afrika leggazdagabb országai az egy főre eső GDP (VEP) alapján, USA dollár (az IMF adatai alapján), 2017

(160. ábra). Az egy főre eső GDP az utóbbi fél évszázadban 4 %-kal növekedett, viszont továbbra is a legkisebb a világon. Afrikában összességében a legtöbb szegény ország: a világ 25 legszegényebb országából 20 – afrikai. Ugyanakkor egyes országok az ellenpóluson állnak: az egyik oldalon a világ legszegényebb országai találhatók – *KAK*, *Kongói DK*, *Burundi* és mások, ahol az egy főre eső GDP (VEP) 680-tól 860 USA dollárig terjed, a másik oldalon olyan országok vannak, amelyek látható sikereket értek el a gazdasági fejlődésben – *Egyenlítői Guinea*, *Seychelle-szigetek*, *Mauritius*, ahol az egy főre eső GDP meghaladja a 20 ezer USA dollárt (161. ábra).

Az utóbbi években Afrika a gazdasági fejlődés legmagasabb ütemeit produkálja – évente 3,4 % (162. ábra), *Líbia* világelső a GDP reális növekedési ütemei alapján – több mint 55 %! Ugyanakkor a régió az utolsó helyet foglalja el a világon az iparosodás szintje, a mezőgazdasági növénykultúrák termésátlagai, a közlekedési hálózat fejlődése alapján. Számos ország gazdasági fejlődését akadályozzák a korrupciós kormányok, amelyek gyakran folyamodnak az emberi jogok súlyos megsértéséhez; a szociális instabilitás (szegénység, írástudatlanság, éhség, a vízellátás hiánya, rossz tisztasági és egészségügyi viszonyok, amelyek az afrikaiak jelentős részét érintik).

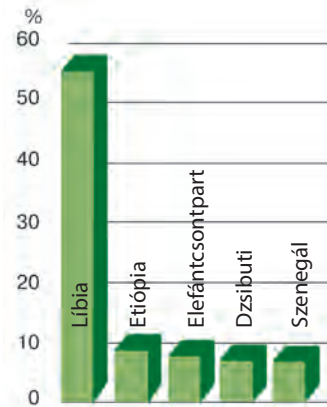
Afrika mindegyik országa a fejlődő országok nagy csoportjához tartozik, viszont jellemző rájuk a jelentős rétegződés. Így, számos

elmaradott ország van, amelyben a mezőgazdasági termelés továbbra is a gazdaság vezető ágazata maradt. Részaránya a GDP szerkezetében nagyon magas – több mint 60 % (Szomália, Kamerun, Eritrea és mások), még magasabb a részaránya az agrárszektorban foglalkoztatottaknak – több mint 70 % (Niger, Szudán, Mali, Etiópia). Viszont az országok többsége agráripari. Ezek elsősorban Észak-Afrika országai: a mezőgazdaság aránya a GDP szerkezetében nem haladja meg a 20 %-ot, az iparé pedig 20–30 % között ingadozik. A gazdaság szekunder szektora Afrika országaiban nem eléggé fejlett. A legnagyobb jelentősége a nyersanyag elsődleges megmunkálásának van úgy az ásványi, mint a mezőgazdasági és az erdőgazdálkodás ágazataiban. Ugyanakkor gyorsan fejlődik a tercier szektor. A DAK-ban például a részaránya több mint 70 %, Nigériában 60 %.

Afrika szerepe a nemzetközi munkamegosztásban az évszázadok alatt keveset változott. A régió a világgazdaság agrár-nyersanyagi perifériája volt és maradt, a trópusi növénytermesztés termékeinek és az ásványi nyersanyagoknak a beszállítója a világpiacra.

PRIMER SZEKTOR. A primer szektor fejlődésének Afrika országaiban gyakran monokulturális az irányvonala, vagyis szűk szakosodással a termelésben, a mezőgazdasági növénykultúrák egy-két típusával vagy az exportra szánt ásványi nyersanyaggal. A szakosodás monokulturális áruφέlésegei egyes országokban a kakaó, a kávé, a tea, a mogyoró, a gyapot, az olaj, a bauxit, a vasérc, a réz, az urán, a gyémánt stb.

Az ágazat, amely meghatározza Afrika helyét a világgazdaságban, a **mezőgazdaság**, többek között a trópusi és a szubtrópusi **növénytermesztés**. Számos országban élesen elhatárolódnak a nagy értékű ágazatok, amelyek exportra termelnek, és a primitív termelések, amelyek a helyi lakosság szükségleteit biztosítják. Ennek megfelelően, a mezőgazdasági termékek elhatárolódtak exporttermékekre (kakaó, kávé, tea, földimogyoró, olajbogyó, olajpálma, gyapot, szizál, cukornád, narancs, mandarin, citrom, banán, ananász, vanília, szezámmag, keshudió stb.) és a belső piacra szánt áruφέlésegekre (búza, kukorica, rizs, köles, cirok, bab, borsó, manióka, édesburgonya stb.). Különösen jelentős Afrika szerepe egyes mezőgazdasági áruφέlésegek világtermelésében (41. táblázat).

162. ábra. Afrika országai a GDP növekedési üteme alapján, %, 2017

Világrekordok

Afrika leggazdagabb országa **Egyenlítői Guinea**. Legmagasabbak az egy főre eső GDP mutatói a VEP alapján – 36 017 USA dollár (a világ 35. helye). Ez az európai országok szintje, ami magasabb, mint Csehországban, Portugáliában vagy Oroszországban (2017)! Óriási jövedelmet szerez az ország a kőolaj eladásából. Viszont ez nem jelenti azt, hogy a lakosság gazdaggá vált, a gazdaság pedig stabil és hatékony. Mint számos afrikai országban, a gazdagságot az irányító hatalmon belül osztják szét, mikor a lakosság fő része mély szegénységben él. A korrupció az országban hatalmas méreteket öltött!

41. táblázat

**A mezőgazdasági termékek előállítása
Afrika országaiban**

Termékek	Részesedés a világtermelésből, %	Fő termelő országok
Kakaó	60	Elefántcsontpart (a világ 30%-a), Ghána, Kamerun, Nigéria
Kávé	50	Etiópia, Uganda, Elefántcsontpart
Datolya	50	Egyiptom, Algéria, Szudán
Kókuszdió	30	Nigéria, Kongói DK, Benin
Keshudió	30	Mozambik, Kenya, Tanzánia
Földimogyoró	25	Nigéria, Szudán, Szenegál
Szizál	40	Tanzánia, Kenya
Gyapot	17	Burkina Faso, Mali, Benin
Vanília	45	Madagaszkár (a világ legnagyobb termelője)

A farmerek többsége Afrika országaiban a sovány termőföldeket használja és alacsony termésátlagokat ér el. Rákényszerülnek az erdők irtására a mezőgazdasági termőföldek növelése céljából, ami a környezet leromlásához és az éghajlat változásához vezet. Rossz hatással vannak a növénykultúrák ültetvényei is, amelyek elterjedtek Afrikában. Például, a gyapot erősen csökkenti a talajok termékenységét.

Az állattenyésztés Afrikában extenzív jellegű és alacsony termelékenységű. Elterjedt a zebu (a szarvasmarha egyik fajtája), a bivalyok és a szamarak tenyésztése. A Szaharában és a szavannákon elterjedt a tevék, kecskék, juhok, szarvasmarhák vándorló, legeltetési tenyésztése, az emberek és az állatok szezonális vándorlásával a legelők és a víz felkutatására. Az egyenlítői esőerdők forró és csapadékos éghajlattal, valamint a kártevő rovarokkal kedvezőtlenek az állattenyésztésre, ott csak baromfit tenyésztenek. A szarvasmarha-tenyésztés jelentős szerepet játszik a *DAK, Etiópia, Szomália és Szudán* mezőgazdaságában.

A hosszantartó száraz időszakok, amelyek a Száhel övezetben fordulnak elő, éhséghez és az emberek tömeges pusztulásához vezetnek. Ezért a mezőgazdaság fejlesztése életbevágóan fontos Afrika számára. Befektetések bevonásával, modern termesztési technológiák bevezetésével és a termékek tárolásával, valamint a földek öntözésével lehet felgyorsítani.

Afrika **bányaipara** egyike a legnagyobbaknak a világon. Sok afrikai ország számára a bányászat, a nyersanyagok elsődleges feldolgozása és exportja a gazdaság fő része és kulcs a további fejlődéshez. A régió a világ vezető helyeit foglalja el a réz, vasérc, mangán, polimetallikus ércek, kobalt, bauxit, arany, gyémánt, urán és foszforit bányászata terén. Világjelentősége van az **Észak-afrikai (Szaharai) bányászati vidéknek**, ahol kőolajat, földgázt, ezüstöt, foszforitot termelnek ki. Ide tartozik *Nyugat-Szahara, Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia és Egyiptom*. A **Guineai-öböl partvidékén** kőolajat, aranyat, mangánt, bauxitot, uránt, foszforitot (*Ghána, Nigéria, Kamerun, Egyenlítői Guinea, Gabon*) bányásznak. Jelentős „**rézöv**” alakult ki a rézérc fő lelőhelyeivel a *Kongói DK-ban és Zambiában*, a világ legnagyobb réztermelőinek első tíz országa közé tartoznak. A **Witwatersrand** a világ egyik legnagyobb sokágazatú bányavidéke, amely a DAK területén alakult ki a különböző nyersanyagok kitermelési

készletein (vas, mangán, szén, gyémánt, arany, platina, króm, nikkelérc, grafit, urán, foszforit).

Az **erdőgazdálkodás** adja a világpiacra az ipari faanyagot, amelynek készletét Nyugat- és Közép-Afrika partvidékein végzik: *Elefántcsontpart, Kamerun, Gabon, Közép-afrikai Köztársaság, Angola és mások*. Az esetek többségében az erdőipar kielégíti a helyi szükségleteket, elsősorban tüzelőanyagban. Az erdők irtása, a sivatagosodás, a növény- és állatvilág elszegényedése Afrikában veszélyes méreteket öltött.

SZEKUNDER SZEKTOR. Afrika jól el van látva ásványi, geotermális, napeenergia és vízi erőforrásokkal a **villamos energetika** számára. Viszont az elégtelen fejlettség miatt ezt a potenciált kevésbé használják. A **vas- és színesfémkohászat** a DAK-ban fejlődik a *Witwatersrand* különböző érces nyersanyagainak bázisán (nagy ipari központja *Pretoria*). A *Kongói DK* és *Zambia* a réz, kobalt, cink, ólom olvasztására szakosodik (központjai: *Ndoli, Lubumbashi, Lycasi*). A **gépgyártás** összeszerelő üzemekkel van képviselve *Algériában* (központja *Algír*), *Marokkóban* (*Casablanca*) és *Nigériában* (*Lagos*). A **vegyiparban** világhírű a jelentősége a kőolaj-feldolgozásnak *Algériában* és *Líbiában*, valamint a műtrágyák gyártásának *Marokkóban*. *Egyiptom* textilipara (központja *Mahalla al-Kubra*) kielégíti Afrika országainak többségét szövetáruból. *Kenyában* versenyképes **tejtermékgyártást** hoztak létre.

Afrika gazdasági térképén mindössze néhány ipari központ található. Többségük a fővárosokban helyezkedik el a partvidéken. Ez elősegíti a kikötői ipari komplexumok létrejöttét, amelyek között a legnagyobbak: *Alexandria* (Egyiptom), *Casablanca* (Marokkó), *Forcados-Port Harcourt* (Nigéria), *Durban-Richards Bay* (Dél-afrikai Köztársaság). Itt helyezkednek el a kőolaj-feldolgozó, fémmegmunkáló, gépösszeszerelő, textil- és ruhagyárak, valamint az élelmiszergyártás. A legnagyobb ipari központok és vidékek Észak-Afrika országaiban alakultak ki, a partvidéki fővárosokban: *Kairó, Rabat, Algír, Tunisz, Tripoli*. A legnagyobb ipari központok a DAK-ban – *Johannesburg és Fokváros* – vannak változatos termelési szakosodással.

Az ipar újabb központjait hozzák létre a már iparilag birtokba vett területeken. A jövőben a régebben létrehozott iparvidékek fogják a „mágnes” szerepét játszani, amelyek vonzani fogják az új vállalatokat.

TERCIER SZEKTOR. Afrika a terciér szektor tevékenység válfajai fejlődésének periféria vidéke. Ellenben egyesek közülük (banki szolgáltatások, telekommunikációs infrastruktúra) rekordnövekedéssel rendelkeznek, többek között a technológiai innovációknak köszönhetően. Afrika világvárosai: *Johannesburg, Fokváros, Kairó, Dakar, Lagos, Nairobi*.

A szociális-gazdasági fejlődés alacsony szintje, a bonyolult természeti viszonyok, az etnikumok közötti konfliktusok visszatartják a *turizmus* fejlődését számos országban. Ugyanakkor a *DAK, Egyiptom, Tunézia, Marokkó, Zimbabwe* példát mutatnak a sikeres belépésre a világ turisztikai piacára. Jelenleg a turizmus szintén fontos része a gazdaságnak *Kenyában, Tanzániában és a Seychelle-szigeteken*.

Az **oktatás** és az **egészségvédelem** fejlesztésre szorul. Afrika felnőtt lakossága több mint 30 %-ának nincs iskolai végzettsége. A régió veszélyes betegségek terjedésének vidéke (hepatitis, HIV/AIDS, Ebola-láz stb.).

A modern **közlekedés** egyik válfaja sem fejlett megfelelő mértékben Afrikában. Fejlődésüket visszatartják úgy az éghajlati, mint a politikai-gazdasági tényezők: a sivatagok és az esőerdők hatalmas területei, a területek politikai megosztottsága és az országok gazdasági erőtlensége. A legsűrűbb **közutak** Dél-, Nyugat- és Kelet-Afrikában vannak. A **vasutak** hossza nem nagy. Államközi szerepük van a dél-afrikai vasutaknak. A **folyami közlekedésnek** csak helyi jelentősége van, amelynek működését akadályozza a folyók időszakos táplálódása, valamint a számos zuhatag és vízesés. A *Kongó, a Nilus* és a *Niger folyókon* kombinált vízi-vasúti rendszerek vannak a zuhatagok kikerülésére. Az afrikai országok nagy részének kijárata van az óceánokhoz, kapcsolataikat a külvilággal **tengeri közlekedéssel** bonyolítják le. A kikötők között a legjelentősebbek: *Casablanca, Dakar, Fokváros, Durban, Mombasa, Port Said, Alexandria, Lagos, Dar es Salaam*. A teherszállítás többségét Afrikába és Afrikából külföldi hajók végzik. Libéria hatalmas tengeri flottája ténylegesen az USA, Görögország és más európai ország hajótulajdonosaihoz tartozik, akik kihasználják az „olcsó” libériai zászlót. Sok afrikai országnak van **légi közlekedése**, viszont az utasokat többnyire külföldi repülők szolgálják ki. Nemzetközi jelentőségű repülőterek: *Casablanca, Dakar, Tripoli, Kinshasa, Kairó, Nairobi, Johannesburg*.

Tehát, a gazdaság fő jellemzői Afrika országainak többségében a következők: 1) technológiai elmaradottság; 2) egyoldalú agrár-nyersanyagtermelő fejlődés, amelynek gyakran monokulturális a jellege; 3) ásványi és mezőgazdasági nyersanyagok dominálása az exportban, az importban pedig ipari késztermékek és élelmiszerek; 4) függőség a külső piacoktól; 5) gyengén fejlett a közlekedési rendszer; 6) a külföldi tőke túlzott szerepe a gazdaság vezető ágazataiban.

A SZUBRÉGIÓK GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE. Afrika szubrégiói egyenlőtlenül fejlettek. A szociális-gazdasági fejlődés magas szintje és a gazdaság nagyobb mértékben szerteágazó szerkezete jellemző Észak- és Dél-Afrikára, míg Kelet-, Közép- és Nyugat-Afrika a leginkább elmaradott része a világgazdaságnak, ahol továbbra is főképpen a mezőgazdasági termelés dominál (42. táblázat). Gazdaságilag a legfejlettebb ország a **DAK**.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. Afrika országainak **külgazdasági kapcsolataihoz** tartozik a külkereskedelem, a pénzügyi kapcsolatok más országokkal, a tőke nemzetközi áramlása, kereskedelem szolgáltatásokkal, tudományos-technikai együttműködés. Afrika országainak **exportja** az ásványi nyersanyagokon (kőolaj és kőolajtermékek az egész volumen több mint 40 %-át teszik ki) alapszik, valamint a trópusi növénytermesztésen – az árak ingadozásától függ a külföldi piacokon. Ez növeli a régió érzékenységét a külső meg rázkódtatásoktól és diktálja az ágazatokra osztódás szükségességét. Például, jelentősen bővült a késztermékek exportja: finomított színesfémek, megmunkált gyémánt, csokoládé, szövetek és készruha. Növekedik a kereskedelem a szolgáltatásokkal, többnyire pénzügyiek és utazások, ami kiemeli a régió lehetőségeit a turizmusban.

Az **import** fő tételei a késztermékek, elsősorban bányaiipari berendezések, villamosági berendezések, közlekedési eszközök, gyógyszerek, élelmiszerek stb. Afrika legfőbb kereskedelmi partnerei: Kína, India, az EU országai, az USA. Növekednek a kereskedelmi kapcsolatok *Ukrajnával* is.

Afrika szubrégióinak gazdasági mutatói (2016)

Szubrégió	Részaránya Afrika GDP-jének szerkezetében, %	Egy főre eső GDP *	A nemzetközi szakosodás ágazatai és tevékenységválfajai szektorok szerint
Észak-Afrika	32,7	1,7	Primer: mezőgazdaság – citrusfélék, datolya, gyapot; halgazdaság; bányászat – kőolaj, földgáz, foszforit. Szekunder: kőolajvegyészet és vegyipari termékek (többek között műtrágya), elektrotechnika, szövetek, ruhafélék és élelmiszerek gyártása. Tercier: turizmus, közlekedés (<i>Szuezi-csatorna</i>)
Nyugat-Afrika	26,5	0,9	Primer: mezőgazdaság – kávé, kakaó, gyümölcsök, gyapot, földimogyoró; halgazdaság; erdőgazdálkodás és fakészletezés; bányászat – kőolaj, földgáz, vasérc, mangán, bauxit, arany, gyémánt, urán, rutil, foszforit. Szekunder: vas- és színesfémkohászat (alumínium termelés), kőolajszármazékok és kaucsuk gyártása.
Kelet-Afrika	15	0,5	Primer: mezőgazdaság – kávé, tea, zöldségek, gyümölcsök, gyapot, földimogyoró, szezámmag, keshudió, vanília, virágok; halgazdaság; bányászat – arany, platina, ón- és rézérc, króm, drágakövek, kőolaj. Szekunder: villamos energetika, színesfémkohászat (réz, kobalt, nikkel, ötvözetek), kőolaj-feldolgozás, szövetek, ruhafélék, hús és cukor termelése
Közép-Afrika	10,5	0,8	Primer: mezőgazdaság – kávé, kakaó, gyapot, szizál; halgazdaság; erdőgazdálkodás és fakészletezés; bányászat – kőolaj, gyémánt, arany, mangán, urán. Szekunder: színesfémkohászat (alumínium, réz, kobalt), kőolajtermékek, fűrészáru, cukor, haltermékek előállítása.
Dél-Afrika	15,3	2,9	Primer: mezőgazdaság – juhtenyésztés; halgazdaság; bányászat – gyémánt, arany, platina, urán. Szekunder: színesfémkohászat (réz, nikkel, cink, ólom), gépgyártás, vegyipari termékek, szövetek, ruhafélék, lábbelik, marhahús termelése.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Miben rejlenek Afrika országai gazdaságának sajátosságai?
 2. Magyarazzátok meg, mi a szekunder szektor termelésének monokulturális irányvonala.
 3. Milyen mezőgazdasági növénykultúrákat exportálnak Afrika országai és melyeket termesztenek a belső piacokra? Miben különbözik a termesztésük?
 4. Milyen bányászatok tartoznak a nemzetközi szakosodáshoz Afrika országaiiban? Mutassátok meg a térképen a régió legfőbb bányaiipari vidékeit.
 5. Jellemezzétek a szekunder szektor fejlődését Afrika országainak gazdaságában. Hol alakultak ki a legnagyobb ipari központok?
 6. Milyen fejlődési szinten van a gazdaság tercier szektora? Mutassátok meg a térképen azokat az országokat, ahol fejlett a turizmus.
-
7. Felhasználva a 42. táblázatot, értékeljétek Afrika szubrégióinak gazdasági fejlődését. Hasonlítsátok össze a nemzetközi szakosodásukat.

7. GYAKORLATI MUNKA

A kőolaj, színesfémércek bányászatának vidékei, feldolgozásuk központjai, közlekedési utak és kikötők Afrikában.

1. Tüntessétek fel Afrika vázlattérképén a kőolaj, vas-, réz- és alumíniumércek kitermelési vidékeit és feldolgozásuk (dúsításuk) központjait.
2. Tüntessétek fel a vázlattérképen a főbb közlekedési utakat és a nyersanyag kivitelének kikötőit.

VÉGEZZETEK KUTATÁST (SZABADON VÁLASZTOTT)

Angola: sikeres fejlődés a háború után.

A gyarmati múlt hatása a jelenlegi szakosodásra és a gazdaság térbeli szerkezetére Afrika trópusi országaiiban.

42. EGYIPTOM

Földrajzi fekvés
Transzkontinentális ország Észak-Afrika északkeleti részén és a Sínai-félszigeten Ázsiában.

Államforma
Államfői köztársaság. Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok és erőforrások
Éghajlata – trópusi kontinentális.
Domborzata – többnyire síkvidéki.
Folyók – Nílus.
Ásványi erőforrások: kőolaj, földgáz, foszforit, vas- és mangánérc.

1 millió km²
97 millió fő
Kairó

Népesség
A népességszám alapján a harmadik hely Afrikában. Városi lakosság – 43 %.
Legnagyobb városok – Kairó, Alexandria, Gíza.

Gazdaság
Agráripari ország.
Első Afrikában a GDP nagysága alapján (1,2 trillió \$) és 21. a világon.

Tercier szektor
Közlekedés: közúti, tengeri.
Turizmus.

Szekunder szektor
Vas- és színesfémkohászat, kőolajvegyészet, textil- és élelmiszeripar.

Primer szektor
Kőolaj és földgáz kitermelése.
Mezőgazdaság: növénytermesztés az öntözéses termőföldeken (gyapot, rizs, búza, cirok, kukorica, babfélék, olajbogyó, citrusfélék, cukornád, az oázisokban – datolyapálma).

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Egyiptom fontos szerepet játszik a geopolitikában, amely a stratégiai, transzkontinentális fekvéséhez kapcsolódik, mert „politikai-gazdasági híddal” rendelkezik Afrika és Ázsia országai között – a *Szuezi-csatornával*, ami összeköti a **Földközi-tengert a Vörös-tengerrel és tovább az Indiai-óceánnal.**

Az évente kiöntő Nílus természeti gazdagsága a félig elzárt-sággal együtt, amit a sivatagok biztosítottak keleten és nyugaton, elősegítették 10 ezer évvel ezelőtt a folyó deltájában a világ egyik legősibb államának, Egyiptomnak a kialakulását. Az ókori Egyiptom sáv-ország, amely a Nílus folyásának alsó szakaszát foglalta el, bölcsője volt a civilizáció kialakulásának a Földközi-tenger partvidékén. Ott született meg a mezőgazdaság, az urbanizáció, a szervezett vallás és kormányzat. Az egyiptomiak elsőként találták fel az írástudást, tintát és papírt, a 365 kalendáriumi napot és a 24 órás naphosszat. A gazdag egyiptomi kultúra az állam

43. táblázat

Egyiptom a régióban és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye a szubrégióban	Helye a világon
Területe	1 millió km ²	11	29
Népessége	97 millió fő	3	13
GDP (VEP)	237 milliárd USA dollár	1	21
Egy főre jutó GDP (VEP)	12 671 USA dollár (2018, IMF)	8	100
Emberi fejlettségi index	0,691	4	111

nemzeti identitásának szerves része, amely különböző külföldi befolyás alá került, többek között görög, perzsa, római, arab, oszmán és núbiai. A világszerte ismert emlékművek, mint a Gízai piramismező és a nagy Szfinx, Memphis romvárosa, Théba, Karnak és a Királyok völgye – a hatalmas történelmi örökséget tükrözik és a mai napig a tudományos és turisztikai érdeklődés középpontjában állnak.

Egyiptom Nagy-Britannia gyarmata volt, függetlenségét 1952-ben nyerte el. A XX. század folyamán az ország szociális és vallási szembenállást élt át, politikai instabilitást és több fegyveres konfliktust Izraellel a *Gázai övezet* területi vitái miatt. Jelenleg az országnak, mint korábban is, problémái vannak a terrorizmussal és a politikai zavargásokkal.

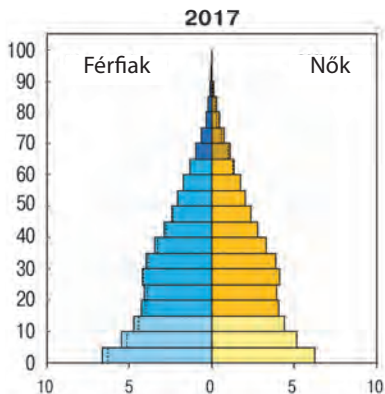

163. ábra. A Nílus völgye Luxor közelében, ahová közelít a sivatag

Egyiptom területének közel 94 %-a sivatag (*Szahara, Líbiai, Núbiai*) – köves-, bordázott-, agyagos-, homokalföldek és platók szétszórt oázisokkal. A Nílus deltája és völgye a feltöltődött termékeny talajokkal az ország területének mindössze 4 %-át foglalja el. Egyiptom éghajlata nagyon forró, napos és száraz: északon szubtrópusi, a többi területén trópusi sivatagi. Ezért a települések főleg a Nílus keskeny völgyének hosszában összpontosulnak, vagyis a lakosság 99 %-a használja az ország területének közel 5 %-át. Egyip-

tomban időnként szárazság, homokviharok is előfordulnak, tavasszal forró helyi szelek fújnak – khamsinok.

Egyiptom a szubtrópusi és trópusi agroklíma övezetében terül el, amely kedvező a hosszantartó vegetációs idejű melegkedvelő növények termesztésére: gyapot, kukorica, rizs, citrusfélék, datolyapálma. Észak-Afrikában vízhiánnyal küzdenek. A víz legfontosabb forrása a *Nílus-folyó* (Egyiptomban 1600 km). Az ország méhe gazdag kőolajban, földgázban, vas- és ólom-cinkes ércekben, mangánban, foszforitban. Előfordulnak urán és nem érces ásványkincsek is.

164. ábra. Egyiptom korfája

NÉPESSÉG. Egyiptom Afrika harmadik országa a népességszám alapján Nigéria és Etiópia után. Az egyiptomiak száma stabilan növekedik. A lakosok várható élettartama 73 év. A népesség etnikai összetétele homogén: 91 %-a arab-egyiptomi, a többi török, görög, núbiai, berber és mások. Egyiptomban eléggé nagy számban élnek menekültek: szíriaiak (több mint 117 ezer fő), szudániak. Az ország hivatalos államnyelve az arab. A legelterjedtebb vallás az iszlám (többnyire szunnita-muzulmánok) – 90 % és a kereszténység – 10 %.

Az ország népsűrűsége 92 fő/km². A lakosság nagyon egyenlőtlenül oszlik meg: 99 %-a a Nílus keskeny völgyében összpontosul, a delta torkolatában és a Szezi-csatorna közelében. A többi sivatagos területen a népsűrűség kevesebb mint 1 fő/km². Az egyiptomiakat városlakókra és fellahokra – farmerekre osztják, akik falvakban élnek. Az urbanizáció szintje alacsony – 43 %. Legnagyobb városai: *Kairó* (20 millió fő), *Alexandria* (5 millió), *Gíza* (4 millió).

A JELENLEGI FEJLŐDÉS SAJÁTOSSÁGAI. Egyiptom agráripari ország, amelynek kormánya piacgazdasági reformokat vezet be a külföldi tőke bevonására. A mezőgazdasági termelés nagyobb része a magánszektorhoz tartozik, apró vállalatok, amelyek kapcsolatban vannak a kereskedelemmel és a szolgáltatási szférával, kisebb kézműves műhelyek, amelyek szövetet, élelmiszert, bútort, bőr rövidárut és fémtermékeket állítanak elő. A nagy ipari vállalatok állami tulajdonban maradtak, amelyekben az ipari termékek több mint 65 %-át gyártják és a munkaerők csaknem felét foglalkoztatják.

Egyiptom GDP-jének szektorális szerkezetében a terciér szektor dominál (50 %), a szekunder szektorra esik a 30 %, a primer szektorra 20 %. A gazdaság a mezőgazdaságra szakosodik, a kőolaj és a földgáz kitermelésére, valamint a turizmusra.

TERCIÉR SZEKTOR. Egyre nagyobb fejlődést érnek el az országban a **pénzügyi szolgáltatások**. Kedvező feltételeket hoznak létre a befektetések beáramlásához. Szabad gazdasági övezeteket nyitottak meg *Port-Szaïd*ban és *Al-Amriban*ban, közel Alexandriához, ahol az áruféleségek nagykereskedelmét és a teheráru raktározását végzik. Gyorsan fejlődnek az **információs technológiák** és az **outsourcing**.

A **turizmus** a valutabevételek legfőbb forrása az államkincstárba. Ezt a szférát széleskörűen támogatja a kormány. Az állam fejleszti az infrastruktúrát a turisztikai övezetekben, modern közutakat építenek, tökéletesítik a vasúti összeköttetéseket kényelmes gyorsvonatokkal, fejlesztik a tengeri közlekedést. Ezért nagyon gyorsan fejlődik a turisztikai ipar. Minden évben egyre több turista érkezik. A történelmi emlékhelyeken kívül több mint 3 ezer kilométeren húzódnak a strandok a *Földközi-* és a *Vörös-tenger*

165. ábra. Kairó Egyiptom fővárosa, Afrika legnagyobb városa

166. ábra. A milliós Gíza város és a piramisok a környékén

167. ábra. A Szezei-csatorna

partvidékén. Közismert üdülőhelyek: *Hurghada, Sharm el-Sheikh, Luxor*.

Egyiptom síkvidéki jellegű domborzata és a lakosság összpontosulása a Nílus völgyében és a torkolatvidékén lehetőséget teremtett viszonylag könnyen megoldani a **közlekedési kapcsolatok** kérdését. A közlekedési hálózat *Kairóban* koncentrálódik és tovább halad a településeken át a Nílus hosszában. Egyiptomban működik Afrika legrégebb **vasútvonala**, amelyhez

a Nílus völgye kötődik, valamint a tengerek partvidéke és a *Sínai-félsziget*. Vasúton szállítják az utasokat és a teheráru millió tonnait. A teherszállítások nagy részét valósítja meg a **közúti közlekedés**, kihasználva a transz-afrikai közutak hálózatát, amely *Kairóban* kezdődik, továbbá a nemzetközi partmelléki utakat, amelyek összekötik Egyiptomot Ázsiával és a Nílus egészével. Érdekes, hogy az autóutak mindössze 30 %-a szilárd burkolatú, viszont a száraz és meleg éghajlatnál az úthálózatot különös költség nélkül is fenn lehet tartani. **Csővezetéseken** szállítják az egyiptomi kőolajat, kőolajtermékeket és a földgázt. A **légi közlekedés** szolgálja ki úgy a nemzetközi, mint az országon belüli szállítást. Nemzetközi repülőterek találhatók *Kairóban* és *Luxorban*. Fontos közlekedési válfaj a **folyami közlekedés**, amely kihasználja a *Nílust* és a fontosabb csatornákat 3500 km hosszúságban. Egyiptomnak elég hosszú a partvonala, viszont gyakorlatilag hiányzanak a kedvező helyek tengeri kikötők számára. Találhatók kikötési helyek a Vörös-tenger partvidékén, azonban az aljzat tele van korallzátonyokkal, amelyek megnehezítik a **tengeri hajózást**. Nagy kikötők: *Alexandria, Port Said* és *Szuez*. A Port Said és a Szuez kikötőt a *Szezei-csatorna* köti össze, amely egyike a nemzetközi kereskedelem és a hajózás fő vízi útjainak. A csatorna bővítésével és elmélyítésével kapcsolatos munkálatok lehetővé tették a hozzáférhetőséget szupertankerek számára is.

SZEKUNDER SZEKTOR. Az ipari ágazatok között fejlett a **vas-** és a **színesfémkohászat**, viszont a működésükhöz szükséges saját kokszolható szenük nincsen, ezért azt importálni kell. A **gépgyártás** a hajók gyártására és javítására, autók, robogók, kerékpárok és közlekedési berendezések gyártására szakosodik. Legfontosabb központjaik *Kairó* és *Alexandria*.

Fontos helyet foglal el a **kőolaj-feldolgozás** és a **szervetlen vegyipar**, nitrogén és foszfor műtrágyákat állítanak elő. A kokszkémia fejlődése biztosítja a savak és nitrogén műtrágyák gyártását. Termelnek még marószódát, gyógyszereket, vegyi szálakat (*Szuez, Asszuán*). Fontos jelentősége van a **cementgyártásnak** (*Alexandria*).

Az országban jelentős **textil-** (gyapot-, selyem- és gyapjúszövetek), **ruha-** és **lábbeli-gyártás** alakult ki. Az élelmiszerek gyártásában mezőgazdasági nyersanyagot dolgoznak fel. Nagy jelentősége van a kézművességnek: fazekasság, szőnyegszövés, bőrmegmunkálás, szövés, ékszerek és ajándéktárgyak készítése.

Egyiptom első és egyben legnagyobb TNK-ja az *Orascom Group*, amely tervezéssel és építkezéssel foglalkozik.

PRIMER SZEKTOR. Fontos helyet foglal el az ország gazdaságában a **bányai**, amelyhez a kőolaj és a földgáz kitermelése, a vas- és krómérc, a vegyi (foszforit) és cement alapanyagok bányászata tartozik.

Mezőgazdasági hasznosításra az ország összterületének mindössze 4 %-át alkalmazzák. Az Asszuáni-gát építéséig a Nílus minden évben kiöntött és elborította a völgyet, befedve a talajt termékeny iszappal (az ú. n. Nílus adományával). Ez lehetőséget teremtett Egyiptomnak állandó termést takarítani be hosszú évekig. Jelenleg a **növénytermesztés** egész évi folyamatos öntözésen alapul. Fő mezőgazdasági vidék a *Nílus torkolatvidéke*, ahol évente két-három termést takarítanak be. A vetésterületek nagy részét gabonafélék foglalják el: rizs, búza, cirok, köles, kukorica. Termesztenek még hüvelyeseket, zöldségféléket, olajbogyót, citrusféléket és cukornádat. Az oázisokban datolyapálmát termesztenek.

Ellenben saját élelmiszerral az ország mindössze 40 %-ban tudja ellátni magát. A legfontosabb ipari növény a gyapot. A hosszúsálú gyapotot, amelyet Egyiptomban termesztenek, a legjobb minőségűnek tartják az egész világon.

Az **állattenyésztés** vezető ágazat Egyiptomban a sivatagos területeken, viszont gyengén fejlett, mert nem elegendő a legelők területe és a takarmány. Extenzív fejlődési jellegű, és alacsony a termelékenysége. Az egyiptomiak szarvasmarhát, bivalyt, kecskét (harmadik a világon), juhot, tevét és szamarat tenyésztnek. Fejlett a méhészet.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A múltban Egyiptom legfontosabb **export** tétele a gyapot volt, később a kőolaj lett, amely máig megőrizte vezető helyét. Az ország exportál még földgázt, ruhaféléket, gyapotszövetet, kőolajvegyészeti és orvosi termékeket, citrusféléket, rizst, zöldségféléket, az utóbbi időben pedig cementet, acélt és kerámiát. Olaszország és az USA az egyiptomi termékek és szolgáltatások fő exportpiaca.

Az **import** fő tételei: gyógyszerek, búza, kukorica, élelmiszerek, autók és autóalkatrészek, berendezések. A legfőbb beszállító az USA, Németország és Kína. Egyiptom hagyományosan fenntartja kereskedelmi kapcsolatait *Ukrajnával*. Részesedése az afrikai országokba irányuló ukrán exportból több mint 33 %.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek Egyiptom gazdasági- és politikai-földrajzi fekvését. Nevezzétek meg a szomszédos országokat.
2. Értékeljétek Egyiptom ellátottságát ásványi erőforrásokban. Milyen ágazatok fejlődnek a készleteiken?
3. Milyen tényezők hatottak Egyiptom népességének megoszlására?
4. Hasonlítsátok össze a gazdaság tercier szektorának fejlődését Egyiptomban és a „Nagy hetes” európai országaiiban. Miben rejlenek a különbségek?
5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg Egyiptom szakosodását?
6. Egyiptom növénytermesztésének milyen szakosodása mutatkozik meg az élelmiszerek termelésének fejlődésén?

7*. Felhasználva a táblázatot a paragrafus elején, állítsátok össze Egyiptom komplex gazdaság-földrajzi jellemzését.

43. DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG

Földrajzi fekvés
Dél-Afrikában helyezkedik el, a legdélibb részén, partjait az Indiai- és az Atlanti-óceán mossa.

Államforma
Parlamentáris köztársaság. Unitárius államszerkezet.

Természeti viszonyok
Éghajlata: trópusi és szubtrópusi. Domborzata: síkvidéki, Drakensberg- és Fokföldi-hegység. Folyók: Oranje, Limpopo. Ásványi erőforrások: szén, vas- és színesfémek ércei, arany, gyémánt, foszforit.

Népesség
Ötödik hely Afrikában a népességszám alapján. Városi lakosság – 65 %. Legnagyobb városok – Fokváros, Johannesburg, Pretoria.

56 millió fő

Pretoria (közigazgatási);
Bloemfontein (Mangaung) (igazságszolgáltatás)
Fokváros (törvényhozó)

Gazdaság
Ipari-agrár ország. Afrikában a harmadik a GDP nagysága szerint (757 milliárd \$) és 31. a világon.

Tercier szektor
Közlekedés. Turizmus.

Szekunder szektor
Vas- és színesfémkohászat, gépgyártás, vegyipar, élelmiszer- és textilipar.

Primer szektor
Bányaipar. Mezőgazdaság: növénytermesztés (kukorica, búza, cirok, zöldségfélék, citrusfélék, földimogyoró, szőlő, cukornád), állattenyésztés (szarvasmarha-, baromfi- és juhtenyésztés). Halgazdaságok.

44. táblázat

A DAK Afrikában és a világon

Mutatók	Jelentőség	Helye Afrikában	Helye a világon
Területe	1,221 millió km ²	8	24
Népesség	56 millió fő (2016)	5	25
GDP	326,5 milliárd USA dollár	1	31
Egy főre eső GDP (a VEP szerint)	13,6 ezer USA dollár (IMF)	6	90
Emberi fejlettségi index	0,666	4	119

HELYE A RÉGIÓBAN ÉS A VILÁGON. Afrika országai között, amelyek a Szaharától délre terülnek el, a Dél-afrikai Köztársaság vagy Dél-Afrika az egyetlen eléggé fejlett ország a régióban. Több szociális-gazdasági mutató alapján az egyik vezető helyet foglalja el Afrikában. A szekunder szektor termékeinek részesedése a DAK gazdaságában, bár Afrikának mindössze 5 %-át foglalja el – 40 %. Összességében a szociális-gazdasági helyzet az országban nem stabil. A lakosság mindössze 15 %-a él jólétben, míg a fele hihetetlen szegénységben, ami feszültséget kelt a társadalomban. Fájó probléma az AIDS tömeges terjedése.

A DAK 1994-ig szövetségi állam volt, ma unitárius állam, amelynek területe 9 tartományra lett felosztva.

A DAK hosszú partvonalon húzódik. Az országban különböző természeti övezetek vannak képviselve, a száraz *Namib-sivatagtól* a szubtrópusokig keleten és az Indiai-óceán partvidékén. Keleten húzódik a *Drakensberg-hegység*, amely átmegy a nagy *Veld* platóba. Ott szavannák terjedtek el, délebbre szubtrópusi erdők és bozótosok. A belső területeket a *Kalahári-medence szavannái* foglalják el.

NÉPESSÉG. Az ország népességszáma stabilan növekedik. A DAK-ra jellemzőek a népességszám természetes változásának magas mutatói: a természetes szaporulat 3 ‰-et tesz ki.

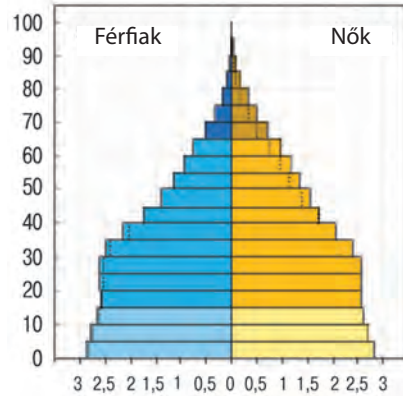
Az ország népsűrűsége 45 fő/km². Az urbanizáció szintje 65 %. Legnagyobb városai: *Johannesburg, Fokváros, Durban, Pretoria, Port Elizabeth*.

A különböző kultúrák és az etnikai csoportok változatossága miatt a DAK-ot a „szivárvány országának” is nevezik. Az etnikai szerkezetben a fekete bőrű lakosság dominál – 80 % (bantu, zulu, kosa, swazi, tsonga, tsvan, ndebel népek), 10 % a fehér bőrű lakosságra esik, 8 % – ázsiai bevándorlók, továbbá jelentős a hindusztániak aránya – 2 %. India és Bolívia mögött a DAK a világ harmadik országa az államnyelvek száma alapján – 11.

Ugyanilyen változatos a lakosság vallási összetétele is. A legfőbb vallás a kereszténység – 80 % és a muzulmán – 1,5 %.

TERCIER SZEKTOR. Ebben a szektorban, amelyben a GDP 65 %-át termelik, a gazdaságilag aktív lakosság többsége dolgozik. A dél-afrikai gazdaság egyik legnagyobb sikere a magas-technológiájú **banki szféra** fejlődése, amely az országot Afrika pénzügyi élénjárójává tette.

A DAK-nak fejlett **közlekedési rendszere van**: vasutak, közutak, csővezetékek (az elsők a kontinensen). A légi és a tengeri közlekedés biztosítja a nemzetközi külgazdasági kapcsolatokat, a hajók többsége más ország zászlaja alatt közlekedik. A földrajzi fekvés lehetőséget teremt az országnak ellenőrizni az Afrika körüli tengeri közlekedési utakat. A legnagyobb tengeri kikötők – *Durban, Fokváros, Port Elizabeth* – vezető helyen vannak Afrikában a teherszállítás alapján. Az országban több száz repülőtér működik (11. hely a világon). Fejlett a vasúti közlekedés.

168. ábra. A DAK korfája (2017)

169. ábra. Durban Afrika legnagyobb kikötője

170. ábra. Perana Z-One a dél-afrikai gépgyártás szimbóluma

A DAK egyike a legvonzóbb afrikai országoknak a **turizmus** és a látogatások szempontjából. A geoturisztikai fejlődésnek a következő sajátosságai vannak: az ország déli partvidéke mellett keverednek össze két óceán vizei, egyedülálló növény- és állatvilág; az afrikai színek és az európai hatás egyedi kulturális térséget teremtettek. Egyedüli probléma a jelentős távolság a fő turisztikai fogyasztópiacoktól. Mindezek ellenére, az országba a turisták milliói érkeznek, akik euró-milliárdokat hoznak évente a gazdaságba. *Fokváros*

és a természeti nemzeti parkok a legkedveltebb nemzetközi turisztikai irányvonalak nemcsak a DAK-ban, hanem egész Afrikában.

SZEKUNDER SZEKTOR. A szekunder szektor vezető ágazatai: a kohászat, a gépgyártás, a vegyipar, a kőolaj-finomítás és a cementipar.

Fontos helyet foglal el a gazdaságban a **vaskohászat**. A nyersvas és az acél fő részét kohászati kombinátokban állítják elő: *ISCOR* vállalat *Pretoria* és *Newcastle* városokban. Kiviteli jelentősége van a ferrokrom és a ferromangán termelésének. A **színesfémkohászatban** rézolvasztó, elsődleges alumíniumtermelő (*Richards Bay*), cinkgyártó (*Springs*) üzemek működnek, továbbá a világ legnagyobb aranyolvasztó központja *Germiston* városban.

A **nehézgépgyártás** vállalatainál bányai- és erőmű berendezéseket gyártanak, technológiai berendezéseket a vegyipar és a kőolajvegyészet számára. A DAK hagyományosan élenjáró az **autógyártásban**. A vállalatok külföldi autómárkákat szerelnek össze: *BMW*, *Chrysler*, *General Motors*, *Fiat Automobiles*, *Ford Motor Company*, *Nissan*, *Toyota* és *Volkswagen*. Fejlődik az autómotorok, mozdonyok és vagonok gyártása.

A vegyipari termékek legnagyobb gyártója az országban az *AEKI* vállalat, amelynek üzemei *Johannesburg*, *Fokváros* és *Durban* közelében helyezkednek el; műtrágyákat, műanyagokat, műgyantát, gyógyszerkészítményeket stb. állítanak elő. A *kőolaj-feldolgozó vállalatok* importált kőolajat dolgoznak fel (*Durban*, *Fokváros*).

A **szövetgyártás** gyapot, gyapjú és műszálas szövetek, takarók és kötöttáru előállítására szakosodik. Export ágazat az élelmiszerek gyártása: zöldség- és gyümölcskonzervek, lekvárok, dzsemek, cukornád cukor, halkonzervek. A DAK a borgyártás központja, amelyet franciák és német bevándorlók alapítottak még a XVII. században. A minőségi borokon kívül minőségi gyümölcsleveket is gyártanak.

171. ábra. Johannesburg a DAK gazdasági fővárosa

PRIMER SZEKTOR. A primer szektor vezető ágazata a **bányaipar**: az országban több mint 40 féle ásványi nyersanyagot bányásznak. A DAK a világ egyik legnagyobb platina, arany, króm, urán, szén, ólom, cirkónium kitermelője. Az országban nagy mennyiségben bányásznak még vas- és rézércet, kobaltot és polimetallikus érceket, azbesztet, csillámot, foszforitot, fluoritot. A DAK teljesen kielégíti saját szükségleteit sok ásványi nyersanyagból és jelentős exportőre azoknak. A szénbányászatban az ország az ötödik helyen van a világon, továbbá a harmadikon az export terén Európa és Ázsia országaiba.

A **mezőgazdaság** két ellentétes részre van osztva a fejlődés szintje, jelentőségük és a részegységek termelési szerkezete alapján. Az egyik oldalon a modern mezőgazdasági farmergazdaságok vannak, amelyek a fehér bőrű lakosság tulajdonában vannak és a gabonafélék termesztésére szakosodnak, amelyek között dominál a búza és a kukorica (9. hely a világon a betakarított mennyiség alapján), a cukornád (13. hely a világon), a burgonya, a gyapot, a szubtrópusi gyümölcsök és a szőlő. A másik oldalon a hagyományos afrikai gazdaságok állnak, ahol a cirok termesztése dominál. A farmerek szarvasmarha-tenyésztéssel foglalkoznak, marha-, bány- és baromfi húst, tejtermékeket, gyapjú értékesítenek úgy a belső, mint a külső piacokon. A szarvasmarha-állomány alapján a DAK a világ termelőinek második tízesét zárja, a juhállomány alapján pedig az első tízhez tartozik.

KÜLGAZDASÁGI KAPCSOLATOK. A DAK fő exportáruféleségei: arany, gyémánt, platina, egyéb fémek és ásványi nyersanyagok, amelyeket a világ 80 országába szállít, gépek és berendezések, mezőgazdasági termékek. A DAK legfőbb kereskedelmi partnere Kína, az USA, Németország.

A külföldi piacokon az ország gépeket és berendezéseket, kőolajtermékeket, vegyszereket, közlekedési eszközöket, szerszámgepeket és élelmiszereket vásárol.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. A világ politikai térképe alapján jellemezzétek a DAK gazdaság-földrajzi fekvését.
2. Értékeljétek a DAK természeti viszonyait és ellátottságát ásványi erőforrásokkal.
3. Hasonlítsátok össze a DAK és Ukrajna népsűrűségét és az urbanizáció sajátosságait.
4. Hasonlítsátok össze a gazdaság tercier szektorának fejlődését a DAK-ban és Kanadában.
5. A szekunder szektor milyen ágazatai határozzák meg a DAK szakosodását?
6. A DAK állattenyésztésének és növénytermesztésének milyen szakosodása mutatkozott meg az élelmiszeripari termelés fejlődésén?

7*. Felhasználva a táblázatot a paragrafus elején, állítsátok össze a DAK komplex gazdaság-földrajzi jellemzését.

VÉGEZZETEK KUTATÁST (SZABADON VÁLASZTOTT)

1. Dél-Afrika Afrika országai között.
2. Dél-Afrika: egy állam – három főváros.

44. UKRAJNA HELYE A VILÁG JELENLEGI GEOPOLITIKAI TÉRKÉPÉN

- Emlékezzetek vissza, mit neveznek geopolitikának.
- Milyen jelentősége van a földrajzi fekvésnek az országok számára?

Szómagyarázat

A világ geopolitikai térképe – a geopolitikai régiók sora, mindegyikük területi-politikai rendszert alkot, amelyben a civilizációs, a történelmi-kulturális, a gazdasági- és a politikai-földrajzi előfeltételek hatására stabil társadalmi-kulturális, politikai és gazdasági kapcsolatok alakultak ki.

Szómagyarázat

Geopolitikai erő – jelentése „az, ami készletet így vagy úgy cselekedni”.

A JELENLEGI VILÁG GEOPOLITIKAI SZERKEZETE. A világ jelenlegi geopolitikai térképe, amely tükrözi a geopolitikai régiókat, a XX. század második felében alakult ki. A régiók legfőbb elemei független államok, amelyek egyesülése a szomszédsági viszonyok között alakult ki egyik vagy másik földrajzi térben, közös történelmi folyamatokban, kulturális, vallási és nyelvi közelségben. A kapcsolatok és az egymás közötti kölcsönhatások helyzetfüggők, attól függően, hogyan alakul a geopolitikai erők megoszlása. A geopolitikában – az állam képessége megvédeni vagy megvalósítani saját nemzeti érdekeit. Az állam geopolitikai erőinek néhány válfaját különböztetik meg: gazdasági, katonai, „enyhe erő”, „okos erő” (172. ábra).

Ma, az államokkal egyidejűleg aktívan tevékenykednek újabb „szerep-

172. ábra. Az állam geopolitikai erőinek válfajai

lók” is: TNK-k, bankok, nemzetközi gazdasági, pénzügyi, maffia szervezetek, a kényszerítő cselekmények pedig nagyrészt nem katonai erővel valósulnak meg. A világ geopolitikai szerkezete bonyolódik, a politikai színpadon újabb erőközpontok jelentek meg és változott a geopolitikai régiók „mérlegének” aránya. A globalizáció a világgazdaságot homogénebbé teszi, viszont egyidejűleg kidomborodnak a civilizációs és a kulturális különbségek, aktivizálódnak a szeparatista mozgalmak. A nemzetközi rendszerek típusainak változásai során (monopoláris → többpólusú → kétpólusú), a Szovjetunió szétesése után az USA dominál. Azonban jelenleg többpólusú rendszer kialakulási szakasza van és az erő újabb arányai jelennek meg a világ politikai térképén.

A XXI. században különböző geopolitikai régiók képződtek. Az **erő régiói**, amelyekben államok összpontosulnak – a „világ erőcentrumai”; a régió vezető országainak és a régió egészének gazdasági és politikai súlya meghatározza a hatalom egyensúlyát és a világrendszer fejlődésének irányait. Közöttük vannak az erő változatlan szubrégiói: **Nyugat-Európa**, ahol vezető szereppel rendelkezik *Németország*, *Franciaország* és *Nagy-Britannia*, **Angol-Amerika** a legjelentősebb erőcentrummal a világon – *USA*, a **déli féltekén** – *Ausztrália*. A növekedő erő szubrégiói: **Kelet-Ázsia Kínával**, amelynek fejlődése dinamikusan növekedik, és *Japán* fejlett gazdaságával; **Dél-Ázsia**, ahol nagy potenciállal rendelkezik *India*. Az erő szubrégiója, amelynek helyzete meggyengült – *Oroszország*.

Ütközési geopolitikai régiók („kapu régióknak”, „puffer-zónáknak” stb. nevezik még). Ezek olyan területek, amelyek a civilizációk és a nagy birodalmak hatalmas erőközpontjainak ütközési vonalán helyezkednek el, többnyire a világ főbb kereskedelmi útvonalainak kereszteződésében: a **Balti-Fekete-tengeri szubrégió** – Közép-Európa országai, amelyekhez *Ukrajna* is tartozik; **Közép-Kelet** – „globális kereszteződés”, ahol regionális vezetőként emelkedik ki *Törökország*, *Irán* és *Szaúd-Arábia* – a muzulmán világ vallási-politikai központja; **Földközi-tengeri szubrégió** (*Dél-Európa* és *Észak-Afrika*); **Közép-Amerika és a Karibi-medence**, ahol az erőcentrum *Mexikó*, gazdasága a NAFTA-n keresztül integrálódik Angol-Amerikával.

Periféria (marginális) geopolitikai régiók, ide sorolják a **Szaharától délre fekvő Afrikát**, ahol a *DAK* regionális erőközpontként emelkedik ki; **Délkelet-Ázsiát**, ahol jelentős szerepet játszik *Szingapúr*, *Indonézia*, *Malajzia*; **Közép-Ázsia**; **Dél-Amerikát** *Brazília* és *Argentína* központokkal.

UKRAJNA HELYE A VILÁG GEOPOLITIKAI TÉRKÉPÉN. A jelenlegi geopolitikai térképen *Ukrajna* Közép-Európa ütközési geopolitikai régiójának egyik vezető állama. A terület (amelyen kialakult, növekedett és megszilárdult *Ukrajna* mint állam) geopolitikai fekvésének sajátossága, hogy Eurázsia geopolitikai tengelyeinek érintkezésénél helyezkedik el. Egész történelme folyamán ez egy nyitott térség volt, ahol végbement a népek vándorlása, kölcsönhatása és konfrontációja. A földrész európai részének délköri tengelye összeköti a Fekete- és a Balti-tenger medencéinek országait, ott húzódott a kereskedelmi út a „vikingektől a görögökig”, ugyanakkor az európai nyugati és keleti országok stratégiai konfrontációjának mezeje is, amelyen véres háborúk bontakoztak ki. Szélességi irányban ennek a térségnek déli sztyepén keresztül zajlott le a kommunikáció Európa és Közép-Ázsia között (és kijutás a nagy selyemút

úthálózatára, a mongol horda inváziója stb.). Elhelyezkedése Európa középső részén az ország és népei számára úgy pozitív, mint negatív következményekkel járt és jár attól függően, milyen folyamatok dominálnak a régióban – együttműködés vagy konfrontáció. Ugyanakkor a termékeny földeknek a Kárpátoktól a dnyeperi síkságokig már több ezer éve állandó lakossága volt: aktív élettevékenységet folytattak ott a cucuteni kultúra népei, később az antok és más szláv népek megalapozták a Kijevi Ruszt, a továbbiakban a Fekete-tengermellék és Kelet-Európa déli részének sztyepi népei, különösen a szkíták, kazárok és más népek csatlakoztak ennek a térségnek a fejlődéséhez.

A világgazdaság kialakulásával Európa középső részének, különösen Ukrajnának a területe többször került nagy államok és blokkok érdekeinek ütközési övezetébe. Az újkor és a legújabb kor történelme folyamán Ukrajnát politikai háromszögbe szorították: Oroszország (*Orosz Birodalom, Szovjetunió*), Európa országai (*Németország, Ausztria-Magyarország, Lengyelország*) és a muzulmán világ (*Oszmán Birodalom*) közé, a XX–XXI. század határán pedig Oroszország, az EU és a muzulmán világ országai közé. A függetlenség kinyilvánítása és az új állam első, életbevágóan fontos lépései után az ukrán nemzetnek stratégiaiul fontos és fájó választása lett a nemzeti érdekek meghatározása és az állam helyzetértékelése a világ geopolitikai térképén.

Ukrajna **népe** európai, szülőföldjük „... a Szantól a Donig ...” államuk bölcsőjévé vált. A nép tehetséges és dolgozó, amint azt a világgyakorlat példái is bizonyítják, képes a kultúra megismerésére és megteremtésére, valamint a modern tudományos gondolkodásra. Az ukrán nép **kultúrájának** és **nyelvének** etnikai és nyelvi gyökerei vannak, ami az európai civilizáció születésével és fejlődésével kapcsolatos. Ukrajna **területe** az állam mai határain belüli térségnek több mint 9/10-e – az ukrán etnikai nemzet letelepedésének vidéke. A termékeny talajok, a kedvező éghajlat, a különböző ásványi erőforrásokat tartalmazó méhe – természeti erőforrás-feltételei a területi-gazdasági fejlődésnek azon a vidéken, amelynek kedvező a gazdasági- és politikai-földrajzi fekvése.

Ukrajna viharos történelmének bonyolult viszontagságai ellenére a nép megőrizte sajátos nemzeti kultúráját, és a gazdag, kifejező ukrán nyelvet, továbbá a nemzeti identitástudatot. A megszenvedett függetlenség mai korszakában Ukrajna folytatja nemzeti érdekei körének kialakítását (ennek előfeltételei megvannak, évszázadokon át alakultak ki), és ezzel együtt az állam stratégiai, geopolitikai érdekeit is. Ezeket a szuverenitás megőrzésének és a terület fenntartásának szükségessége, a progresszív szociális-gazdasági és politikai fejlődés határozza meg. Ezeknek a geopolitikai érdekeknek elsőbbségét számos tényező határozza meg: a) a fiatal állam politikai rendszerének befejezetlen kialakulása; b) a mély demográfiai válság, a fejlődés negatív tendenciái és a regionális egyenlőtlenségek jelenléte a gazdaságban; c) a társadalmi-kulturális kapcsolódás és a régiók regionális-politikai tájékozódás sokirányúságának hiánya.

Jelenleg Ukrajna népességének széles köreiből világossá vált, hogy: 1) a szovjet identitás és a független Ukrajna nemzeti identitása összeegyeztethetetlen; 2) a belső ellentétek nem egyszerű lefolyása, amelyek kapcsolatosak a nép politikai választásának meghatározásával („Narancsos” forradalom, a „Méltóság forradalma”), megszilárdította az ukrán nemzet egységének alapjait;

3) a XXI. század elejére Ukrajna a világ demokratikus értékeit választotta: az EU-val való együttműködés megerősítésének módját.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása új területi-politikai helyzetet teremtett Közép-Kelet-Európában. Ukrajna fő politikai erői azonnal kijelentették a határok sérthetetlenségének elismerését és a területi követelések hiányát szomszédjai irányában, valamint elkezdtek a baráti, partneri viszonyok kiépítését a világ országaival. A világgyakorlatban a nemzetközi kapcsolatokban általánosan elfogadott tény, hogy az újonnan megalakult állam területi határokon belül alakul ki, amellyel a saját függetlensége napján rendelkezett. Az új állam (amely a nemzetközi jogok tárgya) más szuverén államtól származó elismerése a határainak elismerését is jelenti. A nemzetközi jog határozottan elítéli idegen földek elfoglalását vagy a sóvárgást más állam területére. Az az állam, amely ellen agressziót követnek el, nemzetközi támogatást kap és jogot saját területének megvédésére.

A MAI UKRAJNA GEOPOLITIKAI IRÁNYVONALAI. Ukrajna különösen fontos geopolitikai irányvonalai: kapcsolatai Oroszországgal keleten, az EU országaival nyugaton, a fekete-tengermelléki országokkal és a muzulmán világ országaival délen.

A keleti geopolitikai irányvonal Ukrajna számára keleten a geopolitika központi irányvonal volt, van és lesz – Oroszország. A két ország szomszédságának sajátossága a közös határ hosszában rejlik, és a térség mélységi „átláthatóságában” nyugat és kelet felé az elválasztó vonaltól. Egyik oldalról, rendelkezünk az együttműködés lehetőségeivel, a másik oldalról, fennáll a konfrontáció veszélye, amely már megnyilvánult az utóbbi években. Az oroszországi vidékek méreteinek területi fenoménje olyan geopolitikai erők elemeivel egészítődik ki, mint a gazdasági és katonai potenciál (köztük az atomfegyver is), az „enyhe” és az „okos” erő céltudatos használata (ideértve az orosz nép nemzeti mentalitásában gyökerező állami ideológiát). A függetlenség kikiáltásától az ukránok megértették és meglátták, hogy Oroszországtól erednek az Ukrajna függetlenségét és integritását veszélyeztető fenyegetések (a függetlenség első éveiben pedig az állam katonai szabályrendszerének fő pontja volt a külső ellenségek hiánya!). Az ukrán államiság eszméje mindig is keresztezte az orosz történelem és politika birodalmi mitológiáját („három testvéri szláv nép” stb.). A XXI. század elején, egyidejűleg a teljes ideológiai és gazdasági nyomással a szuverén államra, szisztematikus jelleget öltött a geopolitikai nyomás Ukrajinára a külpolitikai és a gazdasági szférákban, és később közvetlen erőszak provokációinak felhasználásában (a Krím bekebelezése, a szeparatisták támogatása Donbáson és mások). Az ellentétek geopolitikai hurokja Ukrajna és Oroszország között egyre jobban szorul, és szükség van kiutat találni a kialakult helyzetből, ami Ukrajna számára a fokozatos kilépés lehetősége Oroszország hatása alól (politikai, gazdasági, kulturális-információs) és a gazdaság kiépítésének aktiválása; a globalizációs folyamatok megvalósításának lehetőségei: a politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok átfogó bővítése a világ államaival és népeivel. Ez Oroszország számára Ukrajna elismerését jelenti egyenrangú állami partnerként.

A nyugati geopolitikai irányvonal kapcsolatban van Ukrajna geopolitikai céljával – a kapcsolatok átfogó fejlesztése Európával, különösen a szomszédos országokkal. Az európai elméletek, mint az „enyhe erő”, a XX. században

jelentek meg. Hatásának eszközei – az európai civilizáció kulturális példája, a szociális normák és a demokratikus folyamatok. Az európai integráció előírja stabil rendszer létrehozását úgy az EU-ban, mint a régió szomszédos országokban a „demokrácia exportjának” módszerével és csatlakozással a gazdasági és szociális jólét térségéhez. Hozzáférés az európai piacokhoz (többek között a munkaerőpiachoz) a térség perem-országai számára – jutalom a belső problémák leküzdéséért és demokratikus normák bevezetéséért, amelyek megfelelnek az európai normáknak. Az EU-ban dolgozták ki az együttműködés sémáját az országokban saját határaik mentén, ahol az együttműködés mélysége változik Európa országainak gazdaságaival a kedvező kereskedelmi lehetőségek megadásától az EU-tagság lehetőségéig. Az európai térséghez való csatlakozás kilátásait felhasználva ösztönzéseként, az EU ki akarja terjeszteni az ellenőrzést a szomszédos országok politikai és jogi rendszereire. A jelenlegi világ vezető erő régiójának részvételi vonzereje az integrációs folyamatokban kedvezett az integráció állandó bővítésének – hat országról az EU alapításának évében (1957) 28-ra (2013).

Ukrajna *déli geopolitikai irányvonala* kapcsolatos a viszonyok fejlődési perspektíváival a Fekete-tengermellék és a Kaukázus országaival, elsősorban Törökországgal, a legközelebbi tengerentúli szomszédokkal és fontos külkereskedelmi partnerrel Ázsiában, továbbá a muzulmán világ országaival a Közép-Keleten, Közép-Ázsiában és Észak-Afrikában.

Ukrajna globális dimenziója a kialakulás fázisában van. A globalizáció és az információs társadalom fejlődésének jelenlegi tendenciái kedvező feltételeket teremtenek Ukrajna számára. Az ukrán társadalomnak és az államnak minden alapfeltétele megvan a sikeres fejlődéshez és csatlakozáshoz a világ politikai, gazdasági és szociális-kulturális életéhez a viszonyok egyenrangú szubjektumaként. Ez az ukrán nép tehetsége, annak kultúrája, amely mély civilizációs gyökerekkel, erőforrással és térségi lehetőségeivel rendelkezik a létének földjén stb. Ugyanakkor, annak érdekében, hogy kihasználja a modern dinamikus világ lehetőségeit, Ukrajnának nyitottnak kell lennie a realitások megértéséhez.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Hogyan értelmezték a „geopolitikai térkép” fogalmat?
2. Az állam geopolitikai erőinek milyen válfajait különböztetik meg? Mit tartalmaznak?
3. Nevezzétek meg a régiókat, amelyek kialakultak a geopolitikai térképen a XXI. században. Melyikhez tartozik közülük Ukrajna?
4. Jellemezzétek Ukrajna geopolitikai fekvésének sajátosságait.
5. Miben rejlenek Ukrajna geopolitikai érdekei? Milyen tényezők idézték elő azokat?
6. Jellemezzétek a jelenlegi ukrán geopolitika irányvonalait.

7*. Próbáljátok megjósolni Ukrajna geopolitikai jövőjének forgatókönyvét.

45. UKRAJNA NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATAI

- Emlékezzetek vissza, milyen TNK-k működnek Ukrajnában.
- Miben rejlik a fenntartható fejlődés koncepciója?

UKRAJNA NEMZETKÖZI GAZDASÁGI KAPCSOLATAI. A világgazdaság mint független államok és nem államképződmények (TNK-k, regionális integrációs rendszerek, nemzetközi gazdasági szervezetek, világvárosok stb.) gazdaságának kialakulása a fejlett kereskedelem és a tőkemozgás, a nemzetközi munkamegosztás és a munka kooperációja, a globális infrastruktúra (telekommunikáció, közlekedés, hírközlés) kialakult rendszereinek viszonyai között történik. Jelenleg a világrendszerre a globális gazdasági egységesség jellemző, amely a tudományos-technikai és információs-technológiai forradalom feltételei között alakult ki. Ezek a forradalmi átalakulások gyökeres változásokat hoztak a modern termelés technológiájába és szervezésébe, jellemző rá a széleskörű intellektualizáció (az ú. n. tudásalapú gazdaság), amelyet követ az elektronizációja, robotizációja, számítógépekkel való ellátottsága, a biotechnológia fejlődése stb. A XXI. században posztindusztriális társadalom alakul ki, amelynek gazdasági tevékenységében nagyobb jelentőséget kap az információs-technológiai és a nemzetközi pénzügyi szféra tevékenysége. A posztindusztriális gazdaság előírja a folytonosságot és a kapcsolatot a világ civilizációs fejlődésének előző szakaszával és ugyanakkor minőségben új tényezője a társadalom fejlődésének.

A posztindusztriális gazdaság meghatározó jellemzője – rendelkezés a tudással, amely már régóta fontos volt a társadalom fejlődésében. Az információs-technológiai forradalom idején tudásalapú gazdaság fejlődik ki, az intellektuális tőke egy sorba áll a gazdaság működésének más alaptényezőivel – természeti erőforrásokkal, munkával, tőkével, az irányítás művészetével. A jelen világrendszerben kapcsolatokat és kölcsönhatásokat alakítottak ki egyes országok gazdaságai és a világgazdaság között mint minőségében új rendszerrel. Egyes országok gazdasági tevékenységében meghatározó tényezők azok, amelyek a világgazdasági folyamatok hatása alatt képződtek.

A létrejött globális gazdasághoz a következő összetevők tartoznak:

- a nemzetközi technológiai szféra;
- a nemzetközi termelés rendszere, amelyben országok gazdasága és TNK-k gazdasági rendszerei egyesültek;
- a nemzetközi pénzügyi rendszer;
- a világpiac és a globális gazdasági viszonyok.

Szómagyarázat

A világgazdaság és a társadalom

posztindusztriális fejlődése a technológiák széleskörű tökéletesítésében rejlik, továbbá a gazdaság szerkezetében bekövetkezett változásokban, a tertiér szektor szerepének erősödésében, forradalmi változásoknak az információs-kommunikációs technológiákban, és végül, a hálózati szerkezetek jelentőségének növekedésében, a társadalmi kommunikációkban és a gazdaság szervezésében.

NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS-TECHNOLÓGIAI SZFÉRA. A tudományos-technológiai szféra az információs mező technológiai alapjainak fő alkotója a bolygón. A nemzetközi tudományos-technikai viszonyok pedig a legkoncentráltabban a technológiák, a szabadalmak, az engedélyek, a know-how, a mérnöki és információs szolgáltatások világpiacának kialakításában nyilvánulnak meg. A jelenlegi viszonyok között erősödik a gazdasági fejlődés tudományigényes elemeinek jelentősége. Előrejelzik, hogy továbbra is az információs-technológiai szférában lesz foglalkoztatva a Föld gazdaságilag aktív népességének 20 %-a. Jelenleg ilyen mutatói az USA-nak vannak, amelyhez a vezető pozíciók tartoznak ebben a szférában. Utána következik Japán, Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország. Növekedik a jelentősége Kínának és Indiának is.

A bonyolult gazdasági és politikai helyzet ellenére, ami Ukrajnában alakult ki, a tudományos-technológiai szféra megtartotta potenciálját. Az országban több mint 600 felsőoktatási intézmény működik, amelyekben több mint 1,6 millió diák tanul. Tudományos kutatásokkal 200 tudományos-kutatási intézmény foglalkozik. Az ukrán tudósok évente több száz tudományos témát kutatnak, részt vesznek a nemzetközi konferenciákon és kongresszusokon, képzéseken és közös kutatásokban külföldi tudományos intézményekben. Globális jelentősége van az ukrán tudományos iskolák kreatív munkáinak a következő területeken: elektromos hegesztés és nagy tisztaságú fémek termelése, anyagismeretek (többek között összetett, por- és szuper-kemény anyagok, félvezetők), űrkutatási technológiák és rakétagyártás, kibernetika és szoftverfejlesztés, orvostudomány és biotechnológia, mezőgazdasági tudományok stb. Sajnos, a szakképzett munkaerő globális piacon a migráció világpolitikai tendenciái nem kerültek el Ukrajnát sem – az állam gazdasága az „agyelszívástól” szenved.

A jövőben Ukrajna helyzete a világ tudásalapú gazdaságában eléggé stabilnak tűnik. Egyik vagy másik állam rangsorát az állampolitika kedvezőségi mutatóinak kombinációja, a tudományos-oktatási rendszer minősége, az innovációs tevékenység hatékonysága és az információs-kommunikációs infrastruktúra fejlettsége határozza meg. Ugyanúgy, mint más posztszovjet országokban, Ukrajnában is különösen alacsonyak az állam gazdasági segítségnyújtási mutatói és az intézményi berendezkedése, ugyanakkor eléggé magas az oktatás szintje, különösen a lakosság felsőoktatásba való bevonásának terén (az innovációs gazdaság, az információs kommunikáció és technológia szintje elégséges). Tehát, Ukrajna számára sürgős teendő a gazdaság mindegyik szektorának megreformálása. Fontos megérteni, hogy az állam jövőjét az egyetemek tantermeiben és tudományos laboratóriumaiban alkotják.

A TERMELÉS ÉS A SZOLGÁLTATÁSOK GLOBÁLIS RENDSZEREI. A szekunder és a terciér szektorok rendszerei a posztindusztriális gazdaság folyamatainak kölcsönhatása alapján alakulnak ki. A globalizáció hatása alatt egyesülnek benne a gazdálkodás nemzeti és nemzetközi formái. A világ termelési és szolgáltatási rendszereinek legrangosabb formái a TNK-k és a TNB-k (transznacionális bankok), közös vállalatok, vállalkozói termelések tevékenységében nyilvánulnak meg. A világon több mint 70 ezer TNK működik, amelyek termék- és szolgáltatás-értékesítési volumene meghaladja azok világeportját.

A TNK-k a világgazdaság magjai. Vállalatóriások is működnek (a ranglista első 60 helyét elfoglalók éves jövedelme egyenként több mint 100 milliárd USA

dollár, a következő 500-nak több mint 20 milliárd) és mini TNK-k viszonylag nem magas jövedelemmel (ilyenek Ukrajna legnagyobb vállalatai). Termelő létesítményeik és értékesítési hálózataik világszerte szét vannak szórva vagy nemzetközi jellegük van. Ez alakítja ki a globalizáció gazdasági alapjait és a világgazdaság egységes rendszerét.

A globalizáció akkor kezdődött, amikor a Föld összes földrészét felfedezték (300–400 évvel ezelőtt). Az egységes világpiac kialakítása után (a XIX. század vége) formálódni kezdett a világgazdaság, a XX. század második felében pedig rendszerként kezdett működni. A jelenlegi információs-technológiai forradalom új minőséget nyújt ennek a rendszernek (világrendszernek).

A világgazdaság magjának kialakult funkcionális és területi szerkezete van, amelyre a következő törvényszerűségek jellemzők:

- a funkcionális struktúrában (szektorok szerint): a világgazdaság összes szektorában több száz jelentős TNK jött létre. A primer szektorban az energetikai (különösen a kőolaj- és földgáz-komplexumban) és a bányai TNK-k dominálnak. Sok országban vannak nagy agrár- és élelmiszeripari vállalatok. A szekunder szektorban vezető helyet foglal el az elektronikai és magas-technológiájú gépgyártás, közlekedési gépgyártás, bányai-kohászati és vegyipari komplexumok TNK-i. A terciér szektorban a pénzügyi-banki rendszer TNK-i dominálnak. A közlekedési és a telekommunikációs TNK-k kiterjesztették saját hálózataikat az egész világra.

45. táblázat

A világ legnagyobb TNK-i*

		Primer szektor		Szekunder szektor			Tercier szektor		
		Bányai és rokon ágazatok	Mezőgazdaság és agrár- és élelmiszeripar	Kohászat és vegyipar	Közlekedési gépgyártás	Elektronika és magas technológiák	Közlekedés és hírközlés	Pénzügyi és banki rendszer	Nagy és kiskereskedelem, turizmus
FÁK	Oroszország	Δ						I	
	Nagy-Britannia	●	I	I	Δ	I	Δ	Δ	I
Európa	Franciaország	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	●	Δ
	Németország	●	I	●	●	Δ	Δ	●	Δ
	Olaszország	Δ	I	I	I	I	I	Δ	Δ
	Hollandia	Δ	Δ	I	I	I	I	Δ	Δ
	Svájc	I	Δ	I		I		Δ	I
Ázsia	Kína	■	Δ	●	●	●	●	■	Δ
	Japán	●	I	●	●	●	Δ	●	Δ
	India	Δ		I	I		I	I	
	Dél-Korea	Δ		Δ	Δ	Δ		Δ	
Amerika	USA	■	■	■	●	■	●	■	■
	Kanada	Δ	I	I	I	I	I	Δ	I
	Brazília	Δ	Δ	I				Δ	
	Ausztrália	Δ	Δ				I	I	

* A Fortuna adatai alapján rendszerezve, 2016

I – 1; Δ – 2-4; ● – 5-9; ■ – 10 és több

A nagy üzleti cégeknek növekedik a szerepe szolgáltatások nyújtásában, különösen a kereskedelemben (a szupermarketek világhálói) és a turizmusban („szállodaláncok”).

A területi szerkezetben: a) mindegyik szektorban az USA TNK-i dominálnak; b) Európában nagy vállalati struktúrák működnek úgy a nagy országokban (Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország), mint a kisebbekben (Hollandia, Svájc), nagy TNK-k vannak Spanyolországban, Svédországban, Norvégiában, Luxembourgban; c) Ázsiában a japán TNK-khoz, amelyek már régen működnek a gazdaság szektoraiban, hozzáadódtak Kína TNK-i (szintén mindegyik szegmensben), nagy vállalatok jelentek meg Indiában, a KNDK-ban, Szingapúrban, Tajvanon, Szaúd-Arábiában; d) a poszt szocialista országok közül csak Oroszországnak vannak nagy TNK-i a kőolaj- és földgáz-komplexumban.

Ukrajnában is alakultak nagy gazdasági csoportosulások, amelyek a munkájuk jellege alapján transznacionálisak. A legnagyobbak: *Metinvest, Megapolis-Ukraina, Arcelor-Mittal, Motor Sich, Nibulon, Kargil-Ukraina, ATB-market, Ukrtatnafta, Kernel, WOG*. Számos TNK működik az élelmiszerek és az italok termelésében: a svájci *Nestlé Ukraine*, az amerikai *Mondelis Ukraine* és a *Coca Cola*, a francia *Laktalis, Bel, Danone*.

Tekintettel az információs és technológiai forradalomra, a posztindusztriális társadalomra és a globalizációra, szükség lett a fenntartható fejlődésre az ország és a régiók gazdasági szerveződésében. Már ismeretes, hogy a kiegyensúlyozott fejlődés koncepcióját szisztematikus komplex alapokon Ukrajnában is fejlesztik.

NEMZETKÖZI PÉNZÜGYI RENDSZER. Ez a tevékenységi szféra hasonló a vér körforgására és ugyanakkor a világgazdaság idegrendszerére is. Működését a nemzetközi pénzügyi központok biztosítják, amelyek pénzerőforrásokkal ténykednek világméretben, továbbá a világ kommunikációs hálójával, amely egy egészbe egyesül. Fő tevékenysége: kedvező feltételek létrehozása a nemzetközi gazdasági viszonyok fejlődéséhez, a társadalmi munkamegosztáshoz és az emberek életfeltételeinek folyamatos biztosítására. A folyamatok a nemzetközi pénzügyi viszonyokban, amelyek meghatározzák a világ gazdasági életének működését, ciklikusan és ellentmondásosan fejlődnek, mély krízisjelenségek kísérik. Ha a világgazdaság szekunder szektorának ágazataiban a jelenlegi forradalmi áttöréseket az információs-technológiai forradalom hozta létre, a terciér szektorban az új folyamatok egyértelműen megjelentek a pénzügyi rendszer tevékenységében. Felerősödött a szerepe a TNB-knek, fejlődik az EU közös piaca, Közép-Kelet-Európa áttért a piacgazdaságra, Ázsia (*Japán, Kína, a KNDK, Szingapúr, Malajzia és mások*) és Amerika (*Mexikó, Brazília*) számos országában a gazdaság nyitottabbá vált (szabad gazdasági övezetek, közös vállalatok stb.). Az internet-kereskedelem és az elszámolások globális hálózata átalakította az értékpapírok világpiaját (értéktőzsdék munkája) és a valutapiacokat egy egységes pénzügyi térbe. Jelenleg, amikor kialakult a világ pénzügyi rendszere mint a valuták, értékpapírok, kölcsönök, biztosítások stb. közössége, az államok (még a legerősebb gazdasággal is) erőtleneek egyenként tevékenykedni a globális környezetben.

Európa, Kelet-Ázsia és Észak-Amerika országaiban néhány vezető nemzeti pénzügyi TNK egyidejűleg a világ legnagyobb banki hálózata is, amely a világ

45. táblázat

**Szolgáltatások külkereskedelme
Ukrajnában (2017)**

Szolgáltatások	Export, %	Import, %
Közlekedési	54,7	22,2
Telekommunikációs, információs	16,4	7,7
Pénzügyi	0,7	7,8
Állami	0,0	19,3
Üzleti	8,6	15,1
Turizmus	2,3	14,5
Biztosítás	0,4	2,3
Vegyés	16,9	11,1
Összesen export = 9351 millió USA dollár import = 5144 millió USA dollár		

pénzügyi alapját alkotja. Ukrajna számára életbevágóan fontos a csatlakozás lehetősége a világ pénzügyi-banki rendszeréhez és a külföldi tőke bevonása a nemzeti gazdaság fejlődésébe. Fontos, hogy a nemzeti pénzügyi rendszer munkája már megtalálta a világ számos TNB-jének támogatását, amelyek mögött több százmilliárd USA dollár tőke áll.

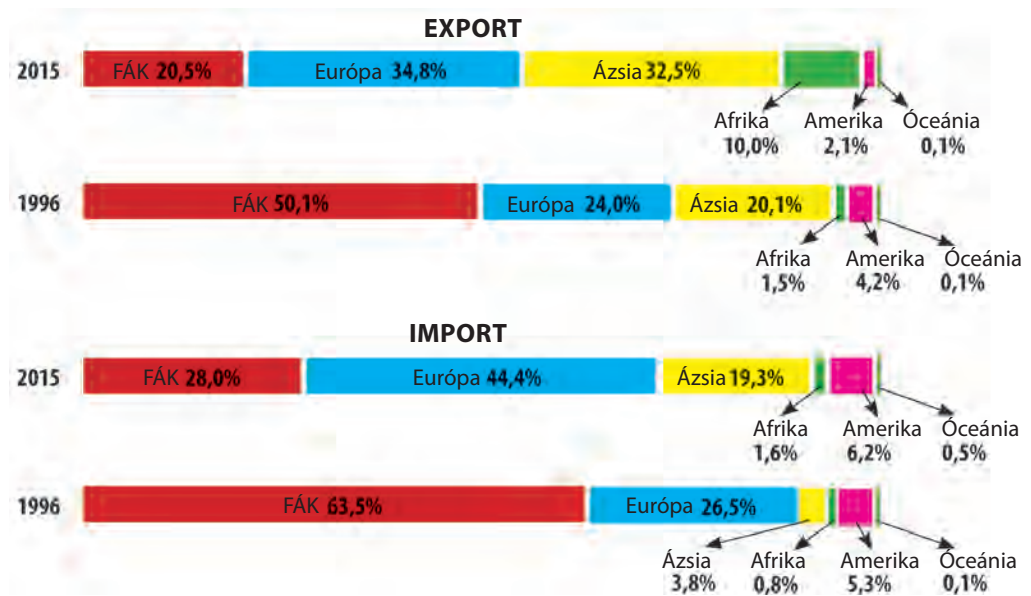
UKRAJNA A TERMÉKEK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK VILÁGPIACAIN. A világ áru- és szolgáltatások piacain Ukrajna egyelőre szerénynek tűnik – a világ exportjának 0,4 %-a és importjának 0,5 %-a (2015).

Az utóbbi negyed évszázadban az állam külgazdasági tevékenységének szerkezete gyökeresen megváltozott. Ha a függetlenség első éveiben az értékesítések több mint fele a külkereskedelemben a bányai és kohászati termékekre esett, a XXI. század elején a jövedelem 75 %-a már a mezőgazdasági áruféleségre, fémekre és fémtermékekre (gépek, berendezések, közlekedési eszközök) esik. El kell ismerni, hogy az összes áruféleségek értékesítése a külföldi piacokon kevesebb az állam gépgyártásának potenciális lehetőségeinél. Az importban vezető helyet foglal el a gépek, berendezések, közlekedési eszközök (a kiadások több mint negyede), kőolaj, földgáz és kőolajtermékek, vegyipari termékek behozatala.

46. táblázat

**A termékek külkereskedelme Ukrajnában
(2016)**

Termékcsoportok	Export		Import	
	millió \$	%	millió \$	%
Összesen	33 571	100	38 875	100
Élelmiszerek és mezőgazdasági nyersanyag	15 753	45,4	3862	9,6
Ásványi termékek	2390	7,1	8064	20,0
Vegyipari és a vele kapcsolatos ágazatok termékei	1833	5,5	8294	20,5
Faipar és termékei	1511	4,5	1033	2,6
Ipari termékek	463	1,4	1957	4,8
Fémek és fémből készült termékek	8099	24,1	2190	5,4
Gépek, berendezések, közlekedési eszközök	2748	8,2	10 353	25,6
Vegyés	1274	3,8	4611	11,5

173. ábra. Az ukrán árufeléségek külkereskedelmének szerkezete és annak iránya

Még fontosabb változások voltak és vannak a külkereskedelem földrajzában. Ha az 1990-es években Ukrajna külkereskedelme teljesen a FÁK országainak piacaira orientálódott (az export 50 %-a és az import csaknem 65 %-a), elsősorban *Oroszországba*, akkor jelenleg a külkereskedelmi kapcsolatok földrajza jelentősen kiterjedt Európa, Ázsia, Afrika és Ausztrália országaira.

A külkereskedelemben a szolgáltatások nyújtásában jelentős helyet foglal el a közlekedés (különösen a csővezetéki közlekedésben), továbbá gyors ütemben fejlődnek a turisztikai szolgáltatások. Ukrajna legfőbb partnerei az exportban *Oroszország és az EU országai*, az importban az *EU és Ázsia országai*.

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Nevezzék meg a posztindusztriális gazdaság meghatározó jellemvonásait.
 2. Milyen hatása van a tudományos-technológiai szférának a modern gazdaság fejlődésére? Értékeljétek ennek a szférának a fejlődését Ukrajnában.
 3. Miben mutatkoznak meg a termelési és szolgáltatási világrendszerek?
 4. Hozzatok fel példákat az Ukrajnában működő TNK-kra. Milyen termékeket bocsátanak ki?
 5. Jellemezzétek az ukrain árufeléségek és szolgáltatások exportjának szerkezetét. Mely országok Ukrajna fő kereskedelmi partnerei?
-
- 6*. Tudjátok meg, mely országok milyen bankjai működnek Ukrajnában a külföldi tőke bevonására.
 - 7* Javasoljátok, hogyan lehet optimalizálni Ukrajna külgazdasági tevékenységét a fenntartható fejlődéssel összefüggésben.

TARTALOM

BEVEZETÉS	3
1. Mit és hogyan tanulmányoz a „Földrajz: régiók és országok” tantárgy	3
2. A világ jelenkori politikai térképe	7
I. FEJEZET. EURÓPA	12
1. téma. Európa általános jellemzése	13
3. Európa szubrégiói és azok politikai-földrajzi sajátosságai	13
4. Integrációs folyamatok és nemzetközi szervezetek	19
5. Természeti feltételek és erőforrások	24
6. A népesség és annak elhelyezkedése	29
7. Az országok gazdaságának sajátosságai. A gazdaság primer szektora	36
8. A gazdaság szekunder szektora	42
9. A gazdaság tercier szektora	48
2. téma. Európa országai	54
10. Németország	54
11. Németország <i>(folytatás)</i>	57
12. Franciaország	63
13. Nagy-Britannia	70
14. Olaszország	77
15. Lengyelország	84
16. Belarusz	90
17. Oroszország	96
18. Oroszország <i>(folytatás)</i>	102
II. FEJEZET. ÁZSIA	108
1. téma. Ázsia általános jellemzése	109
19. Ázsia gazdaság-földrajzi fekvése	109
20. A szubrégiók politikai-földrajzi sajátosságai	114
21. Ázsia természeti viszonyai és erőforrásai	119
22. A népesség és elhelyezkedése	123
23. A gazdaság sajátosságai	127
2. téma. Ázsia országai	132
24. Japán	132
25. Japán <i>(folytatás)</i>	137
26. Kína	141
27. Kína <i>(folytatás)</i>	145
28. India	149
III. FEJEZET. ÓCEÁNIA	154
1. téma. Ausztrália	155
29. Ausztrál Államszövetség	155
30. Ausztrál Államszövetség <i>(folytatás)</i>	159
2. téma. Mikronézia, Melanézia, Polinézia	164
31. Mikronézia, Melanézia, Polinézia	164
IV. FEJEZET. AMERIKA	170
1. téma. Amerika általános jellemzése	171
32. Amerika szubrégiói és azok politikai-földrajzi sajátosságai	171
33. A népesség és elhelyezkedése	176
34. A gazdaság sajátosságai	181
2. téma. Amerika országai	188
35. USA	188
36. USA <i>(folytatás)</i>	193
37. Kanada	201
38. Brazília	208

V. FEJEZET. AFRIKA	216
1. téma. Afrika általános jellemzése	217
39. Afrika szubrégiói és politikai-földrajzi sajátosságai.	217
40. A népesség és annak elhelyezkedése.	223
41. A gazdaság sajátosságai.	228
2. téma. Afrika országai	235
42. Egyiptom.	235
43. Dél-afrikai Köztársaság.	240
VI. FEJEZET. UKRAJNA A NEMZETKÖZI TÉRBEN	
1. téma. Ukrajna a geopolitikai dimenzióban	244
44. Ukrajna helye a világ jelenkori geopolitikai térképén	244
2. téma. Ukrajna a globális gazdasági viszonyok rendszerében	249
45. Ukrajna nemzetközi gazdasági kapcsolatai	249

Навчальне видання

Бойко Валентина Михайлівна
Брайчевський Юліан Сергійович
Яценко Борис Павлович

Географія **(рівень стандарту)**

**Підручник для 10 класу закладів загальної
середньої освіти з навчанням угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Переклад з української

Перекладач *Т. Й. Їжак*

Угорською мовою

Редактор *Є. С. Сабов*

Художнє оформлення обкладинки *Т. В. Бусела*

Розробка дизайну й художнє оформлення верстки *Т. В. Бусела, В. І. Перекреста*

Технічний редактор *С. М. Максимець*

Комп'ютерна верстка *М. М. Токарюк*

*Ілюстративний матеріал до підручника надано авторами
з доступних інформаційних джерел*

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 20,74. Обл.-вид. арк. 21,90.

Тираж 1081 пр. Зам. № 1352.

Видавець і виготовлювач видавничий дім „Букрек”

вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000

www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.